

86

200

6

491.286

500 - 2500

17996

441266
15040-2500

[Handwritten signature]

C. 7177

పీ థ క

—:0:—

ఆద్య లా రా :

సర్వభాషామూలమై మన ప్రాచీనాద్యులకు మాతృ
 భాషయైన సంస్కృత భాష యొక్క ప్రాశస్త్యము నెరుంగని
 వారులేరు. అట్టిమాతృభాషా శబ్ద మీకాలమునందు, మాతృ
 శబ్దములోని ప్రాణములమార్పుట వలనఁ గాఁజూలు “మృతా
 భాషా” యనెడు వ్యస్తపదములుగా నేర్పడినది. ఏనాఁడీభాష
 భవవర్జితు వ్యవహారములో నుండినవీయో స్వస్థమందేని
 నోచుటలేదు; కాని ఏనాఁడో యీభాషాకల్పవల్లి
 ప్రాచీనము మనయాద్యులచే నాదృతయై దైవందిన
 ప్రాచీనమున మహాభివృద్ధి నొందె ననిమాత్రముకొన్ని కార
 ãలవలన నేను నమ్మతిని. కాన మరల నాభాషామతల్లిని
 వ్యవహారదశలోనికిఁదెచ్చు తలంపున నీచిన్ని పాత్రమును
 ప్రాచీనభాషామూలమునఁగ్రహణముగల ప్రతివ్యక్తికిని బరా
 పేక్ష లేకయే స్వయంకృషిచే సంస్కృతభాషా జ్ఞానము
 నులుగునంత సులభమైతిని వ్రాసితిని. ఇటులనే మఱి రెండు
 పాత్రలునుగావ వ్రాసితిని. ఇవి ఒక దానికంటె నింకొకటి
 ప్రాచీనతమైనవికరములగునే యుండును. మొత్తమున నీ మూడు
 పాత్రలులతోఁగల మావదర్థము నతిసులభముగా నాటమ
 యందులోఁగనే వర్ణకొనవచ్చుననియు, నందుచే సంస్కృ
 తభాషా విరాటంకముగామాట్లాడుటకును, సభలలో నుపన్య
 సము, ఉపన్య చిన్నవృత్తములతోను గవితనల్లుటకు
 వృత్త చక్కగఁ గల్గుననియు నాయభిప్రాయము.
 ఇవి మూడుపాత్రములఁ బఠించుటవలన గీర్వాణభాషా

సంప్రదాయమున మంచిపునాది ఏర్పడినవారికి సాహిత్యాభివృద్ధికిని, వ్యాకరణజ్ఞానాభివృద్ధికిని మిగుల సుపకరించుటకై “వార్షికి జీవితము, ఆంధ్ర-సంస్కృత నిఘంటువు, క్రియాదర్శము...” మున్నగు గ్రంథములఁ గూడ విరచించి ప్రకటించితిని కానఁ దా మెల్లరును వానిని గూడఁ బఠించి మాతృభాషామతల్లి నుద్ధరింతురుగాఁత!

ఇఁక భాషనువ్యవహారదశ లోనికిఁ దేవలయునన్న స్తవ్యముతోఁ గాటుభాషామృతమునుగూడఁ దల్లులే బిడ్డలకు రుచిచూపవలెను. కావునఁ బురుషులకన్న స్త్రీలే ముందుగ నీ భాషాజ్ఞానముకలవారై యుండవలెను. హిందువుల ద్విజాంగనలకు వివాహాదినముననే స్థావరీపాక మహోత్సవము ధర్మశాస్త్ర విహితమై యుండుటచేఁ గాఁబోలు హైందవ స్త్రీలకు వంటయిల్లేక్రీడామందిరమై, చేఁట, తిరుగలి మున్నగు గృహోపకరణములే యాట బొమ్మలై స్వయంపాకాదులే విలాసఫలనములై చెలంగుచున్నవి దానంజేసియే వారికి భోజన, గృహోపకరణములద్వారమునఁగాని భాషాజ్ఞానములు గలిగించుటకు వలనుపడ దని యీ పాత్రమున నటులనే పాఠముల వ్రాసితిని. కావున ముందుగ నీపాత్రమునెల్లఁగను దమ సతీమణులకు బోధించి, తద్వారమున గీర్వాణవాణిని బునరుజ్జీవితను జేయుచు నాప్రయత్నముమునకుఁ దోడ్పడుదురు గాఁత!

గుంటూరు పురి	}	ఇట్లు విన్ననిండు సజ్జనవిధేయు
కలి ౫౦౩౫		
ఆనంద సం. ఆశ్వయుజము.		
		(కీ.శే.) కాశీకృష్ణాచార్యు

శ్రీ లక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే తరామః.

బో ధి నీ

—:0:—

క్లో. శ్రీవాజివదనం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా గురుపదామ్బుజమ్
కాశీ కృష్ణేన విదుషా । క్రియతే బాలబోధినీ.

౧. పృథమః పాఠః = మొదటిపాఠము.

సః = వాడు కుత్ర = ఎక్కడ ! అస్తి = ఉన్నాడు
త్వం = నీవు తత్ర = అక్కడ అసి = ఉన్నావు
అహం = నేను అత్ర = ఇక్కడ ఆస్మి = ఉన్నాను

౧. సః అస్తి ౨. అహం తత్ర అస్మి. ౩. త్వం కుత్ర అసి,
౪. సః తత్ర అస్తి, ౫. అహం అత్ర అస్మి. ౬. త్వం తత్ర
అసి. ౭ సః కుత్ర అస్తి; ౮. సః అత్ర అస్తి. ౯, త్వం అత్ర
అస్మి. ౧౦. అహం కుత్ర అస్మి :

౧. నీవు ఎక్కడ నున్నావు? ౨. నేను ఇక్కడనున్నాను.
౩. వాడు అక్కడనున్నాడు. ౪. నీవు ఇక్కడనున్నావు.
౫. నేను ఎక్కడనున్నాను! ౬. నీవున్నావు. ౭. నేనున్నాను.
౮. వాడున్నాడు. ౯. నే నక్కడ నున్నాను. ౧౦. నీ
వక్కడనున్నావు.

౨. ద్వితీయః పాఠః = రెండవపాఠము.

తే = వారు కదా = ఎప్పుడు; సంతి = ఉన్నారు
యాయం = మీరు తదా = అప్పుడు స్థ = మీరున్నారు
వయం = మేము ఇదానీం = ఇప్పుడు స్థ్వి = ఉన్నాము

౧. త్వం తదా తత్రాసి. ౨, తే సంతి. ౩. యాయం స్థ.
౪. వయం స్థ్వి. ౫. తే ఇదానీం కుత్ర సంతి? ౬. యాయం కదా

అత్ర స్థః ౨.వయం తదా అత్ర స్థః ౮.సః ఇదానీంకుత్రాస్థిః
౯. అహం ఇదానీం అత్రాస్థి ౧౦. యూయం కుత్ర స్థః

౧. నే నిపు డక్కడ నున్నాను. ౨. మీ రిపు డక్కడ
నున్నారు, ౩. మే మపు డక్కడ నున్నాము. ౪. వా రెపు
డక్కడ నున్నారు. ౫. మీ రెపు డున్నారు. ౬. మే మపు
డన్నాము. ౭. వా రున్నారు. ౮. మీ నున్నారు. ౯. మే
నున్నాము. ౧౦. వా రెక్కడ నున్నారు.

౩. తృతీయః పాఠః = మూడవపాఠము.

ఏమః = ఏడు వా = ఆ, ఓ ఆసీత్ = ఉండెను
కః = ఎవడు? న = లేదు, కాదు ఆసీః = ఉంటిని
సర్వః = ప్రతివాడు బత = ఆయ్యో! ఆసం = ఉంటిని

౧. ఏమః తదా కుత్రాసీత్? ౨. సః తదా అత్రాసీత్.
౩. త్వం కుత్రాసీః? ౪. అహం తత్రాసం. ౫. కః తత్రాసీత్?
౬. వయం తత్ర న స్థః ౭. తే త త న సంతి ౮. బత! స.
తత్రాస్తివా? ౯. ఏమః తత్ర నాస్తివా? ౧౦ సర్వః తత్రాస్తి.

౧. నీవపు డక్కడ నుంటివి? ౨. నే నపుడక్కడనుంటిని.
౩. ఆయ్యో! వారక్కడ నున్నారా? ౪. నేనిక్కడలేకుంటిని.
౫. వాఁ డెవడు? ౬ నీ వెవడవు? ౭. నీ విపు డక్కడ
నున్నావు? ౮. వారిక్కడ నున్నారా? ౯! మీ రపు డక్కడ
నున్నారు. ౧౦. మే మపు డిక్కడ లేము.

౪. చతుర్థః పాఠః = నాల్గవపాఠము.

ఏతే = ఏరు ఆద్య = ఇవ్వేళ ఆసన్ = ఉండిరి
కే = ఎవరు ఏకదా = ఒకప్పుడు ఆస్త = మీరుంటిరి
సర్వే = అందఱు సర్వదా = ఎల్లప్పుడు ఆస్మ = ఉంటిమి

౧. ఏతే అద్య క్షత్రాసన్: ౨. తే ఏ: దా త్రతాసన్
౩. యూయం సర్వదా అత్రాస. ౪. వయం కదా అత్రాస్మి
౫. తత్ర కే ఆసన్? ౬. సర్వే త్రతాసన్. ౭. తేకే?
౮. వయం అద్య తత్ర స్మ: ౯. త్వం అత్రనాసీ: ౧౦. బత!
అహం అత్రాసం.

౧. మీ రెవరు? ౨. మే మిక్కడ నుంటిమి ౩. ఇవ్వేళ
వా: డక్కడ నున్నాడు. ౪. నీ వక్కడ లేవా? ౫. మేము
దటము అక్కడనుంటిమి. ౬. మీరందఱు నక్కడనుంటిరా?
౭. ఎవ రివ్వేళ నక్కడ నున్నాగు? ౮. వారు వీరు మేము
అక్కడ నుంటిమి. ౯. మీ రెపు డక్కడ నుంటిరి? ౧౦. మే
మివ్వేళ అక్కడ నుంటిమి.

౫. పంచమ: పాఠ: = ఐదవపాఠము

ఏక: = ఒకఁడు ప్రాత: = ప్రాత్రున అస్తు = ఉండనీ, కానిమ్ము
అనేకే = చాలమంది సాయం = సందెవేళ ఏధి = ఉండుము,
కతి = ఎన్ని, ఎందఱు? నక్తం = రాత్రి అసాని = నేనుండనిమ్ము:

౧. త్రత కితి సంతి? ౨. ఏక: అద్య ప్రాత: తత్రాసీత్.
౩. స: తత్రాస్తు ౪. త్వం అద్య సాయం అత్ర ఏధి ౫. సాయం
త్రత అనేకే ఆసన్ ౬. అహం తత్ర అసాని ౭. తే సర్వే
నక్తం త్రత న సంతి ౮. యూయం అద్య నక్తం క్షత్రాస్త?
౯. వయం సర్వే అత్రాస్మ ౧౦. కతి అత్రాసన్:

౧. నీ వీవేళ రాత్రి అక్కడనుండు ౨. ఈవేళ ప్రాత్రున
అక్కడ నెందఱుండిరి? ౩. అక్కడ నొకఁడుండెను ౪. మీ
రక్కడ నుంటిరా? ౫. మే మిక్కడలేము ౬. చాలమంది ఆపు
డక్కడ నుండిరి. ౭. నే నిక్కడ నుండనిమ్ము ౮. వా: డిపు

డెక్కడనున్నాడు? ౯. వా డెక్కడ లేడు ౧౦. నీ వెపు
డుంటివి?

౬. వస్త్రము పాతః = అలవపాతము.

యః = ఎవడు (ఎవడై తే) అన్యః = ఇతరుడు స్వః = తాను
ప్రభృతి = మొదలుకొని, నుండి శ్వః = రేపు, హ్యః = విన్న
సఃతు = వారుండనిమ్ము స్త = ఉండుడు అసామ = మేముండ
నిమ్ము.

౧. వయం అద్య ప్రభృతి తత్ర స్వః ౨. యాయం
శ్వః ప్రభృతి అత్ర స్త ౩. హ్యః అహం తత్తాసం ౪. అన్యః
తత్ర నాసీత్ ౫. యస్తత్తాసీత్ సః అహం ౬. త్వం కః
౭. అహం ఏకః ౮. కదా త్వం తత్తాసీః ౯. తే హ్య
స్తత్తాసన్. ౧౦. తత్ర హ్యః కే అసన్, అద్య-పాత్రః
ప్రభృతి కే స తి!

౧. నిన్న నీ వక్కడ లేవా? ౨. నేనక్కడ లేను.. ౩. మే
మక్కడ నుండనిమ్ము ౪. వా రిక్కడ నుండనిమ్ము. ౫. మీ
రీనాడు మొదలుకొని యెక్కడ నుంటి? ౬. మే మిక్కడ
నుంటిమి. ౭. మీ రక్కడ యుంటి? ౮. వీరెక్కడనున్నారో,
౯ వా రందఱు నిక్కడ నుండిరి. ౧౦. ఇప్పు డక్కడ
నొక్కఁడున్నాడు

౭. సస్త్రము పాతః = ఏడవపాతము.

యే = ఎవరు (ఎవరై తే) అన్యే = ఇతరులు స్వే = తాము
కిం = ఏమి? అపి = ను, యును కూడ అనేకత్ర =
స్యాత్ = ఉండును, వలెను, చాలును [చాలచోట్ల
స్యాః = ఉండువు, వలెను, చాలునువు
స్యాం = ఉండును, వలెను, చాలుదును.

౧. అన్యే అపి తత్ర న సంతి ౨. తే తత్రాసన్వాః ౩. కింవా
 ౪. అద్య ఏకః అపి తత్ర నాస్తి ౫ అహం అపి తత్ర స్యాం
 ౬. త్వం శ్వః అనేకత్ర స్యాః ౭ యూయం తత్ర న స్తకింవా!
 ౮ హ్యః అత్ర త్వం అపి నాసీః ౯. శ్వః ప్రభృతి అహమపి
 తత్ర స్యాం ౧౦. తే స్వే తత్ర తదా ఆసన్; ఇదానీం నాసన్.

౧. తామను ఒక్కడ లేరు ౨. నిన్న నక్కడ నెవ
 రున్నారో వారిప్పుడులేరు ౩. ఇవ్వేళ వాడక్కడ లేడేమో!
 ౪. ప్రాద్ధన మొదలుకొని నీ వక్కడ నుండవలెను ౫ మే
 మివ్వేళ నక్కడ నుండలేదు ౬. మీరివ్వేళ నిక్కడనున్నారు
 కారు ౭. వారు ఎవరో! ౮. అక్కడ నితరులును చాలమంది
 యుండిరి ౯. ఏమో నే నెక్కడ నుండవలెనో! ౧౦. వారందఱు
 నే డిక్కడ నుండలేదు.

౮. అష్టమః పాఠః=ఎనిమిదవపాఠము.

కశ్చిత్ = ఒకానొకడు ఏకత్ర = ఒకచోట
 కతిచిత్ = కొందఱు, కొన్ని మా = వద్దు
 కించిత్, ఈషత్ = కొంచెము నోచేత్ = లేనియెడల

స్యః = ఇందురు, వలెను, చాలుదురు
 స్యాత = మీ రుందురు, వలెను, చాలుదురు
 స్యామ = ఉందుము, వలెను, చాలుదుము

. తత్ర కశ్చిత్ స్యాత్ ౨. నోచేత్ యూయంతత్ర
 స్యాత్ ౩. కతిచిత్ తత్ర సంతి ౪. వయం అత్ర స్యామ ౫. తత్ర

కించిత్ అపి నాస్తి ౧. యూయం తత్ర మాస్తి ౨. కతిచిత్
అత్ర స్యః ౩. అత్ర కిం అపి నాస్తి ౪. ఏతే కతిచిత్ తత్ర
నాస్న్ ౫. వయం కతిచిత్ అత్ర స్యః

౧. మీరు కొంద టిక్కడ నుండుడు ౨ మేము
కొందఱు మక్కడ నుందుము ౩, ఇక్కడ నెవరును లేరు
౪. అక్కడ నిన్న నెవఁడుండెనో ఇక్కడను వాఁడుండవలెను
౫. మే మెక్కడ నుండవలెను? ౬ ఏమో వారును ఇక్కడ
నుండవలెను ౭ మీ రొకచోట నుండుడు ౮. ఇప్పుడక్కడ
నెవరును లేరు ౯. మీ రీవేళ రాత్రి అక్కడ నుండవలెనా,
౧౦. లేనియెడల మే మక్కడనుందుము.

౯. నవమః పాఠః = తొమ్మిదవపాఠము

['శ్చ' ధాతువు.

దేవః=దేవుడు కిమర్థం ఎందుకు? కరోతి=చేయుచున్నాడు
జనకః=తండ్రి ఏవ=ఏ కరోషి=చేయుచున్నావు
అగ్రజః=అన్న కిల=అటు కరోషి=చేయుచున్నాను

౧ దేవః కుత్రాస్తి ౨. సః అత్రాస్తి ౩ అగ్రజః

కిం కరోతి? ౪. కింవా! ౫. త్వం కింకరోషి? ౬. అహం అత్రా
సం ౭. యూయం కిమర్థం తత్ర స్థి? ౮. తే ఏవ తత్రాసన్కిల
౯. యూయం తత్ర కిమర్థం నాస్తి? ౧౦. అహం తత్రైవాస్మి

౧. దేవుఁ డొకచోట నున్నాడు ౨. వాడు చాల
చోట్లనున్నాడు ౩. మీ రిప్పు డెక్కడ నుంటిరి? ౪. ఎవఁడేమి
చేయుచున్నాడు? ౫ వా రందఱు నక్కడ నుండవలెను=నీవే

చేయుచున్నావేమి? 2. మేమే ఇక్కడనుండవలెను. ౩. ఎవరి క్షణ
లేదు? ౪. నీవిక్కడ లేవట ౧౦. నే నీక్కడనే యున్నాను.

౧౦. దశమః పాఠః = పదియవపాఠము.

దేవాః = దేవులు అన్యత్ర = మఱియొకచోట

దేవం = దేవుని తథా = అలాగు

దేవాన్ = దేవులను సర్వత్ర = అన్నిచోట్ల

కుర్వంతి = చేయుచున్నారు

కురుత = మీరు చేయుచున్నారు

కుర్మః = చేయుచున్నాము

౧. యూయం తత్ర కిం కురుత? ౨. వయం తత్రాస్మి.

. కిమపి నాస్తి ౪. తే తత్ర కిం కుర్వంతి? ౫. న కించిదపి.

౬. వయం కిం కుర్మః? ౭. దేవాఃకుత్రాస్మి : ౮. కుత్రాపి
నాసన్ ౯. అగ్రిజాః కే? ౧౦. తే సర్వేఽపి అగ్రిజాః.

౧. ఎవ రేమి చేయుచున్నారు? ౨ వారు మఱొక
చోట నున్నారు. ౩. అలాగా! ౪. అయ్యో! మీరిక్కడ నేమి
చేయుచున్నారు? ౫. ఏమియును లేదు. ౬. కొందఱిక్కడ
లేరు. ౭. ఎందఱు లేరు? ౮. మే మందఱమును ఇక్కడనే
యున్నాము. ౯. వీ రందఱును దేవులట. ౧౦. మే మందఱ
మేమియును చేయుట లేదు.

౧౧- ఏకాదశః పాఠః = పదునొకండవపాఠము.

బాలకః=పిల్లవాడు ఇవ=ఇలె స్నానం = స్నానము-ను
బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణు ఖలు=కదా. స్నానాని=స్నానములు-లను
అనుజః=అమ్మడు. అహో=ఔర! భోజనం=భోజనము-ను

౧. సర్వే బ్రాహ్మణా సత్రౌ భోజనం కుర్వంతి. ౨. వయం
అత్ర భోజనం కుర్మః ౩. యూయం కుత్ర స్నానం కురుతః
౪. సర్వే బాలకాః తత్ర న సంతిగే. అత్ర ఏకః అపి భోజనం
న కరోతి ౬ సః బాలకః ఇవాస్తి ౭. ఏతే స్నానం కుర్వంతి
ఖలు! ౮ న కుర్వంతి. కిమర్థం? ౧౦. తే బాలకాః ఇవ సంతి

౧. బ్రాహ్మణు లందరు నెక్కడ నుండి? ౨. వారు
స్నానము చేయుచున్నారు ౩. ఇవ్వేళ నెక్కడ నేమి? ౪. ఏమి
యును లేదు. ౫. కొందఱు పిల్లలు అక్కడ భోజనములను
చేయుచున్నారు. ౬. మే మందఱము ఇక్కడ స్నానములను
చేయుచున్నాము ౭. ఎందఱు పిల్లలిక్కడ నున్నారు? ౮ పిల్ల
లందఱు ఇక్కడనే యున్నారట ౯. మీరు స్నానము
జేయుట లేదేమి? ౧౦ మీరు పిల్లలవలె నెక్కడ నెందుకు
భోజనములను చేయుచున్నారు? బౌరా!

౧౧, ద్వాదశః పాతః = పండ్రెండవపాతము.

పాకః=వంట కథం=ఇట్లు అకరోత్=చేసెను
నమస్తారః=నమస్తారము ఏవం=ఇట్లు అకరోః=చేసితివి
వ్యాపారః=వ్యాపారము ఇత్థం=ఇట్లు అకరవం=చేసితిని

౧. బ్రాహ్మణః స్నానం అకరోత్. ౨. అహం పాకం
కరోమి ౩. త్వం స్నానం ఆకరోః ౪. బాలకాః నమస్తారం
కుర్వంతి ౫ అహం నమస్తారాన్ అకరవం ౬ కే వ్యాపారం
కుర్వంతి: ౭ త్వం ఏకం వ్యాపారం అకరోః. ఖలు: ౮. త్వం
కథం స్నానం అకరోః. ౯. ఇత్థం అకరవం ౧౦. అహో!
యూయం అద్యైవ స్నానం కురుత కిం?

౧. మేము నమస్కారములను చేయుట లేదు ౨. నీవు నమస్కారములను చేసినావా? ౩. పిల్ల లట్లు నమస్కారము లను చేయుచున్నా రేమి? ౪. ఏమో వారు పిల్లలు కదా ౫. మీరు పిల్లలు కారా? ౬. మేమును పిల్లలమే ౭. రేపు వంట యెట్లు? ౮. దేవుడే యున్నాడు ౯. ఈరాత్రి భోజన మెట్లు? ౧౦. నేను ప్రొద్దుననే భోజనము చేసితిని.

౧౩. త్రయోదశః పాఠః = పదుమూడవపాఠము.

ప్రయాణం = పయనము-ను	దివా=పగలు
దౌష్ట్యం = అల్లరి-ని	తథాపి=అయినప్పటికి
భిక్షాటనం=భిక్షాటనము-ను	సర్వథా=బాత్తుగా
అకుర్వన్=చేసిరి అకురుత=చేసితిరి.	అకుర్మ=చేసితిమి.

౧. త్వం హ్యః న క్తం కుత్ర ప్రయాణ మకరోః ,
 ౨. బాలకాః దౌష్ట్యం కుర్వంతి ౩. తే కుత్రాపి నాసన్
 ౪. తథాపి ఏతే పాకం అకుర్వన్ శిశుభ్రాన్ భిక్షాటనం
 కుర్వంతి ౬ అద్య పాకః కథ మస్తి ౭ అద్య వ్యాపారం
 వయ మేవ అకుర్మ ౮. తథాపి తే కేఽపి అత్ర న సంతి
 ౯. అద్య దివా సర్వథా త్వం అత్ర నాసీః ౧౦. అద్య పాకం
 యాయ మేవ అకురుత కిం ;

౧. నే నెక్కడికిని పయనము చేయలేదు. ౨. మీరేనా వంటను చేసినది? ౩. మేము కాము, ఎవరో చేసినారు ౪. ఇత డులు బ్రాహ్మణులున్నారు ౫. వా రెవరు? ౬. వీరే. ౭. నిన్న పిల్లలు అల్లరి చేసిరి ౮. నీవు భిక్షాటనమును చేసితివా ,
 ౯ నీ విట్లుండుము ౧౦. నేను నమస్కారమును చేయుచున్నాను

౧౪. చతుర్థశః పాఠః = పదునాల్గవపాఠము.

శాకం=కూర-ను ప్రథమం=మొదట
తటాకః=చెఱువు అనంతరం=పిమ్మట
తటాకే=చెఱువునందు-లో అనేకథా=పలువిధములుగా

౧౫ { కరోతు = చేయుఁగాక, చేయనిమ్ము
కురు = చేయుము
కరవాణి=చేయుదును, గాక, చేయనిమ్ము

౧౬. తటాకః అత్రాస్తికిం ౨. తటాకే ప్రథమం
స్నానం కురు ౩. పాకం అహం కరవాణి ర. అగ్రజః శాకాని
కరోతు ౪. యాయం స్నానం ఆకురుత ఖలు! ౬. వయం
భోజనమపి ఆకుర్మ ౭ తే ఇదానీం తటాకే స్నానం కుర్వంతి.
౮. బత! తే తటాకే న సంతి ౯ బాలకాస్తటాకే దాప్యం
కుర్వంతి ౧౦. తథావా, అత్ర కించిత్ ఏధి.

౧౭. నీ వల్లరి చేయవద్దు ౨. నే నల్లరి చేయుచున్నానా?
౩. అక్కడ పిల్లలు చేయుచున్నారు ౪. వీరు చెఱువులో
స్నానము చేయుచున్నారు ౫. మొదట నేను కూరచేసినాను
౬. తరువాత వారు వంట చేసినారు ౭. కూర నెవరు చేసిరి?
౮. కొందఱు బ్రాహ్మణులు ౯. వారు పలువిధములుగా
చేసిరి ౧౦. రేపు నీవును అలాగే చేయవలెను.

౧౮. పంచమశః పాఠః=పదునేనవపాఠము.

యుష్మత్=మీ, మీవల్ల కింతు=కాని
అస్మత్ = మా, మావల్ల తర్హి : చేత్. = అయితే
గృహం = ఇల్లు, ఇంటిని తూష్టిం = ఊరక

కుర్వంత=చేయుదునుగాక

కురుత=చేయుడు

కురవామ=చేయుదుముగాక-చేయనీయుడు

౧. తత్ర కిమర్థం ఆసీ? ౨. ఆహం తూష్టిం ఆసం.
 3. తర్హిత్యం పాకం కురు. ౪. నోచేత్ వయంకరవామ.
 ౫. చేత్క్రొం? ౬. అస్మద్భ్రహ్మ శాకాని న సంతి ౭. తే కుత్ర
 సంతి వా ఖిలు! ౮. తే యుష్మన్త్రహ్మ భోజనం కుర్వతి
 ౯. కుర్వంతిచే స్తుర్వంతు. ౧౦. మూయం తూష్టిం స్త.

౧. మీ యింట్లో నెవ రున్నారు? ౨. మాయింట్లో
 ఆందలు పిల్లలు స్నానము చేయుచున్నారు. ౩. వాగు వంట
 చేయుదును గాక! ౪. నేను వంట చేసినాను. ౫. ఆ యో!
 మీరక్కడ సూరకరే యుంటిరా? ౬. కొంచెము వంట
 చేయుడు. ౭ నేను మొదట పలువిధములుగా జేసినాను.
 ౮. కాని వారు మాయింట్లో లేరు. ౯. మీ రిప్పుడు స్నానము
 చేయకుడు. ౧౦. మొదట మేము స్నానము చేయనీయుడు.

౧౬ ఐదశః పాఠః=పదునాఱవపాఠము.

కలశః=చెరు

అలం=చా . ను

మంచః=నుంచము

సమ్యక్=బాగుగా

జలం=నీరు-నీటిని

యుటితి-శీఘ్రం=శ్వరగా

వి ధ్యా ద్య ర్థ క ము

కుర్యాత్=చేయును,వలెను-చాలును

కుర్యాః=చేయుదువు,వలెను-చాలుదువు

కుర్యాం=చేయుదును,వలెను-చాలుదును

౧. శాలికాః మంచే ఆసన్. ౨. కలశే జలం అస్తివా?
 ౩. జలం సమ్యక్ నాస్తి. ౪. ఏషః అస్మద్ మంచః.
 ౫. యమ్మ త్కలశాః కుత్ర సంతి? ౬. యూయం పాకం
 యుటితి కురుత. ౭. అద్య శాకం కః కుర్యాత్? ౮. త్వం
 శాకం కుర్యా, అహం పాకం కుర్యాం. ౯. త్వం ఏకః ఏవ
 శాకం కుర్యాః కిం? ౧౦. అహం ఏకోఽపి పాకం శాకమపి
 సమ్యగేవ కుర్యాం.

౧. చాలుఁగాని మీరు త్వరగా స్నానము చేయుఁడు.
 ౨. మీరు చెఱువులో స్నానము చేయవద్దు ౩ మా యింట్లా
 నీరున్నది; అక్కడ స్నానము చేయుఁడు. ౪. మీయి ల్లెక్కడ
 సున్నది? ౫. మాయిం ద్లక్కడ సున్నవి. ౬. నీవు త్వరగా
 భోజనము చేయవలెను. ౭. నే నిపుడు చేయను. ౮. తరువాత
 చేయుదును ౯. అక్కడ నెందఱు పిల్లలు భోజనము చేసిరి?
 ౧౦. అక్కడ నొక్కఁడును భోజనము చేయలేదు.

౧౧. సత్తదశః పాఠః = పదునేడవపాఠము.

అన్నం=అన్నము-ను పురా=మునుపు

ఘృతం=నెయ్యి-ని చిరం=చాలకాలము

ఆలస్యం=జాగు-ను అర్థం=కోసము

కుర్యః=చేయుదురు,వలెను-చాలుదురు

కుర్యాత్=మీరు చేయుదురు,వలెను-చాలుదురు

కుర్యామః=చేయుదుము,వలెను-చాలుదుము

౧. అద్య పాకం కే కుఁద్యః ౨. గృహే ఘృతం నాస్తి
౩. తటాకే జలం నాస్తి. ౪. ఆలస్యం కరోషి కిం? ౫. త్వం తత్ర
చిరం ఆసీః కిమగ్రం? ౬. ఆస్మదగ్రజాగ్రం అహం తత్రాసం
౭. దేవః పురా ప్రథమం జలం అకరోత్ ౮. వయం పాకం
సమ్యక్ కుర్యామ ౯. ఘృతం నాస్తిచేత్ శాకం కఫం
కుఁద్యం? ౧౦. ఆస్మద్గృహే యుష్మద్ జనకః యాష్టిమేవ
ఆలస్యం కరోతి; త్వమపి ఆత్మాసి కిం? శీఘ్రం స్నానం కురు.

౧. ఇవ్వేళ వంట నెవరు చేయుదురో! ౨. మీకోసము
నేనే చేయవలెను. ౩. లేకపోతే ఎవఁడు చేయును? ౪. మీయిద్దఱు
౫. ఇవ్వేళ వారందఱు మీ యింట్లో నున్నారేమి? ౬. ఏమి
యును లేదు; అట్లు కానిమ్ము ౭. మీపిల్లలు మాయింట్లో
అన్నముకోసమున్నాఁడు. ౮. ఆలాగా-మీరు కొంచె పిక్కడ
నుండుఁడు ౯. మీరు మంచమునం దున్నారా? ౧౦. ఊరకుండు.

౧౮. అష్టాదశః పాతః = పదునెనిమిదవపాఠము.

తవ=నీయొక్క, కు-నీది	పునర్=మరల
మమ=నామొక్క, కు-నాది	బహిర్=వెలుపల
తత్=అది-ఆ-వారి	అంతర్=లోపల

భ వి శ్య త్కా ల ము.

కరిష్యతి = చేయఁగలఁడు (చేస్తాడు)

కరిష్యసి = చేయఁగలవు (చేస్తావు)

కరిష్యామి = చేయఁగలను (చేస్తాను)

౧. తప జనకః ఆద్య కిం కరోతి, ౨. మమ జనకః గృహే నాస్తి ౩. శ్వః పాకం కః కరిష్యతి, ౪ మమ ఆనుజః కరిష్యతి ౫. తత్ గృహం మమ. ౬. త్వం యుటితి స్నానం కరిష్యసి కిం, ౭. యుష్మద్గృహం అంతరస్తి ౮. అస్మద్గృహం బహిరస్తి. ౯. సః పునః స్నానం కరిష్యతి కిల. ౧౦ అహమపి కరిష్యామి కాకం పాకమపి.

౧ మీ యి లెక్కడ నుండెను? ౨ నాయొక్క యిల్లు మునుపును అక్కడనే యుండెను. ౩. ఇపు డిక్కడ నున్నది. ౪ వారు వంట నెపుడు చేయగలరు? (చేస్తారు?) ౫ నీవు రేపు నాకొకమంచమును చేయుము. ౬. ఇపుడు నీవు మరల నెందుకు స్నానము చేసినావు? ౭. వంటను అక్కడ చేయుచున్నారు; ఆలస్యము చేయవద్దు ౮. నీవు వంట నిపుడు చేయవా యేమి? ౯. మా యింటిలో నీష లేదు గాన చెఱువులో స్నానము చేయుము. ౧౦. మీప్పిల్లి లింటిలో నున్నారో, లేరో?

౧౯. ఏకోనవింశః పాతః = పందొమ్మిదవపాతము

కిం=ఏ-ఏది-ఏమి: ను=ఏ కరిష్యంతి=చేయగలరు
ఏతత్=ఈ-ఇది భో=అయ్యా కరిష్యత=మీరుచేయఁ
[అంజి [గలరు
కస్య=ఎవనియొక్క? హే=ఓ. కరిష్యామః=చేయగలము

౧.కిం తత్? ౨ తత్ మమ గృహం ౩ తత్ కిం ౪. తత్ జలం ౫, ఏతత్ క్రిస్యగృహం ౬ ఏతత్ యుష్మద్గృహం ౭ తేతటాకజతి స్నానం కరిష్యంతి భో: ౮. యుష్మద్గృహే ఘృతం అస్తిను ౨ నాస్తిభో: ౧౦ తేకదాస్నానం కరిష్యంతి, కదాపాకం కరిష్యంతి,

౧. మేము రేపు వంటను చేయగలము. ౨. వీ రిప్పుడు చేయగలరు. ౩. మీ రెప్పుడు చేయగలరు? ౪. మేము చేయనే చేయము. ౫. మీ రె దుకు చేయరు? ౬. చూ యింట్లో నన్న మున్నది. ౭. మాపిల్ల వాడు మీ యింట్లో నేరు చేయుచున్నాడయ్యా? ౮. స్నానము చేయుచున్నాడేమో! ౯. త్వరగా స్నానము చేయునుగాక. ౧౦. వాడు దబ్బున చేయనియెడల నే నేరు చేయగలనయ్యా?

౨౦. విశేషః సాతః = ఇరువదవపాఠము.

ఫలం=పండు-ను తావత్పర్యంతం =ంతవఱకు
తస్య = వానిది-కి-యొక్క ఏతావత్పర్యంతం = ఇంతవఱకు
ఏతస్య=వీనిది-కి-యొక్క కియత్పర్యంతం = ఎంతవఱకు.

‘ఛాద్’ = తిరుట. వర్తమానకాలము.

ప్ర.(ఏక) ఛాదతి-(బహు) ఛాదంతి

మ. ,, ఛాదసి ,, ఛాదత

ఉ ,, ఛాదామి- ,, ఛాదామః

౧. తస్య జనకః ఏతావత్పర్యంతం కుః తాసీత్? ౨. తస్య
౧౧ హే తాసీత్. ౩. తత్ర కిం కరోతి? ౪. తత్ర ఫలం బాదతి.
౫ తే కియత్పర్యంతం పాకం కుర్వంతి? ౬. ఏతస్య గృహం
కుత్రాస్తి? ౭. యాయం ఇదానీం కిం కురుత? ౮. వయం
ఫలాని ఛాదామః ౯. బాలకాః అన్నం ఛాదంతి. ౧౦. త్వం
తస్య గృహే కిం ఛాదసి?

౧ ఈపం డెవసిది? ౨. ఇది నాది (నాయొక్క)

౩. నీ చెంబులో నీ రున్నదా? ౪. నాచెంబే జక్కడ లేదు.

౫. ఐతే మీ రన్నమును త్వరగా తినుచున్నా రేమి?
 ౬. మాయింట్లో నెవడును లేడు. నేను మీకోసము వంటను
 చేసినాను. ౭. ఏ రెండు కిక్కుడ నన్నమును తినుచున్నారు?
 ౮. వారింట్లో లేరట. ౧౦. అందుకోసము నే నిక్కుడ తిను
 చున్నాను.

౧౧. ఏకవింశతి పాఠః = ఇరువదియొక్కటవపాఠము.
 యష్టాకం=మీకు-మీయొక్క-మీది యథా = ఎట్లు
 అష్టాకం=మాకు-మాయొక్క-మాది రే, అరే=అరే!
 తేషాం=వారికి-వారియొక్క-వారిది వృథా=వ్యర్థముగా

భూతకాలము.

ప్ర(ఏక) అఖాదత్ - (బహు) అఖాదన్
 మ. ,, అఖాదః - ,, అఖాదత
 ఉ. ,, అఖాదం - ,, అఖాదామ

౧. యష్టాకం గృహే అద్య వయం అన్నం అభి
 దామ. ౨. అష్టాకం అత్ర గృహ మేవ నాస్తి. ౩. సః యథా
 అభాదత్, త్వం ఆపి తథా అభాదః ౪. యూయం తత్ర
 వృథా కిమర్థ మాస్తి? ౫. వయం తత్ర వృథా నాస్మృత్ కింతు
 తే ం గృహే స్నానం కుర్మః ౬. రే బాల! త్వం నృదా
 మా ఏధి ౭. యష్మద్గృహే పాకః కియత్పర్యంతం ఆసీత్.
 ౮. శాక మకుర్వస్ అన్నం కుర్వంతి. ౧౦ తే శీఘ్రమభాదన్.

౧. వారు లోపల నున్నారా, వెలుపల నున్నారా?
 ౨. వారు మా ఇంట్లో నింతవఱ కుండిరి. ౩. మేమిప్పుడే పం
 డ్లను దిన్నాము. ౪. మీ కోసము వారిక్కడ నున్నారు. ౫. నీ
 వివ్వేళ సాయంకాల మేమితింటివి? ౬. నేను వారియొక్క-చెంబు

నందు కూరను చేసితిని. ౭ ఇంతవఱకు నెక్కడనున్నావురా!
౮.మీ యింట్లోనే యుంటినిగా! ౯. ఆలాగా! నా రెవరు,
౧౦ నిన్న ప్రొద్దున మీయింట్లో నెవరు స్నానము చేసినారో
నారే వీరు.

౨౨. ద్వావింశతి పాతః=ఇరువది రెండవ పాతము.

ఏ శేషాం=ఏ కియొక్క-కి ఆరాత్=మారముగా, దగ్గటగా
కేషాం=ఎవరియొక్క-కి సకృత్ = ఒకమాటు
అంజనం=కాటుక-ను కృత్యా=చేసి

భ వి ష్య త్కా ల.ము.

ప్ర [ఏక] భదిష్యతి — [బహు] భదిష్యంతి
మ. ,, భదిష్యసి — ,, భదిష్యత
ఉ. ,, భదిష్యామి — ,, భదిష్యామః

౧.వయం భోజనం కృత్యాఫలం భదిష్యామః ౨. త్వం
ఆలస్యం మా కురు ౩. యుటితి స్నానం కృత్యా భోజనం కురు.
౪. అస్మద్ధృహే శలాని న సంతి ౫. యుష్మద్ధృహే అన్నం అస్తి
చేత్ భోజనం కురుత. ౬. నోచేత్ తూష్ణీం స్త. ౭. హే శాలా
ణాః! కిమర్థం భిక్షాటనం కరిష్యతః ౮. అరే శాలక ! అస్మ
ద్ధృహే శలాని సంతి: భదిష్యసి కిం? ౯. కిం ఫల మస్తి? ౧౦ తవ
కిమర్థం, అహం భదిష్యామి. ౧౧. అంజనం కుత్ప్రాప్తి?

౧. కాని మాత్రం యేపండు తినగలడు: ౨. మీ
రీపండును తినరా. ౩. మే మీ పండును తినము, ౪. మీ
యింట్లో పండ్లున్నవా? ౫. వీరి యింట్లో పండ్లు లేవు. ౬. ఎవరికి
అన్నము లేదు: నాకు లేదు. ౭. ఎందుకు లేదు? ౮. ఈ వేళ మా

తమ్ముడు వంటను చేయలేదు ౯. అయ్యో మాయొంట్లో
సన్నదిగాని త్వరగా స్నానముచేసి తినెదవా? ౧౦. ఆలాగే
తినెదనుగాని యెక్కడనున్నది? ౧౧. మాయొంట్లో కాటుక లేదు

౨౩. శ్రయోవింశతిః పాఠః=ఇరువదిమూడవపాఠము,

బాలకస్య=పిల్లనిది-యొక్క-కి కుతః=ఎందువల్లః

బాలకానాం=పిల్లలది-యొక్క-కు తతః=అందువల్ల

దంతః=పల్లు ఆతః=ఇందువల్ల

పార్థనాద్యర్థకము.

ప) [ఏక]భదతు - [బహు] భదంతు

మ. ,, భద - ,, భదత

ఉ. ,, భదాని- ,, భదామ

౧. బాలకస్య దంతాః నాసన్. ౨. ఏతే బాలకాః
ఆన్నం భదంతు. ౩. త్వమపి యుటితి స్నానం కృత్వా-న్నం
భద. ౪. అద్య మమాన్నం మాస్తు. ౫. తర్హి కిం భదిష్యసి?
౬. ఫలాని భదిష్యామి ౭. యుష్కర్షహే ఫలాని సంతి వా?
౮. అనేకఫలాని సంతి? బాలకస్య జనకః భోజనంలకరోద్వా,
న వా? ౧౦. సః ఇదానీం ఆస్మిన్మహస్య ఆరాత్ దేవస్య
నమస్కారాన్ కరోతి

౧ నాకు పండ్లు లేవు. ౨. అ దువల్లనే పండ్లను తినను.
౩. ఆయిండ్లెవరి? ౪. ఆయిండ్లు మావే ౫. మాయొండ్లు దగ్గర
గానేఉన్నవి. ౬. ఆమంచమం దెవరున్నారు? ౭. పిండానియొక్క
అన్న. ౮. ఈపండును వాడు తిననిమ్ము. ౯. ఆపండును
మీరు తినుడు. ౧౦. లేకపోతే ఆపండ్లను మేము తిందుముగాక!

౨౪. చతుర్వింశః పాఠః = ఇదివదిపాఠముగవపాఠము.

పర్యతేషు = కొండలయందు శనైః = మెల్లగా

గ్రామః = ఊరు నీచైః = తక్కుగా

అంగణం = ముంగిలి-ని ఉచ్చైః = ఎత్తుగా

విధ్యాద్యర్థము

ప్ర. [ఏక] భాదేత్ — [బహు] భాదేయః

మ. ,, భాదేత్ — ,, భాదేత్

ఉ. ,, భాదేయం — ,, భాదేమ

౧. గాలకాః అంగణే అన్నం భాదంతి. ౨. అహం
ఇదానీ మేవశనైఃస్నానం కుర్యామ్. ౩. హే బ్రాహ్మణాః! శనైః
శనైః భాదత. ౪. శీఘ్రం మాభాదత గే. అస్మాకం గాలకాః
దౌష్ట్యం కుర్వంతి. ౫. యుష్మద్భ్రామరతటాకే జలం సమ్యగస్తి.
౬. తత్రసర్వదాపి తథేవ స్మాక్, ౭. అస్మాకం మంచఃఉచ్చైః
అస్తిరే. ౮. కించిత్ నీచైః కరిష్యసి కిం? ౯. తథేవ కరి
ష్యామి; తవ మంచః కుత్రాస్తి?

౧. వా రందఱులు ఇవ్వేళ మాయింట్లో భోజనము
చేయవలెను. ౨. రేపు మేము మరల మీ ఇంట్లో భోజనము
చేయగలము. ౩. అప్పుడు వారెవగును ఇక్కడలేరు. ౪. అందు
వల్లనే మాయన్న మాయింట్లోస్నానముచేసినాడు. ౫. ఇప్పుడు
మాయింట్లో నెవరెవ రున్నారయ్యా? ౬. మీయూరిలో చెఱు
వున్నదా? ౭. నన్నదిగాని ఇప్పుడు నీరు లేదు. ౮. మాయూరిలో
కొండలుకూడ నున్నవి. ౯. మీయూరిలో మాతండ్రి లేడా?
౧౦. ఎందుకు లేడు! అక్కడనే యున్నాడుగదా!

౨౫. పంచవింశః పాఠః = ఇరువదియైదవపాఠము.

కూషః = కావి ఖాదిత్వా = తిని
రామతం = ఇలగువ ఖాదితుంఽతివన్, తినుటకు
లవణం = పప్పు, ఉప్పుగా ఉన్నది. కర్తుం = చేయన్. చేయుటకు
'గమ్' = వెళ్ళుట 'నీ' = తీసికొని వెళ్ళుట. 'ఆగమ్' = వచ్చుట
గచ్చతి నయతి ఆగచ్చతి

౧. బాలకః అస్మద్భ్రహ్మ అన్నం ఖాదిత్వాగృహం ఆగచ్చత్. ౨. అహం కూషస్య ఆరాత్ స్నానంకర్తుం ఆగచ్చం. ౩. త్వం కుత్ర ఖాదితుంగచ్చసి? ౪. కుత్రాపినగచ్ఛామి. ౫. అరేయుష్మద్భ్రహ్మ లవణ మస్తిచే? ౬. లవణం కించిదస్తి; రామతం సర్వథానాస్తి. ౭. తర్హి శాకంకథం కరిష్యసి? ౮. శాకేలవణం కిమర్థం చే? ౯. లవణం నాస్తిచేత్ శాకం సవ్యక్ న స్యాత్. ౧౦. అతః త్వం స్నానం కృత్వా శీఘ్రం భోజనం కురు

౧. నీవు మీతంఁడిని ఎక్కడికిఁదీసికొని వెళ్ళుచున్నావు?
౨. నేను మాతమ్ముని మీయింటికిఁదీసికొని వెళ్ళుచున్నాను.
౩. ఆక్కడి కెందుకు? ౪. భోజనమును చేయుటకు. ౫. అక్కడ నన్నమును తిని యిక్కడ చుండుము. ౬. మీతమ్ముడెక్కడ నున్నాఁడు? ౭. వాఁడు మీయింటిలో బావిలో స్నానముచేయుచున్నాడు. ౮. మీ బావిలో నీరున్నదిరా? ౯. కొంచెమున్నదిగాని బాగుగా లేదు. ౧౦. అయితే అక్కడ నెట్లు స్నానము చేయుచున్నాఁడు?

౨౬. షడ్వింశః పాఠః = ఇరువదియావవపాఠము.

చోవ్యం = పులుసు చుక్రం = చిత్తసండు గత్వా = వెళ్ళి
సూపం = పప్పు నీత్వా = తీసికొని వెళ్ళి ఆత్మ్య = వచ్చి

గమిష్యతి = వెళ్ళుచున్నాడు

నేత్యతి = తీసికొని వెళ్ళుచున్నాడు

ఆనయతి = తీసికొనివచ్చుచున్నాడు

౧. చోష్యే లవః నాలం. ౨. సూపం సమ్యక్ గస్త్యి.
౩. గృహే చుక్రమస్తకిం, త్వంత్రతగత్వాకింతో చుక్ర
మానయ. ౪. రామః ఆనయతుః అహం రామతం అనేహ్యమి.
౫. యాయం ఆస్మన్మహం ఆగమిష్యథ కిం? ౬. తద్ధై వాగమి
ష్యామః ౭. త్వం శీఘ్రం గచ్ఛ ౮. తే సర్వేపి ఆస్మన్మహే
భోజనార్థ మాగమిష్యంతి; సూపమపి నాస్తి, కథంకరిష్యంతివా,

౧. నీవు వంటను చేయుము. ౨. నేను నీకు తేగలను.
౩. తరువాత వీరందఱును స్నానముచేసిభోజనము చేయఁగలను.
౪. మీరు వెళ్ళి చూతండ్రిని తీసికొనిరండు. ౫. నే నిక్కడనే
యుండును. ౬. మీరిక్కడనాలస్యము చేయకుండు ౭. త్వరగా
రండు ౮ నీవుమాత్రము తీసికొనిరమ్ము. ౯. పిల్లలను త్వరగా
తీసికొనిపొండు. ౧౦. అలాగే తీసికొనిరాఁగలను.

౨౭. సప్తవింశః పాఠః = ఇరువదియేడవపాఠము.

తక్రం మజ్జగ

గంతుం = వెళ్ళుటకు, వెళ్ళున్

క్షీరం = పాలు

నేతుం = తీసికొని వెళ్ళుటకు, తీసి

పానీయం = మంచినీరు

ఆనీయ = తెచ్చి [కొనివెళ్ళున్

వదతి = చెప్పుచున్నాడు

ఆహ్వయతి = పిలుచున్నాడు

ఆహ్వస్యతి = పిలువఁగలడు.

౧. అద్యక్షీరం సమ్యగస్తి.౨.త్వం గత్వా ధీరమానీయ
 ధీరాన్నం కురు ౩. వయం సర్వేసానీయమానేష్యామః.౪.తక్ర
 మానేతుం కః అగచ్ఛత్.౫. తేనాలకాఃఘృతార్థమగచ్ఛన్.
 ౬.గృహే కించిదపి లవణంనాస్తి. ౭. యూయం మమ జనకం
 ఆనయత ౮. యుష్మత్ కూపే జలం లవణం అస్తి. ౯. త్వం
 స్నానం కృత్వాశీఘ్రమాగచ్ఛ. ౧౦. యూయం మమానుజం
 ఝుటితి భోజనార్థం వదత;వయం గత్వాతథైవ వదిష్యామః.

౧. వాడక్కడచున్నచో పిలువుడు.౨.మాతండ్రి యెచట
 నుండెనో కొంచెము చెప్పుడు.౩.మనయింటిలో మజ్జగతెచ్చట
 కెవరు వెళ్ళిరి? ౪.మనమే వెళ్ళవలెను. ౫. మీరు అంతవఱకు
 ఎక్కడికిని వెళ్ళకుడు. ౬. మే మెక్కడికిని వెళ్ళము.౭.ఇచ్చ
 టనే యున్నాముగా ౮. ఇచ్చట బావి యున్నదిగాని మెల్లగా
 వెళ్ళుడు.౯.పిల్లలను అన్నము తినుటకుపిలువుడు. ౧౦.ఇచట
 పిల్లకాయలు లేరు; వారెచటనున్నారోసేవేవెళ్ళితినికొనిరమ్ము.

౨౮. అష్టావింశాపాఠః = ఇరువదియెనిమిదవపాఠము.

త్వాం = నిన్ను	వదితుం = చెప్పన్;చెప్పటకు
మాం = నన్ను	ఉదిత్వా = చెప్పి
యుష్మాన్ = మిమ్మును	ఆహ్వాతుః=పిలువన్,పిలువటకు
పృచ్ఛతి = అడుగుచున్నాడు	
ప్రశ్న్యతి = అడుగంగలడు	
పిబతి = త్రాగుచున్నాడు	

౧. మమాగ్రజః త్వమావ్యయతి; శీఘ్రమాగచ్ఛ,
 ౨.అత్ర బాలకాఃసంతి;త్వమేవ ఉదిత్వా ఆగచ్ఛ.౩. జనకః

కుత్రాస్తివా అనుజం పృచ్ఛ ౪ బాలకాఃక్షీరం సర్వమపిబన్.
 ౫ ఇదానీం యుష్మాన్ కః ప్రత్యుతి? ౬ మాం కే అస్పృచ్ఛన్?
 ౭ అరే శీఘ్రంక్షీరంపిబరే ౮ఏషఃత్వామాహ్వాతుమాగచ్ఛత్
 ౯ త్వం అస్మద్భృహేభోజనార్థమాగమిష్యసి వా? ౧౦. అహం
 నాగమిష్యామి, కింతు మమానుజమాహ్వాయ; సః ఆగమిష్యతి.

౧ నా అన్నను పిల్చుటకు ఎవరు వెళ్ళినారు? ౨ ఎవరును
 వెళ్ళనిచో మీరే వెళ్ళుడు ౩ పిమ్మట నేనును అక్కడికిరాగ
 లను ౪ వారిపుడు భోజనమునకు వత్తురో రారో; అడుగుడు.
 ౫ మీరే అడుగుడు. ౬ మీరూరకుండుడు; వారేవచ్చెదరు.
 ౭ మిమ్మునెవరుభోజనమునకు పిల్చినాడు? ౮ మీ అన్నపిల్చినా
 డుగా ౯ మా అన్న డాలోనేలేడే? ఎట్లు పిలిచెను? ౧౦. వా
 డీవేళ వచ్చినాడని మాతమ్ముడు మాయింటిలోచెప్పినాడు.

౨౯. ఏకోనత్రింశః పాతః=ఇరువదితొమ్మిదవపాతము.

అస్మాన్ = మమ్ముచు

ఆహూయ = పిలిచి

వృక్షాత్ = చెట్టునుండి, వల్ల, కంటే, పాతుం = త్రాగన్, త్రాగు

వృక్షేభ్యః = చెట్లనుండి, వల్ల, కొఱకు. పృష్ట్యై = అడిగి [టకు

పాస్యతి = త్రాగఁగలఁడు

పతతి = పడుచున్నాడు

చరతి = నడచుచున్నాడు

౧. కిమరే క్షీరం పాస్యసి కిం? ౨. బాలకః వృక్షాత్
 అపతత్. ౩. తత్ర మాగచ్ఛ. ౪. తే బాలకాః దౌష్ట్యం కరి
 ష్యంతి ౫. బ్రాహ్మణాఃస్నానం కృత్వా తటాకాత్ ఆగచ్ఛంతి.
 ౬. అనంతరం భోజనం కరిష్యంతి. ౭. ఆహమపి స్నానార్థం

గచ్ఛామి. ౮. భోజనార్థం ఆలస్యం మాకురుత. ౯. తవ జనకః
ఏతావత్పర్యంతం గ్రామాత్ నాగచ్ఛత్. ౧౦. శ్వః ఆగమిష్యతి
కిం.వా; తచానజం పృక్ష్యసి చేత్ స; వదిష్యతి.

3. ఆపిల్లవానిని పాలుత్రాగుటకు పిలుపుము. ౧. అక్కడ
నామంచ మున్నదిగాని ఇట్లుతీసికొనిరమ్ము. ౩. నేను తీసికొని
రాజాలను, ౪. మీతమ్ముడు తీసికొని రానిమ్ము. ౪ నీవుపిల్ల
వానిని అడిగి అక్కడకు వెళ్ళుము. ౬. ఆపిల్ల లల్లరి చేయుచు
న్నారు. ౭. మాయొక్క పండ్ల నెవరు తిన్నారు, ౮. మీరే తిన్నా
రుగా. ౯. మాయొ చెట్లనుండి పండ్లు పడ్డవి. ౧౦. మీచెంబులో
కొంచెము పాలున్నచో నేను త్రాగెదను.

౩౦. త్రింశః పాతః = ముప్పదవపాతము.

మయా = నాచేత, నాతో ఇతః పూర్వం = ఇంతదాక. ఇంతకు
అస్మాభిః = మాచేత, మాతో ఇతః పరం = ఇంకమీద [ముందు
త్వయా = నీచేత, నీతో ఇతి = అని

పశ్యతి = చూచుచున్నాడు

ద్రక్ష్యతి = చూడఁగలడు

దర్శయతి = చూపించుచున్నాడు

౦ యాయం మయా ఆగచ్ఛత ౧. వృక్షే ఫలాని నసంతి.
౩. సర్వాణి ఫలాని అపతన్. ౪. తత్ర గోవిందః అస్తి కింవా
పశ్య. ౫. మమ మంచం దర్శయ. ౬. తవ జనకః శ్వః అస్మాభిః
ఆగమిష్యతి. ౭. పాకః కథ మస్మివా ద్రక్ష్యసికిం? ౮. యుటితి
పాకం కురుత. ఇతి వద. ౯. ఏతత్ షీరం పాతుం సమ్యక్ నాస్తి.
౧౦. ఏతత్ షీరే లవణం అపతత్.

౧. ఈపిల్లవానియొక్కయింటిని నాకుఁజూపుము. ౨. వాఁడు మియింటికి వెళ్ళినాఁడెందుకు ? ౩. కొంచెము దూరముగా పోము. ౪. నిన్న మామంచమును మియింటిలో నేను చూచి నాను. ౫. కాని మాతో వత్తువాఁడ. నేను వచ్చునెడల నిచట మియింటి నెవరు చూతురు? ౬. మితమ్మలింటిలో నున్నా రుగా. ౭. వారు కొండలయందు నడచుచున్నారు. ౮. నీవక్కడ నెందుకు నడచుచున్నావు ? ౧౦. ఊరకయే.

౩౧. ఏకత్రింశః పాఠః = ముప్పదియొకటవపాఠము.

యష్టాశ్శిః = మిఁచేత. మిఁతో దృష్వా = చూచి
 మర్జితేన = పిల్లిచేత-తో ద్రష్టుం = చూడన్ - చూచుటకు
 మూషకైః = ఎలుకలచేత-తో ద్రష్టుం = అడుగన్ - అడుగుటకు
 యద్ధం = యద్ధము-ను పీత్వా = త్రాగి
 మాస్తు = పోనిమ్ము వసతి = ఉండుచున్నాఁడు
 భవతి = అగుచున్నాఁడు చలతి = కదలుచున్నాఁడు

౧. మూషకాః మార్జితైః యద్ధం కుర్వంతి. ౨. వృక్షైః చలతి ౩. గాలకాః ధీరం పీత్వా అంగణేషు చరంతి ౪. శ్వః ప్రాతః అహం త్వాం ద్రష్టుం ఆగమిష్యామి ౫. త్వం అద్య మమ జనకం దృష్ట్యై ఆగచ్ఛ. ౬. అస్మదనుజః బ్రాహ్మణాన్ ప్రప్తుం ఆగచ్ఛత్. ౭. ఏతే తత్ర కిం కరిష్యంతి వా పృథ్వ్యై ఆగచ్ఛ. ౮. మాస్తుః అహమేవ గమిష్యామి; త్వం అత్ర వస ౯. ఏషః గాలకః శ్వః బ్రాహ్మణః భవిష్యతి. ౧౦. త్వం ఇదానీం కుత్ర గతుం చలసి వా; వద.

బా ల బో థి నీ

౧. మీరు మాతో యుద్ధమును చేయఁజాలుదురా ;
 ౨. నే నచటకీ వెళ్ళవలెను. ౩. మీరీ వేళ నేయి తీసికొనిరావలె.
 ౪. వారు మా యింటిని చూడవలెను. ౫. ఎవరిని చూచుటకు
 వెళ్ళినావు? ౬. వీరిని పిలిచి మాతండ్రినిక్కడికి రమ్మని చెప్పము.
 ౭. పోనిమ్ము నీ వెందుకు వానితో యుద్ధము చేసినావు? ౮. నీవు
 పిల్లవాడవు కదా. ౯. త్వరగా కదలుఁడు ; ఎవరో వచ్చు
 చున్నారు. ౧౦. మన మీ వేళ వారియింటికి భోజనమునకు వెళ్ళ
 వలె; త్వరగా స్నానము చేయుఁడు

౩౨. ద్వ్యతిఃశః పాతః = ముప్పదిరెండవపాతము.

తస్మై = వానికొఱకు, కై తస్మాత్ = వానివలన, నుండి తేభ్యః = వాఁకొఱకు వావలన త్వత్ = నీ - నీవలన మత్ = నా-నావలన భవతునామ = కానిమ్ము, లే చలితుం = కదలన్, కదలుటకు కారయతి = చేయించుచున్నాఁడు	భూత్వా = అయి భవతుం = కాన్ [అగుటకు] చలిత్వా = కదలి ఉషిత్వా = ఉండి వస్తుం = ఉండన్ - ఉండుటకు అస్తునామ = కానిమ్ము, లే యచ్ఛతి = ఇచ్చుచున్నాఁడు దాస్యతి = ఈయఁగలఁడు
--	---

౧. అహం మర్కటాయ అన్నం యచ్ఛామి. ౨. త్వం
 తస్మై పానీయం దాస్యసికిం? ౩. ఊరంకుత్రాస్తివా? ౪. బాలకేభ్యః
 అద్యప్రాతః ఊరంకః దాస్యతి? ౫. త్వం శీఘ్రం గత్వా మమ
 జనకం స్నానం కారయ. ౬. త్వం నచేత్ కః కారయిష్యతి?
 ౭. గృహాత్ బహిః పనేకే బాహ్యానాః సంతి ౮. తేభ్యః సర్వేభ్యః
 భోజనం యచ్ఛత. ౯. తవ జనకాయ ఏషః ఫలం యచ్ఛతు.

౧౦. అస్తునామ-కః యచ్ఛతిచేత్కిం? ౧౧. తథైవ భవతు.
౧౨. అహం అద్యైవ ఖలు ఫలం అయచ్ఛం.

౧ కోతులు కొండలందు నడచుచున్నవి. ౨. చాల
కోతులు చెట్లచండిపడినవి ౩ మీరు మాతో నెందుకు యుద్ధము
చేయుదురు? ౪. మేము మాతో నెప్పుడును యుద్ధము చేయము.
౫. మీరే మాతో యుద్ధము చేయుటకు వచ్చుచున్నారు.
౬. వా రెవరును ఇక్కడ లేరు. ౭ అకొండయం దెన్ని కోతు
ల న్నవి? ౮ ఏమో ఎవడు చూచినాడు? ౯. అయ్యో! ఆపిల్లి
కొఱకు కొంచెము పాల నిండు. ౧౦. ఇవ్వేళ నేను ఊరికి
బోవలయునుగాని త్వరగా వంటను చేయించుడు ౧౧. మీరు
మొదట నీరు తీసికొనివచ్చినయెడల నేను వంటను చేయించు
గలను. ౧౨. ఆక్రాహ్మణులను మంచిసీరు తెండని చెప్పుడు.

౩౩. త్రియస్త్రింశః పాతః = ముప్పదిమూడవపాతము.
“రామ”శబ్దము-పులింగము. ‘ఫల’శబ్దము-నపుంసకలింగము

ఏ.

బ.

ఏ.

బ

ప్ర. రామః - రామాః

ఫలం - ఫలాని

ద్వి. రామం - రామాన్

ఫలం - ఫలాని

త్వ. రామేణ - రామైః

ఫలేన - ఫలైః

చ. రామాయ - రామేభ్యః

ఫలాయ - ఫలేభ్యః

పం. రామాల్ - రామేభ్యః

ఫలాత్ - ఫలేభ్యః

ష. రామస్య - రామాణాం

ఫలస్య - ఫలానాం

స. రామే - రామేషు

ఫలే - ఫలేషు

సః. హేరామ! - హేరామాః!

హేఫల! - హేఫలాని !

“అంబా” శబ్దము - స్త్రీలింగము. [అమ్మ]

ఏ. బ. ఏ. గ.

ప్ర. అంబా - అంబా; పం అంబాయా; - అంబాధ్యః
ద్వి. అంబాం - అంబా; ష. అంబాయా; - అంబానాం
తృ. అంబయా - అంబాభి; స. అంబాయాం - అంబాసు
చ. అంబాయై - అంబాధ్యః సం. హే అంబ! - హే అంబా!

అకారాంత పులింగశబ్దము లన్నియు ‘రామ’ శబ్దము వలెను, అకారాంత నపుంసకలింగశబ్దములన్నియు ‘ఇల’ శబ్దము వలెను, అకారాంత స్త్రీలింగశబ్దము లన్నియు ‘అంబా’ శబ్దము వలెను సాధారణముగఁ జెప్పవగును.

౩౪. చతుస్త్రింశః పాతః = ముప్పది నాల్గవ పాతము

“అస్మద్” శబ్దము [నేను] “యుష్మద్” శబ్దము [నీవు]

ఏ. బ. ఏ. బ.

ప్ర. అహం - వయం	త్వం - యూయం
ద్వి. మాం - అస్మాన్	త్వాం - యుష్మాన్
తృ. మయా - అస్మాభిః	త్వయా - యుష్మాభిః
చ. మహ్యం - అస్మభ్యం	తుభ్యం - యుష్మభ్యం
పం. మత్ - అస్మత్	త్వత్ - యుష్మత్
ష. మమ - అస్మాకం	తవ - యుష్మాకం
స. మయి - అస్మాసు	త్వయి - యుష్మాసు

“సర్వ” శబ్దము. “ఏక” శబ్దము. “కతి” శబ్దము.
(సమస్తము) (ద్వివచన, బహు) (ఏకవచన, ద్వివచ
ఏ, బ. వచనములు లేవు) నములు లేవు)

ప్ర. సర్వ-సర్వే	ఏకః	కతి
ద్వి. సర్వం-సర్వాన్	ఏకం	కతి
తృ. సర్వేణ-సర్వైః	ఏకేన	కతిభిః
చ. సర్వస్మై-సర్వేభ్యః	ఏకస్మై	కతిభ్యః
పం. సర్వస్మాత్-సర్వేభ్యః	ఏకస్మాత్	కతిభ్యః
ష. సర్వస్య-సర్వేషాం	ఏకస్య	కతివాం
స. సర్వస్మిన్-సర్వేషు	ఏకస్మిన్	కతిషు

‘అనేక’ శబ్దము

‘తత్’ శబ్దము [వాఁడు]

(ఏకవచన, ద్వివచనములు లేవు) ఏ. బ.

ప్ర. అనేకే	సః	-	తే
ద్వి. అనేకాన్	తం.	-	తాన్
తృ. అనేకైః	తేన	-	తైః
చ. అనేకేభ్యః	తస్మై	-	తేభ్యః
పం. అనేకేభ్యః	తస్మాత్	-	తేభ్యః
ష. అనేకేషాం	తస్య	-	తేషాం
స. అనేకేషు	తస్మిన్	-	తేషు

‘ఏషః’ అనునది ‘సః’ అనుదానివలెను, ‘యః’ ‘కః’

అనునవి ‘సర్వః’ అనుదానివలెను, జెప్పనగును. ప్రాయశః
సర్వనామశబ్దము లన్నియు ‘సర్వ’ శబ్దమును బోలియుండును.

౩౫ పంచత్రింశః పాఠః = ముప్పదిమైదవపాఠము.

ధాతువులు = క్రియలు.

‘అన్’ ఉండుట లేక ఆగుట

వర్తమానము భూతము ఆశీరాద్యర్థకము

వ.	బ.	వ.	బ.	వ.	బ.
ప్ర. అస్తి - సంతి		అసీత్ - ఆసన్		అసు - సంతు	
మ. అసి - స్థి		అసీః - ఆస్త		ఏధి - స్త	
ఉ. ఆస్మి - స్మృః		అసం - అస్మ		అసాని - ఆసామ	

విధ్యాద్యర్థకము.

భవిష్యత్కాలము.

వ.	బ.	
ప్ర. స్యాత్ - స్యుః		‘అన్’ అనుదానికి ‘భూ’
మ. స్యాః - స్యాత		ధాతువుయొక్క భవిష్య
ఉ. స్యాం - స్యామ		త్కాలమేగాని వేటు లేదు.

‘కృ’ = చేయుట

వర్తమానము భూతము ఆశీరాద్యర్థకము

ప్ర.	మ.	ఉ.	
కరోతి - కుర్వంతి			అకరోత్ - అకుర్వన్
కరోషి - కురుత			అకరోః - అకురుత
కరోమి - కుర్మః			అకరవం - అకుర్మ

విధ్యాద్యర్థకము

భవిష్యత్కాలము

ప్ర.	మ.	ఉ.	
కర్మాత్ - కుర్యుః			ప్ర. కరిష్యతి - కరిష్యంతి
కర్మాః - కుర్యాత			మ. కరిష్యసి - కరిష్యత
కర్మాం - కుర్మామ			ఉ. కరిష్యామి - కరిష్యామః

‘భూ’ = అగుట; ఉండుట.

వర్తమానము		భూతము		ఆశీరాద్యర్థకము	
వ.	బ.	వ.	బ.	వ.	బ.
ప). భవతి-భవంతి		అభవత్-అభవన్		భవతు - భవంతు	
మ. భవసి-భవత		అభవాః-అభవత		భవ - భవత	
ఉ. భవామి-భవామః		అభవం-అభవామ		భవాని-భవామ	

విధ్యాద్యర్థకము		భవిష్యత్తు	
వ.	బ.	వ.	బ.
ప). భవేత్ - భవేయః		భవిష్యతి - భవిష్యంతి	
మ. భవే-భవేత		భవిష్యసి - భవిష్యత	
ఉ. భవేయం - భవేమ		భవిష్యామి-భవిష్యామః	

ఈక్రింద వ్రాయబడుక్రియలన్నియుఁ బ్రాయశః ‘భూ’ ధాతువువలెనే ఉండును. మాగున్నచో గుర్తింపఁబడును.

3౬. షట్త్రింశః పాఠః = ముప్పదియాటవపాఠము.

[ధా] [ప్-ప్ర-ప] [అర్థము]	[ధా] [ప్-ప్ర-ప] [అర్థము]
పత్-పతతి=చదువుచున్నాడు	త్రాన్-త్రాసయతి = భయ
లిఖ్-లిఖతి=వ్రాయుచున్నాడు	[పెట్టుచున్నాడు
మార్ - మారయతి=చంపు	పోష్-పోషయతి=పోషించు
[చున్నాడు	[చున్నాడు
తోష్-తోషయతి=సంతోష	హాస్-హాసయతి=నవ్వించు
[పెట్టుచున్నాడు	[చున్నాడు
రక్ష-రక్షతి=కాపాడు	శిక్ష-శిక్షయతి=నేర్పు
[చున్నాడు	[చున్నాడు

ధావ్-ధావతి=పరుగించు	(దావ్-దావయతి=కరగించు
{ న్నాడు, తో ము చు	{ చున్నాడు ;
{ న్నాడు, ఉతుకుచున్నాడు	{ లఱుముచున్నాడు
క్షాళ-క్షాళయతి=కడుగు	పాయ్-పాయయతి=త్రాగిం
[చున్నాడు	[చుచున్నాడు
తాడ్-తాడయతి=కొట్టు	శాయ్-శాయయతి=పండ
[చున్నాడు	[బెట్టుచున్నాడు
నాద్-నాదయతి=మోగిం	పాచ్-పాచయతి=పండించు
[చుచున్నాడు	[చున్నాడు
తోల్-తోలయతి=తూచు	పాల్ పాలయతి=చదివించు
[చున్నాడు	[చున్నాడు
పంచ్-పంచయతే=మోస	లేఖ్-లేఖయతి=న్యాయం
[పుచ్చుచున్నాడు	(చుచున్నాడు
పాల్-పాతయతి=పడవేయు	శోష్-శోషయతి=నిండిం
(చున్నాడు	(చుచున్నాడు
ధార్-ధారయతి=శాకీయుం	దూష్-దూషయతి=దూషిం
(చున్నాడు	చుచున్నాడు
చోర్-చోరయతి=దొంగిలించు	పూర్=పూరయతి=నింపుచు
(చుచున్నాడు	(న్నాడు; పోయుచున్నాడు
భూష్-భూషయతి=పొగడు	పీడ్-పీడయతి=శాఢిచుచు
{ చున్నాడు ; సాములు	{ న్నాడు, ఒత్తుచున్నాడు,
{ పెట్టుచున్నాడు	{ అడుముచున్నాడు ;
ముండ్-ముండయతి=గొరుగు	దండ్-దండయతి=శిక్షించు
(చున్నాడు	(చున్నాడు

మండ - మండయతి = ఆలంకరించు పాల్ - పాలయతి = పాలించు

క్రించుచున్నాడు చున్నాడు
గమ్ - గమయతి = పంపుచు చార్ - చారయతి = నడిపించు

న్నాడు, కడుపుచున్నాడు { చున్నాడు మేపు
చోద - చోదయతి = తోలుచు చున్నాడు, తోలకొని
న్నాడు, పురికొల్పుచున్నాడు పోపుచున్నాడు

తే సర్వేపి రామాయణం పఠంతి. యూయం కిం లిఖతః
ఏకః వాసరః అస్మాన్ త్రాసయతి. అరే యుష్మద్గృహే
మాన్దాలం కే పోషయంతి! అస్మన్నాన్దాలః ప్రితినక్రం ఏకం
మూషకం మారయతి. పాత్రాణి సమ్యక్ ధావ దేవ ఏవ
సర్వాన్ రక్షతి. ఆద్య పాతః త్వం ముఖం అక్షయః కిం ?
నోచేత్ జనకఃత్వాం తాడయిష్యతి. ఘంటాం మానాదయ.
వైశ్యః ఘృతం తోలయతి. ఏకః చోరః మాం వంచయిత్వా
మమ వస్త్రాణి అచోరయత్. అహం రామాయ దశ ధార
యామి. కిమర్థం గాలకం అహః ఆపాతయః? రామః జనకం
సర్వదా తోషయతి.

నన్ను నవ్వించవద్దు. ఆయెదును తలుము తల్లి తమ్ముని
పాలను త్రాగించుచున్నది. తరువాత పడుండఁబెట్టఁ గలదు.
ఈవేళ ఏమేమి వండించెదవు? నేను పిల్లలను చదివించు
చున్నాను. మొదట వ్రాయించుము. మేము నిన్ను దూషిం
చుట లేదు; కాని భూషించుచున్నాము. మమ్మును మీరెందుకు
శిక్షించెదరు? ఈచెంబునందు నీటిని పోయుము అ వృద్ధుని

పాలించుము. ఎద్దును ఆడవికి తోలుము. అక్కడ గడ్డిని
 మేపుము. వానిని గొరగవద్దు. కాలమును గడపుడు నాపాద
 మును ఒత్తుము. ఆ పిల్లవాని దంపించుము

౩౭. సప్తతిశః పాఠః = ముప్పదియేడవపాఠము

అకారాంత పుంలింగ అకారాంత నపుంసకలింగ
 నామవాచకములు. నామవాచకములు.

రామః = రాముడు	వస్త్రం = బట్ట
ఘరట్టః = తిరుగలి	చీరం = చీర
నాగదంతః = చిలుక్కొయ్య	ఉలూఖలం = రోలు
కటః = చాప	శూర్పం = చేట
మంథానః = కవ్వము	అరణ్యం = అడవి
ముసలః = రోకలి	కుశాలం = గాదె
కటాహః = గోలెము	వానః = వరుగు
మండపః = సందిరి	ఋజ్వం = గొణలి
కుశః = చులక	అంగరీషం = మంగలము
ఘటమంచః = గడనంచె	శిక్యం = కట్టి
ఖః = సందికొక్కు	చోలం = రవిక
నకులః = ముంగిస	చూర్ణం = పొడుము
వృశ్చికః = తేలు	ఉపధానం = పిండు
ర కపుచ్చః = నల్ల కళ్ళపాము	లవిత్రం = కొడవలి
చిక్రోడః = పడుత	ఖనిత్రం = గడ్డపార
ఖరః = గాడిద	వనం = అడవి, తోట
నూకరః = పంది	ఆవరణం = దొడ్డి

మూషకః = ఎలుక

బిడాలః = పిల్లి

శశః = కుందేలు

కునకః = కుక్క

వానరః = కోతి

వృషభః = ఎద్దు

అశ్వః = గుఱ్ఱము

మేషః = మేకపోతు

మఘ్నాః = నల్లి

మశకః = దోమ

ఘంకః = ఆఱబోతు

ఘలకః = బల్ల

కంసః = కంచము

వలః = వల

సర్పః = సాము

ఆకారాంత

అంబా = అమ్మ

విద్యా = చదువు

లతా = తీగె

అంగనా = ఆడబడి

పుత్రికా = కూతురు

శాలికా = ఆడపిల్ల

గోధా = బల్లి

మక్షికా = ఈగ

పర్వం = ఆకు

పాత్రం = గిన్నె

తైలం = నూనె

గృహం = ఇల్లు

పుష్పం = పువ్వు

గోమయం = ఆవుపేడ

వార్తాకం = వంకాయ

ఉర్వాకుకం = దోసకాయ

తక్రం = మజ్జిగ

నవనీతం = వెన్న

కుడ్యం = గోడ

పిష్టం = పిండి

వాహనం = వాహనము

కంబళం = కంబళి

కవాటం = తలుపు

లింగనామవాచకములు.

ఘంటా = గంట

డోలా = ఊయేల

శింజా = గజ్జె

భస్మా = తిత్తి

స్తనపా = చంటిపిల్ల

బహూభా = ఆవు

దార్పికా = బెండ

రసనా = నాలుక

ద్విల్లికా = కీచురాయి	నాసికా = ముక్కు
పైలపాయికా = గబ్బిలము	దూషికా = పుసి
వత్సా = పెయ్యమాడ	అగ్రజా = ఆక్క
పిపీలికా = చీమ	అనుజా = చెల్లెలు
జఘాకా = జలగ	కనిష్ఠికా = చిటికెనవేలు
ఛురికా = చాకు	మధ్యమా = నడిమివేలు

అవ్యయములకు లింగ వచన విభక్తు లుండవు.

ఈ క్రిందివి ఆవ్యయములు.

కించ	} ఇంతేకాకుండా	సాకం = తో, కూడ
అపిచ		పరుత్ = గతసంవత్సరమున
పార్శ్వతః = ప్రక్కగా		వక్రిం = వంకరగా
కప్తమపి = అతికష్టముగా,		నామ = అనగా, అను, అనెడి
[ఎట్లాగయినా]		ఇతోఽపి = ఇంకను
అహో = ఔరా!		ఉపరి = పైన, మీద
అథః = క్రింద		అద్యాపి = నేటికిని
పరితః = అన్నివైపుల		ఆ = మొదలుకొని, వఱకును
శాథం = సరే, మంచిది		సుతరాం = బాత్తుగా, ఎంత
హే-ధాః = ఓ		ప్రౌతి = కూర్చి మాత్రమును
ఉప = దగ్గర		మారం = మారముగా
బహుదా = పలువిధములుగా		సత్యం = నిజముగా
సమీపం = దగ్గరగా		అ బహుణ్యం = అయ్యో-
అతీవ = ఎక్కిలి		హంజే = అసే! [పాపము
తిర్యక్ = అడ్డముగా		ముజ = సరిగా

మండపస్య ఆహారము వకః కుశమంచః ఆస్తి. తన్మంచే
బిదాలః ఖనకేన సాకం కలహం కరోతి. మత్కుణః మశకాశ్చ
రాత్రిందివం యుష్మద్ధృహే సంచరంతి. ఆంబరీషం ఋజీషం
లవిత్రం ఖనిత్రం చ ఏతాని సర్వాణి ఆవరణే కుసూలసమీపే
ఏకత్రైవ సంతి. వనే ఝిల్లికాః అతీవ నాదం కుర్వంతి.
బ్రాహ్మణగృహేషు పిష్టం తక్రం నవనీతం త్రైలం చ ఏతాని
ద్రవ్యాణి సర్వదాస్యః కించ గోమయ మపి స్యాత్. బ్రాహ్మణ
బాలకాః ఉపనయనా త్పూర్వం కంసేషు భోజనం కున్యన్.
పరుత్ యుష్మద్ధృహే ఏకాం భస్మాం అపశ్యం ఖలుః సా
ఇదానీం కుత్యాస్త్రీః గోధాః పిపీలికాః భక్షయంతి. జలూకా
మమ కనిష్ఠికాం అదశత్. మక్షికాః దూషికాయాం పతంతి.

[మాయంటిచుట్టును = అస్మద్ధృహం పరితః] ఉడుతలు
ఎక్కువగా ఉన్నవి. నిగుడు గరుడ వాహనమందు గజైశు
ఉండెను. సరే మంచిది కాని అక్కడ ఆడముగా ఆయాభూతు
పరుగెత్తుచున్నది; నీవు సరిగా రమ్ము. నాకు ప్రక్కగా వెయ్య
దూడ ఉన్నది మేకపోతు పుండేటితోఁగూడ ఆడుచున్నది.
నేటికిని వాడు వంకరగా నడచుచున్నాడు. నీవు బొత్తుగా
నాపనిని చేయవేమిరా! అయ్యో పాపము; కంబళివీధ ఎలు
కను పిల్లి చంపుచున్నదిరా. దోమలు ఆయాభూతును కలచు
చున్నవి. నీవు నాతోకూడ రావద్దు. నల్లికళ్ళ పాము వెన్న
మీఁద పడ్డది. అతిత్తిని ఇటు తెమ్ము.

౩౮. అష్టలింగః సాతః = ముష్పదియెనిమిదవసాతము.

పూర్వార్థము

స్వనామశబ్దములకు ఏడువిధ క్తులలోని ద్వివచనరూపములు.

‘తత్’ శబ్దము - పులింగము.

ప్ర. ద్వి. తే = వారిద్దరు, వారిద్దరిని మొ॥

తృ. చ. పం. తాభ్యాం = వారిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. తయోః = వారిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘ఏతత్’ శబ్దము—పులింగము.

ప్ర. ద్వి. ఏతే = వీరిద్దరు, వీరిద్దరిని మొ॥

తృ. చ. పం. ఏతాభ్యాం = వీరిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. ఏతయోః = వీరిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘యుష్మద్’ శబ్దము—త్రిలింగము.

ప్ర. ద్వి. యువాం = మీరిద్దరు, మీరిద్దరిని, మొ॥

తృ. చ. పం. యువాభ్యాం = మీరిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. యువయోః = మీరిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘అస్మద్’ శబ్దము—త్రిలింగము.

ప్ర. ద్వి. ఆవాం = మేమిద్దరము, మాయిద్దరిని, మొ॥

తృ. చ. పం. ఆవాభ్యాం = మాయిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన

ష. స. ఆవయోః = మాయిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

తక్కిన పులింగ స్వనామశబ్దములకును, అకారాంత పులింగశబ్దములకును, ‘తత్’ శబ్దమునకువలెనే ద్వివచనములు

నడచును. సర్వనామ స్త్రీలింగ, నపుంసక లింగములకును. అకారాంత నపుంసకములకును, ఆకారాంత స్త్రీలింగములకును: ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వితీయచనములలో మాత్రము ఔకారమునకు బదులు ఏకారమువచ్చును తక్కిన ద్వితీయచనములు పులింగమ నందువలెనే నడచును.

ఉ:-“తత్” శబ్దమునకు స్త్రీలింగ నపుంసకలింగ ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వితీయచనములు“తే” అని యుండును

అకారాంత నపుంసకలింగ “వన” శబ్దమునకు ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వితీయచనములు “వనే” అని యుండును.

ఆకారాంత స్త్రీలింగ “అంశా” శబ్దమునకు ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వితీయచనములు “అంశే” అని యుండును.

మఱియు ఆకారాంత స్త్రీలింగములయొక్క సంబుద్ధి కూడ, ఏకారముతోనే యుండును.

ఉ:-ఆకారాంత స్త్రీలింగమగు ‘శాలికా’ శబ్దమునకు సంబుద్ధి ‘హే శాలికే’=ఓ పిల్లదానా!

‘అంశా, అక్కా’ శబ్దములకు మాత్రము ‘హే అంబా’ ‘హే అక్కా’ అని యుండును. నిత్యద్వితీయచనమగు‘ద్వి’ శబ్దము కూడ మూడులింగములలో ‘తత్’ శబ్దమువలె నడచును.

ఉ:-[పుం] ద్వా = ఇద్దరు రెండు
[స్త్రీ-స] ద్వే = ఇద్దరు, రెండు.

ధాతువులకు ద్వివచనము లీక్రింద వ్రాయఁడును.
'అస్' = ఉండుట

వ ర్త మానము ద్వి.

భూతము ద్వి.

ప్రస్తః=వారిద్దరున్నారు
మ స్థః=మీరిద్దరున్నారు
ఉ. స్వః=ఇద్దర మున్నాము
ఆశీరాది ద్వి.

ఆస్తాం = ఇద్దరుండిరి
ఆస్తం = మీరిద్దరుంటిరి
ఆస్వ = ఇద్దర ముంటిమి
విభ్యాది ద్వి

స్తాం = ఇద్దరుండనీ
స్తం = ఇద్దరుండుడు
ఆసావ=ఇద్దర ముందుము

స్యాతాం=వారిద్దరుందురు మొ॥
స్యాతం=మీరిద్దరుందురు మొ॥
స్యావ = ఇద్దర ముందుము మొ॥

స్థ్రి { భవిష్యతః = వారిద్దరుండఁగలరు
స్థ్రి { భవిష్యతః = మీరిద్దరుండఁగలరు
స్థ్రి { భవిష్యావః = ఇద్దర ముండఁగలము

'కృ'-చేయుట. 'అస్, ధాతువునకువలెనే తెలుఁగుగ్రాహించునది

వర్తమానము భూతము ఆశీరాది విభ్యాది భవిష్యత్తు

ప్ర. కురుతః	అకురుతాం	కురుతాం	కుర్యాతాం	కరిష్యతః
మ. కురుతః	అకురుతం	కురుతం	కుర్యాతం	కరిష్యతః
ఉ. కుర్వః	అకుర్వ	కరవావ	కుర్యావ	కరిష్యావః

'భూ' = ఆగుట

వర్తమానము భూతము ఆశీరాది విభ్యాది భవిష్యత్తు

స్త్రి. భవతః	అభవతాం	భవతాం	భవేతాం	భవిష్యతః
మ. భవతః	అభవతం	భవతం	భవేతం	భవిష్యతః
ఉ. భవావః	అభవావ	భవావ	భవేవ	భవిష్యావః

తత్తకలి గ్రాహ్యణాః సంతిః తత్ర ద్వౌ గ్రాహ్యణౌస్తే
 యవాం ద్వౌ హ్యకుత్ర ఆస్తంః? వాం హ్యః యష్మద్ధౌ హే
 ఆస్య. అదః అత్ర స్వః ఏతౌ కుత్ర అగచ్ఛతాం? స్నానార్థం
 అగచ్ఛతాం. తత్ర ద్వే గౌలికే భోజనం కురతః, అత్ర గౌలికౌ
 ద్వౌ భారతం పఠతః ఆవయోః పుత్రౌ అద్య ప్రాతః కిం అకు
 రుతాంవా, కుత్ర ఆస్తాంవా? ద్వౌ చానకౌ ద్వే ఫలేభక్షయతః,
 యవయోః పుత్రౌ బౌషధం అభక్షయతాంవా? నహి నహిః
 బౌషధదర్శనానుభవమేవ = [బౌషధమును జూచినవెంటనే,
 కుత్ర వా అధావతాం. రామలక్ష్మణౌ అరణ్యే అనేకాన్
 రాక్షసాన్ అమారయతాం రామః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సాకం
 వనాయ అగచ్ఛత్, ద్వౌ రాక్షసౌ రామలక్ష్మణౌ అపశ్య
 తాం యవాం అత్ర ఉపవిశతం. తౌ తత్ర వసేతాం.

మిరిద్దరు వంటను జేయఁజాలుదురా? వారిద్దరు ఎప్పుడు
 స్నానము చేయగలరు? మేమిద్దరము మియిద్దరితో రాఁగలము.
 మియిద్దరు మాయిదికొఱకు రెండు పండ్లను ఈయఁగలరా?
 మియిద్దరిలో ఏడు పెద్దవాఁడు. ఈ యిద్దరు అడుపిల్లలకు
 పెండ్లి యెప్పుడు కాఁగలదు? ఏరిద్దరికి పెండ్లియైనది. ఓ అమ్మా!
 నీ విట్లా రమ్మ. ఓ పిల్లదానా! మితమ్ములిద్దరు ఏమి చేదువు
 చున్నాడ? ఓ అక్కా! నీవు మా యిద్దరికొఱకు భోజనమును
 పెట్టము. మామగారికి ఇద్దరు సోదరులు న్నారు; నాకిద్దరు చెల్లెం
 దున్నారు. వారిద్దరికి ఎల్లుండి పెండ్లి కాఁగలదు. మేమిద్దరము
 ఇప్పుడేమి చేయవలెను? మిరిద్దరు మాయింటిలో నుండుఁడు.

—* రామాయణము - ఉత్తరార్ధము *—

పురా దశరథః నామ నృపః కోసలదేశే రాజ్యం కరోతి
స్మృతస్య చిరం పుత్రాః నాసన్. అనంతరం సః ఏకం యజ్ఞం
అకరోత్. తదా అగ్నిమండాత్ ఏకః దివ్యపుష్పః క్షీరాన్న
పాత్రేణ సాకం బహి రాగచ్ఛత్. తందృష్ట్వా దశరథః నమ
స్కారం అకరోత్. తదనంతరం దివ్యపుష్పః పాయసపాత్రం
దశరథాయ అయచ్ఛత్. దశరథః తత్పాయసం స్వభార్యా
భ్యః అయచ్ఛత్. దశరథభార్యాసర్వం పాయసం ఆఖాదన్.
తతః తస్య పుత్రైశ్చతుష్టయం ఉదభవత్. తేషాం మధ్యే
రామః జ్యేష్ఠః. సః బహుగుణసంపన్నః, దయాసముద్రీ, సత్య
భాషణః, సుందరాకారః, పవిత్రచరిత్రశ్చ లభవత్. తతః సర్వే
జనాః రామం దృష్ట్వా సంతోషేద ఆసన్. ఏకదా విశ్వా
మిత్రః దశరథస్య గృహం ఆగత్య 'స్వస్త్వి రామలక్ష్మణౌ
యచ్ఛ' ఇతి దశరథం అపృచ్ఛత్. తదా దశరథః కిమర్థ
మితి ప్రశ్నం అకరోత్. యజ్ఞసంరక్షణార్థ మితి విశ్వామిత్రః
ప్రత్యుత్తరం అయచ్ఛత్.

తే ను య

అపుడు దశరథుడు విశ్వామిత్రునితో, గూడ రామ
లక్ష్మణులను బంపెను. పిమ్మటరాముడు తాటకను జంపి, విశ్వా
మిత్రునియొక్క యజ్ఞమును గాలించెను. అంత విశ్వామిత్రుడు

రామలక్ష్మణుల నిద్దరిని తనతోఁగూడ జనకపతనమునకు దీసి
కొని చ నెను. అక్కడ సీతయొక్క పెండ్లికొఱకు అనేకులు
వచ్చిరి. అపుడు సీత శ్రీరాముని జూచి సంతోషముతో
నుండెను. జనకుఁడు శ్రీరామునికొఱకు సీతను, లక్ష్మణుని
కొఱకు ఊర్మిళను ఇచ్చి పెండ్లిచేసెను. దశరథుఁడు తన
యొక్క జనులతోఁ గూడఁ బెండ్లికోసము జనకపల్లణమును
గూర్చి వెళ్ళెను. పెండ్లి చక్కగా (బాగుగా) జరిగెను. తరువాత
దశరథుఁడు రామలక్ష్మణులతోఁగూడ నింటికి వచ్చి బ్రాహ్మ
ణులతోఁగూడ నుత్సవముఁజేసి రామునకు రాజ్యమునిచ్చెను.
రాముఁడు కొడుకులనువలెనే అందఱు జనులను సుఖముతోఁ
బాలించెను రామునియొక్క యోగ్యతను జూచి జను లంద
ఱును సంతోషముతో నుండిరి. రామునియొక్క చరిత్రను
వార్షికఁడు రామాయణమునందు బాగుగా వ్రాసెను.

ఈపుస్తకపాఠములలోని సంస్కృతపదములు

వానియర్థములు

(అకారానుక్రమప్రదర్శితములు)

అ

అంగణం=ముంగిలి

అగ్రజః=అన్న

అంగనా=ఆడుచి

అగ్రజా=అక్క

అంతర్=లోపల

అతః=ఇందువల్ల, ఇక్కడనుండి

అంబరీషం=మంగలము

అతీవ=మిక్కిలి

అంబా=అమ్మ

అత్ర = ఇచట

౪౪

నా ల భో ధి నీ

అశ్వ=కింద	అన్యథా=వేటువిధముగా
అద్య=ఈ వేళ	అపి=చు, యును, కూడ
అద్యాపి=నేటికిని	అపిచ=ఇంతే కాకుండ
అనంతరం=పిమ్మట	అశే=ఒరే!
అనలః=నిప్పు	అర్థం=కోసము, కొఱకు
అనుజః=తమ్ముడు	లం=చాలును
అనుజా=చెల్లెలు	అశ్వ=గుఱ్ఱము
అనేకత్ర=పలుచోట్ల	అసి=ఉన్నావు
అనేకథా=పలువిధముల	అస్తి=ఉన్నాడు
అనేకే=అనేకులు	అస్మి=ఉన్నాను
అన్నం=అన్నము	అస్తు=ఉండనిస్తు
అన్యః=ఇతరుడు	అహం=నేను
అన్యత్ర=మఱియొకచోట	అహం=ఔరా!

అ

ఆ=మొదలుకొని. వఱకు	అగచ్ఛతి=వచ్చుచున్నాడు
ఆనయతి=తెచ్చుచున్నాడు	ఆహ్వాయతి=పిలుచుచున్నాడు
ఆలస్యం=జాగు	ఆవరణం=దొడ్డి

ఇ

ఇతో=పి=ఇంకను	ఇదానీం=ఇప్పుడు
ఇత్థమ్=ఇట్లు	ఇవ=వలె

ఉ

ఉచ్చైః = ఎత్తుగా

ఉప = దగ్గరగా

ఉపధానం = దిండు

ఉపరి = మీద

ఉర్వాకుశం = దోసకాయ

ఉల్లాఖలం = రోలు

ఋ

ఋజీవం = బాణలి

ఋజు = సరిగా

ఏ

ఏకః = ఒకడు

ఏకత్రై = ఒకచోట

ఏకదా = ఒకప్పుడు

ఏతావత్పర్యంతం = ఇంతవఱకు

ఏవ = ఏ

ఏవం = ఇట్లు

ఏషః = వీడు

క

కంబళం = కంబళి

కంసః = కంచము

కః = ఎవడు :

కటః = చాప

కటాహః = గోలెము

కతి = ఎన్ని, ఎందఱు :

కథమపి = అతికష్టముగా,

[ఎట్లాగయినా

కథం = ఎట్లు :

కదా = ఎప్పుడు :

కనిష్ఠికా = చిటికెనవేలు

కరోతి = చేయుచున్నాడు

కలశః = చెంబు

కవాటం = తలుపు

కా = ఎవతె :

కాలంకరోతి = చచ్చుచున్నాడు.

కిం = ఏమి ?	కుడ్యం = గోడ
కించ = ఇంతేకాకుండ	కుతః = ఎందువల్ల, ఎక్కడనుండి?
కించిత్ = కొంచెము	కుత్ర = ఎక్కడ ?
కింతు = కాని	కుశః = నులక, దర్భ
కింవా = ఏమో	కుసూలం = గాదె
కిమపి = ఏమియు	కూపః = శావి
కిమర్థం = ఎందుకు	కుశాయతి = కడుగుచున్నాడు
కియత్సర్వంతం = ఎంతవఱకు?	క్షీదం = పాలు

ఖ

ఖం = ఆకాశము	ఖనితం = గడ్డపాత
ఖనతి = త్రవ్వచున్నాడు	ఖలు = కదా
ఖనకః = పండికొక్కు	ఖాదతి = తినుచున్నాడు
[ఉప్పరవాడు	

గ

గంతుం = వెళ్ళుటకు	గృహం = ఇల్లు
గచ్ఛతి = వెళ్ళుచున్నాడు	గోధా = బల్లి
గణయతి = ఎంచుచున్నాడు	గోమయం = పేడ
గత్యా = వెళ్ళి	గ్రామః = ఊరు
గమయతి = పంపుచున్నాడు, కడుపుచున్నాడు.	

ప

ఘంటా = గంట

ఘట్టా = తిరుగలి

ఘటమంచ = డమంచె

ఘృతం = నేయి

చ

చరతి = నడచుచున్నాడు,

చీర = చీర

[మేయుచున్నది

చుక్క = చింతపండు

చలతి = కదలుచున్నాడు

చూర్ణం = పొడుము

చారయతి = నడిపించుచున్నాడు.

చేశ్ = ఎడల

[మేపుచున్నాడు

చోరయతి = దొంగిలించు

చాలయతి } కదల్చుచు

చోలం = రవిక[చున్నాడు

చలయతి } = [న్నాడు

చోష్యం = పుటసు

చిక్కోడ = ఉడుత

చోదయతి = తోలుచున్నాడు

చిరం = చాలసేపు

[పురికొల్పుచున్నాడు

చ

ఛూకా = కత్తి

ఛోటికా = చిటిక

ఛేదయతి = తరుగుచున్నాడు,

[నటకుచున్నాడు

జ

జనక = తండ్రి

జనూకా = జలగ

జలం = నీరు

ర్ష

ఝటితి = త్వరగా

ఝిల్లికా = కీచురాయి

ద

హోలా=ఉయ్యల

ద

ధంకః=ఆలంబన

త్ర

తక్రం=మజ్జగ

తటః=బడ్డు

తటాకః=చెరువు

తతః=అందువల్ల, పిమ్మట

అక్కడనుండి

తత్ర=అక్కడ

తథా=అలాగు

తూష్టిం=ఊరక

తైలం=నూనె

తైలసాయికా=గబ్బిలము

తోలయతి=తూచుచున్నాడు త్వం=నీవు

తదా = అప్పుడు

తర్హి=అయితే

తస్కరః=దొంగ

తాడయతి=కొట్టుచున్నాడు

తాతః=తాత, నాయన

తావత్సర్యంతం=అంతవఱకు

తిర్యక్=అడ్డముగా [న్నాడు,

తోషయతి=సంతోషపెట్టుచు

త్రసతి=భయపడుచున్నాడు

త్రాసయతి=భయపెట్టుచు

[న్నాడు

ద

దండయతి=కంపించుచు

దంతః=పల్లు [న్నాడు

దశతి=కలుచుచున్నది,

[కుట్టుచున్నది

దావ్యికా=బెండచెట్టు

దువ్యతి=చెడు చున్నాడు

దూరం=దూరముగా

దూషికా=పుసి

దూషయతి=చెడుచుచున్నాడు

దేవః=దేవుడు

దౌష్ట్యం=అల్లరి

ద్రవతి=కరగించుచున్నాడు

ద్రావయతి=కరగించుచున్నాడు

[తలుముచున్నాడు

ధ

ధమతి = ఊదుచున్నాడు ధావయతి = పరుగెత్తించుచు
 ధారయతి = శాకీ ఉండు [న్నాడు, తోమించుచున్నాడు
 [చున్నాడు

న

న = లేడు, కాదు నాడింధమః = కమ్మివాడు
 నకులః = ముంగిస నాదయతి = మ్రోగించు
 నక్షం = రాత్రి [చున్నాడు
 నదతి = మోగించుచున్నది నామ = పేరు, అనగా
 నమస్కారః = నమస్కారము నాసికా = ముక్కు
 నయతి = తీసికొనిపోవుచున్నా నీచైః = తగ్గుగా
 నరః = మనుష్యుడు [డు ను = ఏ
 నవనీతం = వెన్న నృపః = రాజు
 నాగదంతః = చిలుకకొయ్య నోచేత్ = లేనియెడల

ప

పచతి = వండుచున్నాడు పర్ణం = ఆకు
 పతతి = చదువుచున్నాడు పర్వతః = కొండ
 పఠతి = పఠుచున్నాడు పశ్చాత్ = వెంటడి
 పరుల్ = ముందటేసు పశ్యతి = చూచుచున్నాడు

పాకః = వంట	పురతః = ముందు
పాచయతి = వండించుచు	పురా = మునుపు
[న్నాడు	
పాతయతి = చదివించుచు	పుష్పం = పువ్వు
[న్నాడు	
పాతయతి = పడ వేయుచు	పుస్తకం = పుస్తకము
పాత్రం = బిందె [న్నాడు	పూరయతి = వింపుచున్నాడు
పానీయం = మంచినీరు	[డు, పోయుచున్నాడు
పాయయతి = త్రాగించు	పూర్వః = మునుపటివాడు
[చున్నాడు	పోషయతి = పోషించుచున్నాడు
పార్శ్వతః = ప్రక్కగా	
పాలయతి = పాలించు	పుచ్ఛతి = అడుగుచున్నాడు
పీపీలికా = చీమ [చున్నాడు	ప్రతి = కూర్చి
పిబతి = త్రాగుచున్నాడు	ప్రతిదినం = ప్రతిదినము
పిష్టం = పిండి	ప్రథమం = మొదట
పీడయతి = పీడించుచున్నాడు	ప్రభృతి = మొదలుకొని
పుత్రికా = కూతురు	ప్రయాణం = పయనము
పునర్ = మరల	ప్రాతర్ = ప్రాథమిక

ఫ

ఫలం = పండు, ఫలకః = బల్ల, ఫలక ఫలతి = పండుచున్నది.

బ

బల = అయ్యో !

బహిర్ = వెలుపల

బహుధా = పలువిధముల

బహుభా = అను

బాధం = సరే

బాలకః = పిల్లవాడు

బాలికా = పిల్ల

బిడాలః = పిల్లి

బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు

భ

భవతి = అగుచున్నాడు

భస్మా = తిత్తి

భిక్షాటనం = బిచ్చమెత్తుట

భూవయతి = అలంకరించు

[చున్నాడు

భోః ! = అంక్షీ, అయ్యా !

భోజనం = భోజనము

మ

మంచః = మంచము

మండపః = పందిరి [న్నాడు

మండయతి = అలంకరించుచు

మంథానః = కవ్వము

మక్షికా = ఈగ

మర్కటః = కోతి

మలం = ముడికి

మశకః = దోమ

మత్కుణః = నల్లి

మధ్యమా = నడిమివేలు

మా = వలన, వద్ద

మారయతి = చంపుచున్నాడు

మాజ్ఞాలః = పిల్లి

ముండయతి = గొరుగు

[చున్నాడు

ముసలః = రోకలి

మూషకః = ఎలుక

మేషః = మేక

య

యః = ఎవఁడు	యథా = ఎట్లు
యచ్ఛతి = ఇచ్చుచున్నాఁడు	యదా = ఎప్పుడు
యతః = ఎందువల్ల	యా = ఎవఁడె
యత్ర = ఎక్కడ	యుద్ధం = యుద్ధము

రక్తపుచ్ఛః = సల్లికశృపాము	రామః = రాముఁడు
రక్షతి = కాపాడుచున్నాఁడు	రామతం = ఇంగువ
రసనా = నాలుక	రే = రే!

లతా = తీగె	లిఖతి = వ్రాయుచున్నాఁడు
లవణం = ఉప్పు	లేఖయతి = వ్రాయించు
లవిత్రం = కొడవలి	[చున్నాఁడు]

వ

పంచయతే = మోసగించుచు	వత్సః = కోడెమాడ
వత్సా = పెయ్య [న్నాఁడు	వా = ఆ, ఓ ?
వదతి = చెప్పుచున్నాఁడు	వానం = వరుగు
వనం = అడవి	వానరః = కోతి
వస్త్రం = బట్ట	వార్తాకం = వంకాయ
వసతి = ఉండుచున్నాఁడు	వాహనం = వాహనము [న్నాఁడు
వక్త్రం = వంకరగా	వాహయతి = మోయించుచు

విద్యా = చదువు

వృక్షః = చెట్టు

వృథా = వ్యర్థముగా

వృశ్చికః = కేలు

వృషభః = ఎద్దు

వ్యాపారః = వ్యాపారము

శ

శనైః = మెల్లగా

శశః = కుందేలు

శాకం = కూర

శాయయతి = నిద్రపుచ్చు

శింజా = గజై [చున్నాడు

శిశ్యం = ఉట్టి

శిష్యయతి = నేర్చుచున్నాడు

శీఘ్రం = త్వరగా

శునకః = కుక్క

శూర్పం = చేట

శోషయతి = ఎండించుచున్నాడు

శ్వః = రేపు

స

సః = వాడు

సమీపం = దగ్గరగా

సమ్యక్ = బాగుగా

సత్యం = నిజముగా

సర్వథా = అన్నివిధములగా

సర్వదా = ఎల్లప్పుడు

సాకం = తో, కూడ

సాయం = సంధి

సర్వపా = తేనెటీగ

సర్పః = పాము

సర్వః = ప్రతివాడు

సర్వత్ర = అన్నిచోట్ల

సూపం = పప్పు

స్తనవః = చంటివాడు

స్తనపా = చంటిపిల్ల

స్నానం = స్నానము

౧౪

బాలబోధినీ

సుతరాం = బాత్తుగా

స్వః = తాను

సూకరః = పంది

హ

హంజే! = అసే!

హ = ఓ! అయ్యో!

హసతి = నవ్వుచున్నాడు హ్యః = నిన్న

హసయతి = నవ్వించుచున్నాడు హ్యస్తన = నిన్నటి

శ్లో. శ్రీహయాస్యప్రసాదేన : రచితా బాలబోధినీ

కాశీ కృష్ణేన విదుషా : జీయా దాచన్ద్రతారకమ్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ప్రథమా గ :

సమాప్తః.

క్రిస్టియన్ మిషన్స్ కరెస్పాండెన్స్

బాలబోధిని

(తృతీయ భాగం)

గ్రంథకర్త
అలెగ్జాండర్ మిషన్, రివల్యూషనరీ మిషన్స్ సొసైటీ,
కాన్స్టాంట్నోపాల్,
కాశీ కృష్ణా చార్య, సి. లిట్.,
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ శాస్త్రాధికారి,
గుంటూరు పురవాసి

అప్రెషియేషన్ : ౧౦౦౦ ప్రతులు.

1971

సాధారణ నామ సంవత్సరం

నవంబరు ౧౯౭౧]

[మూల్యం రూ 3-00

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే తతామః.

ప్రీతి క

పాతకమహాశయులా రా !

ప్రవాస వలసిన యుపోద్ఘాతము చాలవలకుఁ బ్రథమభాగమునందునే ప్రవాసితని. మిగిలినభాగము నిందు ప్రవాయుచున్నాఁడను. ఈపుస్తకముపేరు 'చాలబోధనీ-శృతీయభాగము' అని నాయాశయము. ఇతను మూఁడుపుస్తకములలోని పాతముల సంఖ్య యవిచ్ఛిన్నముగానుండుటచే నొకటియే పుస్తకమని భావించి మూఁడుపుస్తకములమీఁదను 'చాలబోధనీ' యనియే పేరును ముద్రింపించితిని. మొత్తము మూఁడుపుస్తకములలోను నూటవదునాఱు పాతములను ప్రవాసితని. కావ్యనాటక పురాణాదులలో సామాన్యముగా వాడఁబడు సామాన్య-విశేష-అజంత-హాలంతి శబ్దములను, భానువులను విశదముగా నిందు నిరూపించితిని.

ప్రతిభాషలోను 'భాషీయములు' అని కొన్ని యుండును. అనఁగా భావవిశేషములను దెలుపునట్టియు భాషాంతరీకరణమునకు వలసవడనట్టియు విచిత్రప్రయోగములు. వీనినే హూణభాషలో 'ఇడియమ్స్' అందురు. అట్టి భాషీయములను దెలియవలెనన్న, ఆ భాష వ్యవహారలో నున్నపుడేగాని తెలియఁజాలము. మనసంస్కృతభాష యేకాలమున వ్యవహారదళలో నుండెనో, అప్పటిభాషీయములవ్వరూప మెట్టిదో, ఇపుడు నిర్ణయించుట కవకాశ మేమాత్రమును లేదు. కాని కొన్ని భాషీయములు శ్రమపడి వెదకినచో నాటకపురాణాదులందు దొరకును; గాని కొన్నిటికి సరిగా

భావము తెలియుట లేదు. అనను యథాశక్తిగ నాయొక్కపరిశీలనము వలన మన మిపుడు తెలుగులో నాడెడు భాషీయములే ఇంచుమించుగా సంస్కృతమునఁగూడఁ దొల్ల ప్రయోగింపఁబడుచుండెడివని నాకుఁ బొడ కట్టినది. ఉదాహరణమున కొకటి రెండు విషయములఁ జూపుచున్నాఁడను. 'ఆ దినాలు గడచిపోయినవి = తే హి నో దివసా గతాః - భవభూతి. నిద్ర పోయి - నిద్రాంగత్యా-కాళిదాసు. ఎక్కడికి పోతాఁడబ్బా = కుత్ర గతో భవిష్యతి-కూద్రకుఁడు. ఈ నాల్గునెలలు కళ్ళు మూసికొని కడపుము = శేషా న్మాసాన్ గమయ చతురో లోచనే మీలయిత్యా-కాళిదాసు. వాణ్ణి పల్కరించి చూతాము = తం శబ్దాసయిత్యా పశ్యామః - దాసుఁడు. కాలం చేసింది = స్లో! ఏవం త్వం పుత్రశోకేన రాజన్ కాలం కరివ్యసి - వాల్మీకి. మనిషి మనిషి మనుష్యః మనుష్యః-కూద్రకుఁడు. అదుగో అదుగో ఆ పుట్టమీడగుండా వైకివస్తున్నది చూడు పల్కికాగ్రా శ్రవభవతి భమః ఖండ మాఖండలస్య-కాళిదాసు. ఈరీతిగా అనుప్రయోగములు గగనవృత్తుంటేనే తెలుగుభాషీయములకు సరియగు సంస్కృతభాషాంతరీకరణ మొనర్చి యీ పుస్తకములో వాడితిని. ఉదాహరణముగా నొకటి రెండు చూపుచున్నాఁడను. ఏమయితే నేమి కించేర్కిం; చనుగుకాళ్ళది = తైల పాదాః పన్నకొడ్డి = శ్రావః, శ్రావం. శ్రుతేశ్రుతే. శ్రవణేశ్రవణే. ఇటులనే తెలుగులో సామెతలని చెప్పఁబడు పదసందర్భములనుగూడ సంస్కృతము లోనికి మార్చి వ్రాసితిని. ఉదాహరణములు:-పుట్టేవాడికి అన్నా. పెరిగే వాడికి తమ్ముడూ జాయమానస్య అగ్రజః వర్ధమానస్య అనుజః; విరిగిన వేలిమీద ఉచ్చగుండా పాయ్యపు భగ్నాంగుశ్యా నాపి మూత్రయసి - ఈరీతిగా నెన్నో వ్రాసితిని.

కొంచె పెచ్చుతగ్గుగాఁ దెలుగున సామెతలను బోలినవే సంస్కృత మున న్యాయములని కలపు. అవి సుమారు సహస్రాధికరణములు గల పూర్వసిద్ధాంతాశ్రయమునందు సహస్రన్యాయము లున్నవనిచెప్పవచ్చును. ఆ న్యాయములను గొడవలు బుద్ధిమంతులు వివరించి అచ్చువేయించు చున్నారు. వైది ప్రాసంగ ప్రకారము ఆంధ్రగీర్వాణములందుఁ బరస్పర

సన్నికృష్టము లగుభాషీయములు కొన్ని గానవచ్చుటచేతనే మన పూర్వులు సంస్కృతముతోనే వ్యవహరించుచు రానురాను సంస్కృతభాష, అప్పటిప్పటి యసంస్కారుల నోవ్వలబడి యిచ్చటి మన యాంధ్రభాషగాఁ బరిణమించిన దనియే నా విశ్వాసము. ఈ పాతపుచేతనే మన యాంధ్రభాషాపదము లన్ని టిని దత్తమ, తద్భవములని రెండువిధముల విభజించుటే యుక్తమనియు, ఒకవేళ దత్తమ, తద్భవము లనుటకు దారి దొరకని మఱికొన్ని పదము లున్నను వారికి దేశ్యములని పేరిడి సంస్కృతమునుండి పూర్తిగ వేరుపఱచుటకంటె బహుగ్రంథపరిశీలము చేయఁగల విద్యవాసాహాయ్యమున సంస్కృతపదసారూప్యార్థసారూప్యవలన నానినిగూడఁ దద్భవము లనుటయే యుక్తమనియు అట్లు పరిశీలన చేయకొలఁది దేశ్యము లనఁ బడుపదములలో జాలనఱకు వైకృతములు కావచ్చుననియు, నాయూహ. అటులని యిప్పుడు దేశ్యము లనఁబడుపదముల కన్నిటికిని సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకు నిగట్టిగాఁ జెప్పజాలనుగాని బహుపదములకు దొరకఁ గలవని చెప్పఁగలము. అందుచేతనే కాఁబోలు సంస్కృతమునకుఁ 'బ్రకృతి' యనియు, ఆంధ్రమునకు 'వికృతి' యనియు లాఘటములు కల్పించి నా యుద్దేశము. ఏకొలఁది దేశ్యపదములతో సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకనంతవ్యతరమునఁ బ్రకృతులను వెదకటకుఁ బ్రాల్లాభి కనఁబడినపద మెల్ల దేశ్యమనుట భావ్యము కాదుగదా! పై నా యూహలకు దృష్టాంత ములఁ జూపెద. ఆంధ్రమున 'తేమ' అను పదమునకు 'తడి' యని యర్థము వాడుకలో నున్నది. 'తిమ్మ' అను పదమునకు విశాఖపట్టణము బిల్లాలోఁ బాలలో జేరవయొకవిఁమగు పిండివంట అర్థముగా వాడఁబడుచున్నది. ఈ రెండుపదములకును ఆంధ్రపదపాఠిజాతిములో 'గడి' 'పిండివంట' అను సర్థమే వ్రాచయఁబడినదిగాని ప్రకృతి యగుసంస్కృతపదము వ్రాచయఁబడ లేదు. దీనిబట్టి చూడఁగా ఆగ్రంథకర్త యీ పదములను దేశ్యములఁగాఁ దలంచెనని నోచకమానదు. కాని 'తేమ, తిమ్మ' పదములకు సారూప్యము గల పదములు 'తేమ, తేమని' అనువి సంస్కృతమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. అయ్యవి 'తిమ, తిమ్మి' భావే అను భాషాపాఠములోని 'తేమి' లేక 'తిమ్మి' అనెడి భాషాపువలనఁ బుట్టిన నామవాచకములు. మేడ అను

నర్థమున 'మాడుగు మాడుపు' అనుపదములను వ్రాసి వానికి ఆంధ్రపద పారిజాతమునకు బ్రకృతి వ్రాయలేదు. ఇకారాంత స్త్రీలింగమగు 'మాడు' అను సంస్కృతపదము శబ్దాంతకల్పితమగు గన్పట్టుచున్నది. దానిని బ్రకృతి యనఁదును- పదము అను పదమునకుఁ బారిజాతమునకు బ్రకృతి వ్రాయఁబడలేదు. వైకృతదీపికలో విజ్ఞాన అనునది ప్రకృతిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వంపు అను పదమిచ్చు 'వంక' అను నాంధ్రపదమునకు 'వక్ర' అను పదము పారిజాతమునకు బ్రకృతిగా వ్రాయఁబడినది; అంతకంటె 'వక్ర' అను సంస్కృతధాతువునుండి పుట్టిన 'వంక' అను పదము ప్రకృతి యన్నచో కాగని తోఁచెడిని. వక్ర అను సంస్కృతపదము వంకర అను నాంధ్రపదమునకు బ్రకృతి యనుట యుక్తము. గుడి యను నాంధ్రపదమునకుఁ బారిజాతమునకు బ్రకృతి గానరాదు. వైకృతదీపిక యందు 'కుటీ' అను పదము ప్రకృతిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. కాని కుటీ అను ప్రకృతిపదమునకును, గుడి యనువికృతిపదమునకును అత్యైక్యము లేదని గ్రంథకర్తయోచయము. ఆదికాలముల దేవప్రతిష్ఠలు పరిమనవిగ్రహము లగు పర్ణశాలలందు అనఁగా గుటులయందుఁ గావించుచుండెడివారని యూహించినచో వైకృతులు పదములకు అత్యైక్యము నార్జించు వచ్చును.

అంతవఱకు దేశ్యాంధ్రపదములుగా నెన్నఁబడు కొన్ని నామవాచకములకును విశేషణవాచకములకును దద్దవస్వరూపాదనమున కుదాహరణముల నిచ్చియుంటిని. ఇటులే దేశ్యము లనఁబడు కొన్ని క్రియావాచకములకును దద్దవస్వరూపాదనమునకు మార్గ ముండునేమో యని వాతలంపు. ఉదాహరణము:- 'కుంటు' అనుధాతువును ఆంధ్రనిఘంటుకర్తలందఱును దేశ్యముగనే వాడిరి. కాని సంస్కృతవ్యాకరణమున 'కుటీ వైకల్యే' అని వైకల్పార్థమున 'కుంట' ధాతువు గన్పట్టుచున్నది. వైకల్పశబ్దమునకు లోపము అను నర్థము మనవాడుకయందు దగవకుచున్నది. ఉదా:- వానికి అంగవైకల్పము అనఁగా అవయవలోపము; వాడు విజ్ఞాంగుఁడు అనఁగా వాని కేదో యొకయవయవము చెడినదియో లోగగ్రస్త మైనదియో లోపించినదియో అర్థము. కుంటుచున్నాఁడు అని మనము

వాచి: పుడు వానికి గాలియం దేనియో లోప మున్నదని తెలియకపోదు; గాన 'కుంటు' అను నాంధ్ర ధాతువునకు వర్ణార్థసారూప్య ముండుటచే 'కుంటి' అను సంస్కృత ధాతువు ప్రకృతి యనఁదగునేమోయని నాయూహ. కుంటి అనునది అకర్మక ధాతువే. ఇటులే వెళ్ళుచున్నాఁడు = వేల్లితి. వ్రేలాడుచున్నాఁడు = వేలితి. వేల్లి చలనే, వేల్చి చలనే' అని ధాతుపాఠ మునఁ దైరెండుధాతువులును జలనాశ్మకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి రథ శృలఠిశాస్త్రది ప్రయోగములందు. తేరు సాగుచున్నదనిగాని వెళ్ళుచున్నదని గాని చెప్పుట యనుభవసిద్ధమే. శబ్దాచార్యురూపులను చల్ - to go అని వ్రాసిరి. హిందూస్థానీ భాషలో 'చల్' రే' అనుదానికి 'పడరా, నడవరా' అను సర్థము వాడుకలో మున్నది. మఱియు నీ సంస్కృతమున గమనార్థక ధాతుసంఖ్య యొక్కొకగా మున్నది. కాని ఆయా గమనభేదము లెట్టివో మన మిపు డూహింపఁ జాలకున్నాఁరము. నైయామికములను బాచకర్మముల నొప్పి క్లో. భ్రమణం రేచనం స్పృహః ఊర్ధ్వజ్వలన మేవ చ । తిర్విగ్గమన మవ్యత్ర గమనాదేన లభ్యతే॥ అని భ్రమణాదుల నన్నిటిని గమనమునందునే చేర్చిరి. అందుఁగా జలనాశ్మకక్రియ లన్నియు గమనాతర్భూతములని తాత్పర్యము.

నైయాకరణులుకూడ 'ధాతగానామనైకార్థత్వం' అనఁగా నొక్కొక ధాతువు బహ్వర్థబోధకమని చెప్పిరి. 'ఉపసర్గవచాత్' అని యుండుటవలన అనఁగా ఒక్కొక యుపసర్గ చేరినపుడే ధాతువు ఒక్కొక విశేషధార్థ్యమును బోధించునుగాన ఆ బహ్వర్థబోధకత్వ ముపసర్గ చే యనియు ఉపసర్గ సౌఖ్య ధము లేనిధాతువు క్షప్తమగుసర్థము ను మాత్రమే బోధించును గాని యనే కార్థములను బోధింప దనియుఁ గొందఁ జందురేమో; కాని ధాతువునకే బహ్వర్థబోధకత్వమనియు నుపసర్గకు ద్యోతకత్వమేగాని బోధకత్వము లేద నియుననఁగా ధాతువులోనే బహ్వర్థము లిమిఁ యున్నవనియు ఏయర్థము కావలసివచ్చి న్ను దాయుపసర్గను - రైలువాహనపుకెండా యెట్టికెండా రీతిగా - ధాతువున కంటింపవలెననియు నైయాకరణులలో నొకసిద్ధాంత మున్నది అందుచే ధాతువునకు బహ్వర్థబోధకత్వము నిరాశేపము.

ధాతువులకు బహ్వర్థ శబ్దము అంద్రమునఁగూడ వాడుకలోఁ గన్పట్టుచున్నది. ఉదా:- 'వేయ' ధాతువును చూడఁడు. ఉదవేయము. డబ్బు పెట్టెలో వేయము. పెంతు పారవేయము. గుడ్డ ఆరవేయము. కొంచెము అన్నమువేయము. కూరకు పోపువేయము. గొడ్డు నెమరువేయము. క్రమముగా "జబయ, నిఁజివ, ఁజివ. వావయ, పరివేషయ, ఉపస్కరు, రోమం ఖాయశే"-వేయ ధాతు వొకటి బహ్వర్థ బోధకమయినది. మఱియు నొకే వదప్రయోగముగాని వాక్యప్రయోగముగాని, ఉచ్చారణలోని ధ్వనిభేదము వలన నర్థభేద మొనఁగును. ఉ- నీ వెక్కడికిఁ బోయెదవు? ఇది ప్రశ్నమును దెలియఁ జేయను. నేనుఁడఁగా నీ వెక్కడికిఁబోయెదవు- ఇది (నీవెక్కడికినిబోవు) అని వ్యతిరేక నిశ్చయార్థ బోధకము. ఇంద లో నే నుఁడఁగా అమఁది లేకున్నను ఉచ్చారణధ్వనిభేదమువలన వ్యతిరేకనిశ్చయార్థము స్ఫురించుటను. భేదమువలనను ఉచ్చారణభేద ధ్వనిభేదములను భాషామఱ్ఱి వైకొని వక్త్రభావములను జక్కగ వెల్లిబుచ్చుచునే యున్నది; కావున వీలయినంతవఱకు సాక్షాత్కారులు చెప్పకుండ భాషియొక్కను బ్రప్రతకానుఁడును సంస్కృతంబున నిర్దవజుకొనవచ్చునేమో యని నాయాశయము. ప్రయోగము లేనిది గ్రాహ్యము కాదని కొందఁ జూపింపు లేమో యని భయపడవలదు. "అప్రయుక్త ఇతివచనం కేవలసాహసమాత్ర మేవ" అని మహాభాష్యకన్త పెలిచ్చియున్నారు. మన కగవడనంతమాత్రమునఁ బ్రయోగము లేదనరాదని భావము. అట్లని యెట్టియప్రయోగమునకును ఆధారము కల్పింపవచ్చు ననఁగూడదు. కాస్త్రత, దుష్టముగాక, ప్రయోక్తయొక్క భావమును శ్రోతకుఁ దెలియఁజేయఁగల ప్రతిప్రయోగమును అప్రయుక్తదోషమునకుఁ జాల్పిదధని తావృర్యము. ఈ యాధారములచేతనే నేను దెల్లన కనుకూలము లగునట్లు సంస్కృతమున భాషియములను వ్రాసితిని. ఇంకను వ్రాయుమంటిని.

మఱియుఁ బ్రప్రథమమున నీశాలబోధినులలో స్వావ్యమయినంతవఱకు నిర్దుష్టాంద్రమునే వాడితినిగాని కొంతవఱ కేగింపిమ్మట వొక చిహ్నంబు నీంచినది. సమనఁగా నిర్దుష్టాంద్రమును సంస్కృతములోనికి మార్చఁగల

కాబుడు అదే యర్థము నిచ్చుగ్రామ్యమును మార్పఁజాలకపోయెను. ఉదా॥ వాండు రాఁగలఁడు- అనుచానిని, నా ఆగమివ్యతి, అని మార్చిన వాండే, వాండు వచ్చాడు-అనుచానిని మార్పఁజాలకపోయెను. ఇంతగాక, భావ స్ఫూర్తి విషయమున గ్రామ్యభావ కున్న బలము గ్రాంథికభావకు వ్యవహార దశలోఁ గన్పట్టుట దుర్లభముగఁ గూడఁ దోచివచ్చెడిది. నిర్దష్ట సంస్కృత భావము గలపుటయే నా పుస్తకములయొక్క ముఖ్యప్రయోజనముగాన చానినె వెఱవేర్చుకొనుటయే నా ప్రధానకర్తవ్యము ఈ పాఠపుటలపట్టి కొంతదూర మేగినవిమ్ముట, జాలవోధినిలో గ్రామ్యాధ్రమును విజృంభించి నాడిలిరి ముందుపాఠములో నర్థముకానిపదములు వెనుకపాఠములో నర్థ మగునటులును, వెనుకపాఠములో నర్థముకానిపదములు ముందుపాఠ ములో నర్థమగునటులును వ్రాసియుంటిని. ఇయ్యది పునః, పునః పూర్వా పరపరిశీలనముచే జాతునికి సహధారణధారిణ్యాదుల యెఱుఁగునది.

ఈ జాలచోధిని మూడుభాగములందును మనము మాటాడుకొను లోకాభిరామాయణములోని ప్రభేదములను జాలవఱకు వ్రాసితిని. ఈ పాఠములందు బూర్వాపరసందర్భ మంతగా మండిదు. వ్యాసహాకికసంస్కృత పదలాభ మీ వ్యవస్థిహింవదగాని కలుగజాలదని యీ ల వ్రాసినాతిని.

మఱియు, నీ పుస్తకములలోని పాఠము లన్నియుఁ జాలవఱకు సంఘా
పణ రూపములుగా నుండి, యేవాక్య మెవరికో చప్పునఁ దెలియుట కష్ట
ముగా నుండును. కాని, కామా నెమికోలను లున్నంతవఱకు వొక్కని
వాక్యములే వ్రాసితిని. నిడుచుక్క అనగా (ఫుల్ స్టాప్) పిమ్మట మఱి
యొకసీవాక్యమును వ్రాసితిని.

మనకు సరియగు సంస్కృతపదము దొరుకువలెను ఆ పదమునకే సంస్కృతవిభక్తులు పెట్టి వామటయే యుక్తమని నే నిశ్చిప్తాయపడితిని. ఉదాహరణకు అనుదానిని 'రశ్మిడు,' అని ఉకారాంతశబ్దముచేసి వాడవచ్చునన్నమాట. ఇందుకు నా కారాదము లీలావతియం దగపడినది. శాస్త్రరాచాచ్యులు నేనునకు సేర; అనియు, మణుగునకు మణి; అనియుఁ జెప్పిడి.

ఈ పేర్లు అలంఘితు పాదపాదే దసరాజ్యమునందు వాడబడినట్లు లీక్రించి
 ల్లో॥ మణాభిధానం ఖయుగైశ్చసేరైః ధాన్యాదితాల్యైశ్చ తురుష్క సంజ్ఞా
 మణోఽప్తభిప్రాయమగింకాహకృతాఽత్ర సంజ్ఞా నిజరాజ్యపూర్వం॥ అనేది
 ల్లోకమున నిరూపించెను.

కావున నోపాశకమహాశయలారా ! సంస్కృతపదములు దొరకని
 తెలుగుపదము తెన్నియొ యుంటే భాషాభిమానముగల తమ రందఱును
 గట్టి కృషిచేసి దొరకినంతవఱకు మనవ్యవహారమునకుఁ గావలసిన నిర్దుష్ట
 సంస్కృతపదముల నపుడపుడు నాకొనఁగుచు నా చేయుమాతృభాషాభివృద్ధి
 విషయక ప్రయత్నమునకుఁ దోడ్పడుచు నా యొక్క శ్రమప్రమాదాదుల
 వలనఁగాని ముద్రణ ప్రమాదాదులవలనఁగాని గలిగిన లోపములను జూచి
 పరిహాసపక నాకుఁ గటాక్షించినచో బునర్ముద్రణమున సంస్కరించి
 కొందును.

అగ్రహారము,
 గుంటూరు - 3.
 1971

ఇట్లు విన్నవించు విద్యార్థి ధేయుఁడు,
 అవధానిశిరోమణి,
 కాశీ కృష్ణాచార్యులు, డి. లిట్.,
 ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వాస్థానకవి.

శ్రీ లక్ష్మీనాయగ్రీవో విజయతే శరామ్.

బా ల బో డి నీ

కా. ఏకానాశీరితము: పాఠః = చెబ్బదితొమ్మిదవపాఠము.

తా=వారిద్దరు, ఏతా=ఏరిద్దరు, కా=ఏయిద్దరు,
వారిద్దరిని ఏరిద్దరిని ఏయిద్దరిని?

యువాం=మీరిద్దరు, ఆవాం=మేమిద్దరము, రామా=ఇద్దరు
మీయిద్దరిని మాయిద్దరిని రాములు-లను

తాభ్యాం=వారిద్దరిచేత, వారిద్దరితో - వారిద్దరికొఱకు - వారిద్దరి
వలన, వారిద్దరినుండి. ఇటులనే “ఏతాభ్యాం-కాభ్యాం - యువా
భ్యాం - ఆవాభ్యాం - రామాభ్యాం” అనువానికిని తృతీయా -
చతుర్థీ-పంచమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
తయోః=వారిద్దరియొక్క-వారిద్దరియందు. ఇటులనే “ఏతయోః-
కయోః - యువయోః - ఆవయోః - రామయోః” అనువానికిని
షష్ఠీ - సప్తమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
యత్ శబ్దమును - సర్వశబ్దమును - కింశబ్దమునలెనే సప్తవిధక్తు
లందును చెప్పికొనవలయును. ఉదాహరణముగా ‘కిం’ శబ్దము
యొక్క యేడు విధక్తులు నిందు క్రింద చూపబడినవి.

మకారాంతః పు.లింగః కిమ్ శబ్దః = ఎవడు ?

ఏ.

ద్వి.

బ.

ప్ర. కః=ఎవడు కా=ఏయిద్దరు కే=ఎవరు
ద్వి. కం=ఎవనిని కా=ఏయిద్దరిని కాన్=ఎవరిని
తృ. కేన=ఎవనిచేత కాభ్యాం=ఏయిద్దరిచేత. కై=ఎవరిచేత
చ. కస్మై=ఎవనికొఱకు. కాభ్యాం=ఏయిద్దరి... కేభ్యః=ఎవరిన...

పం. కస్తూత్ = ఎవనిసలన. కాభ్యాం = ఏయిద్దరి... కేభ్యః = ఎవరి...
 ప. కస్య = ఎవనియొక్క. కయోః = ఏయిద్దరి... కేషాం = ఎవరి...
 స. కస్మిన్ = ఎవనియందు. కయోః = ఏయిద్దరి... కేషు = ఎవరి...

౧ తౌ కా? ౨ ఏతౌ రామలక్ష్మణౌ. ౩ కస్య పుత్రౌ? ౪ దశరథపుత్రౌ. ౫ యువాం కస్యానుజౌ? ౬ ఆవాం రామ
 లక్ష్మణయోః అనుజౌ; ఆవయోః నామధేయే శృణు; భరత
 శత్రుహ్నా ఇతి. ౭ రామః పితృవాక్యపరిపాలనం కర్తుం అరణ్య
 మగచ్ఛత్. ౮ సః ఏకః ఏవ అగచ్ఛద్వా వనం? ౯ సహి సహి
 భార్యానుజాభ్యాం సహ అగచ్ఛత్. ౧౦ దశరథః కిమర్థం
 రామలక్ష్మణౌ అరణ్యం (ప్రాహీణోత్ = పంపెను?) తస్య రామ
 లక్ష్మణయోః అనురాగః నాస్తివా? ౧౧ అస్తి + ఏవ = అస్త్యేవ;
 తథాపి తృతీయభార్యయాః బలాత్కారేణ తథా అకరోత్.
 తర్హి కై కేయీ అతీవ పాపిస్తా ఇతి ఊహామి.

రాముఁ డరణ్యమునందు రాక్షసులను జంపి ఋషులను
 గాపాడెను. మీరిద్దరును (అన్నదమ్ములు = సోదరౌ) గదా!
 అవును. మేమిద్దరము అన్నదమ్ములమే. మీయిద్దరిలో (నెనఁడు
 పెద్దవాఁడు = ఈ జ్యాయాన్?) మాయిద్దరిలో ఏఁడు పెద్దవాఁడు
 (నేను చిన్నవాఁడను = అహం కనీయాన్.) అయితే భరతశత్రు
 ఘ్నులకుఁగూడఁ బెండ్లి అయినదా? (రామలక్ష్మణులకు అయి
 నపుడే యదా రామలక్ష్మణయౌ రాసీత్ తద్వై) భరతశత్రు
 ఘ్నులకును బెండ్లి అయినది. మాయిద్దరితోఁగూడ ఈ
 కుక్కయెందుకు? ఈకుక్క (యెటుచటి దనుకొన్నావు = కీదృశే
 ఇతి మన్యసే!) నిన్ను రెండు తోడేళ్ళను జంపినది. ఆలాగా,
 అయితే సరే. మాయిద్దరితోఁగూడ నిక్కడఁ గూర్చుండుము.

౮౦. అనీతితమః పాఠః = ఎనుబదియవపాఠము.

ఇ-ఉ-ఋ-ఓ-ఌ, కారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములకును, ఆ-ఈ-ఊ, కారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకును ఏడు విధ క్తులలోని ద్వివచనరూపములు ఈ క్రింద వ్రాయఁబడుచున్నవి.

(ఇ)		(ఉ)	
పుం.	స్త్రీ.	పుం.	స్త్రీ.
ప్ర ద్వి = హరీ	మతీ	గురూ	ధేనూ
తృ-చ-పం = హరి	మతి	గురుభ్యాం	ధేనుభ్యాం
	భ్యాం		భ్యాం
మ-స = హరోః	మతోః	గురోః	ధేనోః
	(ఋ)		
పుం.	స్త్రీ.	<p>బాలబోధినీ ద్వితీయ భాగము డెబ్బదినాల్గవ (24) పాఠములో వ్రాసిన యేడు ఋకారాంత శబ్దములకును ప్రథమా, ద్వితీయాద్వివచనములు మాత్రము (ధాతా రా) అనుదానివలె నుండవు; క్రింద వ్రాసిన క్లుప్తము.</p> <p>(పితరా-భ్రాతరా - జామా తరా - మాతరా - దుహితరా - యాతరా - ననందరా)</p>	
ప్ర-ద్వి = ధాతారా	స్వసారా		
తృ-చ-పం = ధాతృ	స్వస్వ		
	భ్యాం		
మ-స = ధాత్రోః	స్వస్రోః		
(ఈ)-స్త్రీ	(ఉ)-స్త్రీ		
ప్ర-ద్వి గౌర్యా	సౌర్యా		
తృ-చ-పం = గౌరీభ్యాం	సౌరీభ్యాం		
మ-స = గౌరోః	సౌరోః		
(ఓ)పు-స్త్రీ(ఌ)పు-స్త్రీ	ఆ-స్త్రీ		
గావా నావా	రషే		
గోభ్యాం నౌభ్యాం	రమాభ్యాం		
గవోః నావోః	రమయోః		

౧ తన బాహ్యోః ఏకః దీర్ఘః, ద్వితీయః హ్రస్వః.
 ౨ రామస్య ద్వా బాహూఅపి దీర్ఘా. ౩ పూర్వస్య సాయం
 యుష్మద్భ్రహ్మ ద్వా ఔద్రహ్మ అపశ్యం. ౪ తయోః ఔద్రం
 అస్తివానవా? ౫ ద్వయోః పటలయోః అపి ఔద్రస్య బిందుః
 అపి నాస్తి. ౬ కుత ఇతిచేత్, సహ్యః అమావాస్య ఖలు.
 ౭ తతః సరఘాః ఔద్రం సర్వం అపిబన్. ౮ తర్హి ఆనయోః
 ఔద్రం కథం? ౯ పునః పుర్ణిమాయాం పటలద్వయమపి సర
 ఘాః పూరయిష్యంతి. ౧౦ అనంతరం నయం ఔద్రం సమ్యక్
 పిబామః. ౧౧ త్యత్ + శ్యాతస్య = త్వచ్ఛ్యాతస్య పాదయోః
 శృంఖలా దృశ్యతే కిం? ౧౨ సః ఏకదా రాత్రౌ కరణస్య
 గృహే చార్య మకరోత్, తతః తస్య గతిః ఏవ మధవత్.

౧ అరే మీయింటిలో పుట్ట ఉన్నదిగదా; అందులో
 పాములు లేవా? ౨ అది పాములపుట్ట కాదు, చెదలుపుట్ట.
 ౩ అయితే మీ యింటిలోనికి చెదపురుగులు రావా? ౪ ఎందుకు
 రావు? అడ్డుపడ్డవి బట్టలను, పుస్తకములను పాడుచేయుచుండు
 ను. ౫ మాదొడ్లో నొక తేనెపూచైన నేను పడవేసినాను. ౬ అం
 దులో తేనె వృషేన నున్నదా? ౭ అబ్బో చాల తేనె యున్నది
 గాని తేనెటీగలు నన్ను తఱిమినవి; అందుచేత ఆ తేనె అంతయు
 క్రిందపడి న్యర్థమయినది. ౮ మీకు బండెద్దులు ఎన్ని యున్నవి?
 ౯ మాయెట్లో ఆటు బండెద్దులును మూడు బండ్లును ఉన్నవి.
 ౧౦ నీ మొలయందు మొలత్రాడు లేదేమి? ౧౧ మొన్న నేను
 రామునితోఁగూడ నాడుకొనుటకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు వాడు
 నా మొలత్రాటిని చేతితో పట్టుకొని బలాత్కారముగా త్రే

చెను. అందుచేత నేను (మొలత్రాడు లేనివాడను=అమేళులః-
మేలూహూన్యః - మేళూహీనః) అయితిని. ౧౨ అయితే ఈ
నులకను నీ మొలయందు ఇప్పుడు కట్టుకొనుము. పిమ్మట
చూతము.

౮౧ ఏకాశీతీతముః పాతః = ఎనుబదియొకపాతము.

ఈకార ఊకారాంత శబ్దములయొక్క ఏడు విభక్తులలో
ద్విపచనరూపము లీ క్రింద వ్రాయబడును. ఋకారాంతములు
లేవు.

(ఈ) గౌరీశబ్దము = పార్వతి

(ఊ) వధూశబ్దము = ఆడబడి

ప్ర- సం-ద్వి = గౌర్యా

ప్ర- సం-ద్వి = వధ్వ

తృ- చ-పం = గౌరీభ్యాం

తృ- చ-పం = వధూభ్యాం

ష- స = గౌర్యోః

ష- స = వధ్యోః

ఉద్భవతి = పుట్టుచున్నది

ఆప్రాతస్సాయం = ప్రాద్ధన

ఉన్నమయతి = ఎత్తుచున్నది

మొదలు సాయంకాలము

ఉద్భూయ = పుట్టి

వఱకు

ఉన్నమయ్య = ఎత్తి

ఆకాశీరామేశ్వరం = కాశి

ఉకీక్షతే = ఉకీక్షించు

మొదలు రామేశ్వరమువఱకు

[చున్నాడు

ఆసేతుశీతాచం = సేతువుమొ

ఉపంచతి = తోడుచున్నాడు

దలు హిమాలయమువఱకు

నిక్షిపతి = దాచుచున్నాడు

ఆబాలగోపాలం = పిల్లవాడు

శ్రౌమ్యతి = అలయుచున్నాడు.

మొదలు గొల్లవానివఱకు

విసుగుచున్నాడు

అద్య ఆప్రాతస్నాయం క్షీరం మంథంమంథం మమ
ప్రాణాః అశ్రామ్యన్; ఏతానత్పర్యంతం నవనీతం స ఉదభవత్ =
నోదభవత్. రే బాలక! ముఖ మున్నమయ్య బహిర్ద్వారం పశ్య;
శునకః ఆగచ్ఛతీవభాతి. హేలంబ! శునకః న. కిన్తు మమశ్యాలకః.
కే వా కూపసమీపే జల ముదంచంతి పశ్యపశ్య. అస్మత్కూపః
అగాఢః; ప్రారబ్ధవశాత్ కూపే పతేయుః కిం వా. త్వం గత్వా
మాడంచత ఇతి వస. తథైవ సదిష్యామి, త్వం గత్వా తన కా
ర్యాణి కురు. హంజే చార్వతి! ఏతాని పాత్రాణి ధావిత్యా అం
తః నిక్షిప. పూర్వకాలే ఆకాశీరామేశ్వరం సమీచీవరభ్యాః
నాసన్. ఇదానీం భారతస్వరాజ్యే ఆసేతుశీతాచలం సర్వత్రి
ధూమశకటరభ్యాః సంతి - తస్మాత్ కారణాత్ ఆబాలగోపా
లం సర్వే జనాః ధూమశకట మారుహ్య కాశీరామేశ్వరాది
పుణ్యక్షేత్రాణి అటిత్వా యథేచ్ఛం ఆనంద మనుభవంతి.
సర్వే జనాః సుఖేన సంతు.

నీవు బొత్తుగా రాముని ఉపేక్షించుచున్నావేమి! వాడు
మొదలే యొకకోటి. అటుపైన నీవుపేక్షించినచో పూర్తిగా
చెడిపోవును. నే నేమిచేయుదు, మీఅమ్మ వానిని నాయొద్దకు
బంపను. ఆదూకొఱకు మీరు పరుగెత్తినద్దంకి. తిరిగి తిరిగి
అదే సాయంకాలమందు ఇంటికి వచ్చును. నిన్నప్రాద్ధన
మొదలు సందెవరకు నర్హము కురిసినది కాబట్టి చెలువు
బాగుగా నింకినది. అరే రామా! నీవు బావిలో నీరు తోడ
వద్దు. రేపు ప్రాద్ధన మా యూరిలో నొక దేవాలయమందు

ఒక సభ జరుగును. ఆ సభయందు అనేకులు మాట్లాడుటకు నత్తురు. అప్పుడు నేనుకూడ నొక యుపన్యాసము నిత్తును. సరే మంచిదిగాని మీరు నిన్న సాయంకాలముచటకును నాకుఁ గనఁబడలేదేమి? నేను నిన్న ప్రొద్దుననే మంగళగిరికిఁ బోతినిగా; ఇప్పుడే బంకి దిగి వచ్చుచున్నాను. మీ వ్యాజ్యము బాపట్లలో నేమైనది? ఇంతచటకును ఏమియు కాలేదు. అన్ని గ్రంథములలో రామాయణము శ్రేష్ఠమయిన గ్రంథము. దానిని నీవు పూర్తిగా చదివినచో నీకు సంస్కృతభాషలో మంచి ప్రవేశము కాలదు. నీవు ప్రతిదినమును రామాయణముతోఁ గూడ మాయుటికి రమ్ము. నేను నీకు దానిని చదువునద్దతిని చెప్పినను. నాదగ్గర రామాయణము లేదే; నే నెట్లు చదువుదును? బాగుగానే యున్నది, నేను నీకు పుస్తకమును గూడ నొక్కడ కొనిపెట్టుదును ?

౮౨. ద్వ్యభీతితమః పాతః = ఎనుబదిరెండవపాతము.

అ-ఇ-ఉ-ఋ, కారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ప్రథమా, ద్వితీయా ద్విచచనరూపములు మాత్ర హింకింద వ్రాయఁబడును.

ఫలే = రెండుపండ్లు, వారిణీ = రెండునీళ్ళు, మఘనీ = రెండు తేనెలు, ధాత్యణీ = రెండు ధరించునవి. తక్కినద్విచచనములు పుంలింగమందువలెనే. సంస్కృతమున, అ- ఇ- ఉ-ఋ, కారాంతములు తప్ప ఇతరాజంత నపుంసకలింగములు లేవు. కి- యత్ - తత్ - ఏతత్ - సర్వ - ద్వి-అన్య-ఇతర-శబ్దములకు నపుంసకలింగములో ప్రథమా, ద్వితీయా ద్విచచనములు

క్రమముగా, కే-యే-తే-వతే-సర్వే - ద్వే - అన్యే-ఇతరే - అని యుండును. తక్కిన ద్వివచనములు పులింగములకు వలెనే యుండును. యష్మదస్మచ్ఛబ్దములకు లింగభేదము లేదు. అజంతసామాన్యశబ్దములును, చాలవఱకు సర్వనామ శబ్దములును మూడు లింగములలో నిరూపింపబడినవి.

మహిషీ = కేదె

శృంగం = కొమ్ము

ఆపీనం = పొదుగు

ఘరః = గిట్ట

వాలః = తోళ

సాన్నా = గంగడోలు

మహిషః = దున్న

శర్కరా = చక్కెర

కూర్చికా = జున్ను

పీయూషం = జున్నుపాలు

కుటరః = తరికంబము

చిక్కణం = చిక్కనిది

ఆమ! = మంచిది

యుగపతీ = ఒక్కసారి

పరారి = ముందటేడు

పరుత్ = నిరుడు

సుష్టు = బేష్

ప్రాయః = తటచుగా

అస్తం = కనబడకుండు

స్వయం = తనంతట తాను

ఆ! = కోపార్థకము

ఆతంచతి = తోడుకొనుచున్నది

ఆతంచ్య = తోడుకొని

ఆతంచితం = తోడుకొనుటకు

ఆతంచయతి = తోడుపెట్టు

[చున్నాడు

ఆతంచ్య = తోడుపెట్టి

ఆతంచయితం = తోడుపెట్టుటకు

అనాతంచ్య = తోడుపెట్టక

స్యంచతి = బోర్లగిలుచున్నాడు

స్యంచ్య = బోర్లగిలి

స్యంచితం = బోర్లగిలుటకు

ఐషమః=ఈయేడు న్యంచయతి=బోర్లించుచున్నాడు
 అభకిం=సరే (ఒప్పుదల) న్యంచ్య=బోర్లించి
 అయే!=జ్ఞ ప్తి దెచ్చుకొనుట న్యంచయితుం=బోర్లించుట

అరే యుష్మాకం మహీషీ కియత్ క్షీరం యచ్ఛతిరే ?
 ప్రత్యహం మానికాద్వయదఘ్నం యచ్ఛతి. తస్మి ఘృతాదికం
 అక్రీత్వావప యుష్మాకం నిత్యకృత్యం చలతీతి ఉహామి. చలతి;
 కింతు ప్రతిమాసం ద్వివారం ఘృతం క్రేష్ట్యామః. తస్యాః
 వామశృంగం భగ్నమివ దృశ్యతే కిం? సా ఏకస్మిన్ దినే
 తాతాచార్యమహిష్యా సహ యుద్ధ మకరోత్; తదా ఏకం
 శృంగం భగ్న మాసీత్. బలిద్ధాచార్యః ఏకాం గాం అక్రీణాత్;
 తస్యాః ఆపీనే ఏకః వ్రణః ఉదభవత్. తథానా పరారి అపశ్యః
 ఖలు; అస్మద్గోః సాన్నాయాం వ్రణం ఉద్భూయ కథ మభా
 ధత వా? అయి బాలికే! క్షీరం ఆతంచయద్వా పశ్య. అంబ!
 క్షీరం కాఽతంచయత్? బత బత! అహం ఆతంచయితుం
 క్షీరఘటసమీపం అచగ్చం; ఏతదంతరే స్తనపః ఆగత్య
 అన్నార్థం అక్రిందత్; తతిః ఆతంచనం (న్యస్మరం=మఱచితిని)
 సమ్యగేవాస్తి; ఇదానీంవా గత్వా ఆతంచయ. అంబ! అంబ!
 మహ్యం ఈష త్కూర్చికాం దాస్యసి వా? తాత! ఇదానీం
 కూర్చికా క్వాస్తిరే; ఐషమః శ్రావణమాసే అస్మాకం ధేనుః
 ప్రసవిష్యతి. తదా యథేచ్ఛం పీయూషం కూర్చికాం చ
 దాస్యామి; తాత! గత్వా క్రిడ. అంబ! ఇదానీం తథైవ గచ్ఛామి

కింతు త్వం శర్కరయా సహ పీయావం న దాస్యసిచేత్ అహం
కుటరం (భంజయామి=విటుగఁగొట్టెదను. అథకిం గచ్చు.

ఇప్పుడిప్పుడే మాపిల్లవాడు మెల్ల మెల్లగా బోర్లపడు
చున్నాడు. భేష్. మన మజ్జిగ చిక్కగా నున్నది. ఆ పాల
కుండను బాగుగా కడిగి పాలయింట్లో బోర్లించుము. ఆవు,
గేదె, గుఱ్ఱము, దున్న, అన్నియును మా యింటికి ఒక్కసారి
వచ్చినవి. మా యావుతో కంటే మీ యావుతోక చాల
పొడుగైనది. సరే బాగుగనే యున్నది. మా యావు పొదుగు
కంటే మీ యావుపొదుగు పెద్దదిగదా. తోక పెద్దదైనచో
నేమి భాగ్యము!; పొదుగు పెద్దదైనయెడల మిక్కిలి పాల
నిచ్చును. సూర్యుడు కనబడకుండ వెళ్ళినాడు. ఇప్పటికిని
మా యావు ఇంటికి రాలేదు; కారణ మేమో తెలియదు.
నిరుడు మీ యింట్లో పెండ్లి నాడు నే నీ యావును కొన్నాను.
ఇంతవఱకును పాలు ఇచ్చుచునే యున్నది. మీ యావు తఱ
చుగా ఇల్లు వదలి యెక్కడకును పోదు. ఇంతలో ఎందుకు
విచారము? ఆరస్తామిద నొక యావు కనబడుచున్నదే, అది
మీది కాదుగదా! అది తాతాచాచ్యులవారిది. అయినయెడల
మీ యావు దాని వెనుకనే యుండును. దానికిని మీ యావు
సకును ఎక్కువ సహవాసము. అదుగో మీ యావుతోగూడ
నేనఁడో వచ్చుచున్నాడు. ఇంత ఆలస్య మెందు కయిన దని
వాని నడుగుము.

౮౭. శ్రవణీతముః పాఠః=వినుబదిమూడవపాఠము.

విధక్తి సత్తయములు.

	వ.	ద్వి.	బ.	
ప్ర.	న్	- జ్	- అ	అజంతము లనియు, హలంతము
ద్వి.	అమ్	- జ్	- అ	లనియు, శబ్దములుద్వివిధములు.
తృ.	ఆ	- భ్యామ్	- భి	అచ్చులు చివరఁగలవి అజంత
చ.	ఏ	- భ్యామ్	- భ్యః	ములు. ఉః-రామ, రమా, హరి,
పం.	అః	- భ్యామ్	- భ్యః	గౌరీ, గురు, నహూ, ధాతృ, రై.
ష.	అః	- ఓః	- ఆమ్	గో, నా, శబ్దములును వీనిం
స.	ఇ	- ఓః	- సు	బోలినవియును అజంతములు.

హల్లులు చివరఁ గలవి హలంతములు.

ఉః- మరుత్, దివిషత్, గీర్, వాచ్, భిషజ్, కుద్, లిహ్. విశ్ — ఇత్యాదులు హలంతములు.

ప్రాయశః అజంతసాధారణశబ్దము లన్నియు మూడు లింగములయందు నింతకుముందు నిరూపింపఁబడినవి. హలంత ప్రాతిపదికములకుఁ బైన వ్రాసిన విధక్తిసత్తయములు చేర్చి నచో ఆయావిధక్తు లేర్పడును. ప్రాతిపదిక మనఁగా విధక్తి ప్రత్యయము చేర్చుటకు ముం దున్నశబ్దముయొక్క అసలు రూపము. ఉః- 'రామ' అనునది ప్రాతిపదికము. రామ + స్ = రామస్ = 'రామః' ఇది పదము. 'మరుత్' అనునది ప్రాతిపదికము. మరుత్ + అమ్ = 'మరుతం' ఇది ద్వితీయైక వచనాంత మగుపదము.

పయినఁ జెప్పినయిరువదియొకటియు విభక్తిప్రత్యయము లనఁబడును. వీనిలో అచ్చు మొదటఁగల ౧౩ ను అజాదిప్రత్యయములు. హల్లు మొదటఁగల ౮ యు హలాది ప్రత్యయములు.

ఔ-అః-అమ్-ఔ-అః-ఆ-ఏ-అః-అః-ఓః-ఆమ్-ఇ-ఓః--
ఈ పదుమూఁడు అజాదిప్రత్యయములు.

స్- భ్యాం- భి- భ్యాం- భ్యః- భ్యాం- భ్యః- సు—
ఈ యెనిమిది హలాదిప్రత్యయములు.

స్- ఔ- అః- అమ్- ఔ- ఈ అయిదు ప్రత్యయములకు సుట్పిత్యయములనియు మఱియొకఁడేరు గలను. అనఁగాఁ బ్రథమైకవచన ప్రత్యయము మొదలు ద్వితీయా ద్వినవచన ప్రత్యయమునఱకు సుట్పిత్యయములు.

రామ, అనునది అకారాంత పాఠిపదికము. మరుత్ అనునది తకారాంత ప్రాతిపదికము. హలంత ప్రాతిపదికములకు సుట్ ప్రత్యయములఁ జేర్చినపుడు కొన్ని మార్పులు కల్గును. అట్టిమార్పులు ఆయాస్థానములలో వ్రాయఁబడును.

‘మరుత్’ శబ్దము-తకారాంతము, పుంలింగము; గాలిఅని అర్థము.

ప్ర. ఏక. మరుత్ + స్ = మరుత్ = గాలి.

(ఇచట ‘స్’ లోపించినది. ఇదే మార్పు)

ప్ర. ద్విన. - మరుత్ + ఔ = మరుతౌ = రెండుగాలులు;

ప్ర. బ. మరుత్ + అః = మరుతః = గాలులు.

ద్వి. ఏ. మరుత్ + అమ్ = మరుతం = గాలిని.

(ద్విన) మరుతౌ, (బ) మరుతః.

- తృ- మరుతా - మరుద్భావం - మరుద్భిః
(ఇక్కడ మరుత్ లోని తకారము దకార మైనది.)
- చ. మరుతే - మరుద్భావం - మరుద్భిః
వం. మరుతః - మరుద్భావం - మరుద్భిః
ష. మరుతః - మరుతోః - మరుతాం
స. మరుతి - మరుతోః - మరుత్సు.

ఇటులనే దివిషద్ శబ్దము దకారాంతము స్త్రీలింగము దేవత అని అర్థము-

దివిషద్ + స్ = దివిషద్ = దేవత.

దివిషదా=ఇద్దరు దేవతలు. దివిషదః = దేవతలు.

విషూచి, స్త్రీ=కలరా	ఆపద్, స్త్రీ=ఆపత్తు
మహామారీ, స్త్రీ=ప్లేగు	విపద్, స్త్రీ=విపత్తు
సంపత్, స్త్రీ=సంపత్తు	ఆపన్నః ఆపద నొందిన
సంపన్నః=సంపదకలవాడు	విపన్నః వాడు
ఉపనిషద్, స్త్రీ=ఉపనిషత్తు	మంహాకః=కప్ప
హ్రదః=మడుగు	పల్వలః=చిన్నమడుగు

ఏతద్వత్సరే అధికశ్రావణమాసే గోదావరీ పుష్కరః
ఆసీత్. అధికశ్రావణ శుద్ధ తృతీయా దివసే పుష్కరప్రారంభః
ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు దృశ్యతే; అధికశ్రావణ శుద్ధ
సవమీ దివసే పుష్కరారంభ ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు
దృశ్యతే. తదర్థం రాజమహేంద్రవరగ్రామే ఏకా సభా
అచలత్. తత్సభాదర్శనార్థం పండితాః సామరాశ్చ బహు
జనాః సమావిశన్. తస్యాం సభాయాం దినత్రయపర్యంతం

వాదః అభవత్. అంతః తృతీయాదిస ఏవ పుష్కరారంభ
 ఇతి అనేకే పంశితాః రాద్ధాంత మకుర్వన్. తస్మాత్కారణాత్
 వయం సర్వేపి తథైవ నిశ్చయం (అకుర్మహి=చేసికొన్నాము.)
 కింతు పునః దినపంచకానంతరం తత్పురేవేవ ద్వితీయసభా కా
 చన ఉపతిష్ఠత్. తస్మామపి సభాయాం అనేకథా వివాదాః
 ఆసన్. అనంతరం నవమీయాదిస ఏవ పుష్కరప్రవేశ ఇతి
 తత్ర సిద్ధాంత మకుర్వన్. ఏతద్వృత్తాంతం నయం ఉత్తరద్వారా
 జ్ఞాత్వా ఇథం అచింతయామ. తృతీయాసభృతి పుష్కరః
 చేత్ శుద్ధ చతుర్దశ్యా పుష్కరసమాప్తిః భవిష్యతి.
 నవమీం ఆరభ్య పుష్కర శ్చేత్ బహుళపంచమ్యా పుష్కర
 సమాప్తి ర్భవిష్యతి. తతః నవమీ మారభ్య చతుర్దశీవర్యంత
 దినేషు గోదానరీన్నానం కరవామ ఇతి (నిశ్చిత్య=నిశ్చయించి.)
 తథైవ అకుర్మ. సర్వదా పుష్కరకాలః ద్వాదశదినపరిమితః;
 ఏతద్వత్సరే అష్టాదశదినపరిమితః ఆసీత్. కుత ఇతి చేత్
 సిద్ధాంతద్వయసద్భావాత్. తేన కారణేన బహుజనాః
 సమావిశన్. జనసంమర్దాత్ అంతిమదినేషు విషూచిః ఉద
 భవత్. అనేకే జనాః కాల మకుర్వన్. కృష్ణాపుష్కరే కథం
 భవిష్యతి వా న జ్ఞాయతే.

'మీ కేమి మీరు సంపన్నులుగదా ; యెక్కడికిని కదల
 వనసరము లేదు. అటులఁ బ్రక్కదలేమి ? సంపత్తుచేత నేమి ప్ర
 యోజనము ? సంపత్తులు ఆపత్తులు అందఁటమను సమానములే.
 నిన్న చూచినమనుష్యుఁ డివ్వేళ లేడు. (జగత్తు అంతయు దై
 వాధీనము=దై వాధీనం జగత్సర్వం); అని పెద్దలు ఊరకయే

చెప్పినారా? మునుపు మహర్షులందఱు వెయ్యి యేండ్లు బ్రతికిరి. ఇప్పుడు ఆయుర్దాయము చాలనటకు (తగ్గినది=అక్షయత్.) పృథివాఁడును దైవభక్తి లేనివాఁడే. అందుచేతనే కఱవు ఇల్లు బాధించుచున్నది. సంసారము ఒక మడుగునంటిది. కొడుకులు మొదలగువారు కప్పలనంటివారు. కడచిన ఆయుసంవత్సరముల నుండియు దేశమందు (ఏదోయొక = యొకశ్చన) కల్లోలమే గదా! అవునుగాని అందుకు మన మేమి చేయఁగలము? దైనము యొక్క ఇచ్చానుసారముగా కాలచక్రము తిరుగును.

౨౪. చతురశీతితమః పాతః = ఎనుబది నాల్గవపాతము.

అత్, వత్, మత్ ప్రత్యయాలములగు తకారాంత శబ్దములు—గచ్ఛత్, ధనవత్, కీమత్ - ప్రాతిపదికములు.

తకారాంత పుంలింగము

‘గచ్ఛత్’ శబ్దము = పోవుచు, పోవుచున్న

ప్ర. గచ్ఛన్	-	గచ్ఛంతే	-	గచ్ఛంతః
సం. హేగచ్ఛన్	-	హేగచ్ఛంతే	-	హేగచ్ఛంతః!
ద్వి. గచ్ఛంతం	-	గచ్ఛంతే	-	గచ్ఛంతః
త్రి. గచ్ఛతా	-	గచ్ఛద్భ్యాం	-	గచ్ఛద్భిః
చ. గచ్ఛతే	-	గచ్ఛద్భ్యాం	-	గచ్ఛద్భ్యః
ప. గచ్ఛతః	-	గచ్ఛద్భ్యాం	-	గచ్ఛద్భ్యః
మ. గచ్ఛతః	-	గచ్ఛతోః	-	గచ్ఛతాం
స. గచ్ఛతి	-	గచ్ఛతోః	-	గచ్ఛతు

గచ్చత్ - అనునది 'గమ్' అను ధాతువునుండి పుట్టిన వర్తమానార్థక విశేషణము. గమ్ అనునది ధాతువుయొక్క మూలము; గచ్చ అనునది ధాతువుయొక్క ఆదేశము. గచ్చ + అత్ = గచ్చత్. అత్ అనునది వర్తమానార్థక విశేషణప్రత్యయము. ఇప్పుడు గమ్ ధాతువు గచ్చత్ శబ్దముగా మాఱి, లింగ, వచన, విభక్తులు గలదియైనది. ఇటులనే ప్రాయశః ప్రతిపరస్మైపది ధాతువునకును వర్తమానార్థకవిశేషణరూపము ఏర్పడును. ఉ:- పచ్ + అత్ = పచత్.

తకారాంత పుంలింగము

ధనవత్ శబ్దము = ధనము కల, ధనము కలవాఁడు.

ప్ర. ధనవాన్ - ధనవంతౌ - ధనవంతః

సం. హేధనవన్ - హేధనవంతౌ - హేధనవంతః !

ద్వి. ధనవంతం - ధనవంతౌ - ధనవత్ + అః =

ధనవతః - మొదలుకొని

చివరవఱకు గచ్చత్ శబ్దమువలెనే.

తకారాంత పుంలింగము

శ్రీమత్ శబ్దము = లక్ష్మి కల, లక్ష్మి కలవాఁడు

ప్ర. శ్రీమాన్ - శ్రీమంతౌ - శ్రీమంతః

సం. హేశ్రీమన్ - హేశ్రీమంతౌ - హేశ్రీమంతః !

ద్వి. శ్రీమంతం - శ్రీమంతౌ - శ్రీమత్ + అః =

శ్రీమతః - మొదలుకొని

గచ్చత్ శబ్దమువలెనే యుండును.

తకారాంత పుంలింగము మహాత్ శబ్దము=గొప్పవాడు.

ప్ర. మహాన్ - మహంతో - మహంతః

సం. హే మహాన్ - హే మహంతో - హే మహంతః!

ద్వి. మహంతం - మహంతో - తక్కినది గచ్ఛత్ శబ్దమునలెనే

నత్, మత్ ప్రత్యయములకు 'కల' అని అర్థము.
మకార-అకార-ఆకారాంత నామవాచకములకు 'నత్' ప్రత్యయమును, దక్కిన అజంతనామవాచకములకు 'మత్' ప్రత్యయమును జేర్చుచుండును.

॥౧॥ ఉ:- కిమ్ శబ్దము. మకారాంతముగనుక (కిమ్ + నత్) = కింతత్ = ఏమి గల అని అర్థము.

ఉ:- 'భాగ్య' శబ్దము అకారాంతము గనుక (భాగ్య + నత్) = భాగ్యనత్ = భాగ్యము కల అని అర్థము.

'భార్య' శబ్దము ఆకారాంతము గనుక (భార్య + నత్) = భార్యనత్ = భార్య కల అని అర్థము.

'బుద్ధి' శబ్దము-ఇకారాంతము గనుక (బుద్ధి + మత్) = బుద్ధిమత్ = బుద్ధి గల అని అర్థము.

'శ్రీ' శబ్దము-ఈకారాంతము గాన (శ్రీ + మత్) = శ్రీమత్ = సిరి గల అని అర్థము.

'ధేను' శబ్దము - ఉకారాంతముగాన (ధేను + మత్) = ధేనుమత్ = ఆవులు గల అని అర్థము.

'నధూ' శబ్దము ఉకారాంతముగాన (నధూ + మత్) = నధూమత్ = స్త్రీలు గల అని అర్థము.

‘పితృ’ శబ్దము - ఋకారాంతముగాన (పితృ + మత్) = పితృమత్ = లిల్లిదండ్రులు గల అని అర్థము.

‘గో’ శబ్దము - ఓకారాంతము గాన (గో + మత్) = గోమత్ = గోవులు గల అని అర్థము.

బుద్ధి శబ్దము మొదలు, గోశబ్దమువఱకుగల ఆఱు శబ్దములును మకార, అకార, ఆకారాంతములలోఁ జేర లేదు గానఁ బై విధిప్రకారము ‘మత్’ ప్రత్యయము చేర్పబడినది. ఇటులనే లోకీన అజంతములకును జూడనగును. ||౧

మకార, అకార, ఆకారోపధకము లగునామవాచకము లకుఁగూడ ‘నత్’ ప్రత్యయమే చేర్పబడవలయును. ||౨

ఉ:- ‘లక్ష్మీ’ శబ్దము - మకారోపధకము. ఉపధ అనఁగా తుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము. లక్ష్మీ శబ్దములో తుదివర్ణము ఈకారము; దానికి ముందువర్ణము, మకారము. కావున, మకారము, ‘ఉపధ’ యైనది. అందుచే, లక్ష్మీ శబ్దము మకార ముపధగాఁ గల్గిదై, మకారోపధక మనిపించుకొన్నది. లక్ష్మీ శబ్దము మకారోపధక మగుటవలన, పై రెండవ విధిచేత ‘నత్’ ప్రత్యయమునే దీనికిఁ జేర్పవలయును. లక్ష్మీ + నత్ = లక్ష్మీనత్ = లక్ష్మి గల. ||౧

అకారోపధకమున కుదాహరణము:- ‘యశస్’ శబ్దము అకారోపధకముగాన, యశస్ + నత్ = యశస్వత్ = యశస్సు కల. ||౨

ఆకారోపధకమున కుదాహరణము:- ‘భాస్’ శబ్దము ఆకారోపధకముగాన భాస్ + వత్ = భాస్వత్ = లేజస్సుగల. ||౩

పై రెండవిధులలో, మొదటివిధికి 'యనమత్' అను నది, అపవాదము. రెండవవిధికి 'భూమిమత్' అనునది, అపవాదము. ఏలయునగా, 'యన'శబ్దము, అకారాంత మగుటచే, మొదటివిధిప్రకారము, 'నత్' ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులు 'మత్' ప్రత్యయమును గ్రహించినది. 'భూమి' శబ్దము మకారోపధక మగుటచే, రెండవవిధిప్రకారము 'నత్' ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులుగా 'మత్' ప్రత్యయమును గ్రహించినది.

యనమత్ - భూమిమత్ శబ్దములు పైవిధులకు లొంగ లేదు గాన అపవాదము లనబడెను. ఇట్టి వత్ప్రత్యయముల, మత్ప్రత్యయములతోశబ్దము లన్నియు 'మతుబంతము' అని చెప్పబడుచు, ధననత్ - శ్రీమత్ శబ్దములవలెనే నడుచుచుండును.

'తానత్-యానత్-ఏతానత్-ఇయత్-కియత్' శబ్దములును ధననత్, శబ్దమునంటివే.

భగవాన్=భగవంతుడు,	చికిత్సతి=కుమర్చుచున్నాడు
(పూజ్యుడు)	తక్షతి=చెక్కుచున్నాడు
భవాన్=నీవు (తమరు)	నభతి=నభించుచున్నాడు
తత్రభవాన్=పూజ్యుడు	భజ్జతే=వేచుచున్నాడు
హనుమాన్=హనుమంతుడు	[మంగలములో నడ్లు
భారీ=పుట్టి	మొదలై నవి వేగించుట.]

ప్రళయకాలే సర్వప్రపంచః నశ్యతి. తదా సర్వస్య జలమేవ దృశ్యతే. తస్మిన్ జలే శ్రీమాన్ నారాయణః లక్ష్మ్య సాశం ప్రళయసముద్రే నిద్రాతి. ఏవం శతపత్సరపర్యంతం

భగవాన్ నిద్రాం అనుభూయ అనంతరం లక్ష్మ్యః ప్రాఢ్య
 నయా ప్రశయసముద్రే నిద్రాతః ఉత్థాయ సర్వత్ర పశ్యతి.
 తస్మిన్ సమయే జలంవినా అన్యత్ కిమపి న దృశ్యతే. తదా
 నారాయణః ఇవానీం ఆహం సృష్టిం కథం కరవాణి ఇతి చింత
 యన్ స్వః స్వవేద భూయతి. పశ్చాత్ భగవతః నాభిప్రదే
 శాత్ ఏవం పద్మం ఉచ్ఛివిష్యతి. తస్మాత్పద్మాత్ ముఖచక్ర
 వ్యయః హితః ఏకః మహాపురుషః ఉత్థాస్యతి. తస్య నామ
 ధేయం చతుర్ముఖః ఇతి - స ఏవ అనంతరం క్రమశః సర్వ
 లోకాన్ [ప్రక్ష్యతి=సృజింపగలడు] పునః సర్వే లోకాః ఉచ్ఛ
 విష్యంతి; సముద్రాః పర్వతాః సూర్యాః చంద్రాః నక్షత్రాణి
 సృతాః మృగాః సర్వపదార్థాశ్చ దృశ్యం శే. ఏవమేవ సర్వదా
 కాలచక్రం భ్రమతి. భగవత్ స్మృత్యే ఏవదాపి సమాప్తిః నాస్తి.
 భగవదాజ్ఞానుసారేణ బ్రహ్మవి పిపీలికాంత జీవనమూహః
 ప్రసర్తంతే. భగవతః అశక్యం కించిదపి నాస్తి. అస్మాకం మాతా
 భగవాన్, పితా భగవాన్. స్వధా సమీ అస్మద్రక్షకః. సర్వ
 ప్రపంచం భగవాన్ సృష్టికాలే సృజతి, మధ్యకాలే రక్షతి, అంత
 కాలే సంధతి. సృష్టిః దైవీ, ఆసురీ ఇతి ద్వివిధా. దైవసృష్టౌ
 సర్వత్ర భగవదభిక్షి, వేదశాస్త్రయోః విశ్వాసః, నర్ణాశ్రమా
 చారానుసరణం, కామకోప లోభమోహ మదమాత్సర్యా
 భావః, భూతదయా, అహింసా, సత్యం, పరోపకారబుద్ధిః ఏతా
 దృశాః అనేకే సుగుణాః దృశ్యం శే. ఆసురసృష్టౌ సర్వేపి
 దుష్టణాః దృశ్యంతే. సర్వదా నారాయణః ధర్మం పరిపాలయన్
 వర్తతే. యదాయదా ధర్మస్య హానిః సంభవిష్యతి తదాతదా

రామకృష్ణాద్యపతానాన్ స్వీకృత్య పునః ధర్మస్థాపనం కరి
ష్యతి. ఏషః భగవతః స్వభావః.

మాయెట్లో ధాన్యమును వేగించుచున్నారు. మా
యెట్లో ఎల్లుండి పెండ్లి జరుగును. కాబట్టి కేలాలు కావల
యును. మీకు ప్రజాసంగత్యము [ఎన్నిపుట్టధాన్యము = కతి
ధాన్యభార్యః; కియత్తారీరిమితధాన్యం.] పండును? మాకు
[రెండుపుట్టధాన్యము = భారీవ్యయమితధాన్యం.] పండును.
మొన్న మీబానమఱదికి జ్వరము వచ్చినదాగా, యెచ్చడు
కుదిర్చినాడు? బళిద్దాచాచ్చుడు కుదిర్చినాడు. అతనికి వైద్య
శాస్త్రమునందు ప్రవేశ మున్నదా? ఉన్న దనియే చెప్పు
చున్నరు. అతఁ డెనయొద్ద వైద్యశాస్త్రమును జదివినాడు? [అశ్వినీదేవతలయొద్ద = ద్రుససమీపే] చదివినాని చెప్పును.
అశ్వినీదేవతలెందఱు, వారెక్కడ నున్నారు? వా రిద్దరు. వారు
స్వర్గమునం దున్నారుట. అయినచో ఇతఁడు భూలోకమందు
ఉన్నాడుగదా. స్వర్గమునం దున్న అశ్వినీదేవతలయొద్ద ఎల్లు
శాస్త్రమును చదివినాడు? వారు అతనికి ప్రతిదినమును
స్వస్థమునండు పాఠమును, [చెప్పుచుండెడివారట=చదంతౌ
అస్తాం కిల] బాగుగనే యున్నది. ఇతఁ డెచ్చటనైన రోగమును
కుదిర్చినా? కుదిర్చినాడో లేదో నాకు తెలియదుగాని, [వీలు
న్నంతవఱకు=యథావకాశం] తనయొద్దకు వచ్చిన ప్రతివానిని
తన గురువుగారి యొద్దకే పంపించును. నీమాటలు చిత్రముగా
నున్నవే! ఇప్పుడు మీ బానమఱదిస్థితి యెట్లున్నది? నలుగు
రితోపాటే = చతుర్భిస్సమమే] ఉన్నది. నీమాటల కర్థము
తెలియదుగాని ఇప్పుడు మీబానమఱది యెక్కడ నున్నాడు?

[ఇంకను ఏమి చెప్పెదనయ్యా! ఇతోపి కిం వదేయం భోః,]
 [తెలిగించి చెప్పనలెనా యేమిటి? = ఆంధ్రీకృత్య నక్తన్యం కిం?]
 అయితే చెపుతాను విను. మా బాసమజుడి అశ్వినీదేవతల
 యొద్ద. (మందు పుచ్చుకొనుచున్నాడు = జాషధం సేవతే.)
 (అయ్యో! చచ్చినాడా ఏమిటయ్యా? = బల! కాల మకరో
 క్షింభోః) లేదు లేదు = సహిసహి. వాడు కాలముచేయలేదు.
 బలిద్ధాచార్యుడే మా బాసమజుడిని, (కాలముచేయించి
 నాడు = కాల మకారయత్.) ఇప్పుడు స్వర్గములో నున్నాడు.

పంచాశీతితమః పాఠః = వినుబదియైదవపాఠము.

'ధూ' ధాతువు = అగుట లేక ఉండుట-పరస్మైపది

వర్తమానకాలము

వ		ద్వి		బ
ప్ర. భంతి	-	భంతః	-	భంతి
మ. భనసి	-	భనథః	-	భనథ
ఉ. భవామి	-	భవానః	-	భవామః

ధూరకాలము

ప్ర. అభంత	-	అభనతాం	-	అభనన్
మ. అభనః	-	అభనతం	-	అభనత
ఉ. అభనం	-	అభవాన	-	అభవామ

ఆశీరాది

ప్ర. భనతు	-	భనతాం	-	భనంతు
మ. భన	-	భనతం	-	భనత
ఉ. భవాని	-	భవావ	-	భవామ

విధ్యాది

పృ. భవేత్	-	భవేతాం	-	భవేయుః
మ. భవేః	-	భవేతం	-	భవేత
ఉ. భవేయం	-	భవేస	-	భవేమ

భవిష్యత్

పృ. భవిష్యతి	-	భవిష్యతః	-	భవిష్యతి
మ. భవిష్యసి	-	భవిష్యతః	-	భవిష్యథ
ఉ. భవిష్యామి	-	భవిష్యాతః	-	భవిష్యామః

క్రియానిష్పత్తి

పృ. అభవిష్యత్	-	అభవిష్యతాం	-	అభవిష్యన్
మ. అభవిష్యః	-	అభవిష్యతం	-	అభవిష్యత
ఉ. అభవిష్యం	-	అభవిష్యాస	-	అభవిష్యామ

'వచన్' ధాతువు = నమస్కరించుట - ఆత్మనేపది.

వర్తమానకాలము

పృ. సంవతే	-	సంవతే	-	సంవంతే
మ. సంవసే	-	సంవతే	-	సంవత్సే
ఉ. సంవే	-	సందాసహే	-	సందామహే

భూతకాలము

పృ. అసంవత	-	అసంవతే	-	అసంవంత
మ. అసంవతః	-	అసంవతే	-	అసంవత్సం
ఉ. అసంవే	-	అసందాసహి	-	అసందామహి

ఆశీరాది

ప్ర. సంవతాం	-	సందేతాం	-	సందంతాం.
మ. సంవస్వ	-	సందేథాం	-	సందధ్వం
ఉ. సందై	-	సందాన్మహై	-	సందామహై

విధ్యాది

ప్ర. సందేత	-	సందేయూతాం	-	సందేయన్.
మ. సందేథాః	-	సందేయూథాం	-	సందేధ్వం
ఉ. సందేయ	-	సందేమహి	-	సందేమహి

భవిష్యత్

ప్ర. సందిష్యతే	-	సందిష్యేతే	-	సందిష్యంతే
మ. సందిష్యసే	-	సందిష్యేథే	-	సందిష్యధ్వే
ఉ. సందిష్యే	-	సందిష్యానహే	-	సందిష్యామహే.

క్రియానిష్పత్తి

ప్ర. అనందిష్యత	-	అనందిష్యేతాం	-	అనందిష్యంత
మ. అనందిష్యథాః	-	అనందిష్యేథాం	-	అనందిష్యధ్వం.
ఉ. అనందిష్యే	-	అనందిష్యానహి	-	అనందిష్యామహి

(సథమసంఘధారువులలో, బ్రాహ్మణ పరిస్మైసమ
 లన్నియు, 'భవతి', అనుదానివలెను, ఆత్మనేపదు లన్నియు,
 'వందతే' అనుదానివలెను జెప్పుకొనఁబడవలయును. అస్, కృ-
 అనుక్రియలు, ద్వితీయసంఘములో, జేరినవి గాన వాని
 రూపము లీక్రింద వ్రాయఁబడును.

'అస్' ధాతువు : పరస్మైపది = డిండు, అగు

పర్వ	భూత
ప్ర. అస్తి - స్తః - సంతి	అసీత్ - ఆస్తాం - ఆసన్
మ. అసి - స్థః - స్థ	అసీః - ఆస్తం - ఆస్త
ఉ. అస్మి - స్వః - స్మ	ఆసం - ఆస్వ - ఆస్మ

ఆశీరాది.

విధ్యాది.

ప్ర. అన్తు - స్తాం - సంతు	స్యాత్ - స్యాతాం - స్యుః
మ. ఏధి - స్తం - స్త	స్యాః - స్యాతం - స్యాత
ఉ. అసాని - అసావ - అసామ	స్యాం - స్యావ - స్యామ

'అస్' ధాతువునకు, భవిష్యత్తు, క్రియానిష్పత్తి ఈ రెండును భూధాతువుయొక్క గూఢములే. ఉ! భవిష్యతి - భవిష్యతః - భవిష్యంతి; అభవిష్యత్ - అభవిష్యతాం - అభవిష్యన్ - తక్కిన రెండు పునఃపములును ఇటులే.

'కృ' ధాతువు : పదయపది = చేయు

పరస్మైపది - పర్వమానము

ప్ర. కరోతి	-	కురుతః	-	కుర్వంతి
మ. కరోషి	-	కురుథః	-	కురుథ
ఉ. కరోమి	-	కుర్వః	-	కుర్మ

భూతము

ప్ర. అకరోత్	-	అకురుతాం	-	అకుర్వన్
మ. అకరోః	-	అకురుతం	-	అకురుత
ఉ. అకరవం	-	అకుర్వ	-	అకుర్మ

ఆశీరాది

ప్ర.	కరోతు	-	కురుతాం	-	కుర్వంతు
మ.	కురు	-	కురుతం	-	కురుత
ఉ.	కరవాణి	-	కరవావ	-	కరవామ

విధ్యాది

ప్ర.	కుర్యాత్	-	కుర్యాతాం	-	కుర్యుః
మ.	కుర్యాః	-	కుర్యాతం	-	కుర్యాత
ఉ.	కుర్యాం	-	కుర్యావ	-	కుర్యామ

భవిష్యత్

కరిష్యతి...ఇత్యాది భవిష్యతి...ఇత్యాదివలెనే.

క్రియాభిషేక

అకరిష్యత్...ఇత్యాది అభవిష్యత్...ఇత్యాదివలెనే.

ఆత్మనేపది - వర్తమానము

ప్ర.	కురుతే	-	కుర్వాతే	-	కుర్వతే
మ.	కురుషే	-	కుర్వాథే	-	కురుధ్వే
ఉ.	కుర్వే	-	కుర్వహే	-	కుర్మహే

దూతము

ప్ర.	అకురుత	-	అకుర్వాతాం	-	అకుర్వత
మ.	అకురుథాః	-	అకుర్వాథాం	-	అకురుధ్వం
ఉ.	అకుర్వి	-	అకుర్వహే	-	అకుర్మహే

ఆశీరాది

ప్ర.	కురుతాం	-	కుర్వాతాం	-	కుర్వతాం
మ.	కురుష్వ	-	కుర్వాథాం	-	కురుధ్వం
ఉ.	కర్నవై	-	కరవావహై	-	కరవామహై

విధ్యాది

వ).	కుర్వీత	-	కుర్వీయాతాం	-	కుర్వీరన్
మ.	కుర్వీథాః	-	కుర్వీయాథాం	-	కుర్వీధ్వం
ఉ.	కుర్వీయ	-	కుర్వీసహి	-	కుర్వీమహి

భవిష్యత్

కరిష్యతే... ఇత్యాది వందిష్యతే... ఇత్యాదివలనే.

క్రియానిష్పత్తి

అకరిష్యత్... ఇత్యాది అవందిష్యత్... ఇత్యాదివలనే.

యదా రామలక్ష్మణౌ (ద్వాదశహాయినౌ = సంక్రమే
దేండ్ల వారు) ఆస్తాం, తదా దశరథః 'రాజ్యభారం సర్వమపి
శ్రీరామే కదా స్థాపయేయం, కదా వా ఏతయోః వివాహః
భవిష్య' తీతి విచారయన్ ఆసీత్. ఏతదంతరే విశ్వామిత్రో
నామ కశ్చన మహర్షిః అయోధ్యాం ఆగత్య వృద్ధం దశరథం
(ద్రష్టుకామః సన్ = చూడఁదలఁచినవాఁ డగుచు) రాజమందిర
బహిర్ద్వారస్థితాన్ భృత్యాన్ ప్రతి ఏవ మనవత్.

“భో, భోః భృత్యాః! భవద్దర్శనార్థం విశ్వామిత్రః ఆగత్య
బహి స్థితీతి నృసం విశ్వాసయతే”తి. తతః ఏకః ద్వారపాలకః
రాజసభాం ప్రవిశ్య భూపాలకస్య (పురతః = ఎదుట) (దండవత్ =
కట్టవలె,) పతిత్వా, ఉత్థాయ, భోః రాజాధిరాజమహారాజ! దశ
రథభూనాయక! కశ్చన మహామూనిః విశ్వామిత్రనామధేయః
ఆగత్య అస్మద్భహిర్ద్వారే నిష్ఠతీతి వ్యజ్ఞాపయత్. రాజా తత్ప్ర
ణమేవ సింహాసనాత్ ఉత్థాయ విశ్వామిత్రాభిముఖం గత్వా
తస్య పాదధూళిం స్వమస్తకే ధృత్వా స్వభార్యయా కొసల్యయా
శుద్ధోదక మానాయ్య, మహర్షే! పాదౌ ప్రక్షాళ్య, పాదోదకం

శిరసి ధృత్వా విశ్వామిత్రస్య హస్తం స్వహస్తేన గృహీత్వా తం
మహామునిం శనై స్సభాంత రానీయ సింహాసనే ఉపావేశయత్.
తతః ఆగతం మునిం కుశలప్రశ్నైః తోషయిత్వా, ఆగతాయ
మునయే అర్ఘ్యపాద్యాదిభిర్యథావిధిపూజాం సమర్ప్య “మహర్షే!
అద్యఖిలు మమ జన్మ సఫల మాసీత్; నయం సర్వథా ధన్యాః;
అస్మత్ప్రిత్యదేవాః స్వర్గస్థాః ఆసన్; అస్మాకం వంశః అతీవ
పవిత్రః ఆసీత్; (శ్రీమతాం=వలినవారియొక్క) ఆగమనకారణం
కింవా భవేత్ శీఘ్ర మాజ్ఞాపయత్. యుష్మదాశ్రమభూమయః
క్రూరమృగాదిబాధారహితా స్సంతి ఖిలు. యుష్మాకం స్నాన
సంధ్యావ్యనుష్ఠానాని (నిర్విఘ్నం=విఘ్నము లేకుండ,) చలంతి
ఖిలు. (శ్రీమద్భిః పోషితాః (హరిణకిశోరాః = లేడిపిల్లలు)
యుష్మాకం ఉత్సంగేషు ఉపవిశ్య యుష్మాకం చిబుకాన్
(లిహంతః=నాకుమ,) యుష్మాన్ సంతోషయంతి ఖిలు. ఏత
ద్రాజ్యం సర్వమపి యుష్మదీయం. నయం సర్వేపి యుష్మదీయాః.
త్వయా సందేహః నకర్తవ్యః; శీఘ్రం యుష్మత్కార్యం వదత;
తత్త్వణమేవ సాధయిష్యామితి బహుధా ప్రార్థయత్. అనం
తరం విశ్వామిత్రః మహాసంతోషేణ “హేరాజన్! త్వం సత్య
వాక్యః భవ. త్వోక్తౌసయా సర్వథా అస్మాకం క్షేమః ఏవ.
న కించిదపి అశుభం నర్తతే. కింతు ఇదానీం ఏకం యజ్ఞం
కర్తుకామః అస్మి. మారీచసుబాహురామధేయా ద్వౌ
రాక్షసౌ మమ యజ్ఞం నాశయంతౌ విఘ్నం కురుతః. తౌ
రాక్షసౌ మారయిత్వా యజ్ఞ సంరక్షణం కర్తుం తివపుత్రౌ రామ
లక్ష్మణౌవేవ సమర్థౌ. తస్మాత్కారణాత్ తౌ ద్వౌ మయా

సాకం క్రేషయ" ఇత్యపృచ్ఛత్. ఏతద్వాక్యాని శ్రుత్వా దశరథః అమూర్ఛత్. కుతెతిచేత్, రామే దశరథస్య అతీన ప్రీతిః. ఈషత్కాలానంతరం దశరథః ఏవ మనదత్.

‘ఓ మహానుభావా ! రామలక్ష్మణులు పసివాండ్రు. వారికి యుద్ధమునందు శక్తి లేదు. కావున రాక్షసులతో యుద్ధము చేయఁజాలరు. నేను మీవెంట వచ్చి రాక్షసులను జంపి మీ యజ్ఞమును గాపాడెదను. రామలక్ష్మణులను బంపఁజాలను’ అని యనెను. ‘ఓరాజా! నీవు మొదటనే (నేకోరిన కార్యమును= మదపేక్షితకార్యం) చేయుదుననియు, సందేహము లే దనియు ప్రతిజ్ఞ చేసి, యిప్పుడు మరల నశత్య మాడుచుంటివా? ఇది నీకు దగదు. నీకీ కార్యముచేయుట కలవికాదు. రామలక్ష్మణులే చేయగలరు. రామలక్ష్మణులయొక్క శక్తిని నీవేమి యెఱుఁగుదువు? నే నెఱుంగుదును. నశిస్తాది మహామును లెఱుంగుదురు. రాముఁడు మనుష్యమాత్ముఁడని (యెంచకుము=మాచింతయ.) రాముఁడు భగవంతునియొక్క అనతారము. లక్ష్మణుఁడు శేషునియొక్క అనతారము. వారిద్దరును భూభారమును (దొలఁగించి=అపనీయ) సజ్జనులను బాలించుటకు (అనతరించిరి=అవతరతాం.) కావున వారి కెంతమాత్రమును భయపడలేదు. వారిని నావెంటఁ బంపుము. నీకు సందేహ మున్నయెడల మీగురువగు నశిష్ఠు నడుగుము. ఆయన నీసందేహమును (బోఁగొట్టును=నివారయేత్) అని విశ్వామిత్రుఁడు కొంచెము కోపముతో దశరథునిగూర్చి పలికెను. పిమ్మట దశరథుఁడు (భయపడుచు=త్రసన్) (ఏమియుఁ జెప్పఁజాలక=కిమపి నక్తుం అశక్తిభూత్వా,) తుదకు

వశిష్ఠునియొద్దకుఁ జని, ఆయనకు నమస్కారముచేసి, ఆయన యొక్క ఆజ్ఞచేత అక్కడఁ గూర్చుండెను. విమృత సశిష్ఠుఁడు వచ్చినరాజును జూచి, 'ఏమి రాజా! చింతాక్రాంతునివలె గనఁబడుచున్నా'వని యడిగెను. తరువాత రాజిట్లనియె. ఓసశిష్ఠా! రామలక్ష్మణులను దనవెంటఁ బంపునని విశ్వామిత్రుఁడు నన్ను అడుగుచున్నాఁడు; నేను బంపఁజాలనని యంటిని. ఆ మాటను విని విశ్వామిత్రుఁడు ఇంచుక కోపగించెను. అటుతరువాత, నే (నేమిచేయుటకుఁ దోచనివాఁడ నగుచు = కింకర్తవ్యతా మూఢస్సన్) నీ యొద్దకు సచ్చితి'అని చెప్పెను. అప్పుడు సశిష్ఠుఁడు కొంచెము సవ్య, "యోరాజా! నీవు (సందేహపడనద్దు = మా సంశయం కురు.) నీ యిద్దరు కొడుకులను అతనితోఁ బంపుము. మీ అందఱికిని శ్రేయము కాఁగల" దనెను.

షడశీతితమః పాఠః=ఎనుబదిచూపపాఠము.

కృకచారః=కొఱసము	జానన్=ఎఱుఁగుచున్న
కృకం=ముచ్చిలిగుంటమీది	లిసన్=అంటుకొనుచున్న
బుజిపె	లునన్=కోయుచున్న
కృకాటికా=ముచ్చిలిగుంట	పునన్=సవిశ్రముచేయుచున్న
కంబాకః=తవుడు	వృణన్=సరించుచున్న
కంటకారికా=వాకుడు	గ్రధన్=కూర్చుచున్న
కలకః=చిల్లచెట్టు	కుష్టాతి=పిండుచున్నాఁడు
కందుకః=బంతి	కుష్ణన్=పిండుచున్న
కనీకా=నల్లగుడ్డు	కుషీత్వా=పింశి చున్నాఁడు
కపిరృకం=బురుజు	మృద్వాతి=పొడి చేయు

కంబుకా=పెన్నేడు	మృద్ధన్=పొడిచేయుచున్న
క్రయికః=కొనెడువాడు	మృదిత్వా=పొడిచేసి
కరంకః=తాంబూలపుబీడి	మర్దితం=పొడిచేయుటకు
కుల్మాషః=గుగ్గిళ్ళు	సునోతి=రసముపిందుచున్నాడు

(సకారముపొల్లు చివరంగల పై శబ్దము లన్నియు, వెనుక వ్రాసిన 'గచ్చుత్' శబ్దమువలె, తకారాంతము లగుచర్తమా నార్థకవిశేషణములు.)

బభిద్ధాచార్యః ద్వా సశ్వో అక్రీణాత్. ప్రతిదినం ప్రాతఃకాలే ఉత్థాయ దంతధావనాదికృత్యాని నిర్వర్త్య కృకచారకం గృహీత్వా అశ్వయోః సమీపం గత్వా యామసర్వంతం అశ్వో కృకచారకేణ విమలీకుర్వన్ కాలక్షేపం కరోతి. అనంతరం తయోః తృణాదికం దత్వా తదాన్నానార్థం గచ్చతి. ఏనం స్థిశేపి (తే + అశ్వో=తేనశ్వో) కన్యాంచి ద్రాతౌ కుత్రవా (అపలాయేతాం=పాటిపోయినవి.) (పరేద్యుః=మఱునాడు) ప్రాత రుత్థాయ బభిద్ధః అశ్వో (మార్గయితం = వెదకుటకు,) అగచ్చత్. సర్వపదేశేషు (భ్రామం భ్రామం=తిరిగితిరిగి) శ్రాంత్యా అంతరిః ఏకస్మిన్ కారానరణే తే అవశ్యత్. ఏకైకాశ్వస్య ఆణకాష్టకపరిమితం పణం దత్వా అశ్వో మోచయిత్వా గృహ మనయత్. దినచతుష్టయానంతరం బభిద్ధస్య ద్వితీయపుత్రః భైరవాచార్యః ఏకమశ్వం బంధనాత్ మోచయిత్వా త మాకుర్యా కుత్రవా ప్రయాణ మకరోత్. ద్వితీయాశ్వస్య కృకాటికాయాం ఏకః నగః ఉద్భూయ కృకం సర్వమ ప్యభాదత్. ఏకః వైద్యః

ఆగత్య సమూలాం కంటకారికాం, కంబుకాకండం చ సమ్యక్
 (అవహత్య=దంచి,) వ్రణే బధానేతి బలిధాచార్యాయ అవదత్.
 సోపి తథై వాకరోత్. కింతు చికిత్సా నిరర్థకానీత్. అశ్వః కాల
 మకరోత్. అబ్రహ్మణ్యం. సః వైద్యః కః ఇతి మన్యసే?
 అస్మత్ శ్యాలకాయ యః జ్ఞాపథ మయచ్ఛత్ స ఏన. తస్మా
 దేవ తథాభవత్. బలిధాచార్యః తస్య వైద్యస్య హస్త
 లాఘవం జానన్ అపి తథా కిమర్థ మకరోద్వా? మాసానంతరం
 ద్వితీయాశ్వం (చర్మావశిష్టం=తోలు మిగిలినదానిని) కృత్వా
 ఖైరనః గృహ మానయత్. బలిధః ప్రత్యహం మానికాద్వయ
 మితాన్ చణకకుల్మాషాన్ తస్మై అశ్వాయ యచ్ఛత్
 (మాసద్వయేన=రెండునెలలలో) అశ్వం పునరపి అబలయత్.
 చేత్కిం అశ్వస్య వామనేత్రకనీనికాయాం కంటకః అలగత్.
 తదర్థం చికిత్సా కృతా. తయా చికిత్సయా వామనేత్రబాధా
 న శాంతా [బాధంఖలు=సరేగదా,] దక్షిణనేత్రమపి నష్ట
 మాసీత్. [ఏచంచ=ఇంతకు] ఇదానీం బలిధాచార్యస్య అశ్వః
 సర్వథా అంధః ఆసీత్. తథాపి మానికాద్వయమిత చణక
 కుల్మాషభక్షణే తానత్ ఈషదపి లోపః నాస్తి. ఆశ్చర్య
 మాశ్చర్యం! మనుష్యః కింకర్తుం శక్తః? దైవానుకూల్యాభావే
 సర్వమ ప్యేవమేవ భవిష్యతి.

పిమ్మట బలిధాచార్యు లాగుట్టమును అమ్ముటకు ప్రయ
 త్నము చేసెనుగాని ఒక్కఁడును కొనెడువాఁడు కనబడలేదు. ¹
 బలిధాచార్యుని కొడుకు యోగ్యుడేనా? యోగ్యుడేకాని, ఆ
 యోగ్యశబ్దమునకు ముందు అకార మున్నది. వానిప్రవర్తన

యెటువంటిదయ్యా ? చెప్పెదను వినుము. వానికి ప్రతిరోజును తమలపాకుల బీడీలనిమిత్తం [కనీసము=అధమం,] రెండణాలయినను [కానలయను=అపేక్షితం.] పొడుము, [సరేసరి=బాధమేవ బాధం.] చుట్టలువగై గాలక్రింద=ధూమపానాదినిమిత్తం] రెండణాలకు తక్కువ కాదు. ఇతకును చదు వేమయిన ఉన్నదా? చదువుటకు వానికి ఏలే లేదు. ఏలయినగా వాడు ఈ మధ్య, [కోటబురజమీద న్నెక్కి=కోట్టకపిశీర్షకం ఆరుహ్య,] [బంతి ఆడుచు=కందుకేన ఫేలన్,] అక్కడనుండి క్రిందపడెను. అప్పుడు చేయి కొంచెము [నొప్పి పెట్టినడటం=అశూల త్కిల.] అప్పటి నుండియు, వాని తండ్రి స్కూలునకు పోవద్దన్నాడు. చేతి నేమి చేసిరి? తప్పుడు [వేగించి=భృష్టా] [అయిదాటురోజులవఱకు=పంచషదినపర్యంతం.] కట్టిరాయి. దానితో చేయి [కుడిసినది=అగద్యత.] అయితే తండ్రి వాని నొడుకు బడికి పంపడు? ఇంగ్లీషుబళ్ళలో చదువు తక్కువ, ఆట లెక్కువయట. అందు చేత, [మాన్వించివాడు=న్యరమయత్.] వానికి పెండ్లి చేసినాడా? ఎట్లో ఒకల్లు మొన్న వై శాఖమాసములో ఒకపిల్లను తెచ్చి, [ముడి పెట్టినాడు=అబద్ధాత్.] [అల్లువకు=జామా తు:] ఏమయినను [కట్నము=శుల్కం] ఇచ్చినారా? [కట్నము లాగేయున్నది=శుల్క-ఇవై వాస్తవి] [ఆపిల్ల తగాదాలలో నున్న డటం=వివాదస్థాకిల.] అదేమిటి ? ఆపిల్ల నిదివఱకు మేనమామ యెత్తికొనిపోయి పెండ్లి చేసికొన్నాడట, పిమ్మట పిల్లతల్లికి దానితాడు తెంపి యింట్లో నుంచుకొన్నాడట, వాడు వ్యాజ్యము వేసినాడట, [ఆవ్యాజ్యము తాలూకు పిల్లయట=

తదభియోగసంబంధినీ కన్యాకిల.] ఈసమాచార మంతయు భైరవునికి పెండ్లి అయినతరువాతఁ దెలిసినది. ఇప్పుడు బభ్రుచాన్యలు [లబ్బున = లబలబేతి] మొత్తుకొనుచున్నాఁడట = విలపతి కిల.]

సప్తాశీతము: పాఠః=వినుబదియేడవపాఠము.

‘అన్’ అంతములనియు, ‘ఇన్’ అంతములనియు, నకారంత ప్రాతిపదికములు రెండువిధములు. ఉ: - మహిమన్ శబ్దము అన్నంత ప్రాతిపదికము; గుణిన్ శబ్దము ఇన్నంతప్రాతిపదికము. ‘అన్’ అంతప్రాతిపదికములు మరల రెండువిధములు. ఏకహల్పార్థక అన్నంతములనియు, సంయోగపూర్వక అన్నంతములనియు. ఉ:- ‘మహిమన్’ ఇది ఏకహల్పార్థక అన్నంతము. ఏ:యనఁగా, మహిమన్ అనుదానిలో ‘అన్’ అనుదానిని విడదీసినపుడు, మహిమ్ + అన్ అని ఉండును. దీనిలో అన్ అనుదానికి పూర్వమందు-అనఁగా ముందు-మకారమనెడి యొక్కహల్లే యున్నదిగాన ‘మహిమన్’ అనునది ఏకహల్పార్థక అన్నంత మయినది. ఇ:క ‘ఆత్మన్’ అనునది సంయోగపూర్వక అన్నంతము. ఏ:యన - ‘ఆత్మన్’ అనుదానిలోని ‘అన్’ అనుదానిని విడదీసినచో, ఆత్మ్ + అన్ అనియుండును. దీనిలో ‘అన్’ అనుదానికి ముందు తకార మకారము లనెడు రెండు హల్లు లున్నవి. కావున ‘ఆత్మన్’ అనునది సంయోగపూర్వక అన్నంత మయినది. సంయోగ మనఁగా అచ్చుచేరని హల్లులగుంపు.

నకారాంతములను హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో.

నకారము లోపించును.

‘మహిమన్’ శబ్దము నకారాంతము పుంలింగము=కోస్పతనము.

ప్ర. మహిమా - మహిమానౌ - మహిమానః
 ద్వి. మహిమానం - మహిమానౌ - మహిమ్నః
 తృ. మహిమ్నా - మహిమభ్యాం - మహిమభిః
 చ. మహిమ్నే - మహిమభ్యాం - మహిమభ్యః
 ప. మహిమ్నః - మహిమభ్యాం - మహిమభ్యః
 ష. మహిమ్నః - మహిమ్నోః - మహిమ్నాం
 స. మహిమ్ని } - మహిమ్నోః - మహిమచ
 మహిమని
 సం. హేమహిమన్-హేమహిమానౌ-హేమహిమానః

‘ఆత్మన్’ శబ్దము నకారాంతము-పుంలింగము=జీవుడు లేక తాను.

ప్ర. ఆత్మా - ఆత్మానౌ - ఆత్మానః
 ద్వి. ఆత్మానం - ఆత్మానౌ - ఆత్మనః
 తృ. ఆత్మనా - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభిః
 చ. ఆత్మనే - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః
 ప. ఆత్మనః - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః
 ష. ఆత్మనః - ఆత్మనోః - ఆత్మానాం
 స. ఆత్మని - ఆత్మనోః - ఆత్మసు.
 సం. హేఆత్మాన్ - హేఆత్మానౌ - హేఆత్మానః!

[ఏకహుస్త్విక అన్నంతశబ్దములను మహిమన్ శబ్దము

వలెను, నకార మకారాంత సంయోగపూర్వక అన్నంతశబ్దము లను ఆత్మన్ శబ్దమువలెను జెప్పకొనవలయును.]

అనంతరం దశరథః విశ్వామిత్రసమీప మాగర్భ్య 'హే భగవన్ విశ్వామిత్ర! ప్రియమితే తన మనోరథం పూరయిష్యామితి ప్రతిష్ఠాం కృత్వా రామలక్ష్మణయోః శక్తిం అచ్చత్వా అంతః తన పుత్రః స్వస్థసంభాషణ మకరనం; మదసరాధం క్షమస్వ; ఇదానీం రామ స్సాక్షాత్పరమాత్మేతి శిష్యః సుహృద్ ముపాదిశత్. అతః రామలక్ష్మణనిషయే మను భయం నాస్తి. త్వయాసహ ఉభా మమ పుత్రౌ క్షేపయేయం; మాం అనుగృహ్ణా ఇతి బహుధా సంప్రార్థ్య రామలక్ష్మణౌ మునిహస్తే సమార్పయత్. విశ్వామిత్రః పరమానందభరితస్సన్ దశరథ మహారాజం (ఆశాస్య = ఆశీర్వాదించి) బాలకాభ్యాం సహ ప్రాయాత్. తస్మిన్ దినసే క్రోశపట్కపరిమితం మార్గం గత్వా బహువిధఫలపుష్పకృష్ణమంజీతే గంగాతీర్థస్థితే ఏకస్మిన్ వన ప్రదేశే (సథమానసం = మొదటి మజిలీని) అకర్వన్. తత్ర యథావిధి అనుష్ఠానాదికం నిర్వర్త్య కంఠమూలఫలాది వివిధాహారైః తృప్తాస్సుతః తద్దినసశేషం తత్తైస్స. (స్వనసన్ = నిశ్చలించి.) పునరపి నాయంకాలే సర్వేపి సంధ్యాకృత్యాని నిర్వర్త్య సుఖేన ఉపావిశన్. తస్మిన్ సమయే తత్ర తత్ర సన్నిహితాశ్రమేషు స్థితాః మహర్షయః రామలక్ష్మణౌ వ్రష్టుకామాః సంతః ఆగర్భ్య అర్ధరాత్రంబ్యంతం రామలక్ష్మణాభ్యాం విశ్వామిత్రేణ చ సహ విచిత్రాభిః కథాభిః కాల (మయాపయన్ = కడపిరి.) తతః రామలక్ష్మణౌ అతిమృదుషు నిర్మలేషు శీతలేషు మత్కు

గాది బాధారహితేషు దైవకల్పితేషు బాలగృణశయనేషు
యథేచ్ఛం నిద్రాసుఖ మన్వభవతాం. (శ్రీరామప్రభావజ్ఞః=
శ్రీరామప్రభావము నెఱిగిన) విశ్వామిత్రశ్చ తయోః అనతి
దూరే ఏకస్మిన్ దర్శశయనే, (అశేత=శేయించెను.) పునర్వి
శ్వామిత్రః చతుర్థయామే (ప్రబుధ్య=మేల్కొంచి.) శ్రీరామ
ప్రబోధపర్యంతం హృదయే పుమాత్మానం ధ్యామానీతి
(నిశ్చిత్త్య=నిశ్చయించుకొని,) (శ్రీరామస్య నిద్రాభంగః యథా
న భవతి తథా నేత్రే నిమిల్బ్య పుమాత్మానం హృదయే
ధ్యాయన్ దర్శశయనే ఉపావిశత్. రామలక్ష్మణౌ తు గాఢ
నిద్రాం అనుభవంతౌ (అరుణోదయావధి = అరుణోదయము
వఱకు,) న ప్రాబుధ్యతాం. ఏతదంతరే పరమాత్మానం ధ్యా
యతః విశ్వామిత్రస్య హృదయే శ్రీరామచంద్రస్య రూప మేవ
గోచర మాసీత్. తదా విశ్వామిత్రః నేత్రే ఉన్మిల్బ్య పురత
శ్శయానం, (నిద్రాణం=నిద్రించుచున్న,) రామచంద్రం (ఆలోక్య
=నృప్త్యా) రామస్య నిద్రాసమయశోభాం బహుధా వర్ణయన్
తౌ (ప్రబోధయత్=మేల్కొలిపెను.)

ఋష్ట వారిద్దరును మేల్కొంచి దంతధావనాదికృత్య
ములను దీర్చికొని, గంగయందు స్నాన మొనర్చి, సంధ్యావందనాది
విధులను నెరవేర్చికొని, విశ్వామిత్రునితోఁగూడ, (ప్రయాణ
మయి=ప్రయాతాం.) మార్గమధ్యమున నున్న అనేక విచిత్ర
ములను జూచుచు, రామలక్ష్మణులు, (అచటి = తత్రత్య)
చరిత్రాంశములనుగూర్చి విశ్వామిత్రుని అడుగుచు. (ఆయన
చెప్పెడు వృత్తాంతములను=తేన కథ్యమానాన్ వృత్తాంతాన్.)

విని, (సంతోషించుచు=సంతృప్త్యంతో.) (కొంతదూరము=కలిప
యదూరం) వెళ్ళి, అక్కడ మకాముచేసిరి. మన ఆశ్రమములను
పవిత్రము చేయుచున్న వీరిద్దరును (ఎన్నరైయుండు? =కొను
భవేతాం.) అని తెలిసికొనుటకు రామలక్ష్మణుల యొద్దకు
చాలమంది ఋషులు నచ్చిరి. నచ్చిన ఋషులను (నమస్క
రించి=సత్వా) రాముడు కుశలము సడి గెను. ఋషులు రాము
నకు జవాబుచెప్పి విశ్వామిత్రునినల్ల రామనియొక్క మహి
మను తెలిసికొనుచు, మంచి మామిడిసంఘను తెచ్చి, పిండ్లి,
ఆ రసమును రామలక్ష్మణులకు (సమర్పించిరి=సమార్పయన్.)

(ధాతుమూలమునకు 'యమాన' చేర్చినచో, 'బడు
చున్న' అని యర్థము.)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఆరసమును [భుజించి=భుక్త్వా]
మిగుల సంతసించిరి. కొందఱు ఋషులు పూలతో మాలలను
[కూర్చుచు=గ్రంథంతో,] రామనియొక్కయు, లక్ష్మణునియొక్క
యు కంఠములందు వేసిరి. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు మార్గమునం
దనేకులగు తపోధనులచేత [పూజింపబడుచు = పూజ్ +
యమానా = పూజ్యమానా] విశ్వామిత్రునితోగూడ నడ
చుచు, చివరకు విశ్వామిత్రునియొక్క సిద్ధాశ్రమమును [ప్రవే
శించిరి=ప్రావేశతాం.] అప్పుడు సిద్ధాశ్రమమున నున్నవారంద
ఱును రామలక్ష్మణుల కెదురుగా నచ్చి అర్ఘ్యపాద్యాలచేత
వారిని పూజించి మంచి పూలతీగెలచేత, [అలంకరింపబడిన=
అలంకృతే,] ఒక ఆశ్రమమునందు, [ప్రవేశపెట్టిరి = ప్రవేశ
యన్.] అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను బిలిచి
ఓ రామలక్ష్మణులారా! ఇదియే నాయాశ్రమము. దీనిపేరు

సిద్ధాశ్రమము. పూర్వము వామనుడు ఇక్కడనే, [తపస్సు చేసి=తపః కృత్వా] సిద్ధిని బొందెనని చెప్పెను.

అష్టాశీతమః పాఠః=ఎనుబదియెనిమిదవపాఠము.

‘గుణి’ శబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము=గుణకముకలవాడు

గుణి	-	గుణినా	-	గుణిః		గుణిః-	గుణిభ్యాం-	గుణిభ్యః		
గుణినం	-	గుణినౌ	-	గుణినిః		గుణినిః-	గుణినివోః	-	గుణినినాం	
గుణిరా	-	గుణిభ్యాం	-	గుణిభిః		గుణిని	-	గుణినివోః	-	గుణిషు
గుణినే	-	గుణిభ్యాం	-	గుణిభ్యః		హేగుణిన్-	హేగుణినౌ-			

[హేగుణినిః

ఇన్నంతప్రాతిపదికము లన్నియు గుణి శబ్దమునలెనే యుండును.

‘రాజన్’ శబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము=రాజు.

రాజా	-	రాజానా	-	రాజానః		రాజాః	-	రాజ్ఞోః	-	రాజ్ఞాం	
రాజానం	-	రాజానౌ	-	రాజానిః		రాజ్ఞి	}	-	రాజ్ఞోః	-	రాజసు
రాజ్ఞా	-	రాజభ్యాం	-	రాజభిః		రాజని					
రాజ్ఞే	-	రాజభ్యాం	-	రాజభ్యః		హేరాజన్-	హేరాజానౌ-				
రాజ్ఞః	-	రాజభ్యాం	-	రాజభ్యః						హేరాజానః	

ఉ! * ధనవత్ + ఈ = ధనవతీ. ఈకారాంత స్త్రీలింగము = ధనవతియగుదును.

*తకారాంత ప్రాతిపదికములకును ఇన్నంత ప్రాతిపదికములకును, చివరి ‘ఈ’కారము చేర్చినచో, స్త్రీలింగములై గౌరీబిమ్మవలెనుండును.

వర్తమానార్థిక విశేషమునకు ‘అత్’ నకు ‘ఈ’ కారము చేర్చినచో ‘అంతీ’ అగును. ఉ!! గచ్చత్ + ఈ = గచ్చంతి.

గుణిన్ + ఈ = గుణినీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము = గుణసంతురాలు. శ్రీమత్ + ఈ = శ్రీమతీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము = శ్రీమంతురాలు.

నపుంసకలింగమున పృథమా-సంబోధన-ద్వితీయావిధ క్తులు.

ధనవత్ - ధనవతీ - ధనవంతి
శ్రీమత్ - శ్రీమతీ - శ్రీమంతి
గుణి - గుణినీ - గుణిని
గచ్ఛత్ - గచ్ఛతీ - గచ్ఛంతి

[తక్కినవిధ క్తులు పుంలింగమునకువలెనే యుండును.]

తక్షకః=వక్షంగి గతవత్=వెళ్ళిన కుముదా=ఓకు
శిశిషః=దిరిసెన పరితవత్=చదివిన ఘేనిలః=కుంకుమ
కుసుమం=పూవు దృష్టవత్=చూచిన బహురః=అమ్మ
పేశలః=సుతిమెత్తని కృతవత్=చేసిన అరం=బంశిఆకు

అరే! యుష్మచ్ఛకటః క్వా స్తి, కుత్రాపినదృశ్యతే? గృహే అస్తి. ఇదానీం ఉపయుజ్యతే వా నవా? నహి. నహి. కిమర్థం? ఏకస్య చక్రస్య అరాణి భగ్నా న్యాసన్; ద్వితీయస్య (నాభిః=కుండ,) ఉపదేశికాభిః నృనాశ్యత. తదర్థం అస్మచ్ఛకటః (నిరుపయోగః = పనికిమాలినది) అసీత్. యుష్మద్ధామే తక్షకః అస్తివా నవా? అస్తి; పూర్వేద్యు రేవ ఏకం కుముదాఖండం ఆనీయ తక్షకాయ అయచ్ఛం. సః తత్థండం శనైశ్శనైః తక్షతి (బ్రహ్మద్వాస్యయా = పెద్దబాడినచేత.) శోవోవా పరశోవోవా (క్రకచేన=అంపముతో) విదార్య, చిత్రకయా స్నిగ్ధం కృత్వా, అనంతరం అరాణి కరిష్యతి. బహురఖండం వినా నాభిం కర్తుం

అశక్యమితి నవతి. బ ర్బు ర ఖ ం డ : కుతాపి నాలభ్యత.
 (శాకతా = బండెడ్డులు) కుభుద్ధకుల్మాషాన్ ప్రితిదినం భక్ష
 యంతో సమ్య గ్బలిత్వా తూష్ణీం స్తః. సృథా చారయామః.
 అస్మస్మిమిపి ఏకః బర్బురఖండః అస్తి [అతీన బలిష్ఠః=మిగుల
 చేన కలది;] తం క్రేవ్యసి కిం? తద్ధైవ క్రేవ్యామి; తస్య మూల్యం
 కియత్? (సార్థరూపకం = రూపాయినర్తర.) అహో! మూల్య
 మధికం; రూపకస్య దాస్యసి వా? త్వం అస్మాకం (సుహృత్ =
 స్నేహితుడవు,) తన వాక్యస్య ప్రతిపదనం నక్తుం నశక్యతే; తస్మై
 రూపకం దత్వా బర్బురఖండం గృహాణ. తద్ధైవ మధ్యాహ్న
 ఆగత్య మూల్యం దాస్యసి. బర్బురఖండ మిదానీమేన గృహం
 నేష్యామి. నయ. యుష్మద్గృహే ఇతిఃపూర్వం అహం ఏకం
 ఫేనిలవృక్షం దృష్టవాన్ ఖిలు; సః ఇదానీం న దృశ్యతే కిం?
 ఫేనిలవృక్షః ఆవృణేషు న రోపయితవ్యః కిల. తతిః మమ
 అనుజః తం సమూల మపారేయత్. కుసుమేషు శిరీషకుసుమం
 అతీనపేశలా. అరేరే మక్కుటశిరోరః మాతః ఉదరం లినన్
 కథం లుబతేవా సశ్య! ఏతద్వత్ప్రేరే అస్మదానరణే ఏకం కూప
 మఖానయం. లనహోదకం ఉదభవత్. తేనోదకేన సృక్షాః
 న జీవంతీతి భాతి, కిం కర్తవ్యం? దైవేచ్ఛా తథానర్తతే. తటాకః
 యుష్మాకం ఆరాడేవ అస్తిఖిలు, తటాకజల మానీయ సృక్షాన్
 సింహ. యుష్మదానరణే కే కే సృక్షాః సంతి? కదభీసృక్షాః
 త్రియః సంతి, పంచ (అమ్రసృక్షాః=మామిడిచెట్లు;) దశ దా
 డిమాః, ఏకఃనారంగవృక్షః, ద్వా పనసాంకుశా, జంబూవృక్షః
 ఏకః, కపితవృక్షః, ఆమలకవృక్షః, ఖర్జూరవృక్షశ్చ సంతి. తవా

నుజాగర్భిణీఖలు. [ప్రాసూతకిం=కన్నదా?][ఆమ్=ఆ][ప్రాసూత,
పురుషశిశుః అజాయత. కతి దినా న్యాయ? [జాతాశౌచం =
పురుషు,] అగచ్ఛత్. నామకరణ మాసీద్వా? నహి. కిమర్థం
నాసీత్? ఏతదంతరే అస్మద్ జ్ఞాతిమధ్యే కశ్చన [శతహాయనః=
నూత్రోష్ణ,] నృన్దః కాల షకరోత్. తతిః మృతాశౌచం ఆప
రిత్. ఆమిహామవాసరే నియం సర్వేపి [శుద్ధ్యేయ = శుద్ధి
అగుమయ.] తదా నామకరణం [క్రియతే=చేయబడును.]

మీ యావు స్రుతియేటను [ఈనునా=ప్రసూతే వా?]
ఇంతనకును [ఈనుమచేయున్నది = ప్రసూతే ఏవ.] ఇప్పటికీ
[ఎన్ని ఈతిలు అయినవి=కతి ప్రసవాః ఆసన్?] అయివీతలయి
నవి. [ఎన్ని పాలిచ్చును=కియద్ధుగం యచ్ఛతి?] మానెను పాలి
చ్చును. ఈయితయందు మాయాపు [కోడెమాడను=వమ్యం]
ఈనది. అయితే ఈ యేటియందు నీవు నూరు రూపాయలను
సంపాదించగలవు. సరేగాని నీవు జ్యోతిశ్శాస్త్రము తెలియునా?
తెలియునట్లైన నాజాతకచక్రమును కొంచెము చూచి ఫల
ములను చెప్పుము. అట్లే చెప్పుననుగాని నీ [జన్మసత్రికను=జన్మ
పత్రికాం.] చూపించుము. నాయెద్ద జన్మసత్రిక లేదు. నాజన్మ
కాలమును మాత్రము నే నెఱుంగును. శార్వరినామ సం
వత్సర శ్రావణశుద్ధ దశమీ శుక్రవారమున, రాత్రి పన్నెండు
న్నర గంటలకు [నాపుష్కక=నుమ జననం.] నీయెద్ద ఆయేటి
పంచాంగ మున్నదా? [ఇహగో పంచాంగము=ఏతన్యహాణ పం
చాంగం.] జన్మచక్రమును మధ్యాహ్నము వ్రాయుమను, గాని
నీవిప్రుడువెళ్ళి పిమ్మట రమ్మ. అలాగే భోజనమయినతరువాత

[కొంచెము పరుంకి = ఈపత్ శయిత్యా.] [నాలుగుగంటలకు = ఘంటాచక్రప్రయతనముయే] ఇస్తాను. మంచికి పొమ్ము. ఏమండోయి! మీజన్మశత్రువును వ్రాసితిని. మీలగ్నము నృపభము. మీశత్రుభావము నృశ్చికమయినది. రాజ్యస్థానము కుంభము, లాభము మీనము, న్యయస్థానము మేషమయినది ఇంతయు నాకేమి తెలియునండీ; ఫలములకు చెప్పండి. వినం? [మీది నృపభ జన్మము గనుక = యుష్మాకం నృపభజన్మత్వాత్.] మీదికొంచెము ముసబుద్ధి అని తోచుచున్నది. ఏమి యిది మీ అనుభవములో నున్నదా లేదా; చెప్పండి. నిజమేనండోయి. నాకెట్లయినను బుద్ధియగు మాంస్యమే. ఊ. తరువాత, మీశత్రువు నృశ్చికము గనుక, ఆమె యెంద్ర [చురుకు దనము = తైత్తిర్యం,] [ఎక్కువ = అధికం.] [అనునందోయి = ఆమభో,] ఆమె ఒక్కొక్కమాటంటే [తేలుపట్టిపట్టే = నృశ్చిక దష్టమన,] ఉండును. ఆ. చూచితిరా, శాస్త్ర మబద్ధ మగునా! నిజమే. ఇట్లో మేకల ల్ల చాల న్యయ మున్నది. ఏలయునగా మేషము న్యయస్థాన మయినది. ఆహాహా! దేమి ఆశ్చర్యమండీ! నాజాతికము గొగుగా [దానిలా యిచ్చుచున్నది = సమానీకనతి.] చూడండి. [మీరన్నిట్లు = ముష్కద్వాక్యానుసారేణ,] [మావి ముంక్షిగోపలు గనుక = అన్యాయం - పూర్ణ కుష్కత్వాత్,] ప్రతిరోజు మా దొడ్లో మేకలు పడి చెల్లిన్నిటిని పాడు చేయుచున్నవి; [ఇంతకంటే నేమి న్యయము కావలె = ఏదవకేక్షురగా కిం న్యయేన భవిష్యతి?] ఊ. తరువాత, తరువాత; బ్రతుకు తెరువుమాట చెప్పండి. చెప్తున్నాను వినండి.

[బ్రహ్మకు తెలుపుమాట=జీవనమాన్దప్రశ్నం.] [నన్నడుగ నక్కర లేదు,=మాం ప్రప్టుం అనసరిః నాస్తి.] రాజ్యము కుంభము, లాభము మీనము; కాబట్టి కుంహ నల్లరు, చేపలఁల్లను నీవు మిక్కిలి డబ్బు సంపాదించగలవు. సరే సరే.

ఏకోన సవతితమః పాతః = ఎరుదితొమ్మిదవ పాతము.

రాజధానీ=ప్రెసిడెన్సీ-	నిర్యాతయతి=తీర్చుకొనుచున్నాడు
[ముఖ్యసట్టణము	ఉల్లిఖితి=పొడుచుచున్నాడు
మంజులం=జిల్లా	అభ్యస్యతి=అభ్యసించుచున్నాడు
లేఖాలయః=పోస్టు-	మిశ్రయతి=కలఁపుచున్నాడు
[ఆఫీసు	లవణయతి=ఉప్పుకలుపుచున్నాడు;
ముద్రాపత్రం=ప్రాంతు	ఉపవేయుచున్నాడు;
మళిః=సిరా	విచాశయతి=ఉచ్చ తొలగించు
మళిమణిః=సిరాబుడ్డి	[చున్నాడు
కలమః=కలము	శబ్దాసయతి=సల్కరించుచున్నాడు
మసిః=మసి	శిష్యతే=మిగులుచున్నది
న్యాయనాదిన్=స్టీ డరు	శేషయతి=మిగులుచున్నాడు
వాదిన్=వాది	ఫేనాయతే=చురుగులు గ్రక్క
ప్రతివాదిన్=ప్రతివాది	చున్నాడు [చేయుచున్నాడు
	శబ్దాయతే=మోగుచున్నది; ధ్వని
	కలహాయతే=పోట్లాడుచున్నాడు

ఆత్మనేపది ధాతువులకు 'మాన' అను ప్రత్యయము చేర్చినచో సర్తమాన్యాకవిశేషణ మగును.

ఉ॥ కలహాయమానః=పోట్లాడుచు, లేక పోట్లాడుచున్న.

అరే పూర్వేమ్యః లేఖాం లేఖాలయే అపాతయః కిం ?
 నహీనహీ (మద్గమనాంతరేన = నేను వెళ్ళునప్పటికే) లేఖా
 లయం అబద్ధమ్. తర్హి అన్య సకాలంగత్వా లేఖాపేటికాయాం
 లేఖాంపాతయ. త్వం లేఖాం అలిఖః కిం? మశిమణౌ మశిర్నాస్తి,
 లేఖాం కథం లిఖేయం? అస్మద్ న్యాయవాదీ అస్మాకం అభి
 యోగం ధ్వంసయిష్యతీతి భాతి. కులెఇతిచేత్ సః పూర్వేమ్య
 స్సాయం అస్మత్ప్రేరితాదినా సాకం కింవా ఆలోచయన్ ఆసీత్.
 మదాగమనసమయే సంభాషణం విరమ్య తూష్ణీ మాసీత్. ఏత
 త్సర్వం విచార్యతేచేత్ ప్రేరితవాదిపక్షం ఆశ్రయిదితి భాతి ఏత
 స్మధ్యే ఏకః నృపథః (మాం ఉపలిఖత్=పొడిచెను.) తత్ప్రేరిత
 మమ దేహస్వాస్థ్యం నాస్తి. అరేరామ! ఈషత్సాహాయ్యం కరి
 ష్యసి కిం? తత్రైవ కరిష్యామి; నద కిం తత్సాహాయ్యం? త్వం
 మధ్యాహ్నకాలే అస్మన్నాయవాదిగృహం ప్రతి గత్వా తం
 శబ్దాపయిత్వాపశ్య; తస్య వాగ్ధోరణీ కథం భవిష్యతివా సశ్యామ.
 అస్మాకం అభియోగః (నాశితిశ్చేత్=పాడుచేయఁబడినట్లయిన,) అ
 స్మాకం ఏకం ఆణకమపి నశిష్యతే. పూర్వేమ్యః సర్వదినంఖలు
 తస్మాత్కారణాత్ సముద్రః ఫేనాయమానః అతీవ శబ్దాయతే.
 యువాంకిమర్థం కలహాయేధే? అరేగోపః ఆగచ్ఛత్; గాం విపాశ
 యరే. ఆమృతలూటూని ఆనయం. తనమాతా తాని శలూటూని
 అలనయద్యా? దశశలూటూన్ శేషయిత్వా శిష్టశలూటూన్=
 మిగిలినకాయలను] లనయేతి నద. కా యష్మద్భృహే వీణాం
 అభ్యస్యతి? మను అనుజా. అంగనానాం సంగీతం కిమర్థం రే!
 కింవా మయా నజ్ఞాయశే; అస్మత్ప్రేరితం పృచ్ఛ. యథాకథంవా

అస్పృశ్యశాస్త్రీ తాతాచార్యోపరి కోధం నిరమూరియత్.
స్వదా తయోః మాధ్వాః మూషకమైత్రీ. తన సాక్షిబలమస్తి
చేత్ అభియోగః కేష్యతీతి తన న్యాయవాదీ అవదత్. రేరామ!
తస్యస్వం అసశ్యవాక్యం రే. న్యాయవాదినః నచనేషు విశ్వాసః
సకర్తవ్యః. తిథైత సర్వానపి సంచయతే. ఏకంచ దైవాను
కూల్య మస్తిచేత్ సర్వం అనుకూలం భవతి.

నీకెందు కీర్తనైర్వము? న్యాయాధిపతి హృదయములో
భగవంతు డెట్లు ప్రేరేపించునో అట్లు కాగలను. [మా
స్థిడనుగారికి లా తెలియదు = అస్మన్నాయవాదినా ధర్మ
శాస్త్రం నభ్యాయతే] మఱి యెట్లు వ్యాఖ్యములు గెలుచు
చున్నవి? ఆయన మిగుల [తాంత్రికుడు = తాంత్రిక.] ఎటు
లైన జడ్జిగారిని [లోబిచ్చుకొనగలడు = వశీకరిష్యతి.] సరే
ఇక నీకు భయ మెందుకు? అన్ని వేళలు మనవేళ లగునా?
మూడు కోట్ల లున్నవి గదా? ఇక్కడికి [కాళ్ళుచేతులు
చల్లచడ్డవి = కరిపాదిశైలి మాసీత్.] ఇతఁడైన నే నెక్కడ
డబ్బు తేగలను? సరే బాగుగ నున్నది. నీకు డబ్బు లేనయె
డల స్థిడ రేమిచేయును? మొత్తముమీద నావ్యాఖ్యయు న్యాయ
య్య మైనదిగాని, అన్యాయము గాదు. స్థిడనుగారి తెలివి
తక్కువచేత చెడిపోవు నేమో అని భయపడుచున్నాను.
అట్లయినచో మంచిస్థిడనునకే [నకాల్తునామా = అధికార
పత్రం] ఈయకపోతివేమి? అందఱు నందఱె. ఇక నోరు
మూసికొని, ఊరకుండుము. నిన్న నాకలము పోయినదిరా.
నా కోక కలము నిక్తువా? నాయెద్దకలము లెక్కడ నున్నవి?

పోనిమ్మ నీయొద్ద కలములు లేకయే పోనిమ్మ. ఈవాలలో కొంచెము చక్కెర కలుపుము, త్రాగుదము. నాకు పాలు సయింపదు. నీన్న మీ యింటికి తెలిగ్రాము వచ్చినది. ఎక్కడనుండి? చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చినది. అక్కడ విశేషము లెవ్వి? ఇక్కడివే అక్కడి విశేషములును. నర్సము లేదట. రూపాయికి రెండుమాణికలు బియ్య మిచ్చుచున్నారట. నెయ్యి బొత్తిగా లేదట, దొరికినను కంపు నెయ్యిట, కూరలు మొదలైనవి ఒకవిధముగా నున్నవట. మీ తమ్ముడు పరీక్ష ప్యాసయినాడా? మా వానికి పాఠశాలయందు బహుదయ. ఒకక్లాసుచదువుకు ఒక స్కూలులో ప్రవేశించినచో, ఆ స్కూలుగాని, ఆక్లాసుగాని, అయిదాటు సంవత్సరముల నటవను నడలడు. ఆశ్రయపక్షపాత మనగా అట్టిచేగదా. అయినను వాని ననవలసినపని లేదు. ఇప్పుడి చదువుయొక్క పద్ధతియే అట్లున్నది.

నవ రెండు: పాఠః = తొలదియవ పాఠము

‘వాచ్’, శబ్దము, చకారాంతస్త్రీలింగము=వాక్కు అని అర్థము. ‘భిషక్’ శబ్దము, జకారాంతము, పుంలింగము = వైద్యుడని అర్థము.

ఈ రెంటికిని, ప్రశస్తైకనచనములు. ‘వాక్-భిషక్’ అని యుండును. సప్తమీ బహువచనప్రత్యయము పర మగుచో, వాక్-భిషక్ అని యుండును. తక్కినహలాదిప్రత్యయములు పర మగుచో, పై రెండుశబ్దములయొక్క చకారజకారములు గకార ముగ మాలును. ఈక్రింద ఆరెండుశబ్దములు వ్రాయబడును.

ప్ర.	వాక్	-	వాచా	-	వాచః
ద్వి.	వాచం	-	వాచా	-	వాచః
త్ర.	వాచా	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భిః
చ.	వాచే	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
పం.	వాచః	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
ష.	వాచః	-	వాచోః	-	వాచాం
స.	వాచి	-	వాచోః	-	వాచు
ప్ర.	భిషక్	-	భిషజ్	-	భిషజః
ద్వి.	భిషజం	-	భిషజ్	-	భిషజః
త్ర.	భిషజా	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భిః
చ.	భిషజే	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
పం.	భిషజః	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
ష.	భిషజః	-	భిషజోః	-	భిషజాం
స.	భిషజి	-	భిషజోః	-	భిషజు

చకార, జకారాంతశబ్దములకు పుంగలింగ స్త్రీలింగము లలో రూపభేదము లేదు. నపుంసకలింగములో ప్రిథమా ద్వితీయలలో మాత్రము భేదము.

చకారాంత నపుంసకలింగము

‘సువాచ్’ శబ్దము = మంచివాక్కు కలది.

ప్ర) - ద్వి . సువాక్ - సువాచీ - సువాంచి

జకారాంత నపుంసకలింగము

‘అస్పృజ్’ శబ్దము = రక్తము

ప్ర) - ద్వి . అస్పృక్ - అస్పృజీ - అస్పృజి

తక్కిన విధక్తు లన్నియు పుంలింగముతోవలెనే యుండును.

సకారాంత పుంలింగము— 'వేధస్' శబ్దము=బ్రహ్మ. దీని ప్రథమైకవచనము=వేధాః - సప్తమీబహువచనము = వేధస్సు అని యుండును. తక్కిన హలాది ప్రత్యయములు పరమగుచో శబ్దముయొక్క చివరనున్న 'అస్' అనునది ఓకారముగ మాటును. ఉ॥ వేధస్ + భ్యాం=వేధోభ్యాం— ఇటులనే 'అస్' అనునది చివరఁగల సకారాంత పుంలింగ స్త్రీ లింగశబ్దము లన్ని యుఁ జెప్పికొనవలయును. 'అస్' అనునది చివరఁగల సకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకుఁగూడ ప్రథమా, ద్వితీయలు తప్ప, తక్కినవిధక్తు లన్నియుఁ బుంలింగములందువలెనే చెప్పికొన వలయును.

ఉ॥ సకారాంత నపుంసకలింగము 'మనస్' శబ్దము = మనస్సు. ప్ర; ద్వి = మనః - మనసీ - మనాంసి. తక్కిన విధక్తులు పుంలింగముతోపాటే యుండును. ఈ క్రింద ఆ రెండు శబ్దములు వ్రాయఁబడును.

ప్ర.	వేధాః	-	వేధసా	-	వేధసః
ద్వి.	వేధసం	-	వేధసా	-	వేధసః
తృ.	వేధసా	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభిః
చ.	వేధసే	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
పం.	వేధసః	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
మ.	వేధసః	-	వేధసాః	-	వేధసాం
స.	వేధసి	-	వేధసాః	-	వేధస్సు
సం.	హే వేధః	-	హే వేధసా	-	హే వేధసః !

ప్ర.	మనః	-	మనసీ	-	మనాంసి
ద్వి.	మనః	-	మనసీ	-	మనాంసి
తృ.	మనసా	-	మనోభ్యాం	-	మనోభిః
చ.	మనసే	-	మనోభ్యాం	-	మనోభ్యః
పం.	మనసః	-	మనోభ్యాం	-	మనోభ్యః
ష.	మనసః	-	మనసోః	-	మనసాం
స.	మనసి	-	మనసోః	-	మనస్సు
సం.	హేమనః	-	హేమనసీ	-	హేమనాంసి !

అనంతరం రామలక్ష్మణౌ విశ్వమిత్రేణ సహ సిద్ధాశ్రమం ప్రవిశ్య తత్రత్యాన్ సర్వవిశేషాన్ పశ్యంతౌ నగరనివాసాపేక్షయా ఆశ్రమనివాసః ఏవ అత్యంతసుప్రదః ఇతి మన్యమానౌ స్నానసంధ్యానందన పురాణశ్రవణాదినా కాలం గమయంతౌ విశ్వమిత్రాశ్రమే సుఖేన న్యచసతాంతతః రాత్రౌ విచిత్రకథాభిః విశ్వమిత్రః రామలక్ష్మణౌ సతోషయత్. పునరపి ప్రాతరుత్థాయ విశ్వమిత్రేణసాకం నద్యాం స్నాత్వా సూర్యాం తగ్గతాయ భగవతే నారాయణాయ అర్ఘ్యం దత్వా ప్రాకృతమనుష్యేషన్ రామలక్ష్మణౌ గాయత్రీమంత్రం సహస్రకృత్వః అజపతాం. గాధిపుత్రోపి, (కృతిసంధ్యాదికార్యః సన్ = చేయబడిన సంధ్యాదికార్యములు గలవాడగుచు-అనగా సంధ్యావందనాదికార్యములను జేసినవాడగుచు.) వేదాంతగ్రంథాన్ పురతః స్థాపయిత్వా కతిపయకాలం శిష్యాన్ పాఠయన్, పరమాత్మనః మహాసామర్థ్యం ప్రకటయన్, మహాంతం ఆనందం అన్వభవత్. ఏతత్సమయే తత్త్వధాం శ్రోతుం ఆగతానాం ఋషీణాం మనస్సు

బ్రహ్మనందః ఉదభవత్. కుశభిచేత్ సాక్షాన్నారాయణ ఏవ
రామచంద్రరూపేణ తత్రాసీత్. సర్వాణి శాస్త్రాణ్యపి యస్య
నారాయణస్య గుణానేన వర్ణయంతి సేవనారాయణః అత్ర
రామరూపేణ అవతతత్. యత్ర నారాయణః తత్రైవ వై కుంఠ
లోకః, తత్రైవ పరమానందశ్చ (సంపద్యేత=కలిగియుండును).
యావతా కాలేన సూర్యః ఆకాశమధ్యం ఆరోహత్ తానత్పు
ర్యంతం విశ్వామిత్రః పాశుపతచనాదికం కృత్వా సర్వాన్మునీన్
దృష్ట్వా 'భాభోమునీశ్వరాః! తే దశరథపుత్రౌ రామలక్ష్మణౌ
నామ్నా. అస్మద్యజ్ఞసంక్షణ్ఢాం (మయా సగ్రహాస్థితౌ సంతే=
నాచేః బ్రాహ్మింసఃబసినవా రగుచు,) అత్రాగచ్ఛతాం. ఏతౌ
ప్రాకృతమనుజౌ న. కింతు రామ స్సాక్షాన్నారాయణఏవ, లక్ష్మ
ణస్తు శేషావతారః. ఇతఃపరం అస్మద్యజ్ఞః సుప్తు సౌచలతి. అహం
అద్యైవ దీక్షాం ప్రవేక్ష్యామి ఇత్యుక్త్వా రామలక్ష్మణౌ విలోక్య
ఇత్థ మనదత్. 'అయివత్స! రామ! అద్యసౌధృతి యువాభ్యాం
జాగ్రత్తయా భవితవ్యం; సా తాటకా అత్రైవాగచ్ఛతి; ప్రథ
మతః తాం మారయ' ఇతి మునినా ఉక్తః రాఘవః తత్క్షణ
మేవ తాటకాం పరలోకం ప్రైషయత్ తతః గాధిపుత్రః రామం
(శీరసి ఉపాఘ్రాయ=గెల్పెనముద్దుగొని,) అశ్లాఘతి. అనంతరం
మునిఃపూసనాశ్రమం (అవాలంబతే=అవలంబించెను.) తతః (సరేద్యవి
=మఱునాడు.) తాటకాయాః పుత్రౌ మారీచసుబాహునామా
నౌ విశ్వామిత్రస్యహోమకుండే అస్మక్ మాంసం చ అనర్హతాం.

అపుడు రామలక్ష్మణులు (విల్లించి=చాపం గృహీత్వా)
సుబాహుని చంపి, మారీచుని దూరముగా లెఱిమిరి. పిమ్మట

విశ్వామిత్రునియొక్క యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరిగెను. మును లందఱును సంతసించిరి. ఇట్లుల నేడుదినములు జరిగిన పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను మిథిలాపురము నకుఁ దీసికొనిపోయెను. ఎందుకనగా, అక్కడ జనకమహారాజుగారికూతు రగు సీతాదేవియొక్క వివాహము కాబోవు నట. ఆ పెండ్లియొక్కరీతి యెటు లనగా, తొల్లి జనకచక్రవర్తి శివునియొద్ద నొక ధనుస్సును సంపాదించెనట. అది యెవని కిది (ఎత్త నలవికాదట=దుగుద్ధరంకిల.) ఆ ధనుస్సును ఎన రెత్తు దుదో వారికి తన కూతు నిచ్చి పెండ్లి చేయునునని జనకుడు (ప్రతిపఱ్ఱెను = పృత్యజానాత్.) సీత జనకమహారాజునకు (కడువునఁ గన్న బిడ్డ కాదు=కౌరవపుత్రీ న.) ఒకప్పుడు ఆయన (జన్న మొనర్చుటకు = యష్టం = యజ్ఞంకర్తం,) (ప్రయత్నించెను=ప్రాయశ్చ.) అప్పుడు మొదట భూశుద్ధిచేయవలెగనుక= భూశుద్ధిః కర్తవ్యతయా,) భూమిని (నాగటితో = హలేన.) (దున్న నారంభించిరి = కృష్ణ మారభంత.) ఆసమయమందు (నాగటిచాలులో = సీతాయాం,) ఒక బంగారపుతామరపూవు నందు ఈచిన్నది దొరకెను. కావుననే ఈచిన్నదానికి “సీతా” అని పేరుపెట్టిరి. ‘సీతా’ అనగా నాగటిచాలని అర్థము. ఆచిన్నదాని యొక్క అందమును వర్ణించుటకు శేషుడైనను చాలడు. లక్ష్మీదేవియే సీతారూపముతో ఇచ్చట అవతరించెను. ఇట్టి రూపలావణ్యమును కలిగిన ఈచిన్నదానిని [పెండ్లాడుటకు=పరిణేతుం,] ఈవదునాల్గులోకములలోను దగినవరుడు లేడు. నారాయణుడు గాని, నారాయణునియొక్క అవతారమయిన శ్రీరాముడుగాని లేగినవాడు. ఇట్లుండగా ఆ చిన్నదానిని జనకుడు కన్నకూతు

కంట (నెక్కువప్రేమతో = అధికతరప్రేమ) పెంచుకొనుచుం
డెను. ఇపు (దామె పెండ్లికి దగియుంటచే = రిస్కాః వివాహ
యోగ్యతయా,) జనకు డిట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞను
చేయుని యెడల, [ఈచిన్నదానిని ఎవనికో యొకని కీయవలసి
వచ్చును=యస్మైకస్మైవా ఏషా కన్యా దేయాభవేత్.] అట్టి
వరిహీనవివాహము చేయఁగూడదని ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఈ
ధనుస్సు నెవఁడెత్తునో, (వాఁడు భగవంతుడై యుండవలయును=
తేన భగవతా భవితవ్యం,) అని రాజునకుఁ దెలియునుగాన జన
కుఁ డీవిధముగాఁ జేసెను. అవింటి నెత్తుటకు అనేకులు రాజులు
వచ్చిరి. ఆసమయముననే విశ్వమిత్రుఁడుగూడ రామలక్ష్మణు
లను అక్కఱికిఁ దీసికొనిపోయెను. పిమ్మట జనకుఁడు విశ్వమి
త్రునియొక్క రాక నెఱింగి, తన పురోహితుఁ డైన శతానందుని
తోఁగూడ విశ్వమిత్రుని కెదురుగా వచ్చెను.

ఏకనవతితమః పాఠః=లొంగిదియొకటవ పాఠము.

‘తత్సమాధ్రభావలో ‘అస్సు’ అనునది చివరగల
మాట లన్నియుఁ గ్రాయశః సకారాంత నపుంసకలింగములైన
సంస్కృతశబ్దము లని తెలియవలయును.

సకారాంత నపుంసకములు.

శిరస్	= తల	రేతస్	= వీర్యము
వయస్	= ఈడు	తేజస్	= వెలుతురు, పరాక్రమము
పయస్	= పాలు, నీరు	ఓజస్	= బలము
రజస్	= ధూళి	సచస్	= మాట

సరస్	= కొలను	శ్రేయస్	= మేలు
ఉరస్	= రొమ్ము	అంభస్	= నీరు
మనస్	= మనస్సు	సర్చస్	= సర్చస్సు
సదస్	= సభ	తపస్	= తపస్సు
సభస్	= ఆకాశము	తమస్	= చీకటి
చేతస్	= చిత్తము	భూయస్	= ఎక్కువ

సకారాంత పుంలింగములు

చక్షుఃశ్రవస్	= పాము	చంద్రమస్	= చందమామ
పురూరవస్	= ఒకచక్రవర్తి	సవయస్	= స్నేహితుడు
వేధస్	= బ్రహ్మదేవుడు		

సకారాంత స్త్రీలింగము.

అప్సరస్ = అప్సరస

సకారాంత శబ్దములు ప్రియశః పుంలింగ స్త్రీలింగము లలో నొకవిధముగానే నడుచును. ఉ। వేధాః- వేధసా- వేధసః; అప్సరాః - అప్సరసా - అప్సరసః.

అప్సరాయతే	= అప్సరసవలెనున్నది
నలతే	= నలచుచున్నాడు
అడ్డతి	= అడ్డగించుచున్నాడు
కూడతి	= కూడుకొనుచున్నాడు; ఘనీభవించుచున్నాడు; తినుచున్నాడు

వేల్లతి	= వెళ్ళుచున్నాడు, కదలుచున్నాడు
వల్కయతి	= పల్కుచున్నాడు
రోమంథాయతే	= నెమరువేయుచున్నది
స్మయతే	= చిలునవ్వు నవ్వుచున్నాడు
విస్మయతే	= ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు
విస్మాసయతే	= ఆశ్చర్యపఱచుచున్నాడు
సంవత్త్రయతి	= బట్ట కప్పచున్నాడు
బాష్పయతే	= ఉబ్బివేయుచున్నది
స్మిత్వా	= చిలునవ్వు నవ్వి
విస్మిత్య	= ఆశ్చర్యపడి
విస్మాప్య	= ఆశ్చర్యపఱచి
సంవత్త్ర్య	= బట్ట కప్పి

అరే తమసి కుత్ర ప్రయాసి? కుత్రాపి న. తాతాచార్య
 స్య గృహే కేమాంచి త్పంశితానాం సదః చలతి. తస్మిన్ సదసి
 కేకే సంతివా ద్రష్టుం గచ్ఛామి. మమ సహః శ్రుణు; తవ ఏకస్మి
 న్నపి శాస్త్రే పాంశిత్యం నాస్తి; ఏతాదృశే తమసి గచ్ఛేశ్చేత్
 యత్రకుత్రవా మార్గమధ్యే సృశ్చికాదయః దశేయుః. హస్తే
 కరదీపికాంగృహీత్వాగచ్ఛామి. తత్రేజసా మమసృశ్చికాదిభ్యో
 భయం నాస్తి. భవతునామ, ఇదానీం సభసి కుత్రాపి ఏక మపి
 నక్షత్రం నదృశ్యతే. సభ స్సర్వమపి మేఘైః ఆచ్ఛాదితం ఆసీత్;
 వర్షం పతేత్సివా! సతేచ్ఛేత్పతతు, అస్మద్గృహే ఛత్రం నాస్తి
 కథం? అథవా, మాసచతుష్టయా త్రైభృతి అస్మద్దేశే వర్షస్య
 విందురపినాస్తి. దై వానుగ్రహేణ ఇదానీం వర్ష మేవ పతతు. అస్మ

ద్వేషస్థితాన సరాంసి సర్వాణ్యపి అంభసా పూర్ణాని భవేయుః.
 సమ్యగస్తి తవాలోచనా, శతచ్ఛిద్రయుశం ఛత్రం ధరేశ్చేత్
 సర్వమపి వర్షం తవ శిరస్యేవ తిష్ఠతి. మదీయచచాంసి శ్రోష్యసిచే
 త్రన భూమాంసి శ్రేమాంసి భవిష్యంతి. మమకిమర్థం తవ మనసి
 యథావర్తతే తథాకురు. ప్రపూర్వేమ్యః రాత్రౌ ఏకః చక్రుశ్చ
 వాః రామస్య వామసాద మదశత్. తత్త్వణాదేవ తస్యముఖంసర్వం
 వర్చసా హీనం అసీత్. వేధసః రేఖాకథసు స్తినా తస్య లలాటే.
 సవయసః సర్వేపి ఆగత్య అన్తేకైః బౌష్కధైః చికిత్సంతి. అంత
 రః కింభవేద్వా! తస్య చేతసి ఏతానత్పర్యంతమపి స్మృతిః నాగ
 చ్ఛత్. అబ్రహ్మణ్యం! మాసత్రయమపి నాసీత్, తస్య వివాహ
 నంతరం. తస్య భార్యా అప్పరసా తుల్యా అస్తి. కథ మ స్తివా
 తస్యాఃగతిః. విరమవిరమ ప్రయాణం. మాస్తు నామ; తత్తైవ విర
 మేయం; కింతు అహమేకం ప్రశ్నం ప్రత్యూమి; ఉత్తరందాస్యసి
 కిం! మ.నూ జ్ఞాయతేచేత్ కథయిష్యామి; నోచేన్న; సృశ్శు.
 పురూరవసః వృత్తాంతం (వేత్సిఖిలు = ఎఱుగుచువుగదా.)
 పురూరవాః సూర్యస్య సంశే ఉదభవద్వా, చంద్రమసః సంశే
 ఉదభవద్వా? కింవా అహం న వేద్మి; త్వం వేత్సి చేద్వవ. పూర్వే
 ద్యుఃబభిధస్యనృషభః రోమంథాయమానః తూష్ణీంశూష్ణీ మేవ
 అభః అపతత్. అనంతరం విషవైద్యమాహూయ చికిత్సా మకా
 రయన్. సః పరీక్షా మకరోత్. ఏషఃనృషభః సర్పేణ దష్టః, ఇతి
 నిశ్చిత్య తం నృషభం కంచితకాలం సంమంత్ర్య, అనంతరం
 ఏకాంశనమూలికాంనిష్పీష్య తద్రసం తస్యనాసికాయాం అపూ
 రయత్. తత్త్వణమేవ సః నృషభః ఉదతిష్ఠత్. ఏవంచ, బభిధః

అదృష్టవాన్. అరే ఏష దినః అతీత బాష్పాయతే. బహుశః రాత్రౌ వర్షం పతేజ్జివా. సః వైద్యః అస్మాన్ సర్వాన్ విస్మా వ్య బభిద్ధసకాశాత్ ఔషధమూల్యం గృహీత్వా నృపభం జీవయిత్వా గృహ మగచ్ఛత్.

అప్పరసలు స్వర్గమందు ఉండును. నీశలయందు కురుపు లేచినదా యేమి? అవును. మొదట రొమ్మునందు పుట్టి పిమ్మట తలయందు లేచినది ఎఱుడు (కురుపుచున్నాఁడు? = అగద్యతి.) అప్పళాచార్యుఁడు చికిత్స చేయుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు (నీ ఈ డెంత? = తన వయః కియత్?) ఏబది సంవత్సరము లున్నవి. నీ మొగమునందు మునుపటి (తెలివి = చర్చః) లేదు. అడుగో చందమామ (ఉదయించుచున్నాఁడు = ఉదయః కే;) ఇంక వెలు టురు రాఁగలరు. ఎఱు డక్కడ పిల్లలనంపఁజేసి ఆశ్చర్యపఱచుచు న్నాఁడు? ఎవఁడో (గారడీవాఁడు = విండ్రజాలికః.) నీవు వానిని ఎందుకు అడ్డగించుచున్నావు? నీ సంతెయ్యఁ గూడుకొని (మంచు గడ్డ అగును = హిమశిలా భవతి.) ఆగేదె ధూళిలో పొర్లుచున్నది = లుట్టెతి,) చూడు. (నాకు బొత్తుగా చూపు లోపించినది = మమ సర్వధా దృష్టిః అలుప్యత్.) ఎఱులయినను ఆకురుపును (మా న్మకొనుము = అగదయస్య) అరే చంకపిల్లవాఁడు సన్నుఁజూచి చిఱునవ్వునవ్వుచున్నాఁడు = స్మయతే) వాఁడు సన్ను (గుర్తించి నాఁడు = అభ్యజానాత్ లేక, అలక్షయత్.) ఆకురుపులోనుండి నెత్తురు (కారుచున్నది = ప్రవతి.) ఏమి చేయవలె? (పూర్వజన్మ మందు = పూర్వజన్మని,) (గీత = కేళా.) ఇఱుల పంకినది. మీ యింట్లో చేబాకిన ఉన్నచో నొకమా తిమ్మ; పని యున్నది. ఆచేబాకిత మాదికాదు, వ్రడంగిది. అయితేనేమి, మళ్లీ సాయం

కాలమిస్తాను. మీకు చే బాడితతో నేమి పని యున్నది? నా మంచముయొక్క కాలు విరిగినది. [దానిని గొంచెము బాగుచేయవలెను = సః ఈషత్ సమీకర్తవ్యః.] పాలను ప్రోద్దననే తోడువేసితిని గాని ఇంతవఱకు కూడుకొనలేదు. రుక్మిణీదేవి కృష్ణుని వలచెను. కాబట్టియే శిశుపాలుని పెండ్లాడలేదు. ఆ పిల్లవానిని చూడుము. ఎల్లు చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాఁడో! బలిద్ధాచార్యులు శుక్రాచార్యులకు అన్న గారు [అనఁగా = నామ,] గ్రుడ్డివాఁడు. అయినను వానిభార్య యగు నాంచారమ్మ అప్పరసవలె నున్నది. అతని అదృష్టము, ఆమె దురదృష్టము. బ్రహ్మదేవుఁ డెప్పుడును, [తగినభార్య భర్తృత్వమును కూర్చుండు = అనుకూలదాంపత్యం న ఘటయతి.] మీ రిద్దరును ఎందుకు పోట్లాడుకొనుచున్నారు? ఓహో నీవిప్పుడు ఆమాటను [జ్ఞాపకమునకు తెచ్చినావు గనుక = అజ్ఞాపయః = అస్మారయః ఇతి కృత్యా] [జ్ఞప్తినచ్చినది = జ్ఞప్తిః = స్మృతిః ఆగచ్ఛత్.] మీ బానిమఱుది నాకార్యము [చెడఁగొట్టుటకు = విఘటయితుం,] చూచుచున్నాఁడు; నీ వెటులైనను నాపక్షమున నాయ మొనర్చుము. నాలుగురోజులు ఆగుము; ఆపైన నేను నీకు నాయ మొనర్తును; లేకపోతే వాఁ డిప్పుడే నన్ను [తిట్టును = శపేత్.]

ద్వివతితమః పాఠః = తొంబదిరెండవ పాఠము

కల్కః = కలికము కులాలః = కుమ్మరివాఁడు
మరిచం = మిరియము ఇష్టాన్యాసః = పునాదివేయుట
వృద్ధిః = నడ్డి కచ్ఛారః = కచ్ఛారము
కర్మారః = కమ్మరివాఁడు. చిత్రకారః = బొమ్మలువేయువాడు

యవనికా = తెర	కందుకం = బంతి
కర్తరీ = కత్తెర	ఉపపథం = రోడ్డుపక్క
ఘట్టః = కట్ట, గట్టు	అంతర్ధిః = అడ్డము
గోఘణా = ఒగ్గిసెల	నింబః = వేపచెట్టు
సంక్తిః = బంతి, వరుస	అష్టనః = నుద్దిచెట్టు
	దారు = కొయ్య
కడ్డతి = కడ్డిపాచుచున్నాడు,	క్షిపతి = దువ్వుచున్నాడు
గట్టిపడుచున్నది.	నిర్మాతి = కట్టుచున్నాడు
ఘురతి = గుల్లుకొట్టుచున్నాడు	నిర్మాయ = కట్టి
కళపెళాయతే = కళపెల్లాడు	నిర్మాతం = కట్టుటకు
చున్నది.	నితరాం = మిక్కిలి [న్నాడు
చిటచిటాయతే = చిటచిటలాడు	అంతర్దీధవతి = అడ్డమగుచు
[చున్నది.	అంతర్దీఘాయ = అడ్డమయి
పెళపెళాయతే = పెళపెల్పాడు	తిరోధవతి = కనబడకుండ
[చున్నాడు	[పోవుచున్నాడు

కొన్ని శకార, షకార, జకారాంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచనము టకారాంతముగ నుండును.

ఉ. విట్ = చునుష్యుడు, కోమటి.	విట్ - విశౌ - విశః
ద్విట్ = శత్రువు,	ద్విట్ - ద్విషౌ - ద్విషః
రాట్ = రాజు	రాట్ - రాజౌ - రాజః

హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ట-కారము డ-కారముగును. సు, పర మగునపుడు ట-కారము మాటదు.

ఉ॥ విక్లిః - విట్సు — ఇవన్నియు పుంలింగములే.

అతే నీతారాజపుత్రీలు; రావణేన సహ కథం సంభాషణ
మకరోత్ ? ఏకాం యచనికాం మధ్యేకృత్వా సమభాషత. రాజ
మహిష్యః అన్యైః స దృశ్యంతే. ససుత్ మాతనగృహనిర్మా
ణార్థం మత్సమీపే ముహూర్తనిర్ణయం అకారయఃఖలు ;
గృహనిర్మాణ మాసీత్కిం? సహిసహి! యథాకథంవా [ఏతావ
ద్భిద్భిన్యైః=ఇన్ని రోజులకు] ఇష్టాన్యాసః అభవత్. ఏతానత్స
ర్యంతం ఆలస్యం కిమర్థ మాసీత్? కిం వదేయం సర్వేఅపి మమ
ద్విషుషం [యేన కేనాప్యపాయేన = ఏయపాయముచేత నయి
నను,] పరకార్యం విఘటయితుం ప్రయతంతే అద్యతనాః జనాః.
వదామి శ్రుణు; సృభమతః గృహస్మత్తంతం. కర్మరవీధ్యాం
ఏకః వస్త్రధావనతటాకః అస్తి. తస్య దక్షిణఘట్టే ద్వా నింబ
వృక్షౌ స్తః. తద్వృక్షద్వయం సంపాదయితుం గ్రామాధికారి
సమీపే [విజ్ఞప్తిస్థానం=అర్జి కాగితమును,] ఆర్పయం. సతు
[లంచగ్రాహీ=లంచాలు పట్టెనువాడు.] తథాపి మమ ఉప
కారః భవేచ్ఛేత్ యథాశక్తి దక్షిణం దాన్యామీతి [ప్రత్యజా
నాం=నాగ్దానముచేసితిని.] ఏతద్వృత్తంతం మమ శత్రుః ఏకః
శుత్ర్యా ఏకం డరిద్రం కులాలం ఆహూయ. తేన ఏకాం
విజ్ఞప్తిం గ్రామాధికారిణే దాపయన్, తత్క్షణమేన త్రీణి రూప
కాణి చ అదాపయత్. తదా గ్రామాధికారీ మమ పత్రం [అథః
నిఖాయ=అడుగున ప్రాతి,] కులాలపత్రం విచార్య తద్వృక్షద్వ
యం తస్మై అదాపయత్. అధికారిణః లంచగ్రాహిణశ్చేత్
న్యాయః కథం లభ్యతే? కుముదాదాచూణి త్రీణి సంతి. తాని
[దూలార్థం=దూలముకొరకు,] ఉపయుజ్యంతే = ఉపయోగిం

చును.) కింతు కవాట, ద్వార, స్తంభ, జాలాదిఃస్తూని అపేక్షి
తాని; తదర్థం మత్సమీపే కిమపి దారుఖండం నాస్తి. తదర్థం
ఏతావత్పర్యంతం మహాన్విఘ్నః ఆనీత్. తాతాచార్య! ప్రాతః
ప్రభృతి మను శిరః అతీన శూలతి; కిం కర్తవ్యం నా చికిత్సాం
నద. వదామి శ్రుణు. కచ్చూచాన్ ఆనీయ (శాణే=సానమీద,)
సమ్యక్ (పిష్ట్యా=అరగదీసి.) చందనే మిశ్రయిత్వా (లలాటే=
నొసటియందు,) (కపోలయోః=కణతలయందు,) లిప్త్యా=పూసి,
అగ్నా (తిప=కాచుము.) ఈనత్కాలం తిథాకరోషిచేత్ శూలా
(శామ్యతి=శాంతించును.) బభిష్థాచార్య! ఏకాం చిత్రకథాం
నదిష్యామి శ్రుణు. పూర్వేద్యు స్సాయం వయం చత్వారిః సు
హృదః మిళిత్యా (వ్యాయూమార్థం = పికారుకొఱకు, అగ
చ్ఛామ. మార్గమధ్యే ఏకం చణకక్షీత్రం అస్తి. తస్మిన్ క్షేత్రే
మంచోపరి ఏకా బాలికా ఉపవిశ్య హస్తే గోఘణాం ధృత్వా
(భ్రామయంతీ=త్రిసంచు) సక్షిణః ప్రతి శిలాఖండాన్ విక్షిపతి.
తదా సక్షిణాం సంక్తిః (యుగసదేన=ఒకమాటుగనే,) ఉత్థాయ
అవయత. సా బాలికా అతిచక్రరా. అరే కోనురే (బహిర్వేది
కాయాం= బయటి అరుగుమీద,) తథా ఘురన్ నిద్రాతి? తం
శీఘ్ర ముత్థాపయ. ఉపపథే కన్కవా శకటః చలతి పశ్య. తత్ర
ఏకః ధంకః అంతర్ధిః అస్తి. సః శకటః మయా నదృశ్యతే. వచన
మధ్యే వ్యస్మరిం, యుష్మద్ద్రామే యఃకశ్చన గృహం నిర్మాతం
సమర్థః అస్తికిం? బహుః సంశి. అస్మద్గృహం నిర్మాయ వింశతి
వర్షాణ్యసన్; కథమస్తి వా పశ్య. యుష్మద్గృహం కేన నిర్మి
తం? విశ్వయాపాచార్యేణ నిర్మితమ్.

బలిధాచార్యునియొక్క కొడుకు నిన్నటివఱకును రోగముచేత (బాధపడుచున్నాడు=బాధ్యతే.) అది నిజమైన రోగము కాదు; పదిరోజుల క్రింద తండ్రి కోపముచేసినాడట. అందుకొఱకు అప్పటినుండియు రోగము వచ్చినదని మంచ మెక్కినాడు. నేటిని కాచుచున్నారా యేమి, కళపెళ్ళాడుచున్నది? ఎక్కువగా కాచనద్దను, చెడుతుంది. అరేపిల్లవాడా! రాళ్ళను రువ్వ సద్దు. బంతి ఉన్నదిగా దానితో ఆడుకొనుము. [నెలక్రింద=మూసాత్పాక్,] మా దేవాలయములో నొకపాము ప్రవేశించి గర్భగుఃలో దేవునియొక్క వెనుకనున్న చెద పుట్టలో చేరినది. నేటికిని ఎరికిని గనబడుట లేదు. కాని ప్రతి వానికిని గుల్లోకి వెళ్ళుటకు భయము కలుగుచున్నది. రేపయినను నొక [సాములవానిని=అహితుంకికం] పిలుస్తాను. మొన్న రాత్రి ఒక [సన్నాస్యసి=మతికి] మూయింటికి వచ్చినాడు. మూయింట్లో నీలు లేదని చెప్పితిని. ఈరోజుమాత్ర ముంకి పోతానని చెప్పి మెల్లగా గదిలో చేరినాడు. ఇప్పుడు పొమ్మంటే పోడు. కడ్డిపారినాడు. అదేమంటే పోట్లాడుతాడు. ఆయన యొక్కసన్నాస్యసియో తెలియదు. భిక్షుకొఱకు ఎక్కడికైనను వెళ్ళుతాడా? వెళ్ళుతాడు కాని ప్రతిరోజును సందేహే ఆయనను చూచుటకు చాలమంది ఆడువాండ్లు ఎచ్చుట కారంభించిరి. మంత్రోపదేశము చేస్తాడట. బాగుగనే యున్నది. త్వరలోనే వెళ్ళగొట్టు, లేకపోతే నీకు [అప్రతిష్ఠ=అప్రతిష్ఠా.] రాగలదు. ఎట్లా వెళ్ళగొట్టెవి? వాడు కదలకపోతే నే నేమి చేస్తాను? ఓరి మూఘడా! ఆయనయొక్క దండమును కమండలువును

బయట(పారవేయుము=పాతయ.) వానిని తెచ్చుకొనుటకు బయటికి వస్తాడు, ఆ సమయములో అగది తలుపును (మూయుము=విధేహి.) తిరువాత ఏమిచేస్తాడో చూతాము. సరే అంతవని నాచేతకాదయ్యా. అయితే (నీకర్మము=తనకర్మ.) (అంతే=తావదేవ.) (పాపముగదా అని = పాపంఖల్వీ.) నేను ఉపాయము చెప్పితే, అంతవని నాచేత కాదంటావేమి? నీచేతగాకపోతే ఎవరి చేతనగును? పోపో, నీమాటలు నీకే బాగుగ నుంటవిగాని ఎవరికిని బాగుగనుండవు. (పోనిత్తూ; ఎఱక్కపోయి ఆసంగతిని తెచ్చి నాను=గచ్చుతునామ; అజ్ఞాత్వా తత్సంగతిం ఆనయం.) మీ యింట్లో నోక మద్దిదూల ముండెనుగా; అది యేమయినది? ఉన్నది. (మునుపు నీవు కొన్నఖరీమ నిస్తాను = పూర్వకాలే త్వయా మీనతా మూల్యేన [క్రీడం తానన్మూల్యం దాన్యమి.] ఓహో మునుపటిఖరీమనకు ఇప్పటిఖరీమనకు, [చాలభేదము = మహాన్ భేదః] ఉన్నది. [మునుపు రూపాయవస్తువు, ఇప్పుడు పదిరూపాయలు అయినది=పూర్వకాలే రూపకక్రేయం వస్తు ఇదాసీం రూపకదిశకక్రేయ మాసీత్.] నీ వేమి కొనగలవు? నీ కెందు కొంతకొవము, పోతాలే. మద్దిదూలము ఖరీమమాట చెప్పవుగా? ఓరి చెదస్తుడా? మా మద్దిదూలమును దొంగ లెత్తుకొనిపోయినారు, పోవయ్యా!

త్రినవతితమః పాతః = తొమ్మిదిపాతములు.

కశా	=	కొరడా	కులం	=	కుమ్మ
ఉపనగరం	=	పట్టణముదగ్గరగా	కరీషః	=	వరుషిడక
కలింజః	=	తెరచాప	హరః	=	హారము

కల్కనం=కంట్లోకలికము	ఛాగణః = దాలి
[వేయుట	
ఖర్బుజం=కర్బూజపండు	వంకః = మిష, నంక
ఖలం =కళము	పరిమార్జయి=తుడుచుచున్నాడు
పరిక్షీనం =పట్టికొట్టుట	పరిమృజ్య =తుడిచి
పరిమార్జయి=తుడుచుటకు	పిండికరోతి=మొత్తము
	[చేయుచున్నాడు
కృధతి = మటుగనుచున్నది	పిండికృత్య = మొత్తముచేసి,
చంక్రమతే = చునుకు	[ముద్దచేసి
[చున్నాడు	విశదీకరోతి=విప్పిచెప్పుచు
ధుక్షతే=రాజవేయుచు	[న్నాడు
చంక్రమ్య=చుమికి [న్నాడు	దీర్ఘకరోతి=పొడిగించు
మార్జయతి=ఊర్చుచున్నాడు	[చున్నాడు
వంగతి=వంగుచున్నాడు	పరిషయతే=పలిటిగొట్టుచున్నాడు
వంకతే=బొంకుచున్నాడు	పరిక్షీయ=పలిటికొట్టి
కృధయతి=సలసల గాచు	పరిషయయి=పలిటిగొట్టుటకు
[చున్నాడు	వాపయతి=ఆటుచుచున్నాడు

హేళిష్య! మమ అంగవస్త్రం అద్భి మాసీత్; ఆతః పాతయిత్వా వాపయ. తస్య జ్వరః కథ మస్తిరే? ఇతోపి నాశామ్యత్. తస్మై వీరస్మిన్ (శరవే=మూసుట్లో) (నికుంచనమాత్రిం=సోలెడు,) జలం పూరయిత్వా తస్మిన్ నవమరీచాని, దశ ధాన్యాకబీజాని, పంచ లవంగాన్, ఈషత్ శుంఠీఖండం, వింశతి [దాక్షాఫలాని చ పాతయిత్వా [అంతికాయాం=పొయిమిద,]

ఫాసయిత్వా సమ్యక్ క్వథయ. తత్కనాయం మత్సమీస
 మానయ; తస్మిన్ సూర్ణమాల్యసంతం పిప్త్వా తుభ్యం
 దాస్యామి; లేన తవ జ్వరః తిత్తణమేన శామ్యేత్. దినచతుష్ట
 యాత్ ప్రథతి [కశ్చన జేవలకః=ఒకానొకపూజారి] శీతాంశు
 రసం యచ్చతి. తిథాపి యథాసక్తారమేన అస్తి. దినదశ
 కాత్ పాక్ గోదాకుల్యాయాం నానం ఆరుహ్య అమలా
 పురం ప్రతి ప్రమాణ మకరవం. నానం ఉపరిభాగేపావితం. అనం
 తరం నావికాః కలింజం ఉద్ధరిష్యామః, ఉత్తిష్ఠ ఉత్తిష్ఠ ఇతి మాం
 అత్వరయన్. అహమపి ఉత్తిష్ఠన్ ఏన ఆసం; ఏతంతిరే కలింజం
 ఉదధున్. కలింజవజ్జః మమ కంఠే లగ్నా ఆసీత్. లేన వేనేన
 అహం కుల్యాయాం అసతిం. తద్విధృతి ఏనః జ్వరః మాం
 బాధతే అపిచ ప్రపూర్వమ్యః ఏకం ఖచ్చజఘం [లబ్ధం =
 దొరకినది.] తే అధక్షయం; తతి ఏన జ్వరః మాం అద్యాపి
 నముంచతి. సాయంచమయే పూర్వోక్తకషాయేణసహ ఆగచ్ఛ;
 ఔషధం దాస్యామి. సత్రియోశ్చ శీతాంశురనేన ఈషత్
 (కల్మయిష్యామి=కలికమువేస్తాను.) తద్ధైవ (అధురా=ఇదానీం)
 గమిష్యామి; పునః నాయంకాలే తవ ద్విరూధం ఆగమిష్యామి.
 హంజే! కరీషాః సంలిచేత్ శీఘ్రమానీయ, ఏకంఛాగణం రచయ.
 తత్ర అగ్నిం ప్రవేశ్య ధుక్షస్వ. అనం రం ఏక్లకషాయశరావం
 తస్మిన్ ఫాసయిత్వా సమ్యక్ క్వథయ. ఆర్య! కషాయః క్వథతి
 కింకర్తవ్యం వా కురుత. అంబ! గృహేనర్వత్ర ధూళివృశ్య తేఽలు
 కిమర్థం న మార్జయసి? [సమ్మార్జనీం = చీపురును.] ఆనీయ
 శీఘ్రం గృహం మార్జయ. అనంతరం గోమయోదకం చిక్కణం

పోక్ష = చిక్కగా చల్లు) తాత! స్తనసం అధ్యంజయూమి;
 (అన్య=వితస్య)న్న సనాసంతరం శిశుం పరిహృజ్యదోలామూం శా
 యయిత్వా గృహం సమూర్జయిష్యామి. [కంచిత్రాలం సహస్వ=
 కొంచెము సేపు సహించుము.] బభిధాచార్య! తన శిష్యః తటాక
 ఘట్టే కథం పరిశయసే వా పశ్య. అరేగోపాల! బహిర్దేశార్థం
 గమిష్యామితి వకం సంకం కల్పయిత్వా శత్రు పరిశయసే కిం?
 ఛీ రాంజేయ=చీ రంజకొడుకా] తం బుద్ధిర్నా స్తి గచ్ఛగచ్ఛ
 (మమ అగ్రతః=నాయెరుటనుం.) తన పాతం న వివిష్యామి.

దాలిమీద అన్నము పెట్టిగాని కాబోలు కళపెల్లాను
 చున్నది; త్వరిగా పోయి చూచి దొపుము. నీ వక్కడ లేకుంటే
 అన్నము చేసిపోవును. నేను రేపో యెల్లుగో కాశీకి ప్రయా
 ణము పెట్టుకొన్నాను. ఇంకను నెవరైనను [నచ్చేవాడు=ఆగం
 తారః] ఉన్నట్లయిన నాతోఁ గూడ రండి. ఈ సంవత్సరము
 నందు హరిద్వారములో నున్న ఋషిమఃబ్రహ్మచర్యశ్రమ
 మున నొకయశస్సము జరిగనున్నది. ఆసిల్ల లంకను చెరువు
 కట్టమీద అట్లా దుముకుచున్నారేమి? ఆ ధాన్యము సంతయు
 నొకచోటికి [పోగుచేయుము = రాశీకరం.] నా కొకసోలెడు
 మినుము లిమ్ము = నికుంచమితాన్ మామాన్ దేహి.] చిరకు
 ఆ [పావురము=కపోతః] పటికొట్టి క్రిందపడ్డది. మెరుసే =
 అనుపదమేన,] యెక్కడనున్నదోగాని పిల్లి దానిని పట్టుకొన్నది.
 వాడు [మొన్నటివాడుగదా = ప్రహస్తస్తనఖలు] ఇప్పుడే
 వంగుచున్నాడేమి? వానిలంకియు [మొదటినుంకి = ప్రాశ
 మతః ప్రధృతి,] అట్లే. ఆరాగమును (ఇంకను కొంతవఱకు =

ఈవత్పర్యంతం) పొగించుము. నిన్న రాత్రి శివాలయము లో వడ్డెల వాయిచుము. నిన్న శుక్రవారము గనుక భజన చేసినాడు. దేవతానుండయు ఉత్సవములు, (ప్రార్థనముగను = ప్రార్థనములే.) ఇప్పుడు దేవతానుండగు జరుగుకల్లోలమును ఎఱుగుమవా? (ఎక్కడ చూచినను = యత్రోక్ష్యమాణేసి.) సహాయ నిరాకరణపు (ముచ్చటలే = సంభాషా వచ ;) (ఎక్కడ విన్నను = యత్ర) ప్రూయమాణేసి) స్వ రాజ్య నృత్తాంతములే; (ఎక్కడ చదివినను = యత్ర) సవ్యమానేసి) గాంధికారి ఉపన్యాసములే. లోక మంతయు మహాకల్లోలముగా నున్నది. ఈశ్వరేచ్ఛ యెల్లున్నదోగాని, మనకు రాజోవు లాభముగాని, నష్టముగాని యెన్న నికిని దెలియదుగదా. ప్రపంచ మంతయు (ఒకని జూచి వని చేయునది = గతానుగతికః.) మొదటివాడు చేసినపనియొక్క సత్యాసత్యములనుగాని, లాభాలాభములనుగాని. (విచారించువారు = విచారయితార) లేరు. అంగ్లరాజు నీనృత్తాంతము నంతయు జూచుచు నూర కున్నాడు ఈసరిలో రాజద్రోహ మేరుములు లేవు; కనుకనే ఉపేక్షాభావముతో నున్నాడు. ఇంకాక మనము ఇంతవఱకును రాజభక్తిని విషయము లేదు. యథార్థముగు రాజభక్తికి మనము (సముద్రమునంటినారము = సముద్రసదృశాః.) మనకు రాజభక్తి పుష్పక మొరలుకొని ప్రికాశించుచున్నది. (నావిష్టుః పృథివీపతిః) అనిగా 'విష్టువశసంభవుడు కానివాడు రాజు గా' డని పండితులు చెప్పెదరు. కావున నేవఁడు రాజు

నందు భక్తిని జేయఁచో నాడు విష్ణువునందుఁగూడ భక్తిని జేయడు. ఈసిద్ధాంతము ఆద్యులసామ్మ అయియున్నది.

చతుర్నవతితమః పాఠః = తొండదినాల్లవ పాఠము.

ఁగన పాఠములోఁ జెప్పఁబడిన సకారాంతము లన్నియు 'అస్' అంతసకారాంతములు. ఉవా॥ 'శిస్' అనుప్రాతిపదిక ములో (శిస్ + అస్) అని యుండుటచే, ఈశబ్దము 'అస్' అంతసకారాంత మయినది. ఇటులనే 'తేజస్-చేతస్' ఘోషలగు శబ్దములుగూడ, అస్ అంతసకారాంతము లగును. ఈశబ్దములను తత్సమములు చేసి తెలు గులో వాడుచున్నను 'శిస్సు-తేజస్సు-చేతస్సు' అని ప ల్కు ముము. చివర 'అస్సు' గల ఇట్టి శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతిములో సకారాంతము లయి, నపుంసకములు మనశ్శబ్దములైనను, పుం లింగ, స్త్రీలింగములు వేదశబ్దము నలెను, రూపములు గల్గియుండును. ఇవిగాక తత్సమము లయినపుడు, చివర 'ఇస్సు-ఉస్సు' మొదలయినవి గలశబ్దము లన్నియు, సంస్కృతిములో షకారాంతము లగును. ఉ॥ 'అర్చిస్సు - రోచిస్సు - ధనుస్సు - ఇపుస్సు - దోషు' ఇత్యాది శబ్దముల చివర 'స్సు' గలను గనుక సకారాంతములైనను షకారాంతములని భావింపవలెను. ఈ క్రింద అర్చిస్సు మొదలగుశబ్దరూపములు వ్రాయఁబడును.

షకారాంతము, నపుంసకము. స్త్రీలింగము, 'అర్చిష్' శబ్దము=హృదయ; కాంతి. రోచిష్=కాంతి-నపుంసకము.

(ప్ర. ద్వి. = అర్చిః - అర్చిషీ - అర్చింషి

(ప్ర. ద్వి. = రోచిః - రోచిషీ - రోచింషి

ధనుమ్ = ధనుస్సు - నపుంసకము

నపుమ్ = శరీరము - నపుంసకము

చక్షుమ్ = కన్ను - నపుంసకము

ప్ర) - ద్వి. { ధనుః - ధనుషీ - ధనుంషి
నపుః - నపుషీ - నపుంషి
చక్షుః - చక్షుషీ - చక్షుంషి

తక్కిన విధత్తులు పుంలింగము రీతియే.

షకారాంతము-పుంలింగము-‘దోష్’ శబ్దము=బాహుపు.

ప్ర) దోః - దోషా - దోషః

ద్వి. దోషం - దోషా - దోషః

త్రి. దోషా - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

చ. దోషే - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

సం. దోషః - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

ష. దోషః - దోషోః - దోషాం

స. దోషి - దోషోః - దోష్షు

సం. హేదోః - హేదోషా - హేదోషః!

అర్చిమ్ - రోచిమ్ - ధనుమ్ - నపుమ్ - చక్షుమ్ -

మొదలగు శబ్దములు పుంలింగ స్త్రీలింగములలోనికి మాత్రీ నపుషు, ‘దోష్’ శబ్దములె నుండును.

ఉ! అర్చిః - అర్చిషా - అర్చిషః; అర్చిపం - అర్చిషా - అర్చిషః;

అర్చిషా అర్చిర్భ్యం అర్చిర్భ్యః; అర్చిషే - అర్చిర్భ్యం -

అర్చిర్భ్యః; అర్చిమః - అర్చిగార్భ్యం - అర్చిర్భ్యః; అర్చిమః -
అర్చిషోః - అర్చిషాం; అర్చిషి - అర్చిషోః - అర్చిష్టు.

అన్నేః అర్చిషి ఉత్తిష్ఠంతి. తం చక్షుషీ సరిమార్జయః;
దూషికా దృశ్యతే. రామః ధనుషి బాణాన్ ఆరోప్య రావ
ణం అమారయత్. తన నపుషి సత్క్రియోచ్చిచ్ఛాంతి తే.
గ్రీష్మకాలే సూర్యః స్వస్య రోచిషా అఖిలరోకం తపతి.
కుష్ఠరోగిణాం నపుష్టు (మచ్చాః=మచ్చలు) వర్తంతే. నేత్ర
రోగిణః చక్షుర్భిః సూర్యస్య రోచిః ప్రక్ష్యంతి. రామస్య
దోషా గతంతి సమానా దృశ్యేతే. దైత్యాః సురాణాం
ద్విమః. రామః రాజ్యం పరిత్యజ్య అరణ్యవాసం కృత్వా తత్త్రి
స్థితాన్ సర్వాన్ సుగద్విమః మారయిత్వా సర్వాన్ ఋషీన్
అపాలయత్. తదా సర్వే ఋషయః రామాయ ఆశీర్వాదాన్
అయచ్ఛన్.

నీవు ఈ రోజున కాంతిచేత ప్రకాశించుచున్నావు. నేను
నా బాహువులందు నాచక్షులను ధరించితిని. తాతాచామ్యుల
యొక్క చక్షుస్సులందు ఒక మచ్చ యున్నది. సూర్యుని
యొక్క రోచిస్సులను నాచక్షుస్సులకు బాధ కల్గుచున్నది.
అధనుస్సులయందు ఒక పాము (ప్రాపించున్నది = సర్పతి.)
చంద్రునియొక్క తేజస్సువేత లోకము సంతోషమును అనుభ
వించుచున్నది. దానిని విప్పజిలినా? జ్వాలలు బాసూ
లేచుచున్నవా? నానియొక్క బాహువులందు దోక ప్రణము పుట్టి
నది. బలిద్దాచామ్యులు చికిత్సచేయుచున్నాడు. వానిని కురుర్చ
నద్దని చెప్పుము.

పంచసవతరముః పాతః=తొంబదియైదవ పాతము.

శ్లో॥ నిట్ విట్ శాంతౌ, లిట్ తు హంతి,
త్విట్ నిట్ పుట్ ద్విట్ ముటస్తు హా,
భృట్ రాట్ సమాట్ భావ చ జాంతాః;
నిట్ త్విట్ నిట్ స్త్రీ, పరే నరః ॥

పై సుదాహరించిన శ్లోకమున కర్థము:- నిట్ విట్ శబ్దములు కర్తారంతములు, లిట్ శబ్దము హకారంతము, త్విట్ హట్ పుట్ ద్విట్ ముట్ శబ్దములు షకారంతములు, రాట్ సమాట్ భావ శబ్దములు జకారంతములు, భృట్ శబ్దము జకారవ్యయంతము. నిట్ త్విట్ ముట్ శబ్దములు స్త్రీలింగములు, లిట్-ని నన్నియును పుంలింగములు. పై సంప్రదించు శబ్దములును పుంలింగ స్త్రీలింగములలో మాత్రపు. సపుంసకమున వైసను ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులలో మాత్రము మార్పునొందును. పై శబ్దములలో నిట్ - త్విట్ - హట్ శబ్దములు స్త్రీలింగము లనియు, లిట్-ని పుంలింగము లనియు విశేషకరించి, మరల పుం స్త్రీలింగములలో గూడభేదము లేదనియు, సపుంసకములో మార్పు నొనరుననియు వ్రాయుటచే, పై శబ్దములకు మూడలింగములున్నట్లు గనబడుచున్నదే, అని సంశయము కలుగనచ్చును. దానికి సమాధానము వ్రాసెదను; విచక్షు. ఈభాషలో నామాన్యముగా నామవాచకము లన్నియు నియమముగా నేదో యొకలింగమే కలిగి యుండునను, బహువ్రీహీసమూసమున తుడిపదముగా నుండి మఱియొక నామవాచకమునకు విశేషణములు కానచ్చును. అట్టి సందర్భములో నామవాచకములకుగూడ మూడు లింగ

ములలో ప్రచార ముండును. ఉదాహరణము:— త్విట్ స్త్రీ లింగము; కాంతి అని అర్థము. ఇది నామవాచకముగాన నియమముగా స్త్రీలింగము గల్గియున్నది. “సూర్యుడు ఎక్కువ కాంతి గలవాడు” అనుదాని సంస్కృతములోనికి మార్చిన మొదల “సూర్యః అధికత్విత్” అని చెప్పవలయును. ఇచట ‘సూర్యః’ అనునది నామవాచకము, పులింగము. ‘అధికత్విత్’ అనునది సూర్యః అను పులింగనామవాచకమునకు విశేషణము. ఈ ‘అధికత్విత్’ అను బహువ్రీహీసమాసమున, త్విత్ అనుపదము లుదిసి నిలిచి, పులింగనామవాచకమునకు విశేషణ మయినదిగాన, అధికత్విత్ శబ్దముగూడ పులింగము అయినది. ఇట్లునే “విద్యుత్ అధికత్విత్ = మెలుపు ఎక్కువ కాంతి గలది” అనుచోట స్త్రీలింగనామవాచకమయిన ‘విద్యుత్’ శబ్దమునకు ‘అధికత్విత్’ శబ్దము విశేషణమయినది గాన, అధికత్విత్ శబ్దము స్త్రీలింగ మైనది. “సూర్యమండలం అధికత్విత్ = సూర్యమండలము ఎక్కువ కాంతి గలది” - నపుంసకలింగనామవాచకమైన ‘మండల’ శబ్దమునకు అధికత్విత్ శబ్దము విశేషణమైనది గాన, ఇప్పుడు అధికత్విత్ శబ్దము నపుంసక మయినది. ఈ మూడు స్థలములందును ‘అధికత్విత్’ అనునది బహువ్రీహీ సమాసమే. ఎందునో రెండుగాని రెంటి కెక్కువగాని పదములు గలిసి లుదిపదమునకు మాత్రము విభక్తి పృత్యయము కనబడుచున్నచో ఆపదసమూహమునకే ‘సమాసము, లేక సమాసపదము, లేక సమస్తపదము లేక సమాసవాక్యము’ అనిపేరు. ఉదా॥ రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః. ఇది నాల్గుపదములు గలిసిన సమాసము. ఇందులో మొదటి

మూడు పదములకు, విధక్తులు గర్భితములుగ నున్నవిగాని, విధక్తిప్రత్యయములు కనబడుచు నుండలేదు. తుదిపదమగు శత్రుఘ్న పదమునకే ప్రథమావిధక్తి బహువచన ప్రత్యయము గనబడుచున్నదిగాన, దీనికి సమాస మనిపేరు. ఇట్టిసమాసములు ఈ భాషలో చాల గలవు. ఈ సమాసములలోఁ గొన్ని అలుక్సమాసములు గలవు. వానిలో మొదటి పదమునకు విధక్తి ప్రత్యయము లోపించక, కనబడుచునే యుండును. అట్టి సమాసములలో రెండే పదము లుండును. ఉ॥ కంఠేశాలః = కంఠమందు నలుపు గలవాడు. అనగా శివుడు. ఇక్కడ కంఠ శబ్దమునకు సప్తమీ విధక్తియు, కాలశబ్దమునకు ప్రథమా విధక్తియు ఉన్నవి. కల, కలిగిన, లేని, కూసిన అను అర్థము గల రెండుపదముల గుంపునకు బహువ్రీహిసమాస మనిపేరు. ఉ॥ అధికత్వి = ఎక్కువ కాంతిగల. అకంటకః = ముఘ్న లేని సపుత్రః = పుత్రులతోఁగూసిన. ఇట్టివి బహువ్రీహిసమాసములు. త్విత్ - కంటక - పుత్ర శబ్దములు నామవాచకములయినను, బహువ్రీహిసమాసమునఁ జేరి మఱియొక నామవాచకమునకు విశేషణము లయినవి గాన ఆవిశేష్యములనుబట్టి వీనికిఁగూడ లింగవచనములు మాటుమండును. ప్రస్తుతమున అధికత్విత్ శబ్దము పుంలింగములో 'అధికత్విత్-అధికత్విషా అధికత్విష్-అని ఉండును. స్త్రీలింగమునను ఇట్లే. నపుంసకమున అధికత్విత్-అధికత్విషీ-అధికత్విషి-అని యుండును. ఇటులనే షకారాంతము లన్నియు. అధికలిత్-అధికలిహి-అధికలిహిః; అధికవిత్-అధికవిశీ-అధికవిశి; అధికభృత్-అధికభృజ్జీ - అధిక

భృజ్జి - అధికరాత్ - అధికరాజీ - అధికరాంజి ; అధికభ్రాత్ -
అధికభ్రాజీ - అధికభ్రాంజి - ఈరీతిశబ్దము లన్నియు నిటులనేః
నడచును ఇట్టిశబ్దము లింకను భాషలో నుండవచ్చును. చాల
వఱకు వాడుకలో వచ్చుశబ్దములను మాత్రము వ్రాసితిని.

నిట్ = రాత్రి	నది = శుక్ల సక్షము
న్విట్ = కాంతి	నది = క్ష్మష్ట సక్షము
రుట్ = కాంతి	మనాక్ = కొలదిగా
ఫుట్ = కాల్పువాడు	సాచి = అడ్డముగా
ద్విట్ = శత్రువు	అస్తం = కనబడకుండగా
ముట్ = దొంగ	ఫ్లానే = బాగు
లిట్ = చుచిచూచు	సాంప్రతం = బాగు, ఇప్పుడు
[వాడు	యుగపత్ = ఒక్కమాటుగా
విట్ = మనుష్యుడు,	హుం = ఊఁ
[వై శ్యుడు	యుత్ = చీ
భృట్ = వేగించువాడు	అత్యస్యతి = చాటవేయుచున్నాడు
రాట్ = రాజు	ఆస్తే = కూర్చున్నాడు, ఆగుచున్నాడు
భ్రాట్ = ప్రకాశించు	ఉపాస్తే = వాపుచున్నాడు
[వాడు	అధ్యాస్తే = అధిష్ఠించుచున్నాడు
సమాట్ = సార్వభౌ	పండితాయతే = పండితునివలె
[ముడు	[నటించుచున్నాడు
ద్వ్యహం = రెండ్రోజులు	[సాసాదీయతి = మేషయం దున్నటు
అత్యసం = దాటించి	[లున్నాడు

జోషం=ఉరక

కుటియతి=గుడిసెయం దున్నటు

[లున్నాడు

రే సీతారామ! చన కిం!; త్వం అతీన అదృష్టవాన్. పుష్కలం ధన మస్తి తేన కారణేన ప్రాసాదాన్ నిర్మాపయసి, మాన్యాని కీణాసి. అగ్రహారాన్ సంపాదయసి. గ్రామాన్ ఆర్జయసి మత్సరూపే కి మస్తి? సచ్చిద్రం తామ్ర పాత్ర మేక మస్తి. బభిద్రాచార్య! తన వాక్యాని అతీవాశ్చర్య కరాణి. మదకేక్షమా త్వం దరిద్రః కిం? యుష్మత్ ద్వంశ్యాః సర్వేపి సాక్షాద్ స్వహస్తేన సీతారామస్వామినం పూజయంతి. సీతారామస్వామినః మాన్యక్షేత్రాణి సర్వాణ్యపి యుష్మద్దీయాన్యేన. స్వామిద్రవ్యం సర్వమపి యుష్మదీయమేవ. ఏతస్యాం నిశి మమ శ్వశురః (నిద్రాయమాణః = నిద్రపోవుచు) హఠాత్ అధః అపతత్. తతః పూర్వమేవ భూమా ఏకం [అయఃకీలకం = ఇరుగుమేగు] అస్తి కింనుభులు = ఉన్నదికాబోలు.] చత్కీకం మమ శ్వశుస్య పాదే అలగత్. తేన హేతునా సః దశదినేధ్యః స్రగ్భౌ మంచాత్ పాదం అధః న నిక్షిపతి. తథాపి స్రవ్యహం ఉష్ణోవశేన స్నాత్వా సంధ్యాం ఉపాస్తే ఏన. జోష మేఘి. కే వావిశః ఆగచ్ఛంతి. అరే సీతారామ! అస్మాకం సమ్రాట్ కుత్ర ఎర్తతే ఇదానీం? సః లండన్ నగరే అస్తి. మహాక్ అత్రి నిష్ఠః; అహ మిదానీ మే వాగమిష్యామి. రే బభిద్రాచార్య! త్వం కదావా అశ్మన్మహిషీక్షీరం అపిబుః కిం? అపిబం కింతు, శంభులింగస్య పుత్రః త్రిచతురాన్ శ్లోకాన్ అపఠద్వా నవా, కిమర్థం తథా పృషి

తాయజే? సర్వదా సాధోపరి ఉపవిశ్య పాదౌ ఏకం పుస్తకం
గృహీత్వా కిం వా పశ్యన్ కేనాపి సహ న సంభాషతే. ఏతా
వన్మాత్రేణైవ తస్య (ఇమాన్ = ఇంట్) గర్వః కుతః? తస్య
స్వభావః తాదృశః, తస్య విచారః కుతః? భోబలిద్ధ! త్వమ
ప్యేకం ప్రాసాదం నిర్మాపయతే, త్వాన్యశస్య విలాసపురుషస్య
ఏతాదృశ్యాం కుట్యాం నివాసః మహ్యం న రోచతే సీతా
రామ! మాం అపహాససి కిం? అహం ఏతస్యాం కుట్యామేవ
ప్రాసాదీయామి. ఇదానీం ప్రాసాదం, యథావిధిం వా త్వత్స
మీపే ఋణం కృత్వా నిర్మాపయామిత్యేన మన్యస్య;
అనంతరం చోరబాధా కేన అనుభవితవ్యా? ధావిత్యా క్షీర
పానాపేక్షయా ఉపవిశ్య నీరపానమేవ నరం. తవ చ మమ చ
హస్తమిశకాంతరం వర్తతే. అతః త్వం (సప్తభూమికాసాధాన్ =
ఏడంతస్తులమేడలను) నిర్మాపయితు మపి సమర్థః. కథ మస్తి
తవ శ్వశురస్య పాదప్రణామః? వైద్యః (ద్వ్యహ మత్యాసం = రెండు
దినముల కొకమాటు) ఆగత్య చికిత్సితః. ప్రత్యహం తంశుల
పిప్లం ఏక్వా వ్రణే బద్ధీమః. (దిన్వై ర్యాసన్య = రోజులు గడవ
వలయును) సతు నియోచ్యంతః పప్లిహాయనః; ఫుత్రాన్
పౌత్రాన్ ప్రపౌత్రాన్శ్చ అపశ్యత్. తేషాం సర్వేషా మగ్రత
ఏన మ్రియతేచేత్, అదృష్టవానేన. యత్! దుర్మార్గ! తవ
శ్వశురస్య మరణం ద్రష్టుం ఇచ్ఛా అస్తి కిం తవ? నహి నహి తే.

మొన్న బజారులో నా కొకయెద్దు అడ్డముగా వచ్చెను.
నేను దానిని కట్టితోగొట్టితిని. అది నన్ను కొమ్ముతో (పాడిచి =
ఉల్లికి) పాటిపోయెను. ఈ యూరిలో నాకు చాలమంది

శత్రువులున్నారు. నచ్చనపుడు ఆపత్తులన్నియు ఒక్కమాత్రే వచ్చును; సంపత్తులు ఆ విధముగా రావు. ఈ సంవత్సరమున కృష్ణాపుష్కరము చక్కగనే గడచినది. ఎవరును కొంచెమైనను శ్రమను ఆనుభవించలేదు. నీవు పుష్కరమున ఏయారికి వెళ్ళితివి? నేను బెజవాడకు వెళ్ళితిని. (బాగు = స్థానే) నేను మాత్రము బెజవాడలో గడవిడి యెక్కువగా ఉండునేమో అని అమరానతికి వెళ్ళితిని. అక్కడ చాల సుఖముగా నున్నది. అమరానతి పూర్వము వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు గారిచేత ఏలబడినది. అక్కడ మునుపు ఇరువదిరెండు కళాశాలలుండెడినట్లు. అమరేశ్వరస్వామిదేవాలయ మొకటి కృష్ణయొడ్డుననే యున్నది. నదియం దంతటను పెద్ద పెద్ద బండలు ఉండును. అందుచే బురద లేదు. నీరు బహు నిర్మలముగా నుండును. బట్టల నుదుకుకొనుటకును స్నానము చేయుటకును చాల సౌకర్యము కలదు. బాగుబాగు మియిట్లో (ధాన్యము పేగించువా రెవరు = ధాన్యభృజ్ఞః కే?) శంభులింగముగారిభార్య. శంభులింగము గారు లింగధారులుగదా, వారిని మియిట్లకు మీరు రాని త్తురా? పూర్వకాలమందు మతద్వేషము లెక్కువగా నుండినవి. ఇపుడంతయు జగన్నాథమే! పెరుగుబుడూరు అను నొక శ్రీవైష్ణవగ్రామము దక్షిణదేశముం దుండెనట్లు ఆయా లింగమున్న వారిందఱును శ్రీవైష్ణవులే యట. ఇట్లుండగా, ఒక లింగధారి బాటనారి ఎంపవేషిమిచేత (దప్పిగొన్న వాడై = పిసాసితో భూత్వా.) దైవవ్రతము చేత

ఆ యూరికి వెళ్ళెను. ఆ యూరిలో (ప్రతియింటియందును = గృహేగృహే) తలవాకిటి తలుపునందు (పంగనామములు = శ్రీచూర్ణపుండ్రా) కనబడినవి. అప్పుడు ఈ లింగధారి తన మనస్సున ఈ విధముగా చింతించెను. “ఇప్పుడు దప్పిచేత నా ప్రాణములు పోవుచున్నవిగదా, నే నేమి చేయవలయును? ప్రకృతమందు ప్రాణములు నిలిచిపోగదా మతాచారములు! కాబట్టి ఎరింటన యనను నీకు త్రాగుచును. పిమ్మట ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందును,” అని ఆలోచించి, యొక యింటికి వెళ్ళెను. శివస్మరణ చేసికొనుచు ఆ యింటి తలుపును చేతితో కొట్టి ఆ యింటి యజమానుని బిలిచెను. ఆ యింట నెగును మగవాడు లేడు. ఒకపూర్వసువాసిని వెలుపలికి పిచ్చి తలుపు తెరిచిచూచి నీ వెనడవని ఆ లింగధారిని అడిగెను. ఆయన శివ స్మరణ చేసికొనుచు, నేను బాటసారిని. నాకు నాలుక యెండు చున్నది, కొంచెము మంచినీరిమ్మని అడిగెను ఆమె ఆమాటలు విని చెవులు మూసికొని రామానుజస్మరణ (చేయుచు = కుర్వతీ) ఇక్కడ వీలులేదు పొమ్మనెను. నీవు నాకిప్పుడు మంచి నీ రీయనియెడల మీ అరుగుమీదనే పడి ప్రాణములు నడతెదను - అని లింగధారి చెప్పెను. నీవు ప్రాణములు నడలు నెడల మతిమొక చోటికి వెళ్ళి నడలుము, గాని యిక్కడ నడలకుము. ఈ నాడు నక్షత్రము త్రికాచి నక్షత్రము - అని ఆ వైష్ణవస్త్రీ చెప్పెను చూచితివా, పూర్వమున మతములను గుఱించిన (పట్టుదలకాగ్రహ) ఎటులనుండెనో!

షడ్ధవతిరిమః పాఠః = లొంబదియూడవ పాఠము

నా మ ము లు

పుత్రశీ = గచ్చుబామ్మ చతుష్కీ = కోనేరు
అట్టాలకః = కోటమీదియిల్లు చిరికా = పెంటిక
కాంస్యం = కంచు సాచికః = డర్జీవాడు
అగ్నిముఖః = జీశిచెట్టు

అ వ్య య ము లు

అగ్రేభోజం = ముందు తిని అనుగంగం = గంగపొడుగున
అధిగృహం = ఇంటిమీద
ఉపదీపం = దీపముదగ్గర సూద్రవత్ = సూద్రునివలె
పరోక్షం = కానరాకుండ

ధా తు పు లు

కురతి = గీయుచున్నాడు ముమూర్షతి = చావసిద్ధముగ
వేత్తి = ఎఱుగుచున్నాడు [నున్నాడు
చూపతి = పీల్చుచున్నాడు, జిజ్ఞాసతే = తెలియఁ దలచు
[జుట్టుచున్నాడు [చున్నాడు

రే బభిధాచార్య! యుష్మత్ శ్యాలకస్య కస్మిన్ శాస్త్రే పరిచయః నర్తతే? అస్మత్ శ్యాకస్య సర్వశాస్త్రేషు పరిచయో నర్తతే. అరే! తస్య వయస్సు ద్వ్యతింశద్వర్షా పేక్షయా అధికం నాస్తీతి భాతి ఖలు, (ఇయంతి శాస్త్రాణి = ఇన్ని శాస్త్రములను) కదా అసంశయం. సః బాల ఇతి మన్యసే కిం? సః సర్వదాపి బృహన్నలాకార ఏవ. ఉత్పత్తితః ప్రథృతి ఏవ మేవ దృశ్యతే. (శ్మశ్రూణి = మీసములు) కదాపి తస్య

ముఖే న రోహంతి. తస్మాత్కారణాత్ (సః జాయమానస్య అగ్రజః, వర్ధమానస్య అనుజః.) తస్య భార్యా కుతాస్తి? సా జనకగృహం వాస్తి. తస్మిన్ దంపత్యోః ఆనుకూల్యం నాస్తి కిం? మహా దానుకూల్యం వర్తతే. చేత్ జనకగృహే కిమర్థ మస్తి? ఏకదా కస్మింశ్చి ద్విషయే దంపత్యోః కలహ స్సంజాతః. తదా కుశుద్ధాచార్యః తన్యాః (కపోలే = చెంపయందు) ఏకం, (చపేటప్రహారం = అరచేతి డెబ్బను) అయచ్ఛత్. తతః సా (సమ్మార్జన్యా = చీపురుతో) దశ ప్రహారాన్ భర్తే, (ఉపహరీ కృత్య = కానుకగా సమర్పించి) కుండాచార్యనామకం పుత్రం (కక్షేధృత్వా = చంకను వేసికొని) ఏకాకినీ పాదచారేణైవ జన్మ మందిర మగచ్ఛత్. కతిపర్వా ణ్యాసన్? పంచవర్షా ణ్యాసన్. తత్ప్రభృతి కుశుద్ధాచార్యః భార్యాముఖం నాపశ్యత్కిం? కిమర్థం నాపశ్యత్, బహు వారాన్ అపశ్యత్. కుశుద్ధః శ్వశురగృహం గత్వా భార్యాం సాంత్యయిత్వా స్వగృహం ప్రత్యానయ ద్వా నవా? భార్యాగమనపరదిన ఏవ కుశుద్ధః శ్వశురగృహం గత్వా భార్యాం సాంత్యయిత్వా “అశ్మద్యహం ప్రత్యామూషీ” తి అపృచ్ఛత్. అనంతరం భార్యా గోమయ వారిణా కుశుద్ధం స్నపయిత్వా నిరుత్త రాసీత్. తతః కుశుద్ధః శ్వశురగృహం నిర్గత్య (అట్టహాసే = వంటపూటింట) నివాసం కుర్వన్, ప్రత్యహం ప్రాతః కాలే శ్వశురగృహం బహిర్వేదికాయాం ఉపవిశ్య శ్వశూశ్వశురా భ్యాం సహ కలహాయమానః బహుజనసమక్షం గ్రామాధికారి సమక్షం చ (వ్యవహారకారణం = వ్యాజ్యేషు కారణమును) కల్ప

యిత్యా. మధ్యే మధ్యే పరోక్షం శ్యాంకపాదతాదనాని
 అనుభవన్, త్రిచతురదినానంతరం నిరాశస్సన్ స్వగ్రామం
 ప్రావిశత్. (కించత్కిం = ఏమయితేనేమి) సః అతీవ విద్వాన్
 ఖలు; తేన కారణేన, పరోక్షవ్యాపారం పరోక్షమేవ అస్థాప
 యత్; ప్రత్యక్షవ్యాపారం ప్రత్యక్షమే వాస్థాపయత్. ఏతాన
 త్వర్యంతం పునఃపి సః శ్వశురగృహం కస్మి న్కోణే అస్తివా
 న జానాతి. తస్మి తస్య భార్యాదర్శనం కథం భవతి? రే
 అప్సంభట్ట! కుశుద్ధాచార్యః పాపపహీనః కిం? సహి
 సహి. తస్మద్భృతి శ్వశురగృహం (న పదా స్పృశతి =
 త్రొక్కడు) కింఁ, తస్య భార్యా ఈషతోక్తిప్రేతి
 నచనమేనకింఁ, సైవ తదాతిదా స్వజన్మస్థానాత్ పంచమహా
 పాతకపురాత్ ఆగత్య కుశుద్ధాచార్యగృహే ద్విత్రాణి దినా
 న్యుపిత్వా, దినవ్యయమధ్యవచ, స్వాగమనం, గ్రామస్థానాం
 అష్టాదశచర్ణానాం యథా విదితం భవతి, తథా భర్తా సాకం
 సరససల్లాపాదికం కృత్వా, సరదిన ఏవ పునర్జనకగృహం (గచ్ఛంతీ
 ఆసీత్ = వెళ్ళుచుండెను.) ఏతాదృశేన భర్తా సాకం, తాం త్రి
 పథగాం వినా, అన్యైశ్చా స్త్రీ సంతరితి? ఏతస్మిన్మూలికాలే సా
 అతీవ పతివ్రతేత్యేవ వక్తవ్యా. తస్మాదేవ దైవానుగ్రహేణ
 తస్యాః (ఉదరం అశలత్ = కడుపు పండెను.) ఏనంచ కుశుద్ధస్య
 ఇదాసీం ద్వా పుత్రౌ, త్రిసః పుత్రికాః సంతి. సమ్యగస్తిరే,
 కుశుద్ధపుత్రాంతః. బాధమేనకింఁ ఆదా దంపత్యోః కస్మిన్వి
 షదో వివాద స్సంజాతః? హే అప్సంభట్ట! సావధానం వదామి
 శ్రుమి. కుశుద్ధాచార్యః అతీవ ఆచారసంపన్నః. జలేన అగ్నిం

క్షాళయతి, అగ్నినా వస్త్రాదికం (శోధయతి = శుద్ధిచేయును.)
 స్వయమేన పంచపాత్రేణ శుద్ధోదకం ఆనీయ, ఏత
 త్స్పృతజలేన తత్స్పృతజలం, తత్స్పృతజలేన ఏతత్స్పృత
 జలం చ పోక్షతి. లఘుశంకానివృత్త్యనంతరం కంఠోల
 మాత్రేణ గోమయేన చ వినా, తస్య కరపాదాదిశుద్ధిః స సిద్ధ్యతి.
 అతీన ఛాందసః, ప్రథమభార్యకాలే యథాకథంవా, తస్య
 కాలః సుఖేనైవ గతః. ఏషా తస్య ద్వితీయభార్య. తస్యా నామ
 ధేయం త్రివధగా ఇతి. ఏషాపి బుద్ధిమతీ ఏచ. చేత్సిం! తాదృశ
 చాఛందసస్య సన్నిధౌ, జీననం అతీవ కష్టసాధ్యం. తత్రాపి ఏతస్మి
 న్నాపయ్యనే సుహరాం కష్టసాధ్యమితి వక్తవ్యం. ఏచంస్థితే, ఏక
 స్మిన్ దినే కన్యాశిచ్చిత్ సువాసిన్యాః శ్రాద్ధ మావతితం. కుకుద్ధా
 చార్యః పూర్వభోక్తా, త్రివధగా పూర్వభోక్తీ. శ్రాద్ధమంత్ర
 మపి కుకుద్ధాచార్య ఏవ అవదత్. శ్రాద్ధకర్తుః సంస్కృతభా
 షాయాం సుతిరాం ప్రవేశః నాస్తి. తేన కారణేన, యజమానః
 మూకీభావేన కర్మమాత్రమేన కుర్వన్ ఆసీత్. మంత్రకథన
 సమయే కుకుద్ధాచార్యః, 'అస్మద్భార్యం, అస్మద్భార్యయై
 అస్మద్భార్యాయాః' ఇతి బహుకృత్యః ఉచ్చైఃస్వరేణ అవదత్.
 కుకుద్ధభార్యాయాః త్రివధగాయాస్తు సంస్కృతభాషాయాం
 ఈషత్ప్రవేశః అస్తి; తేన హేతునా, భర్తాఉక్తం 'అస్మద్భార్య'
 ఇతినదం శ్రుత్వా, శ్రాద్ధసమయ ఏచ, భర్తాసహ కలహాయిత
 మారేభే. తతః భార్యభర్తారౌ (యజమానస్యపశ్యతిఏవ=యజ
 మానుష చూచుచుండగనే) అఘోరకలహం కృత్వా శ్రాద్ధం
 సర్వమపి విధ్వంస్య, తిలవర్షపాత్రాదికం సర్వమపి పాదైః

మద్దయిత్వా, యజమానోపరి పతిత్వా, కరాకరా మేళయిత్వా, మహాయుద్ధం కృత్వా, అంతః అభోజనేనైవ గృహం గతో. గృహేపి కఠినయకాలపర్యంతం కలహః నాశామ్యత్. తదైన చపేటప్రహారాః, సమ్మార్జనప్రహారాశ్చ ఉద్గతాః. ఇదమేవ కలహస్య కారణం. అహో, ఆః! సమ్యగస్తి కలహకారణం. రే బలిధాచార్య! “కుకుద్ధః అతీవ పంశితః” ఇత్యుచదః ఖలు? ఆద్దికమంత్రే తథా కిమర్థం (ప్రామాద్యత్ = పొరపడ్డాడు?) రే అప్పంభట్ట! సర్వమపి జ్ఞాత్యైవ సృచ్చసి కిం? శ్లో. ‘ప్రమాదో ధీమతా మపి’ ఇతి త్వం న వేత్సి కిం? కుకుద్ధోఽపి అతీవ ధీమాన్; తేనైవ కారణేన తస్య ప్రమాదః.

కుకుద్ధాచార్యుడు రెండువెండ్లిని చేసికొనుటయే తప్ప. ఎందుకనగా, అతడు పవిత్రపూర్తి అయినవాడుగా చెప్పు నచ్చును. నోటిలో పండ్లున్నచిన్నమాటయేగాని, అవి కృత్రిమ దంతములేకాని స్వతస్సిద్ధములు గావు. (బట్టలలవాడు=ఖల్వాటః) కాబట్టి తల నెఱసినదో లేదో తెలియదుగాని తల వెండ్రు కలే యున్నచో అన్నియు కల్లునురుగునలె (కనబడేవే = దృశ్యేరన్నేన) అనినిశ్చరము జీసిగింజతో సమాన మయినది గదా. ఇటీవల చూపుకూడ నించుక మధ్యస్థ మయినది. మొన్న నీ వెక్కడికి వెళ్లుచున్నానయ్యా అని నేనడుగగా మా యూళ్ళో వాన కురియ లేదని జవాబు చెప్పినాడు. అయిదు రోజులక్రిందట మాముసలియెద్దను చూచి, యేమనుకొన్నాడో యేమో, ‘నమో నమః - నమో నమః’ అని మూడుసార్లు నమస్కారముచేసినాడు. ఆసంగతి నేనుమాత్ర మెఱుగు

దునుగాని మఱొకరికిఁ దెలియదు. ఇట్టి స్థితిలో వానిఁ బెండ్లి
యెందుకు? నాకు బానమఱిదియే; అయిన నేమి? అన్యాయ
ముగా ఆత్రిపథగాడేవి వీని నిమిత్తము దుఃఖించుచున్నది.
అరే బలిద్దాచార్యులు! తరువాత కుళుద్దాచార్యకథ నంతయు
చెప్పదువుగాని, నే నొకమాట అడుగుతాను చెప్పు. మీసోమ
యాజులుగారి కెందుకురా ఈ పెండ్లిప్రయత్నాలు? ఆయన
చావ సిద్ధముగా నున్నాడనుగదా? మొన్న నేను రాజగారింటికి
వెళ్ళితిని. అక్కడ కోటమీది యింట్లో కూర్చుండి యేమో
పురాణము చెప్పుచున్నాడు. రామ రామా, ఒక్కమాటయి
నను తెలిసినదా నాకు! ఏమియు తెలియలేదు. ఎందుకు
తెలియును, నోటిలో నొక్కపల్లెన నుండినగదా? ఎలుక
కన్నమువలె నున్నది నోరు. ఓరి అప్పంభొట్లూ! వానికి పండ్లు
శీవుగాన ఎక్కువయేం డ్లున్నవని అనుకొన్నావా? ఛీ ఛీ వానికి
రెండేళ్ళక్రింద పుష్కరములలో పెద్ద జబ్బు పిచ్చినది. అప్పుడు
భాంజునకర్పూరము వేసినారు. దాని (పొగరుచేత=తైక్షణ్యం)
పండ్లన్నీయు ఝల్లున గాలిపోయినవిగాని, ఆయనకు వయ
స్సెక్కడ నున్నదిరా? పిచ్చివాఁడా! ఆ జబ్బులోనే సంధికూడ
కనబడ్డది. దానిచేత అక్కడ తేనెచెం బుంజుగా, ఆ తేనె నం
తయు నెత్తిమీదను మొగముమీదను పోసికొని మర్దనచేసి
కొన్నాడు. అందుచేతనే తలయు మొగము నెఱసిన ట్లున్నది.
జబ్బులో అన్ని వెండ్రుకలు ఊపిపోయినను బాగుగనే యుం
డేది; అట్లా కాక, అన్నియు నూపిపోయి నాల్కుగైదు మాత్ర
ము తెల్లగా నిలచియున్నవి. అందుచేతనే చూచువారు పొరఁ

బడుచున్నారు. ఓరి దొంగవాడా! సోమయాజులుగారు నీకు
దగ్గరవాడనియూ అతనిలోనను అన్నిటిని కప్పిపెట్టుచున్నావు.
పాపము మొన్నటికుళుద్ధాచార్యులకు పవ్విపూర్తి అయిన
దనుచున్నావా? ఇటువంటి సత్తాపాతపు మాటలు నాకు పనికి
రావురా. వాడు ఎటువంటివాడయినను కానీ - గుణము గుణ
మనియే చెప్పవలె, దోషము దోషమనియే చెప్పవలె; కాని
దోషమును గప్పిపుచ్చి గుణముగను, గుణమును గప్పిపుచ్చి
దోషముగను చెప్పరాదు. మొన్నరాత్రి కోనేటిలో నెవరో
పశినారట. నజమేవా? అరే అప్పంభొట్లూ! నీ వేమియు
నెఱుగనివానివలె ఉంటావు. ఎక్కడికిని కదలవు. అన్నిసంగతు
లును నీకే తెలియుచున్నవి. అవును పశినమాట సత్యమే.
అందుకొంతకేగా, మహానుభావులు, భూతదయాపరులు,
నిష్పక్షపాతులు, అయిన పెద్దలు చాలమంది స్త్రీలకుగూడ
పురుషులతోపాటు, వివాహములు జరుగవలయు ననియు,
(పదింటికి మించకుండు=నశానధికం) చేయవలయుననియు, అట్లు
'సతి మేకాదశం కృధి' అని వేదములోనే యున్న దనియు,
రాధాంగిములుచేయుచున్నారు. ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను మన
పూర్వాచారసరాయణులకు ఆవిషయము, (నచ్చుట లేదు =
స రోచితే) బలిద్ధాచార్య! మొన్నటివిషయ మెనరిది? ఏమి నీ
చమత్కారము! (తెలియన ట్లడుగుచున్నావు = అజ్ఞాత ఇవ
పృచ్ఛసి) ఆనాటి సంచాయతీలో దేవరవారుకూడ, నాక్షు
లేట గా? ఓరి దొంగ! ముందుకాళ్ళకు బంధము వేయుచు
న్నావా? ఆ సంగతియే నాకు తెలియదు. మొన్న నేను భోజన

విషయములో మతాధిపతి ఫలానివారిని పిలువఁ గూడదని నాకు రహస్యముగా కబురంపినాఁడు. అట్లుపైన, నేను కొంచె మాలోచించితిని. ఇంతలోనే ఎఱో యీమాట నా చెవుల వేసినారు. అది నిజమో అబద్ధమో అని కనుఁగొనుటకు నిన్నడిగి నాను, గాని, నా కాసంగతి యెంతమాత్రమును తెలియదురా బావా' పోసీలెమ్ము. ఈసంగతి యెందుకుగాని యేదైన మంచి సంగతి మాట్లాడుకొందాము. మా దేవతార్చనపెట్టెలోని గంట నెవఁడో యెత్తుకొని పోయినాఁడురా. అప్పటినుండియు దేవతార్చనలో గంట లేదు. ఘంటానాదము లేకపోతే దేవ తార్చనయొక్క శోభయే లేదు. అవునురా అప్పంభట్లా! మాకుభుద్ధాచార్యులకుఁగూడ దేవునిపెట్టె విప్పినది మొదలు మరల కట్టేవరకు ఘంటానాదము జరుగుచునే యుండును. పెండ్లి వడుగు మొదలయిన శుభకార్యములపట్టునఁగూడ మా కుకుద్ధుఁడు (మేళగాండ్రకు = మేళకానాం) క్షణమాత్రమయి నను విశ్రాంతినినీయఁడు. సాధారణముగా, మాకుభుద్ధాచార్యుల పోరోహిత్యముచోట భజంత్రీలు మేళమునకు ఒప్పుకొనరు. పంజీతులయొక్క లక్షణ మదియే. రాజమహేంద్రవరములో, ఒకపెద్ద కంచుగంటను, మాకుభుద్ధాచార్యులకొఱకు, ఎఱో పుణ్యాత్ములు, మొన్నటి పుష్కరములో దానమిచ్చిరి. సరే గాని నాయొద్ద కంచున్నదిగాని, మీకుభుద్ధాచార్యులగంట నొక మారు తెప్పించుము; దానిప్రకారము నేనుగూడ నొక గంటను చేయింతును. మాకుభుద్ధుఁడు నాకీయఁడు, నీవే వెళ్ళి అడుగుము. వానికి గంట లేకపోతే దేవతార్చనము, మేళము

లేకపోతే పారోహిత్యము సాగవు. కావున వాడు నాకీయడు. ఒరే, బోద్ధుడా! నీవు బాత్తుగా (నిర్మొగమాటివి = దాక్షిణ్య శూన్యః) పరోపకారము లేనివాడవు, బహుకృతిముడవు. నీవు నాకు స్నేహితుడవేగాని, అయిన నేమి, చింతాకంఠ యుపకారము నీవలన నాకు లేదు. పోనీలే, నాకుమాత్రము సమయము రాదా! నీవు మేకపెంటికంటివాడవు. పోనిమ్ము నీ వాపు పేడకంటివాడవు. నీవే కీర్తిని సంపాదింపుము. నాకు వద్దులే.

సప్తనవతితమః పాతః = తొంబదియేడవ పాతము.

ఈ భాషయందు 'తారతమ్య' మని యొకటి కలదు. తారతమ్య మనగా, హెచ్చుతగ్గులు. రెండు వస్తువులలో నొకటి హెచ్చు అని చెప్పవలసినపుడు 'తరి' అను ప్రత్యయమును, అనేకవస్తువులలో నొకటి హెచ్చు అని చెప్పవలసి వచ్చినపుడు 'తమ' అను ప్రత్యయమును విశేషణమునకు జేర్చవలయును. ఉదా:- వృక్షః స్థిరః = (చెట్టు స్థిరమయినది) పర్వతః పృథ్విః స్థిరతరః = (కొండ చెట్టుకంటెను మిగుల స్థిరమయినది.) ఈశ్వరః సర్వేభ్యః స్థిరతమః = (ఈశ్వరుడు అన్నిటి కంటెను ఎక్కువ స్థిరమయినవాడు.) ఈ మూడుదాహరణములకు గ్రామముగా సర్థము - మొదటి యుదాహరణములో 'స్థిరః' అనునది నిజస్థితిని దెలుపును. రెండవ యుదాహరణములో 'స్థిరతరః' అనునది 'తరి' స్థితిని దెల్పును. మూడవ యుదాహరణములో 'స్థిరతమః' అనునది 'తమ' స్థితిని దెల్పును. మూడుదాహరణములలోను, స్థిరశబ్దము విశేషణ వాచక

మయినది. దీనికి నిజస్థితిలో మార్పేమియు నుండదు. రెండింటిలో నేది యెక్కువ స్థిరమో దెలుపఁబడినపుడు, స్థిరపదము నకు 'తర' అను ప్రత్యయమును జేర్చి 'స్థిరతరః' అని వాడితిమి. అప్పుడు 'స్థిరతరః' - అనుపదము నిజస్థితికంటె మించిన తరస్థితిని దెల్పెను చెట్టు, కొండ అను రెండువస్తువులలో చెట్టునందుకంటె, కొండయందు స్థిరత్వ మెక్కువ యున్నదిగాన, 'తర' స్థితి చెప్పవలసి వచ్చెను. మూడవ యుదాహరణములో ననేకవస్తువులకంటె, ఈశ్వరునియందు స్థిరత్వ మధికముగ నుంటచే, 'తమ' స్థితి చెప్పవలసివచ్చెను. అనగా, ఈశ్వరునియందు హస్తస్థిరత్వమంత స్థిరత్వము మఱియెక్కడును లేదని భావము. ఇందులనే అజంతము లయినట్టియు, హలంతము లయినట్టియు, విశేషశబ్దముల కన్నిటికిని, తర, తమ, ప్రత్యయములను జేర్చి చెప్పవచ్చును. తర, తమ ప్రత్యయములఁ జేర్చిన శబ్దములన్నియు, పుంలింగములో రామశబ్దమువలెను, నపుంసకలింగములో ఫలశబ్దమువలెను, స్త్రీలింగములో రమాశబ్దమువలెను నడుచును. ఈ ప్రత్యయము లెప్పుడును ప్రాతిపదికములకే చేర్చబడును ఉ॥ బలవత్ + తరః = బలవత్తరః, బలవత్ + తమః = బలవత్తమః. నిజస్థితి— ౧॥ బలవాన్ = బలవంతుడు. ౨॥ బలవత్తరః = అంతకంటె బలవంతుడు. ౩॥ బలవత్తమః = అందఱికంటె బలవంతుడు. నపుంసకమున బలవత్తరం, స్త్రీలింగమున బలవత్తరా; నపుంసకమున బలవత్తమం; స్త్రీలింగమున బలవత్తమా.

రే బభిధాచార్య! కుభుధాచార్యః ప్రత్యహం స్వగృ
 హా ఏవ భుంక్తే కిం? నహినహి కన్యచిత్ గృహస్థస్య గృహే
 అనుదినం దేవతార్చనం కృత్వా తలైవ భుంక్తే. గృహస్థస్య
 బ్రాహ్మణభక్తి రధికా; తేన హేతునా సః గృహస్థః కుభు
 ధస్య మాస్తే ఆపాశనం నిక్షిప్య స్వస్య పంక్తా కుభుధం భోజ
 యతి. అపిచ కుభుధః తస్య గృహస్థస్య పురోహితః. మానద్వ
 యాత్వాక్ కశ్చిచ్ఛోరః గృహస్థస్య గృహే ప్రవిష్టః. కోఽసా
 గృహస్థః? అరే! త్వం న జానాసి కిం? హుళక్కిరాయః.
 హుళక్కిరాయస్య ఆస్తిః నష్టా కిం? హుళక్కిగృహే ఆస్తిః
 కిమస్తి? దేవతార్చనపేటికాం ఘంటాంచ చోరయిత్వా గత
 శోఽరః. దేవతార్చనపేటికాయాం ద్విత్రాః పాపాణాః సంతి.
 దేవతార్చనపేటికా కృష్ణాజననిర్మితా. పాపాణైః కృష్ణాజన
 పేటికయా చ చోరాణాం కిం ప్రయోజనం భవేత్? తేన
 హేతునా సాలగ్రామసహితాం దేవపేటికాం తటాకసమీపే
 పరిహృత్య, ఘంటా మేకామేవ గృహేత్వా చోరః పలాయితః.
 తత్ప్రభృతి హుళక్కిరాయస్య గృహే దేవతార్చనా నాస్తి.
 దేవపేటికా లభా వా, న వా? దేవపేటికా లభా. తర్హి
 దేవతార్చనా కిమర్థం నాస్తి? తాతాచార్య! శ్రుణు వదామి.
 అస్మత్కుభుధస్య దేవపేటికాభావేఽపి ఘంటా అస్తిచేత్,
 దేవతార్చనా చలతి; నోచేన్న. తర్హి కుభుద్ధాయ హుళ
 క్కిరాయః ప్రతిమాసం కిమపి వేతనం దాస్యతి వా? వేతనం
 న, గీతనం న; భోజనమేవ వేతనం. తర్హి కుభుధస్య సంసార
 యాత్రా కథం చలతి? కుభుధస్య సంసారనిర్బంధః విశేషేణ

నాస్తీతి ఇతిః పూర్వమేన మయా ఉక్తం ఖలు. అపిచ కుకుద్ధ
 స్యాపి, దేవతార్చనాయాం గౌరవం నాస్తీతి తాత్పర్యం.
 తేన కారణేన కుకుద్ధః ఇదానీం పురాణం కథయన్ కాల
 శ్చేపం కరోతి. కం గ్రంథం కథయతి? భాగవతం. విశ్వ
 గృహే కథయతి? శివాలయే. తత్ర శ్రోతారః కేవా ఆగచ్ఛంతి
 కిం? బహ్వ్యః ఆగచ్ఛంతి [విశ్వస్తాః = విధవాః.] తాసాం
 మధ్యే లారకాణాం మధ్యే చంద్రాన కుకుద్ధః ప్రకాశమాన
 స్సన్ పురాణం కథయతి సృత్యహం. తస్య కంఠధ్వనిః ఉచ్చై
 స్తరః. తేన కారణేన ప్రాయశః శ్రోతృజనానాం నిద్రా నో
 దేతి. తే బలిద్ధ! తస్య శ్లోకాన్వయశక్తి రస్తిరే? శ్లోకా
 న్వయశక్తి ర్వా పాకాన్వయశక్తి ర్వా మయా న జ్ఞాయతే.
 ఏకస్మిద్దినసే పురాణశ్రవణకుతూహలేన అహమపి తత్రాగచ్ఛం.
 తదా కుకుద్ధః రాగాలాపాదికం కుర్వన్, హస్తా భ్రామయన్,
 ఉచ్చైః స్వరేణ పురాణం కథయన్ నాసీత్. తదా దీపవర్తిః
 కుర్వత్యః పూర్వసువాసిన్యః తచ్ఛ్రుణ్వత్యః కాశ్చన (అశ్రూ
 ణి=కన్నీటిని) అముంచన్. కాశ్చన అతిష్ఠ్యన్. కాశ్చన
 “ఛీ రాండేయ, ఛీ గర్దభపుత్ర” ఇతి అనించన్. తత్ర కారణం
 మయా కథమపి న జ్ఞాతం. తదా కథాసందర్భః కః? కోవా
 వివిచ్య నత్తం న పారయామి; తథాపి (యానత్స్మృతి=జ్ఞప్తి
 యున్నంతఃకరము) నదామి శుణు. ప్రథమతః మంగళశ్లోకం
 పఠిత్వా కుకుద్ధః అర్థం వత్త మారభత. పురాణపద్ధతిం నదామి
 శుణు. “భోస్సభ్యాః! తత్ర హస్తినావతీపురే, సుగ్రీవస్య
 జ్యేష్ఠః పరశురామః, బకస్య భార్యా మండోదరీం బలా

త్కారేణ కేశేషు గృహీత్వా, గుభేత్ గుభేత్ ఇతి, తస్యాః, (వృష్టే=వీపుమీన) ముష్టిభిః ప్రహరన్" ఇత్యుక్త్వా. కంచన కాలం సప్తమస్వరేణ రాగాలాపం కృత్వా, పునశ్చ, "తాం మంజోదరీం, హరిశ్చంద్రస్య గృహసమీపాత్ నీత్వా ఉత్తర సముద్రే సారయిత్వా, ఉపరి పాషాణాన్ పాక్షిపత్" - ఇతి శేషం కోపేన పూరయిమామహ. మమ హృదయే, అతీవ ఆశ్చర్య ముదభవత్. తదా ఆహం రుదతీం పూర్వసువాసీనీం సమేత్య అపృచ్ఛం. అంబ! కిమర్థం రోదిషీతి. తతః సా అవద త్ఫలు, తస్యాః మంజోదరీతి కాశన పుత్రీ ఆసీత్ఫల; తస్యాః జామాతా, తాం మంజోదరీం ఏవమేవ బలాత్కారేణ అమారయత్ఫల. తద్విషయం స్మృత్వా రోదిమీతి ప్రత్యుత్తర మయచ్ఛత్. ఏవమేవ అన్యః విశ్వస్తాశ్చ తత్తదనుసారేణ ప్రత్యోత్తరయన్. రేబభిద్ధాచార్య! సమప్త్యం కుభుద్ధాచార్యః ద్రవ్యాదైవే అతీవ చతుర ఇతి భాతి. కుతస్తవ సంశయః? అస్మదీయ, (సవయస్కేషు = ఈడువాండ్రలో) సర్వేష్వపి కుభుద్ధః చతురతమః. ఆగామిసోమవాసరే కక్కయశ్రేష్ఠి గృహీ వివాహః చలిష్యతి. కస్య వివాహః? తస్యైవ వివాహః. అరే, కిమేతత్! కక్కయశ్రేష్ఠీ సప్తతిహాయనః ఖలు; కిమర్థం రే తస్య పున శ్చతుర్థవివాహాప్రయత్నః? కుత ఇతిచేత్; తత్ప్రతినిధిభూతాయాః కన్యాశ్చి ద్విశ్వస్తాయాః ప్రపంచే ఆవతారార్థం. వివాహస్తు మహావైభవేన ప్రచలిష్యతి కిల. తత్ప్రతి కుభుద్ధస్యై వాధ్వర్యం.

అరే బలిష్ఠుడా? మీకు పాలము లెక్క డెక్కడ నున్నవిరా? మాకు పాలములు చాలచోట్ల నున్నవి. మీకు సాలు కేమాత్రము మక్తా వచ్చును? మక్తామాట నడుగకుము. మా మాన్యములన్నియు ఆర్జ్యములను గోరుచుండును. అనఁగా నా కర్థము కాలేదు. నీమాట లన్నియు నిటువంటివేరా! ఓరి పిచ్చివాడా! మా మాన్యము లో విశేషముగ దిర్భ మొలచు చుండును. ఇప్పుడు తెలిసినదా నామాటల కర్థము. (మాట కాదులయొక్క = వాగ్విదాం) మాట లన్నియు నిటులనే యుండును. కాని సర్కారునకు పన్ను ఎంత? (మావంతు = ఆస్మద్భాగః) ఇరువది రూపాయలు. మా చిన్నాయనగారి వంతు ఏబదిరూపాయలు. మీచిన్నాయనగారికి భూము లెక్కువగా నున్నవా యేమి? మాకన్న తక్కువేగాని, వానిలో ఎంట యెక్కువ పండును. మీభూములలో (లేనిపంట=అవిద్య మానం ఫలం) వారిభూములలో నెట్లుండును? మాభూములలో దర్భమాత్రమే పండును; వారిభూములలో నువ్వులు గూడ పండును. పితృకార్యములవిషయములో మఱియొకరిని వా రాశ్రయింపరు. ఆకారణముచేత సర్కారువారు వారికి పన్నెక్కువ (విధించినారు = వ్యధదధన్.) మొన్న గ్రామకంఠము నందు నాలుగుయకరాలభూమికి నీవు (దర్భాస్తు = యాచ్ఛా పత్రం) పెట్టినానట; ఏమయినది? పెట్టినానుగాని, అందులో నొకమిత్రభేదము జరిగినది. అదివఱకే కరణముగారికిని మాకును కొంచెము మనస్పర్థ. ఓరి తెలివిగక్కువవాడా! కరణము గారితోకూడ నేల విరోధము పెట్టుకొన్నావురా? అదియును

మా గ్రహచారముచేతనే నచ్చినది. ఎందుకనగా, కరణము గారు శ్రీ వైష్ణవసంప్రదాయము వారు. నేనును మొదట నెవ్వనైన నేమి, ప్రస్తుతమునందు ద్వాదశశోధ్యపుష్కరము లను బెట్టుచు, రామానుజస్మరణ జేయుచు, చక్రాంకనము లను పొంది శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయములోనే యుంటిని. అయితే మొదట మీరు శ్రీవైష్ణవులు కారా యేమిటి? ఈ సంగతి ఇన్నాళ్ళనుండియు నెఱుగవా యేమి? అబ్బే నా కేమి తెలియునురా? నీవు ఇప్పుడు చెప్పుచుంటివి గాన విను చున్నాను. సరే కానిమ్ము. మునుపు మానంశములో నెవఁ డో యొక అపాత్రుఁడు శ్రీ వైష్ణవకన్యను చూచి దానిని పెండ్లాడఁదలచి శ్రీవైష్ణవచులమును పుచ్చుకొన్నాడట. పిమ్మట తాను మగమునుండి (చెడినాఁడేకాని = భృష్ట వచకింతు) ఆ శ్రీవైష్ణవులమార్తెము ఆపిల్లను ఆయన కీయలేదు. అంతట (అసలు = ప్రథమతః) నియోగిబిడ్డ గాదూ, ఎక్కడికో దేశాం తరము వెళ్ళి అక్కడ నొక చక్కని సాతానిపిల్లను కట్టికొని, జయ్యచువారియొద్ద చక్రాంకితుఁడయి, తన భార్యకుఁగూడ చక్రాంకితము చేయించి, కొన్నాళ్ళయినతరువాత ఘరల స్వగ్రామమునకు మారుపేరుతో నచ్చి, ఆయాఠనున్న శ్రీ వైష్ణవులయొక్క అన్ని యిండ్లలో విందుల నారగించి, సర్వ సాంకర్యముఁజేసి (తనపగ దీర్చికొన్నాడు = స్వస్య వైరం నిర కూతయిత్.) (కొన్నాళ్ళయిన పిమ్మట ఈసంగతి యెట్లో (ప్రొక్కినది = ఉపశ్చయిత్.) పిమ్మట వారందఱును వ్రాచుశ్చిత్తములు చేసికొని, ఆయనపైన వ్యాజ్యము వేసినారు. ఆసందర్భ

మూలో (కే సంతయు = వ్యవహారః సర్వోఽపి) రుజువయినది =
 యథార్థీకృతః.) అప్పుడు తనకు చక్రాంకితము చేసి తీర్థప్రసా
 దము లిచ్చి సహపంక్తిని భోజనముచేసిన జియ్యంగారికిగూడ
 ప్రాయశ్చిత్తము కావలసివచ్చినది. (ఛేదార్యాగ్యుడా! = ధిక్
 దుర్భగ) జియ్యంగారికి ప్రాయశ్చిత్త మేమిటిరా? మా తాత
 గాడు అంతవఱకు ఓసికొనవచ్చినాడురా - అప్పుడు జియ్యం
 గారిని సాక్షిగా విచారించినారు. అటుపయివ జియ్యంగారు
 ఆపిల్ల సాతానిపిల్ల యైనమాట నిజమే, అని సాక్ష్యమిచ్చినాడు.
 పిమ్మట (జడ్డిగారు = ప్రాప్తివాకః) జియ్యంగారిని ఇట్లు ప్రశ్నిం
 చిరి. 'ఏమండీ జియ్యంగారూ! ఇపు డీనంబెరుమాళ్ళకు కులమేది,
 శ్రీవైష్ణవకులమా, సాతానికులమా, నియోగికులమా? ఈమూ
 డును కాదా? చెప్పండి' అని అడిగెను. అప్పుడు జియ్యంగారు
 మహాపంకితులుగనుక, మహాసమర్థులుగనుక, అష్టాదశ వర్ణ
 ములవారినిగూడ మహాశ్రీవైష్ణవులను చేయుటకు లేగిన అవకా
 శము మామతములో నున్నదని, బోలెడు కారికలను, ధర్మ
 శాస్త్రములను, ద్రావిడవేదములను, కోట్లలో గంగాప్రవా
 హమునలఁ జనువుచు నుపన్యసించిరి. ఆవాక్ప్రవాహమును
 విని జడ్డిగారు ఊగైపోయినారు. పిమ్మట వాడులతరపు స్త్రీడు
 గారు లేచి జియ్యంగారిని (క్రాస్ = చ్యుతిరేకప్రశ్నాన్) (చేసిరి=
 అప్రశ్నన్.) ఓరి బలిద్దా! మా శ్రీవైష్ణవమునకు ఎన్ని
 త్రిప్పలు తెచ్చినావురా, బాగుగ నున్నది! ఏమని క్రాస్చేసి

నారు ? చెప్పుతా విను. అయితే సరేగాని, జిహ్వంగానూ !
మిరిపుడు ఈనంబెరుమాళ్ళుగారు భిక్ష చేసినచో స్వీకరింతురా?
నిరభ్యంతరముగా స్వీకరిస్తాము. అంతేకాదు; మా అనంతరము
ఈయాశ్రమము వారి కిచ్చినను అభ్యంతరము లేదు అని చెప్పిరి.
వ్యాజ్యమును కొట్టివేసిరి. చూచితివా మాతాతమండా
కొడు కెంతవ్రోహోజకుడో !

అష్టనవతిలమః పాఠః = లోబదియెనిమిదవ పాఠము

‘ప్రేయస్’ శబ్దము - సకారాంతము

పుంలింగము. ప్రియుడు అని అర్థము ;

ప్ర. ప్రేయాన్ - ప్రేయాంసా - ప్రేయాంసః

ద్వి. ప్రేయాంసం - ప్రేయాంసా - ప్రేయసః

తృతీయావిభక్తి మొదలు వేధశ్శబ్దమువలెనే.

(౪౯ వ పుట చూడుము.)

స్త్రీలింగము — ప్రేయసీ = ప్రియురాలు.

ప్ర. ప్రేయసీ - ప్రేయస్యా - ప్రేయస్యః

నపుంసకము - ప్రేయః = ప్రియమైనది.

ప్ర. ద్వి. ప్రేయః - ప్రేయసీ - ప్రేయాంసి.

స్త్రీలింగమున ‘శారీ’ శబ్దమువలెనే.

నపుంసకమున ‘మనస్’ శబ్దమువలెనే.

(౫౦ వ పుట చూడుము.)

ఈ క్రిందిశబ్దము లన్నియు ప్రేయస్ శబ్దమునలె నడచును.

శ్రేయాన్ = మేలైనది	స్థేయాన్ = స్థిర మయినది
జ్యాయాన్ = పెద్దది	స్థేయాన్ = ఒత్తైనది
భూయాన్ = అధికమైనది	బంహీయాన్ = గొప్పది
మహీయాన్ = గొప్పది	స్వరీయాన్ = విండ్లు గడచినది
లఘీయాన్ = చులకనిది	సాధీయాన్ = మంచిది
గరీయాన్ = గొప్పది	సరీయాన్ = మేలయినది
అల్పీయాన్ = చిన్నది	యవీయాన్ = చిన్నది
స్థవీయాన్ = గొప్పది	కనీయాన్ = చిన్నది
డవీయాన్ = దూరపుది	ద్రాఘీయాన్ = పొడవైనది
నేదీయాన్ = చేరునది	పాపీయాన్ = పాపపుది
ప్రళీయాన్ = గొప్పది,	క్షోదీయాన్ = క్షుద్రమయినది
[విశాల మైనది]	
మదీయాన్ = మెత్తనిది	క్షేపీయాన్ = క్షృరిత మయినది
దగ్ధీయాన్ = గట్టిది	బలీయాన్ = బలమయినది

ఈ పదము లన్నియును, 'తర' స్థితిని దెలుపు పదములే. వీనియందు నున్న 'ఈయాన్' అను ప్రత్యయమును దీసి, 'ఇప్త' అను ప్రత్యయమును జేర్చినచో 'తమ' స్థితిని దెలుపునట్టి పదము లగును. ౬౩ శ్రేయాన్ = మేలైనది. శ్రేష్ఠః అన్నిటిలోను మేలైనది. పాపీయాన్ = పాపాత్ముడు. పాపిష్ఠః = అందఱికింబెను ఎక్కువపాపాత్ముడు. 'ఇప్త' ప్రత్యయము చేరిన పిమ్మట శబ్దము పున్న పుంసకములందు అకారాంత మగును. స్త్రీలింగమున అకారాంత మగును.

ఉత్తరదేశే భూమాంసః పండితాః సంతి. పర్వతానాం
హిమవాన్ ప్రదిష్టః. తస్మిన్నేన పర్వతే బలిస్తాః వ్యాఘ్రాది
కూరజంతవః సంచరంతి. తత్రైవ బహునారాయణ, బ్రహ్మ,
కపాల, కేదార, గంగోత్తరీ ప్రభృతీని బహూమాంసి పుణ్య
క్షేత్రాణి సంతి. భూమాంసః పాపీయాంసః తాని క్షేత్రాణి
గర్వా పాపం శమయిషుకామాః తత్ర నదీషు స్నాత్వా కింవా
కర్మజాలం కుర్వంతి; కింఽనునఃపూర్వకం కృతస్య పాపస్య
శాంతిః కథం భవిష్యతి? యే బలిన్ధ! తవ నంబెరుమాళ్లుః అతీవ
సమర్థః. పరనంచనాయాం (సటీయాన్=సమర్థుడు) ఇతి భాతి.
అనంతరం కి మాసీత్? అనంతరకథాం కథయేయం శుని.
తతః ప్రాప్తివాః అభియోగం నంబెరుమాళ్లుపక్షే పరి
ష్కృతివాన్. పశ్చాత్ వాదిన స్సర్వేపి శృంగభంగం
ప్రాప్య కింకర్తవ్యతామూఢా స్సంతః కతిపయకాలపర్యంతం
తూష్ణీ మాసన్. కింఽను తేషాం హృదయదాహః న శాంతః.
ఏచంస్థితే నంబెరుమాళ్ళోః పితౌ స్వర్గ మగచ్ఛత్. తస్మిన్
సమయే గ్రామస్థాః సర్వీయాంసః శ్రీవైష్ణవాః సర్వేపి
ఏకీభూయ, నంబెరుమాళ్ళోః గర్వభంగస్య అయమేవ సమయ
ఇతి నిశ్చిత్య శవసంస్కారార్థం కేఽపి నాగచ్ఛన్. తథాపి
అస్మన్నంబెరుమాళ్లుః ధైర్యాత్ నాచలత్కిల. అనంతరం
సాతానిశ్రీవైష్ణవైః తేన శవం వాహయిత్వా, ప్రేతకృత్యం
సర్వమపి యథావిధి నిర్వర్తితవాన్ కిల. ఏచం ప్రకారేణ
సృధాః కేచన కథయంతి. ఏతద్విషయే య త్సత్యం వా,
మయా న జ్ఞాయతే. అరే బలిన్ధ! తస్మి త్వం సంకరజాతీయ

ఇతి భాతి. తాతాచార్య! త్వవపేక్షయా సంకరజాతీయః
 కోనురే? ఛీ రాంజేయ! మాం సంకరజాతీయం వదసి కిం?
 మాస్తు ఏష పృతాంతః. కుశుద్ధస్య కవితాశక్తి రస్తి వా?
 అహో! కుశుద్ధః మహాకపిశ్వరః. ఛీ దుర్భగ! మహాకపి
 శ్వర ఇతి నవ. కుత్రాభ్యస్తవాన్రే కవిత్వ మయం? మంఘాక
 శాస్త్రిసమీపే కుశుద్ధః కవిత్వ మభ్యస్తవాన్. మంఘాక
 శాస్త్రి కః? చింతలవజ్జుగ్రామే మంఘాకశాస్త్రి కశ్చన
 మహాకవిశేఖరః నర్తతే. తస్య సమీపే కవిత్వారంభం కృత్వా
 క్రమేణ కవితాశక్తిం అపర్థయత్. తస్య కవితాశైలి
 కీవృశీ? కవితాశైల్యాః కిం, తస్య కవిత్వే గణదోషో వా యతి
 దోషో వా న దృశ్యతే. గణనియమో వా, యతినియమో వా
 అస్తిచేత్థలు, గణదోషో వా యతిదోషోవా అస్మాభి రుపల
 భ్యతే; సోపి నాస్తి. అయమపి నాస్తి. తస్య కవితాపాకః పిశాచ
 నారికేళపాకః. తస్మా త్కారణాత్ కస్యాపి భేత్తు మశక్యః.
 కంచి త్ప్రబంధ మరచయ త్కిం సః? ఆహ. 'తిలకాష్టమహిష
 బంధనం' నామ ఏకం ప్రబంధ మరచయత్. సమ్యగస్తి తవ
 నచనశైలి. కుశుద్ధస్య భార్య మాతృగృహాత్ కదా
 ఆగమిష్యతి కుశుద్ధస్య గృహం? రే తాతాచార్య! తస్యాః
 ఇదాసీం కిం ప్రయోజన మస్తి? పునరపి దైవానుగ్రహేణ
 సంశామరచిష్ణం దృశ్యతేచేత్, తదా ఆగమిష్యతి. తస్యాః
 చరిత్రం కీవృశం రే? అయి తాతాచార్య! సర్వం జ్ఞాత్వైవ మాం
 పృచ్ఛసికిం, నమ సక్రేణ * భాషయితుం వా? సహింహి రే

* ప్రాయశః ప్రతిభామమునికుమ 'అయ' ధరిచి, అయా

అహం సర్వదా గృహేవన ఉపవిశ్య ద్రావిణప్రబంధ ఆశ్వందాదు
స్తోత్రాదిపారాయణం కుర్వన్ కుత్రాపి న ఒహిర్గచ్ఛామిః ఖలు;
తేన కారణేన కస్య గృహే కిం చలతి నా మయా కిం జాయతే;
త్వంతు భూలోకనారదః; సర్వగృహేషు త్వమేవ; సర్వసృత్యం
తాః త్వదీయా ఏవ; తన అజ్ఞాతం నకించిన ప్యస్తీతి మమాభి
ప్రాయః; అతే స్త్వాం సర్వవిషయాన్ సృచ్ఛామి; మయి కోపం
మా కార్షీః. హే తాతాచార్య! ద్రావిణప్రబంధాది పారా
యణకర్తుః తన కుకుద్ధవృత్తాంతేన కిం ప్రయోజనం? రే బలిద్ద!
త్వంతు మమ అతీన ప్రేయాన్ ఖలు; తతః తన ఆగమనసమయే
త్వయాసహ సంభాషణం నకుర్యాంచేత్ త్వన్మనః ఖద్యేత కింవా
ఇతి తాత్పర్యేణ యంకంచివృత్తాంతం (అధికృత్య=గుఱించి)
ప్రస్తావం కర్తమిచ్ఛామి; త్వయా కుకుద్ధవృత్తాంతః జ్ఞాయతే చే
ద్వద, నోచేత్ న. తన కోపః కుశః? నదామి శుశ్రీణు. కుకుద్ధస్య
ద్వితీయవివాహః ఖలు; (ద్విపంచాశేద్ధాయనః = ఏబదిరెండేళ్ళ
వాఁడై) కుకుద్ధః త్రిపథగాం (సర్వత్రైపీత్ = పెండ్లాడెను.) కుకుద్ధః
హిరణ్యవృద్ధః. తేన కారణేనైవ రూపకాణాం సహస్రద్వయం
గృహేత్వా లుబ్ధాచార్యః కుకుద్ధాయ త్రిపథగానామ్నీం
కన్యాం అయచ్ఛత్. వివాహసమయే సా పంచహయస్యేవ.
యథాకథంచిత్ ఈశ్వరానుగ్రహేణ షోడశాబ్దే భాద్రపద
బహుళ అమావాస్యా మంగళవాసరే పూర్వఫల్గునీనక్షత్రే

కాలపురుషవాచక ప్రత్యయములు చేర్చుచో ఆయాధాతువులకు ప్రేర
ణార్థ మేర్పడును. ఉ॥ భాషణే = బలకుదున్నాడు; కాషయతే లేక
భాషయతి = పలికించుచున్నాడు,

సూర్యాస్తమయవేళాయాం త్యాజ్యసమయే సా రజస్వలా
 ఆసీత్. తతః ప్రభృతి మాతృగృహవన నస్తుం తస్యాశ్శిఖిలాషః.
 తర్హి నిషేకముహూర్తః ఆసీద్వా నవా? ఆసీ దిత్యుక్తే ఆసీ దితి
 అవాచయన్. తస్మిన్ సమయే కుశుద్ధః చతుష్టప్తిహాయనః.
 చేత్సిం పూర్వజన్మని కుశుద్ధః బహూన్ సంశాన్ పుత్రదానేన
 అవర్ధయత్. తేన కారణేన వజ్రస్మిన్ ఏకోననస్తప్తిహాయనస్యా
 స్యస్య స్తనంధయదర్శనభాగ్యరేఖా ముఖే స్పష్టం ప్రకాశశే.
 రే బళిద! కుశుద్ధః అతీవ అపృష్టవాన్ ; నోచేత్ పక్షవయన
 స్తస్య సంశాభివృద్ధిః కథం భవేత్ ? అస్తునామ సా కథా.
 కతి ఘంటాః ఆసన్ ? ఇదానీం ఘంటాచతుష్టయ మాసీ దితి
 భాతి. పశ్య సూర్యస్య తేజః శనైశ్శనై ర్మందాయతే. తర్హి
 మయా ఆపణః గంధన్యః. త్వమ ప్యాగమిష్యసి వా ? ఆగమి
 ష్యామి ; మమాప్యాసణే ఈషత్కార్య మస్తి. హింగు సుతరాం
 గృహే నా స్తికిల. తర్హి ఉత్తిష్ఠ గచ్ఛాన. అహం సంసిద్ధోఽ
 స్మి; తాతాచార్య! త్వవైవ ఆలస్యం భవతిచేత్ భవేత్కింతు.
 కుత ఇతిచేత్ ప్రతి బహిర్గమనసమయేఽపి ఉర్ధ్వపుండ్రాణాం
 (నవీకరణం=కొత్తచేయుట) ప్రాయశః శ్రీవైష్ణవానాం సంప్ర
 దాయఃఖలు. త్వమపి వైష్ణవవన ఖలు ? ఆ ! మమ వైష్ణవత్వం
 కీదృశం! (తిష్ఠేత్త్యుక్తే=ఉండుమంటు) అద్యస్థాస్యతి, గచ్ఛేత్త్యుక్తే
 శ్వః గమిష్యతి. బాధమే వోత్తిష్ఠ ; తవ నచనానాం కిం దారి
 ద్ర్యం ! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ. తాతాచార్య! మాస్తే కిమ స్యస్తివా
 ధనం ? అస్త్యస్తి. కియదస్తి ? (కళాచతుష్టయం=నాలుగణాలు)
 అస్తి, ఆవయో రుభయోరపి సర్వాస్తం.

అయ్యా ! తమకు మాన్యము లేయేయూళ్ళలో నున్నవి ? ప్రతిసంచక్తరమున్నూ మీకు ఆదాయము ఎంత వచ్చును ? బళిద్దాచార్లుడా ! మాకు స్థిరమాన్యము లెక్కడను లేవుగాని చరమాన్యము లనేకస్థలములగు దున్నవి. ఓహోహో ! చరమాన్యములనగా మీభూములను మీరు త్రవ్వుకొని కావల సినచోటికి తెచ్చుకొంటారా యేమిటి ? ఓరి చేదస్తుడా ! పండితులమాటలు పండితులకేగాని తెలియవు. నీ కేమి తెలి యును ? తాలాచార్లుగానూ ! నేను పండితుడను గానూ ? నీవు పండితుడవైతే ఇట్లా అడుగనే అడుగవు. అయ్యలైనచో నేను పండితుడనో, పామరుడనో రేపు కక్కయసెట్టిగారి పెండ్లిలో ముత్రత్రయతాంబూల సమయమందు (తెలియక పోదు=న స్థాస్యత ఇతి న.) నీ కెందుకు కోపము ? నీవును బండి తుండవేలే. అబ్బో ! తాలాచార్లు ! నీ శ్లేష్మపు మాటలు నాకు తెలియ ననుకొన్నావా ? నాకున్నా రెండర్థాలమాటలు వచ్చును. ఇదిగో ఇప్పుడే తెలిసినది నీపాండిత్య ప్రకర్షము. శ్లేష్మపుమాట లేమిటిరా మూర్ఖుడా ! శ్లేషమాట లనరా. అవే అవే. నీకు పుట్టెడు దగ్గు ; గనుక నీవు మాట్లాడు ప్రతి మాటయున్నూ శ్లేష్మపదమే అని నా యభిప్రాయము. ఓరి మర్మాప్తుడా ! నాకు దగ్గు అని (ఆక్షేపిస్తూన్నావా = ఆక్షి పసి కిం ?) నీవు మాటాడునపుడెల్లా నోటివెంట చొల్లు పడు తుండే. దాని కేమి చెప్పుతావు ? నాది శిశులక్షణము నీది వృద్ధ లక్షణము. నాపాండిత్యానికి దినదినాభివృద్ధి, నీపాండిత్యానికి దినదిన క్షయము ; సరిపోయిందా సమాధానము ? ఇక నోరు

మూసికొనుము. బాగుగా నున్నది నీసమాధానము. నీవంటి
 వానితో సహవాస మొనర్చుట నాదియే పొరపాటు. నాక
 ట్లాంటిపొరపా ట్లెన్నడును రావు. కాబట్టియే నీ పాండిత్య మెప్పు
 డున్నా పొరపాటు పాండిత్యము. నామాటలతోనే నన్ను
 (ఎడపెడ కొట్టుచున్నావురా = సవ్యాపసవ్యం తాడయసి రే)
 ఓముసలాయనా! నన్ను పండితునిగా నీవు ఒప్పుకొంటేనే
 నీకుకూడా పండితసంభావన దొరకి నాలుగు డబ్బులు కంటి
 కగడతవి; లేకపోతే నీనోట మన్నా నానోట జున్నా. లేక
 నన్ను మూర్ఖుడంటావా? మూర్ఖునిసహవాసగాఁడు వాని
 కన్నా మూర్ఖుడు. గాడిదకు గాడిదతో సహవాసము, గోవు
 నకు గోవుతో సహవాసము. కనుకనే “మూఢో మూర్ఖో
 గార్దభ శ్చైకరాశిః” అని వేదములో చెప్పియున్నది. అబ్బో!
 అంతకంతకు నీ పాండిత్య మెక్కు వగుచున్నదే? ఓహోహో!
 ఇంతే అనుకొన్నావా ఏమిటి? ఇంకా పెరిగిపోతుంది; అందుకనే
 నాది శిశులక్షణ మన్నది. నాకు నచ్చేకాలము, నీకు పొయ్యే
 కాలము; చూచినావా రెండురూపమాటలను ఎట్లా (ప్రయో
 గిస్తున్నానో? = ప్రయనజ్ఞి వా) కాబట్టి (ఎప్పటికయినా
 కాని=కదాపివా భవతు) నాతో దడ్డావాదమును పెట్టుకొన
 వద్దు. పెట్టుకొంటే (నిభాయించలేవు = న నిర్వహేః) సరేలే
 నేనైనా (తమాషాకు = విలాసార్థం) అన్నాను గాని నీ
 యోగ్యత నాకు తెలియదూ! మీతాతగారి యోగ్యతయే
 నీయోగ్యతకూడా. అందు కావంతేని సంశయము లేదు.
 కక్కయ్య పెండ్లిముహూర్త మెప్పుడు? ఎవరు (పెట్టినారు =

నిరచిన్వన్ ?] మాభావమతిదిగాఁడు. ఆకుఘృద్ధుడు ఇంకొకరి
దాకా రానిస్తాడటయ్యా! వాడమ్మకడుపు మాడ-ఏది వచ్చినా
వాడే గళగ్రాహి. వానికి జ్యోతిశ్శాస్త్రమునఁగూడఁ బ్రవేశ
మున్నదా? ప్రవేశ మాన్నదో లేదో భగవంతున కెఱుక.
అరువదినాల్గు కళల్లోను వాడే పండితుడట! ఇంతకూ ఈ కలి
కాలములో మంచి కార్యము లేదు నోరు గలవానిదే రాజ్య
ము. (పోనీగాని = భవతునామ కింతు) కక్కయ్య సెట్టిది
వైష్ణవి సంప్రదాయమా, శైవ సంప్రదాయమా? నేటికి
పదేండ్ల క్రిందటివఱకును కక్కయ్యసెట్టి యింట్లో (పోడశ
కర్మలున్నా = పోడశకర్మాణ్యపి) వైష్ణవసంప్రదాయము
తోనే నడచినవి. ఆనందనామసంవత్సరమునుండియు లింగ
ధారి పద్ధతితో నడచుచున్నట్లు నేను వినుచున్నాను. అప్పటికి
కుఘృద్ధాచార్యులు కక్కయ్యసెట్టిగాఁగింట్లో అడుగు పెట్టలేదా
యేమి? లేదు లేదు. కుఘృద్ధుడు ప్రవేశించినది నిరుడేగా! ఇక
మీది సంవత్సరమును గడ్డే. మన కా వివాహమున కాహ్వా
నము వచ్చునో రాదో. వస్తే నేమి, రాకుంటేనేమి, మతత్రయ
తాంబూల విషయములో ఆహ్వానము పని లేదు. ఇల్లాంటి
సమయములోనే యెవనిమతిమును వాడు నిలువబెట్టుకొన
వలె. వాడు పిల్చినను పిల్వకపోయినను, విఘ్నేశ్వరపూజలగా
యితు అయిదురోజులున్నా మన మక్కడనే యుండితిరనలె.
మనకు రానిద్దంటే యేమి చేతామురా! ఓరి పిచ్చితాతా
చార్యులూ! మనను రమ్మనేవా డుంటే కాదటయ్యా, రావ
ద్దనేవా డుండటం! వామా లేడు, వీమా లేడు. కాబట్టి మన

కాభయ మేమీ లేదు. అరే బభిద్ధా! మనను విలువకుండానే వెళ్ళినట్లయితే జట్టుపట్టి లాగిస్తాడేమో కుళుద్ధుడు? వాడు మన జట్టు పట్టుకొని లాగిస్తే, మనము చూరు పట్టుకొని వ్రేలాడు దాము. నీకు నచ్చిసభయము నాకు లేదు; నావెంట నుండుము; నే నెట్లా పోతూంటే నీవును అట్లాగే పొమ్ము. తాతాచార్లూ! మఱి పంశిరుణ్ణి పంశిరుణ్ణి అని అఘోరి స్తివే ఇదేనా నీ పాంశి త్యము! పెళ్ళికి విలుస్తాకో విలువకో అని దిగులు పెట్టుకోటమేనా పాంశిత్యానికి లక్షణం? బేష్ బాగావుంది. నాకట్లాటి నదురూ బెదురూ లేదు సుమా. మొన్న హుళక్కిభార్య రజస్వల అయినది. శాంతి తగిలినది. వాడు నన్ను పిలువనే లేదు. అదం తయూ మాకుకుద్ధాయ తంత్రంలే. అయితే నేమి, మూడు గ్రహములకు నేనే సిద్ధపడ్డాను. కాని కుళుద్ధుడు కొంచెము పేచీపెట్టినాడు; గాని, యెంతయినా నాదెబ్బకు జడుస్తాడు. కాస్త కుక్కురశాస్త్రులదగ్గర నేను కొన్నాళ్ళు శిష్యత్వ మేకిశా నుగా! ఆబలమే యెక్కడికి పోయినా నాకింత సభాపూజ్యత తెస్తున్నది. ఊ! ఆనా డేమి జరిగినది? ఏమి జరిగిందా, చెపుతాను విను. దంపతులు పీటలమీద కూర్చున్నారు. కుళుద్ధాచార్లు బ్రహ్మసనము వేసికొన్నాడు. ఇంతలో నేనున్నా ప్రవేశించి నాను. కుళుద్ధుడు కొంచెము మొగము (చిట్టించుకొన్నాడు = సమకోచయత్.) నే నిదంతా కనిపెట్టియే యున్నాను. నే నెటు వంటివాడ ననుకొన్నా వేమి, (ఆనలిస్తే ప్రేగులు లెక్క పెట్టు తాను = జృంభ్యతేచేత్ ఆంత్రాణి గణయిష్యామి) ఆ! తరు వాత తరువాత? మాకుకుద్ధునకు మంత్రము తక్కువ, తంత్ర

ము ఎక్కువ. కాబట్టి శ్రీగురుభ్యో నమః అన్నాడు ; వెంటనే (మేళగాళ్ళను = మేళకాన్,) వాయించు డన్నాడు. అంతట నేను కొంచెముసే పూరకుంకి, నూనెలో మొగము చూపించావట్రా, అని అడిగినాను. అబద్ధాలవారింట్లో తైలావేక్షణ సంప్రదాయము లే దన్నాడు. అబద్ధాలవా రెవరు? హుళ్యక్కిగారియింటిపేరు అబద్ధాలవారు. సరే ఆపైన నేమి జరిగినది? తరువాత నేను హుళ్యక్కిని అడిగినాను. ఏమని? మీకుల దేవత యేదయ్యూ హుళ్యక్కిగారూ, అని అడిగినాను. హుళ్యక్కి చిన్నవాడుకాబట్టి, కులదేవత అంటే యేమిటో తెలియక కుళుద్దాయ మొగము చూచినాడు. 'మా కుళుద్ధుడి తెలివి చూడు' పిల్లపుట్టింటివారి తాలూకు కులదేవత 'మానిక' అని, పిల్లవానియింటితాలూకు కులదేవత 'రోకలి' అని సమాధానము చెప్పి, నాకు కనుసంజ్ఞ చేసినాడు. అప్పుడు నే నది కనిపెట్టి రోకలి, మానికా అక్కడ తెచ్చిపెట్టించినాను. తరువాత వాడు కర్మకాండ యేమిచేయించినాడో, యెట్లా ఆహుతులు వేయించినాడో, ఏమి తికమకలు చేసినాడో వానికే తెలియును, భగవంతునికే తెలియును. నేను మళ్ళీ నోరెత్తలేదు.

ఏకోనశతతమః పాఠః = తొంబదితొమ్మిదవ పాఠము

'ద్వార్' శబ్దము = ద్వారము - రేఖాంతము - స్త్రీలింగము.

ప్ర. ద్వారః	ద్వారా	ద్వారః
సం. హే ద్వారః	హే ద్వారా	హే ద్వారః!
ద్వి. ద్వారం	ద్వారా	ద్వారః

తృ.	ద్వారా	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభిః
చ.	ద్వారే	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
పం.	ద్వారః	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
ష.	ద్వారః	ద్వారోః	ద్వారాం
స	ద్వారి	ద్వారో	ద్వారు

గీర్ శబ్దము = వాక్కు, ధూర్ శబ్దము = బరువు పూర్ శబ్దము = పట్టణము; ఈ మూడున్నూ రేఫా నములే, స్త్రీలి గములే. ధ్వార్ శబ్దము వలెనే నడచునుగాని జ్ఞాతిప్రత్యయములు పరి మగునపుడుమాత్రము, -వరుసగా 'శిత్ - సుత్ - పుత్' అని మారును. ధ్వార్ శబ్దము = నీరు, రేఫా న నపునకము ప్ర. ద్వి. వా. - వారే - వారి. తక్కినవి ధ్వార్ శబ్దము వలెనే నడచును.

ద్వారి = నాకిలి	స్త్రీ	తిరీటః = చుట్ట, తిరి
గీః = వాక్కు	,,	అయస్ = ఉక్కు
ధూః = బరువు	,,	ప్రగీనః = బాలీను
పూః = పురము	,,	పదకః = పరికము
వాః = నీరు	స	పర్శుకా = వెన్నెముక
పూతికా = పునుగుపిల్లి		పిల్లాకః = పక్షిపిల్లి
ప్రాప్తీలః = సమ్మెట		పార్శ్వకః = గారడీవాడు
పాణికా = తెడ్డు		బర్హరః = తుమ్మచెట్టు
కోలః = తెప్ప		ప్రదూతా = లంగా, పరికిణీ
బ్రహ్మచారీ(న్) = బ్రహ్మచారి		విధుః = భార్య లేనివాడు
గృహస్థః = గేస్తు		పంశః = నపునకుడు
వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు		వంధ్యా = గొడ్డలు,
యశిః = సన్నాపి		(మాచకమ్మ)
విధవా = విధవ		పూలః = మోపు

సశ్చిమసముద్రోరే ద్వారకానామ్ని కాచన పూ రాసీత్. తత్రైవ శ్రీకృష్ణః అష్టోత్తరశతాధికః శ్రీ సహస్రైః చిర కాలం (యాసయామాసకాలం=గడపెనట.) పురా వినిర్భాధిపః భీష్మనామకః కశ్చన రాజా రాజ్యం పాలయన్ ఆసీత్. తస్య గర్భే లక్ష్మీరేవ రుక్మిణీనామ్నా పుత్రికా జాతా. తస్య జ్యేష్ఠ పుత్రః రుక్మినామధేయః. సః అతీవాద్యోగ్యః. రుక్మిణీ తు జగ దేకసుందరీ. జగన్మాతా, సాక్షాల్లక్ష్మీరేవ. వింశతీ, రుక్మిణ్యాః వివాహానుకూలం నయః ప్రాప్తం. భీష్మరాజస్తు సాక్షా ద్భగవదవతారభూతాయ శ్రీకృష్ణాయైవ రుక్మిణీం దాతు కామః అభూత్. జ్యేష్ఠపుత్రస్య రుక్మిణాః హృదయే రుక్మిణీం శిశుపాలాయ దాతు మభిలాషః అభూత్. రాజా జ్యేష్ఠపుత్రీ స్య (గిరం=మాటను) అతిక్రాంతం (గాశకత్=చాలకపోయెను.) రుక్మిణీ లక్ష్మీస్వరూపా ఖలు, తేన కారణేన శ్రీకృష్ణవన బద్ధాను రాగా (బభూవ=ఉండెను.) రుక్మిపాపాత్మా, కృష్ణం సర్వదా (ద్విషన్వేన=ద్వేషించుచునే) అచర్తత. ఏకస్మిన్ దినే రుక్మిణీస్వయం వరః చలిష్యతీతి ప్రధా లోకే (ప్రాసర్పత్ = ప్రాకినది.) తదా జరాసంధాదిభి స్సౌకం శిశుపాలః వివాహానుకూలం వేనం ధృత్వా భీష్మరాజధానీంస్ర త్యాగచ్ఛత్. ఇతిపూర్వమేవ రుక్మి శిశుపాలాయ రుక్మిణీం దాపయిష్యామితి అభయవాస్తం అయచ్ఛత్ఖలు; తేన హేతునా, శిశుపాలః వివాహనేపథ్యం ధృత్వా ఆగచ్ఛత్. నోచేత్ స్వయం వరేకన్యా కం వరిష్యతినా, కేన జ్ఞాయతే? ఏతద్రహస్యం జరాసంధాదీనామపి జ్ఞాతమేవ. జరాసంధాదయశ్చ శిశుపాలస్య రుక్మిణశ్చ అతీవ ప్రియ

సుహృదః. రుక్మిణః అభిప్రాయః క ఇతిచేత్, కథమపి కృష్ణాయ
 రుక్మిణీం న దాపయేయం, అస్మదనుజాయాః భర్తా శిశుపాలవన
 భవతు ఇతి. ఏష సృతాంశ స్సర్వోపి రుక్మిణ్యాః కర్ణమార్గం
 ప్రావిశత్. తదా పితృసమీపం గత్వా, 'హే తాత! మాం
 కస్మై దాస్యసి?' ఇతి, రుక్మిణీ పితర మపృచ్ఛత్. తదా భీష్మ
 రాజః 'అంబ! తవాగ్రజః త్వం శిశుపాలాయ, దాతుం
 విచ్ఛత్' ఇతి ప్రత్యేత్యర్తరయత్. 'మాం దాతుం అగ్రజస్య
 కోఽధికారః? త్వం మమ జనకః; మద్విషయే సర్వాధికారా
 స్త్వదీయా ఏవఖలు'-ఇతి పునరపి రుక్మిణీ జనకం అవదత్. తత్
 శ్రుత్వా భీష్మరాజః, మనసి ఇత్థం అచింతయత్ - 'అహో, మమ
 పుత్రః అతీవ పాపిష్ఠః. సర్వదా కృష్ణం ద్వేష్టి. కృష్ణాయైవ ఏషా
 బాలికా (దీయతేచేత్ = ఈయఁబడినట్లయితే,) అస్మద్వంశః
 సర్వోపి తరిష్యతి; సః సాక్షాన్నారాయణః; రుక్మిణ్యాః హృద
 యే చ కృష్ణమేవ పరిణేతుం ఇచ్ఛా అస్తీతి బహుభి ర్హేతుభి
 జ్ఞాతాయతే. కిం కర్తవ్యం మయా? అహం చ వృద్ధః; పుత్రస్యగిరః
 న శృణోమి చేత్ కుటుంబకలహో జాయేతే. శిశుపాలాయ
 కన్యా (న దేయా=ఈయతగనిది.) కృష్ణాయైవ దేయా, ఇతి బహు
 వారాన్ అకథయం. పశుపాలాపేక్షయా శిశుపాల ఏవ వరమితి
 ఉక్త్వా మాం బహుధా అనింశత్ మమ పుత్రః. తథాపి శక్తి
 వంచనాం వినా ప్రయతిష్యే' - 'అంబ! స్వయంచరార్థం సర్వే
 షాం భూపాలకానాం శుభలేఖాన్ తవాగ్రజః అప్రేషయ దితి
 భాతి. శ్రీకృష్ణోపి శుభలేఖం దృష్ట్వా ఆగమిష్యత్యేవ. అన్యేపి

రాజానః బహునః ఆగమిష్యంతి. తదా త్వదపేక్షితం సరం
 నృణీష్వ - ఇతి భీష్మః పుత్రీ మహాచత్. తదా రుక్మిణీ
 హృదయే ఏన మచింతయత్. మమ పితా (అశ్రుమార్జనార్థం =
 కళ్ళనీళ్ళు తుడుచుటకు) ఏన మహాచత్, కింతు సః మదగ్ర
 జస్య గిరిం నాతిక్రాంతం శక్తః. అతః అహమేన శ్రీకృష్ణం
 సృతి ఏకం బ్రాహ్మణం ప్రేషయిత్వా లేఖముఖేన మమ హృ
 ద్గతం సర్వమపి శ్రీకృష్ణపరమాత్మనే నివేదయిష్యామి. అపి చ
 అత్ర సమీపే సన్నిహితాం అంబికాం ఆరాధయిష్యామి.
 అంబికాప్రసాదేన శ్రీకృష్ణ ఏన మమ పాణిం గృహ్ణీయాత్' ఇతి
 చింతయిత్వా లేఖ మేకం లిఖిత్వా బ్రాహ్మణహస్తే దత్వా
 శ్రీకృష్ణసమీపే మదీయప్రార్థనా ఇత్థం విజ్ఞాపయే త్యక్త్వా
 బ్రాహ్మణం పాహిణోత్. అనంతరం సృద్ధబ్రాహ్మణః
 శనై శ్చనైః గ్రామాన్ (అతీత్య=దాటి) పురః అతిక్రమ్య వనాని
 తీర్త్వా క్రమేణ ద్వారకాపురీం ప్రావిశత్. ద్వారకాదర్శనాను
 పదమేన బ్రాహ్మణస్య మార్గాయాస స్పర్శోపి అశామ్యత్.
 పురసౌభాగ్యదర్శనేన బ్రాహ్మణః విస్మృతేఽరవృత్తాంతః,
 నిశ్చేష్టపృతిమేన బహిర్ద్వారి కలిపయకాలపర్యంతం స్థిత్వా,
 సమీపే దృశ్యమానం సముద్రం, తమసరి నావికైః పాణికా
 సాహాయ్యేన నీయమానాన్ కోలాన్, కోలేధ్యః అవరుహ్య
 మహానౌకాసు ఆరోహతః పౌరాన్, పౌరైః సంరక్ష్యమా
 ణాన్ కలభాపిణః శుకశారికాదిపిల్లాకాంశ్చ పశ్యన్, ఆత్మానం
 కృతార్థం మన్యమానః రుక్మిణీం స్తుతన్ క్రమేణ పురాంతః ప్రావి
 శత్. ఏకైకప్రకారస్థితాన్ విశేషా స్వర్ణయమానః ఆనంద

సముద్రమున్నున్న సప్తపాకారాన్ క్రమేణ అతిక్రమ్య శ్రీ
కృష్ణమందిరస్య ద్వారా అతిష్ఠత్. ద్వారబహిర్భాగే స్థితాన్
శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం ఆగతాన్ అసంఖ్యాకాన్ భూపాలపర్యాన్
దృష్ట్వా, అహో! శ్రీకృష్ణపరమాత్మనః మహావైభవం
కిం స్థియేమి? మను పూర్వజన్మసహస్రేషు సంపాదితం
పుణ్యం సర్వమపి అస్మిన్ దినే అఫలత్. నోచేత్ సుక్ష్మణీసుహ
దేవీ మా మేన శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం కుతః ప్రాహ్నితో? అహో!
కతిరాజానః శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం అపకాశం అబద్ధా బహిర్ద్వార
ఏవ ఇతి స్తతః సంచరంతి? అహం గర్భవరిన్. పృథ్విబ్రా
హ్మణః. మయా శ్రీకృష్ణదర్శనం కథం లభ్యేతి? ఇతి విచార
యన్, ఏకం చావారిక మాహూయ, కుంజినపురాత్ ఏకః
సృష్టబ్రాహ్మణః ఆగత్య ద్వారా తిష్ఠతీతి, శ్రీకృష్ణం విజ్ఞాప
యేతి ప్రాహ్నితో. సోపి శ్రీకృష్ణమీషం గత్వా బ్రాహ్మణ
వాక్యాని కృష్ణాయ న్యవేదయత్. తత్క్షణాదేవ శ్రీకృష్ణః
సింహాసనాత్ ఉత్థాయ అర్ఘ్యపాద్యాది పూజాద్రవ్యాని
గృహీత్వా బ్రాహ్మణాంతిక మాగత్య తస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య
పాదోదకం శిరసి ధృత్వా బ్రాహ్మణం నమస్కృత్య, సభాం
గణ మనయత్. తదా బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణకరస్పర్శేన
వినష్టసర్వసంతాపః ఆగమనప్రయోజనం విస్మృత్య, కంచి
తాళం శ్రీకృష్ణస్య దివ్యమందరవిగ్రహం చక్షుర్భ్యాం
పిబన్మి న ఆసీత్. తతః శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణం కుశలప్రశ్నేన
సంభావ్య ఆగమనప్రయోజనం అపృచ్ఛత్. తదా బ్రాహ్మణః
ఆనందబాష్పైః సరిపూర్ణే చక్షుషీ ఈష త్వరిమృజ్య స్వకక్ష

స్థితం లేఖం కృష్ణాయ దత్వా, నమ లేఖః ఏవ సర్వవృత్తాంతం
 భగవతే విజ్ఞాపయతీ త్యక్త్వా, శ్రీకృష్ణాజ్ఞయా కస్మింశ్చి త్రీతే
 ఉపావిశత్. కృష్ణః లేఖం పఠిత్వా, తద్గతం వృత్తాంతం సర్వ
 మపి జ్ఞాత్వా, 'రుక్మిణీస్వయంవరార్థం ఆగమిష్యామి త్యక్త్వా
 బ్రాహ్మణం ప్రహసోపేతిభోజనేన, ధనకనకవస్తువాహనాదినా చ
 బహుధా సంతప్స్య, కుంశినపురం ప్రాహిణోత్. అత్రాంతరే
 రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణపాదారవింసబద్ధమనస్కా అంబికాలయే ఉప
 విశ్య ఏకాగ్రచిత్తేన అంబికాం ఆహ్వాయస్తీ బ్రాహ్మణాగమ
 నం నిరీక్షతే స్మ. పరేద్యు రేన వివాహముహూర్తః దుగ్ధిణా
 నిశ్చితః. బ్రాహ్మణోపి శనైః ద్వారకాం పరిత్యజ్య కుంశిన
 మార్గ మనుసృత్య రుక్మిణీసన్నిధానం ప్రావిశత్. ఆగతాయ
 బ్రాహ్మణాయ రుక్మిణీ నందనం సమర్ప్య 'కి మాహ భగవాన్
 శ్రీకృష్ణ' ఇతి బ్రాహ్మణం (అప్రాక్షీత్=అస్పృచ్ఛత్.) తదా
 బ్రాహ్మణః వృత్తాంతం సర్వమపి (ఋచావిలుప్తం = ఋచ
 తస్పృకుండా) అవోచత్. చేత్కిం రుక్మిణీవీనహృదయే-
 'ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః ఖలు, ఇతోఽపి కృష్ణః నాగతః;
 మమాదృష్టరేఖా కథ మస్తివా; శిశువాలః వివాహవేషం
 ధృత్వా స్వయంవరమంటపే ఉపవిష్టః ఖలు; మయా అధునా
 కిం కర్తవ్యం?' ఇత్యేవం ప్రకారేణ బహుధా చింతా జ్వలితా
 బభూవ. తత్ప్రీ ద్వారకాపురే చ శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణాగమనా
 నంతం, భృత్యులగ్న మాహూయ, శైబ్య సుగ్రీవ మేసుపుష్ప
 ఎలాహకాఖ్యాన్ చతురః అశ్వీన్ ఆనాయ్య, రథం ప్రయాణ
 సంసిద్ధం కారయిత్వా, యుక్తపరివారేణ సహితస్సక్ కుంశిన

పురీం (ప్ర)తస్థే = ప్రయాణమాయెను.) క్షణాంతరేవ కుంజిన
 పురోపవనే అవరుహ్య భీష్మాయ దూతం ప్రాహిణోత్. భీష్మ
 కోపి దూతముఖాత్ కృష్ణాగమనసృత్తంతం జ్ఞాత్వా ఉచిత
 పరివారేణ యుక్తః, కృష్ణ మభిగమ్య, కస్మింశ్చి త్ప్రసాదే
 (నివేశయామాస = దింపెను.) అనంతరం 'శ్రీకృష్ణః కుంజిన
 పురం ఆగతః' ఇతి సృత్తంతః రుక్మిణ్యాః కర్ణే పతితః. అత్ర
 స్వయంసరమంటపే వర్తమానాః శిశుపాల జరాసంధాదయ
 స్సర్వేపి, రుక్మిణ మాహూయ 'కి మరే వివాహముఃహూర్త
 కాలః ఘటికాచతుష్టయానధిరేన వర్తతే ; ఇతోపి రుక్మిణీ
 సభామంటపం న ప్రవిష్టా. త్వం గత్వా శీఘ్రం రుక్మిణీం
 ఆనయ, పురోహితాన్ ఆహ్వయ, భీష్మమహారాజా విజ్ఞానయ,
 తేన శిశుపాలాయ కన్యాదానం కారయ, ఆలస్యం మాకురు'-
 ఇతి అతీవ త్వరయంతి స్మ. రుక్మిణీ ఇతోఽపి అంబికాలయ
 ఏ వాస్తే. సభామంటపే ప్రయత్నః సభామంటపే చలంత్యేవ.
 శిశుపాలః క్షణే క్షణే ఆత్మాన మలంకుర్వన్నే వాస్తే. పురో
 హితాః (అహమహమికయా = నేను ముందంటే నేను ముందని)
 సమిక్కుశఫలమంత్రాక్షతాదిపాణయః ఇతస్తతః ధావంత్యేవ;
 నాగస్వరాదిమంగళవాద్యాని ప్రారభ్యంతేవ; పారా సర్వేపి
 కోలాహలేన వివాహదర్శనార్థం సభామంటపం ఏకైకతః
 ప్రవిశంత్యేవ. ఏవంస్థితే శ్రీకృష్ణః రథాయాశస్సన్, అంబికా
 దేవాలయం గత్వా తత్రిత్యాం రుక్మిణీం తత్త్రేవ రథే ఆరోప్య
 ద్వారకాం గతుం ప్రతస్థే. తదా రుక్మీ ఆగత్య రుక్మిణీం ఆనే
 తుం అంబికాలయం ప్రవిశ్య (యావత్ప్రశ్యతి = చూచినంతలో.)

రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణేనసహ రథ మారుహ్య ద్వారకాభిముఖం అదృశ్యత. తదా శిశుపాలాదయః సర్వేఽపి భగ్నుమనోరథాః కిమపి కర్తుమశక్తాః కృష్ణేనసహ యోద్ధుం ప్రారభంత. శ్రీకృష్ణః సర్వేషామపి శృంగభంగం కృత్వా, రుక్మిణ్యాగ్రజన్య రుగ్మిణః శ్రుశ్రుచ్ఛేదం కృత్వా, రుక్మిణీప్రథనయా రుగ్మిణం ప్రాణాన శిష్టం (తత్యాజ = విడిచెను.) అనంతరం రుక్మిణీశ్రీకృష్ణే ద్వారకాం ప్రవివిశతుః.

శ్రీకృష్ణుడు యుక్తమైన సుముహూర్తమున ద్వారకలో యథావిధిగా రుక్మిణీదేవిని వివాహమాడెను. సముద్రమునం దెప్పుడును నావికులు తెడ్లతో తెప్పలను నడుపుచుండురు. ఎందుకనగా, సముద్రములో చాలచేస లుంటవి గనుక వారు వానిని వలలలోఁ బట్టుకొని తెప్పలలో వేసికొని యొడ్డునకు దెచ్చి అమ్మి జీవనముచేయుదురు. బలిద్ధాచార్యులూ! మొన్న నెఱవో మనయూరికి ఒకగారజివాడు వచ్చినాడటే, నిజమేనా? ఆ, వచ్చినాడు. వాడు చాల (తమాషాలు = చమత్కారాన్,) చేస్తాడు. ఒక చచ్చినపామును బుట్టలో పెట్టి దానిమీద బట్టలు కప్పి కొంతసేపు ఏమేమో మంత్రించి, ఆపామును బ్రతికించి నాడు. నీకళ్ళతో నీవు చూచినావా, ఎవరయినా చెప్పంగా నీవు విన్నావా? అబ్బే (నీలోడు=త్వయా శపే) నేను (కళ్యాణా = నేత్రప్రసారం.) చూచినానయ్యో. అయితే, నేనొకమాటంటాను; అదివరకే ఆబుట్టలో నింకొక బ్రతికినపామున్నదే మోరా! నాకూ అదే అనుమానమయ్యూ! ఉంటే ఉండనే వచ్చును. అట్లాఅయితే ఇక వాఃతమాషా యేమి యున్నది?

వానిశ్రాద్ధపు తమాషా; ఆపని యెవరు చేయలేరురా? సరేగాని తాతాచామ్యలూ! నీవు నన్ను యేమిరా యేమిరా అని చాల పర్యాయములు అంటున్నావు. నీయెక్కు వేమి; నాతెక్కు వేమి? ఇకమీద అట్లా పిలిస్తే నేను ఒప్పుకోను. నిన్ను తాతగా అని పిలుస్తాను. (ఏమిటాపమని=కిం వా బతేతి) ఊరకొంటూవుంటే మఱీ హెచ్చిపోతూవున్నదే నీనోరు! ఓరి పిచ్చివాడా! అడుగో మళ్ళీ ఓరి అంటావు? (నిన్ను నలుగురిలో చెప్పుదెబ్బలు కొట్టించ నలెనా యేమి? = త్వం జనమధ్యే పాదరక్షాభిః ప్రహరయే యం కిం) కోపపడవద్దు, ఇంతినుండియు ఏమండీ అని పిస్తాను; సరేనా? సరేగాని నేనుమాత్రము నిన్ను యేమండీ అని పిలు వను. (నాకర్మ మేమి కాలింది? = మత్కర్మ కిం దగ్ధం) అట్లా గయితే నీవు మాయంటికే రావద్దు. ఇక నీతో సహవాసము చాలును; నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇక లేచిపోమ్ము. ఏమీ, నీవు రమ్మంటే వచ్చానా. పొమ్మంటే పోతానా? నాయిష్టానుసారం వచ్చినాను; నాయిష్టానుసారమే వెళ్లుతాను. నీ వెవడవు నన్ను పొమ్మనడానికి? మా యూరిపిల్లను చేసికొన్నావు కనుకను, ఆలమ్మాయిని నేను చిన్నప్పటినుండియు నెఱుగుదును గనుకను, పదేపదే యిక్కడికి వస్తున్నానుగాని లేకపోతే నే నిక్కడి కెందుకు వస్తాను? ఆపిల్లను చిన్నపుడే కొండి చచ్చిపోవుటచేతను, తల్లికి ఒక్కడే కూర్చుండు గనుకను, మీ అత్తకు బోలెడు శిష్య సంచారం ఉంది గనుకను, నిన్ను ఇంట్లో తెచ్చి ఉంచుకొన్నది గాని; అసలు నీ వెవడవు మా వూళ్ళో అడుగుపెట్టటానికి? నేను కన్ను తెరిస్తే, నీ వాకక్షణ ముండగలవా మాయూళ్లో? పోనీ

నీకడుపున నయినా యొకకూన కలిగిన దేమో అనుకుంటే తిరు
వెంగళామకూడా గొడ్రాలే అయినది. అత్తగారి భాగ్యము,
(కులుకుచూ = నటన్) అనుభవితా మనుకున్నావా యేమిటి!
అసలు మీ మామగారు పోయేటప్పుడు నాకు సర్వ
ముక్త్యా రిచ్చిపోయినాడు. అ డెఱుంగవు కాబోలు. ఇంతకు
ఆల్లెబిడ్డలను జూచి ఊరకున్నా ననుకో. అవురా! తాతా
చాచ్యడా! నన్ను లేచిపోమ్మంటావా? మీమామగారి ఆస్తికి
వచ్చినప్పుడు మీమామగారి అప్పునుమ్మట్టుకు అచ్చుకొన
నక్కరలేదా యేమి? ఈయింటినే నాకు కుదురబెట్టి యెనిమిది
నందలరూపాయలు ఋణముచేసి దమ్మిడి తీర్చకుండానే చచ్చి
నాడు మీమామగారు. (అసల్పొయిదాలమొత్తము = మూల
వృద్ధ్యోగ్యోగః) రెండువేలపయిచిలు కయినది యిప్పటికి. తీరు
స్తావా తీరుచు; లేదా, మీరు ముగ్గురున్నా కొంపను నాపేర
వాగ్దాసివేయండి. ఈకొంపలోనుంచి నీవే లేస్తావో, నేనే
లేస్తానో, (తమాషా = చిత్రం) చూస్తాను. ఓరి బలిద్దాయ
మండకొడకా! యెంతవాడవురా నీవు? భైరవభొట్లకు తగ్గ
మనుమడవే పుట్టినావురా! బాగావుంది నీయోగ్యత! ఇంత
వాడవా? (ఏదీ ఆసక్రము చూపించు=కృ, తత్పత్తిం దర్శయ)
(నీపిల్లి బెడరింపులకు జడస్తా ననుకున్నావా = త్వన్మాజ్ఞాలబిభీ
షికాణాం బిభేషాత్వచిత్రయః కిం ?) నే నట్లా జడియవాడను
కాను. ఇప్పుడు నీయోగ్యత బాగుగా తెలిసినది. నీవు భోర్జరీ
భోరువులా గున్నావు. నీవైనా ఖయిదుకు పోవలె, నేనైనా
ఖయిదుకు పోవలె. కానీ చూతము. నిన్నిక వదలఁగూడదు.

ఇప్పుడు నదిలితే నీ వెందరికొంపలు తీస్తావో. ఇదివర కెందరి కొంపలు తీసినావో! ఓరీదుర్మాడ్లుడా! లేవ వేమి? పత్రము తీసికొనిరా. ఎవ రావెళ్ళేది అప్పంభొట్లుగారా? అయ్యా! ఈ రోకమా రిూ రం. ఆ వస్తున్నాను. తాతాచార్యుల గారూ! సెలవుపుచ్చుకొని మళ్ళీవస్తాను. వెళ్ళవద్దు, వెళ్ళవద్దు. (అరే ఫోర్జరీఫోరూ = రే కూలలేఖక) బభిద్ధాయగా! రారా. పారిపోతున్నా వేమి (అప్పంభొట్లుగారు రాగానే = అప్పంభట్టే ఆగతమాత్రే?) కాలికి బుద్ధిచెప్పచున్నావురా దొంగగాడిదా! అప్పంభొట్లుగారూ! మీరు చాలా పెద్దమనుష్యులు; వేదా ధ్యయనసంపన్నులు; తాత్వతంత్రములయందుకూడా నిపు ణులు; శాస్త్రజన్యజ్ఞానము కలవారు; ఈ గ్రామకాపురస్తులు గదా; నే నీయూరికి వచ్చి సుమారు మూడేళ్ళయినదో లేదో నే నేచోటికి పిలువనిదే అడుగుపెట్ట ననేమాట మీకు తెలి యునుగదా. ఈబభిద్ధాచార్యులు అప్పుడప్పుడు మాయింటికి వస్తూవుంటే, యేమో యోగ్యుడని అనుకూలముగా మాట్లా డుచూ ఎచ్చినాను; ఇతనియోగ్యత నేటిచర్యలవల్ల బాగుగా తెలిసినది. రామశబ్దమురాని పెథవ. పంజీతుడట! ప్రతివానిని తృణీకరించుతాడు. వీనియోగ్యత, మీ రూరివారుగాన మీకు బాగా తెలిసేయుంటుందిగాని; వీనిస్వరూపస్వభావము తెలు వంటివో, చెప్పండి? అయ్యో, తాతాచార్యులగారూ! వీని విషయమై నే నేమని చెప్పేది? వీడు శుద్ధదొంగ. పోర్జరీఫోరు. ప్రతికేసులోనూ వీనితప్పుడు సాక్ష్యమే; కాని అన్నివిషయము లలోను తానే (మొనగాడనని = నాయకఇతి) నోరు లేనివాం

దృగ్ను బెడరించుకొని యెటులో ఈయూరిలో కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. మొన్న ఈ మధ్య నొక కేసులో కారాగృహ ప్రవేశమునకు ముహూర్తము పెట్టించినాను కాని యేదో కారణముచేత ప్రభువునకు పట్టాభిషేకసుముహూర్తము తప్పి నట్లు వీనికిగూడ తప్పిపోయినది. నే నొకవిషయములో దిగి పని చేస్తుంటే, నా కెదురుపార్టీలో చేరి, కొన్ని దస్తావేజులను సృష్టించి కొంత గడవిడచేసి, వాళ్ళదగ్గర ఏమాత్రమో సంజాను ఆసంగతి నాకు తెలిసి నేను గట్టిగా పట్టుపట్టినాను. దస్తావేజులు వీనిచేతనే సృష్టిచేయబడ్డవని రుజువుచేయించినాను. ఇంతలోనే మళ్ళీ వచ్చి నా కాళ్ళమీద పడితే, కేసు (మిత్రద్రా చేసుకున్నాను = అపాకర్నమ్.) సరేగాని మీ చెవులో చీము కారుచున్నదే, కొంచెము గుడ్డముక్కతో తరిప్పెక్కింశి. ఊఁ అయితే అంతదుర్మాధుడా! దుర్మాధుడని మెల్లగా అంటారేమి? కాని మనబొంట్లను చూస్తే జడస్తాడు. ఈమాత్రము మిత్రులు మీరొకరు నాకు దొరికినారు. నా కింక భయము లేదు. మీరుకూడా అప్పుడప్పుడు కోర్టుకు వెళ్ళుచుంటారా యేమిటి! తఱచుగా వెళ్ళనుగాని, కొందరు ప్లీడర్లు నాయొద్ద రెండుసంధ్యా సందినపుముక్కలు చదువుకొన్నారలెంశి; వాళ్ళకు ఇంటి అద్దెకూడా మళ్ళీట లేదు. వాళ్లయం నుండే శిష్యవాత్సల్యము చేత, ఏరయినా నాతరపున కేసులు వస్తే వాళ్ళ కిప్పిస్తూ ఉంటాను. ఈకాలము పాపిష్ఠకాలము; కాబట్టి సంధ్యావందనపు నోళ్ళకు హీరింగుముక్కలు పట్టవుకాబోలు. వాళ్ళకు మీరు సంధ్యావందనము చెప్పకుంటేనే బ్రదికిపోయేవాళ్ళేమో!

మీ రన్నమాటా నిజమేనండీ, తాతాచార్యులుగానూ ! ఈ యుగమందు వైదికాచారములు బొత్తిగా పనికిరావు ; వేదశాస్త్రములయందు అందరికిన్నీ ద్వేషమే. నాసంగతి వినండి. నేను అశీతివ్యయమున్నూ వేదము చదువుకొంటిని; శాస్త్రము చదువుకొంటిని ; ఏమి లాభము ? ఏపనీ దొరకదు. అందుకనే మధ్యమధ్య కోర్టుచాయలకుగూడ పోచూ వుంటాను. మీ కేదయిననూ బలిద్దాయతో వ్యవహారము పొసగినట్లయితే, నేనున్నానులేండి, మీకేమియు భయము లేదు. కొందరు మంచిపట్టిఉన్నన్నూ నాకు పెరిచితులున్నారు : మీ విషయము వారిద్వారానే పనిచేయిస్తాను. ఆ మాత్రము శైర్యము చెప్పినారుగదా, ఇక నాకు భయము లేదులేండి. అసలెప్పుడు మీకూ వాడికీ జరిగినవిషయమేమిటి ? రేపు చెప్తున్నానులేండి.

శతతమః పాఠః = సూజవపాఠము

‘దిక్’ = దిక్కు. శనద్ధాంతము. స్త్రీలింగము. ఈశబ్దము యొక్క ప్రభుమైకవచనము ‘దిక్’ అనియు, హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ‘దిగ్’ అనియు, సప్తమిబహువచనమున ‘దిక్షు’ అనియు నుండును. ప్ర. దిక్ - దిశౌ - దిశః ; సం. హేదిక్ - హేదిశౌ - హేదిశః! ; ద్వి. దిశ - దిశౌ - దిశః ; తృ. దిశా - దిగ్భ్యాం - దిగ్భిః, చ. దిశే - దిగ్భ్యాం - దిగ్భ్యః ; పం. దిశః - దిగ్భ్యాం - దిగ్భ్యః ; ష. దిశః - దిశోః - దిశాం ; స. దిశి - దిశోః - దిక్షు||

ఈక్రింద వ్రాయబోవుశబ్దము లన్నియును పుంలింగ స్త్రీలింగములు దాకేవిధముగా నుండి దిక్పబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకమున మాత్రము సుబ్రహ్మత్యయములు పర

మగుచో మార్పు నొందును. ఉ॥ నపుంసకలింగము 'సుదిశ్' శబ్దము ప్రథమా, ద్వితీయావిభక్తులు = సుదిశ్ - సుదిశీ - సుదింశి - అని యుండును. తక్కినవిభక్తులు పుంలింగ స్త్రీలింగములతో పాటే యుండును. ఈక్రింద వ్రాయబోవు శిష్యులారా శబ్దము లకు ప్రథమైకవచనము మాత్రము వ్రాయబడును.

తాదృక్	=	అటునంటి	యుష్మాదృక్	=	మీనంటి
కీదృక్	=	ఎటునంటి ?	భవాదృక్	=	మీనంటి,
ఏతాదృక్	=	ఇటునంటి			తమనంటి
ఈదృక్	=	ఇటునంటి	మాదృక్	=	నానంటి
యాదృక్	=	ఎటునంటి	అస్మాదృక్	=	మానంటి
త్వాదృక్	=	నీనంటి	కండతే	=	పొట్టుతీయుచున్నాడు

తాదృశః పురుషాః లోకే కుతాపి న సంతి. అహం కి మకరవం రే రామచంద్ర! తథా వదసి? త్వం కిమపి నాకరోః; కింతు చణకాన్ కండస్వే త్యవదంభులు, త్వం అకండధాః కిం ? తాతాచార్యసమీపే పాతం పతిత్వా అనంతరం కండస్వే ఇత్యవదంభులు. తదైవ పాతార్థ మగచ్ఛం. తాతాచార్యస్య గృహే అస్మిన్దినే పితౄ రాద్ధికంకిల. తతః మాం స్వేనసాకం ఆపణం అనయత్. శాకాదీని క్రీత్వా ఇదానీమేవ తస్య గృహే నిక్షిప్య ఆగతోఽస్మి. ఏతావదంతేరే ఏవ తథా (ముఖం చండయసే = మొగము చెందుకుంటావు) కిమర్థం? యుష్మాదృశాం గృహేషు వాసుభోజనం అతీవ కష్టతరమితి భాతి. గురుసేవా శిష్యస్య అత్యవసరా. గురుగృహే ఆవశ్యకాని కార్యాణి నిర్వర్త్య, భవాదృశాం గృహస్థానాం గృహేషు చ కండనావహననా

దికం నిర్వర్త్య, అహం కదా పురాతనపాఠాన్ ఆవర్తయేయం, కదావా నూతనపాఠం అనిలోకయేయం? త్వచుపి మమ సతీర్థ్య ఏవఖలు; విద్యావ్యాసంగస్య గృహకృత్యస్య చ కుత్రాపి సంబంధో నాస్తి. తస్మాదేవ ఖలు స్వగ్రామం పరిత్యజ్య ఏతస్మిన్ సంచమహాపాతకపురే విద్యాశయా ప్రావిశం. మమ పితా కావ్యపంచకమాత్రం అధ్యాపయితుం న శక్త ఇతి న : కింతు స్వగ్రామే విద్యాభ్యాసస్య గృహకృత్యాని విఘ్నేభవంతితి, ఏతావద్దూరం ఆగచ్ఛం. కిమరే గోపాలకృష్ణ! స్నేహేన అహం చణకాన్ కంఠస్వే త్యహాచం; కింతు తన ఏతావత్పర్యంతం మనఃక్లేశః భవిష్యతీతి న జానామి. మాస్తు; త్వం నకండే థాశ్చేత్ న కంఠస్వకింతు, వృథా కిమర్థం అస్మద్గృహే వాసరభోజనం పరిత్యేక్ష్యసి? గచ్ఛగచ్ఛ, పూర్వపాఠా నావర్తయస్వ. రే రామచంద్ర! ఏతావంతం కాలం క్వాయాపయః? రాఘవ రాయగృహే ఈష దాలస్య మభవత్. కో విశేష స్తత్ర? తత్ర వివాహః. ఆసీద్వా భవిష్యతి వా? ఆసీత్. అస్మిన్ దినే గృహప్రవేశసమారాధనా; తేన కారణేన తత్ర భోజనార్థం అగచ్ఛం. అరే త్వం విద్యార్థీ వా, అశనార్థీ వా? ఏచం ప్రత్యహం పాఠార్థం [అలసాయసే యది = ఆలస్యము చేసినయెడల] త్వయా విద్యా కథం సాధ్యతే? భోభోః గురువర్య! అస్మిన్ దినే యుష్మద్గృహేఽపి పితృకార్య మస్తీతి మయా శుశ్రీతం; ప్రాయశః అస్మిన్ దినే పాఠః న చలిష్యతీతి మత్వా అహం తత్ర భోజనార్థ మగచ్ఛం. రాఘవరాయస్య కతి పుత్రాః సంతి? చత్వారః పుత్రాః సంతి. పుత్రికా సంతి న వా? సంతి.

తస్మి ఇదానీం కతిథపుత్రస్య వివాహః, కస్మిన్ గ్రామే ఆసీత్ ? తృతీయపుత్రస్య వివాహః. నరదలవజ్రుగ్రామే ఆసీత్. గ్రామాధికారీఖలు సః రాఘవరాయః. అస్మిన్ గ్రామే ప్రధాన కరణః సవచ. కక్కయశ్రేష్ఠిగృహే వివాహః - కిం, త్వం వేత్సి వా ? గ్రామస్థాః సర్వేపి విదంతి. అతికోలాహలేన చలిష్యతి కిల! ఏతద్ధామస్థధనినాం మధ్యే కక్కయశ్రేష్ఠ్యేన మహాధనః, ఉదారస్వభావశ్చ. తాస్యై పుత్రః అస్మిన్ గ్రామే నో వ్యస్తి. పంచమదినేభ్యః ప్రథమే కక్కయశ్రేష్ఠినః సాధతలం సర్వమపి అనేకే చిత్రీకారాః బహుధా చిత్రీయంతి. వివాహమంశపః మహావైభవేన అలంకృతః. సర్వత్ర అనేక వర్ణాః యవనికాః అబద్ధంతి సుశ్యవః పూర్వాష్టా నవవాదన సమయే సుముహూర్తః కిల. అస్మాభిః సర్వైరపి శుభలేఖాః ప్రాప్తాః. తత్త్రి పౌరోహిత్యం కుశుద్ధస్య.. కుశుద్ధః అతీవ దుర్మార్గః, అనూయగ్రస్థః. కక్కయశ్రేష్ఠినః అయం కతిథో వివాహః ? చతుర్థవివాహ ఇతి వదంతి జనాః. పూర్వభార్యాణాం సంతతి రస్తి వా ? నాస్తి నాస్తి; సర్వాపి వంధ్యావచ. సంతానాభావాదేన ఇదానీం పునరపి చతుర్థీం పరిణయతే. భాగ్యం పుష్కలం అస్తి. తస్మాదేవ పృథ్వాపి కన్యాం దాతుం బహుః అహమహమికయా ఆగచ్ఛన్. ఏషా కన్యా అఘోరపురవాసినః కన్యచి ద్వైశ్యస్య పుత్రీ. త్రయోదశ హేయనీతి వదంతి; తతో వ్యధికవయస్కే శ్యేవ భాతి. ఏష ఏవ తస్య అంతిమవివాహ ఇతి మన్యే. కి మరే రామచంద్ర ! తథా వదసి ? దైవానుగ్రహేణ అన్యః గర్భః ఫలిష్యతిచేత్ పంచమ

వివాహస్య అవసరః నాస్తిభటు. న ఫలేద్యది, పునర్వివాహ
 పర్యంతం జీవిష్యతి వా? ఛీ! దుర్భగ! తథా మానద. ఈశ్వ
 రానుగ్రహేణ వరస్యాః గర్భః ఫలిష్యతి కింవా. సంజతి ర్వర్త
 తే కింవా. శ్రేష్ఠీన శతచత్వరపర్యంతం జీవేతచేత్ జీవేత కింవా.
 కో వేత్తి? నారాయణః వేత్తి. అస్తునామ; తన పితుః కక్కయ
 శ్రేష్ఠిగృహే స్రీవేశః అస్తి వా? అరే రామచంద్ర! మేళ
 తాలైస్సహ కే నా ఆగచ్ఛంతీన పశ్య పశ్య. కక్కయశ్రేష్ఠిసం
 బంధినవన. వివాహమహోచ్చవే త్వం ఆహ్వాతం అత్తై
 వాగచ్ఛంతి. తర్హి కటం ప్రసారయ. ఏష కుకుద్ధాచార్యః.
 కో విశేషః కుకుద్ధాచార్య! సరశ్వః పూర్వాష్టా ననవాదన
 సమయే కక్కయశ్రేష్ఠినః చతుర్థవివాహః; అతః స్రక్చంద
 నాదీన్ స్వీకర్తుం, ఉధూనరా వాశానితం చ తత్రేభవద్భి ర్మ్య
 ష్మాభి రాగంతవ్యమితి శ్రేష్ఠిస్థానే అహమేన భవతః అభ్య
 ర్థయే. అనశ్య మాగత్య దినసంచకపర్యంతం భవద్భి స్తత్తైవ
 వస్తవ్యం. మత్రైయస్యాపి పృథక్పృథక్ భోజనాదేః అవ
 కాశః విరచితః స్వయంపాకపద్ధతి రస్తి. యననికాపద్ధతి
 శ్చాస్తి. అపిచ బహుస్థలేభ్యః అనేకే మత్రైయపండితా శ్చా
 హూతాః. నీకమేన నచః, యస్యయస్య యాదృశసౌకర్య మపే
 షితం, తస్యతస్య తాదృశసౌకర్యం రచితం. కుకుద్ధ! త్వద్భ
 శాం ఆధ్వర్యే స్థితే కః లోపః భవిష్యతి? సర్వమపి సమ్యగేన
 చలతి. అహమ ప్యుశ్యమేన ఆగమిష్యామి బలిద్ధాచార్యో
 వ్యాగమిష్యతి వా? బలిద్ధాచార్య ఇతికిం, గిలిద్ధాచార్య ఇతికిం,
 ఆబాలగోపాలం అస్మిన్నామే వర్తమానాః సర్వేజనాః ప్రాయశః

నాకబలిపర్యంతం తత్తైస్థాస్థాంతి. కుతఃశీచేత్, కక్కుయ
శ్రేష్ఠీ అతీవ నృధః, అయమేవ అంతిమవివాహః; కన్యాదా
తాచ స్వగృహే వివాహం కర్తుం శక్తిహీనః; ఉభయస్యయూన్
భృత్వా కక్కుయశ్రేష్ఠీ స్వగృహవన వివాహం కర్తుం
విచ్ఛత్; అతఃకారణాత్, అయం వివాహోఽతివైభవేన చలి
ష్యతి. (కాలోఽతీతః=ప్రాద్దుపోయినది.) అస్మాభి రిత్తోఽపి బహుత్ర
గంతవ్యమస్తి. తాతాచార్య! ఆజ్ఞా దీయతాం, నమోనమః,
నమోనమః. అహో కుకుద్ధ! పంశితసత్కారాదికం సమ్య
గ్భవిష్యతివా? పంశితసభాః ప్రతిదినం చలిష్యంతి; పీఠికాపుర
సంస్థానాత్, చతుశ్శాస్త్రసంశితాః పరీక్షాధికారితయా ఆకా
రితాః. యథాసాంశిత్యం సర్వేఽపి సన్మానం ప్రాప్నుయః.
అఖండభూమంశలాధిపతయోఽపి అనేన శ్రేష్ఠీనా సమతాం నా
ర్హంతి. ఇతః పూర్వం కేఽపి ఏతాదృగైవైభవేన వివాహం న
చక్రః. ఇతఃపరం చ న కరిష్యంతీతి మన్యే. మహాన్ సంతోషః;
అహం స్థాస్థామి. రామచంద్ర! అస్మాకమపి ఆహ్వాన మా
గచ్ఛత్. విద్యార్థిన స్సర్వాన్ ఆహూయ వన; అస్మాభిస్సర్వై
రపి వివాహవైభవం ద్రష్టుం గంతవ్యమితి, తత్ర పరీక్షాదికం
భవిష్యతీతి, యోగ్యతానుసారేణ సంభాషనా దాస్యతే ఇతి చ
నద. యూయం సర్వేపి పూర్వపాఠాన్ పాఠానిభం ఆర్య
దృఢీకరుత. పరీక్షాయాం జిత్వా, మమ ప్రతిష్ఠాం సంపాద
యత; శిష్యా ఏవభిలు గురోః ప్రతిష్ఠాకారణం! ఇతః
ప్రభృతి దినసప్తక పర్యంతం యుష్మాకం నూతనపాఠాః న స్మ్యః.
అరే గోపాల! అమరశ్లోకేషు తవ విస్మృతి రధికా, అతః

అమరనిఘంటుం సమ్య గానర్తయ. రేరే చివంబర! జాగ
దీశ్యాం చతుర్దశలక్షణ్యాం కూటఘటితలక్షణం వాచోవిధే
యం కురు. అరే అప్పశాచార్య! సామాన్యనిరుక్త్యాం 'నచ
చతుష్టయం.' 'అత్ర వనంత కల్పం' చ ముఖ్యం కురు. అయి శంభు
లింగ! 'అర్థవ'త్సూత్రవిచారం దశవారా నాలోకయ. యూయం
సర్వేపి ఇదానీం స్వస్వస్థానాని గచ్ఛత. దినసప్తకపర్యంతం
క్షణమపి నృధా మా యాపయత. యథాజ్ఞాయం త్యాచా
ర్యాః. హం శే! కిం కరోషి; ఆసీద్వా పాః? అహం శుచీభవామి.
అస్యాం రాత్రౌ భోజనానంతర మపి మయా గ్రింథానలోకనం
కర్తవ్యం, అతః శీఘ్రం భానయ. బత మమాలస్యం కిమస్తి?
యూయం శీఘ్రం శుచీభూయ తిరువారాధనాదికం సమాప
యత. యదా పరివేషయేత్యుక్తే, తదా పరివేషయతుం అహం
సన్నద్ధాస్మి. హం శే! (వైవాహికాః=పెండ్లివారు) హరిద్రా
కుంకుమార్థం త్వమ ప్యాహ్వాయన్నిల? ఆహ్వాయన్.
యుష్మదాజ్ఞా అస్తిచేత్ అహమపి హరిద్రాకుంకుమార్థం
యాస్యామి. అనశ్యం యాహి. అయం వివాహః (తరుణీజరతీ
యోఽపి = పడుచుముసళ్ళనయినప్పటికి;) మహావైభవేన చలి
ష్యతికిల. నేత్రపూరం అనలోకయాన పునః ఉద్యగ్నివాహం,
కః కరిష్యతి, కుత ద్రక్ష్యామః? లెడైన యాస్యామి.

ఏమండోయి, తాతాచాద్యులగారూ? నే నాకక్కయ్య
సెట్టిగారింటికి వెళ్ళివచ్చినాను అక్కడ మూడు ప్రత్యేక
ప్రత్యేక భోజనశాల లున్నవి. ఒక్కొక్కటి, (రెండుఫర్లాంగుల
పొడవు=పాదక్రోశమితదైర్ఘ్యస్తి) మాధ్వానామేకా, శ్రీవైష్ణ

వానా మపరా, అద్వైతినా మన్యా. ఏతాః బ్రాహ్మణభోజన శాలాః. వైశ్యానాం భోజనశాలా అతివీర్హా, అతివిశాలా చ. వివాహమండపసౌభాగ్యం నర్లయితం శేషోఽపి నాల మితి భాతి.

ఇందులో మధ్య సగస్కృత మెందుకు, తెలుగులోనే చెప్పరాదూ. నేను పండితుడను కానంటికిగా మీరు మొన్న; అందుచేత కొంచెము నాస్వరూప్రకటనము చేయుచున్నాను. అబ్బో! (నీకు, పాండిత్యము లేకపోవటమేమి = తన పాండిత్యా భావః కుతః) ? నీ పాండిత్యము అందఱు ఎఱిగినదే! ఏమండోయి! మళ్ళీ శ్లేష్మ వాక్యమును (తగిలించినావే! = అలగయ వన!) తాతాచార్యులూ! మొన్న, అప్పంభొట్లు (రాబట్టి = ఆకల ఇతి) నిన్ను వదలిపెట్టినానుగాని. లేకుంటే, (ఒక ఆట ఆడించి నదిలేవాడనే = ఫేలన మేకం ఫేలయిత్వా అత్యక్ష మేవ!) నాసంగతి నెఱుగవుకాబోలు. నీసంగతి నెఱుగుమనుచేగాని నీ విపు డెందుకు వచ్చినావురా బలిద్దడా? నావాకిటిలోనుంచి అనతలకు పొమ్ము. సరే రేపు చెవుతా నీపని. బలిద్దడా గిలిద్దడా అని చాలా (పేలుచున్నావు = జల్పసి.) రే పేమి చెవు తావురా నాపని? సభలో నిన్ను నోరెత్తనిస్తానా! రామశబ్దము రాని వెధవవు. నేను రామశబ్దమురానివాడనా, నీవు పట్నాశ్రమ పండితుడవా? కనుక నేనా నీకు మా సభాపతి (బహిష్కారము వేసినాడు, = త్వం బహిష్కృతావాన్) (నీవు బహిష్కారమును తీర్చికొని సభలో అడుగు పెట్టిననాటికి చూతాము = త్వం బహిష్కారం నివ్వర్త్య సభాం ప్రవేశేర్యది, తదా ద్విత్యముః), నానో రెత్తనిస్తానో చేయెత్తనిస్తానో. అవునవును- శ్లో॥ 'ఘటం

భింద్యాత్ సటం భింద్యాత్ కుర్యాద్వా గర్హభధ్వనిమ్'-అన్నట్లు
 నీసంటి అపంజితులకు చేయెత్తుటా, కాలెత్తుటా - ఈరెండే
 త్రోవలు, లేదా గాడిదకూతలు కూయుట మూడవత్రోవ.
 నీ కొకమారు నాచేతులోకూడా ప్రియశ్చిత్తము కాసలెకాఁ
 జోలు! అయ్యో ఆయనతో మీ కెందుకండీ వాగ్వాదము?
 ఓసీ చేదస్తురాలా! నీ పూరుకోవే. మగవాళ్ళసంగతిలో నీ వెం
 దుకే రావటం? అయ్యా! బలిదాచాప్యలుగారూ! మీరు వెళ్ళండి
 మావారితో మీకు పోట్లాటెందుకుగాని; మీ రీయూరినారు;
 మాయింటిఆయన గ్రామాంతరస్థులు; కాబట్టి ఎందులకు వృధా
 కలహము? కాదే తిరువెంగళమ్మా! అదుగో మాయూడుదానిని
 కూడా యేకవచనముతోనే తిరువెంగళమ్మా అని పిలుస్తా
 వట్రా! అరే తాతాచార్లూ! నేను చిన్నప్పటినుండియూ
 దాన్ని తిరువెంగళామ అనే పిలుస్తున్నాను. పరాయిపిల్లనవలె
 దాన్ని చూస్తున్నాననుకొన్నావా యేమి? సొంత చిన్నదానివలె
 చూచుకుంటాను. నీ విప్రుడు నద్దంటే మానుతాగా? అసే, నీ
 విక్కడనుండి లేచిపో, లేవవేమి? ఇదుగో పోచున్నా; నా కెం
 దుకు-మియిష్టం ఆయనయిష్టం, (మిరిద్దరూ, యెంతసేపు పో
 ట్లాడుతారో పోట్లాడండి=కియత్కాలం కలహాయేధే వా కల
 హాయేథాం) నా కింట్లో చాలాసవి యున్నది. తాతాచార్లూ!
 తలుపు వేయఁబోవుచున్నావు! ఇంట్లో పెట్టి నన్ను చావగొట్టు
 తావా యేమిటి? అయ్యా! తలుపుతీయండి. ఎవరు వారు? నేను
 రాఘవరావును. ఓ - హో - హో. కరణముగారా! దయ
 చెయ్యండి. అరే యెవడురా అక్కడ, చాప ఇట్లా తీసికొనిరా,

కరణముగారు దయచేసినారు. ఇంట్లో విద్యార్థులెవరూ లేరంశి. నీవే తీసికొనిరావే ఆ తెస్తున్నా. చా పెండుపలెంశి. మీ యిల్లు గచ్చిల్లేకా! ఇదుగో చాప నచ్చినది. ఇట్లావయచేయంశి. దాసోహం, దీర్ఘాయుష్య మస్తు; ఏమి ఈవేళ ఇలా దయచేసి నారు? ఆకూర్చున్న దెవరు? భైరవభట్లమనుమడు. బలిద్ధాచార్యు లా? అవునంశి నే బలిద్ధుడను. అట్లా అనకండయ్యా, మీరు మహాపండితులు. చిత్తం సెలవు పుచ్చుకుంటానండీ నే రాన టము నీ కథ్యంతర మయినదా యేమి? అబ్బే లేదు లేదు. సరే మంచిది, వెళ్ళింశి. తాతాచార్యులగారూ! తమతో నొకరిహ స్యము మాట్లాడ నచ్చినాను. చిత్తము సెలవిచ్చుంశి. ఈబలి ద్ధాచార్యులు మీయింటి కెన్నాళ్ళనుంశి వచ్చుచున్నాడు? నేను వచ్చి మూడేళ్ళయినదిగదా, అప్పటినుంశియూ వచ్చుచునే యున్నాడు. అలాగా, వీ డతిమర్మార్గుడు, పోట్లాటమారివాడు, ఘోర్బరీఘోరు. ఇంకా అనేకదుర్మార్గము లున్నవి వీనియొద్ద : కాబట్టి మీ రిక వీనిని మీయింటికి రానీయవద్దంశి. కరణము గారూ! మీరు నాకు ముఖ్యావులు గనుక తమతో మనవి చేయుచున్నాను. వీనియొగ్గత ఇదివరకు నాకు తెలియలేదు గానీ, మొన్నటితో బాగుగా తెలిసినది ; నేటితో పూర్తిగా తెలిసినది. ఇప్పుడాసంగతి అంతా యెందుకుగాని, సెట్టిగారింటికి మీ కాహ్వానము వచ్చినదా? ఆ, నిన్న వచ్చి పిలిచిపోయినారు. మంచిదే, సెట్టి చాలాసంపన్నుడు అతినిష్ఠాపరుడు, దైవబ్రా హ్మణభక్తిగలవాడు, పండితపక్షపాతి, సదాచారసంపన్నుడు, పూర్వాచారపరాయణుడు, అతిదాత. సరేగదా, నిన్న మిమ్మును

పిలిచినతరువాత ఆయనకెట్లా తెలిసినదో, తెలిసినది-మీకుబహిష్కారమనియు, [మిగుల=అతీత్య] మిమ్మును (పిలిపించిననియు=ఆజాహనమితి) (నన్ను పిలిపించి = మా మాహ్వయ్య) నాతో చెప్పినాడు. నేనున్నా ఆశ్చర్యపడి, తాతాచార్యుల గారికి బహిష్కారమని మీ కెల్లు తెలిసినదని సెట్టిగారిని అడిగినాను. అంతట సెట్టిగారు, తన కేదో ఆకాశరామన్న యుత్తరము వచ్చినదనిన్నీ, పిమ్మట బభ్రధాచార్యుని పిలిపించి, సెట్టిగారు గాంభీర్యముతో, నుత్తరము సంగతి చెప్పకుండా మీ సంగతిని, (ప్రస్తావించితిని,=ప్రాస్తావిషం) అనిన్నీ, అనంతరము, బభ్రధాచార్యులు, మీకు బహిష్కారముమాట ఊల్లోచాలామంది అనుకుంటున్నారనియు, తాతాచార్యులగారు వివాహమునకు వచ్చినట్లైతే బ్రాహ్మణబృంద మంతయు లేచి వెళ్లుతుందనియు చెప్పినాడనిన్నీ, నాతో సెట్టిగారు చెప్పినారు. (అంతేకాకుండా=తానన్నా(తేజాభూత్వా) మిమ్మును పెండ్లికి రావద్దని కబురు చేయుటకుకూడా, (నిశ్చయించుకొన్నానని=నిరచైవమితి) నాతో చెప్పినాడు. అంతట నేను, తొందరపడవద్దండనియు, నేను మరల మీతో కలియుటకు, ఆగం డనియు, సెట్టిగారితో చెప్పి, యిప్పుడు తమదర్శనమునకు వచ్చితిని. (ఆరి వీడమ్మకడుపు మాడా = అరే ఏతెన్మాత్యాదరం దహతు) ఇదంతయూ ఈ బభ్రధాయిగాడే చేసివుంటాడుగానండి. నే నేపుణ్యపాపములనూ ఎటుగను సుమండీ కరణంగానూ ! ఇప్పు డీ వివాహమునకు సెట్టిగారు నన్ను రావద్దని చెప్పట యెందుకూ, నేనే రాను. సత్యాసత్యములు తరువాత తేల్చవి. అన్యాయముగా సెట్టిగారి కెందుకు

నావలన చిక్కులు. కాబట్టి మీరు వెళ్ళి సెట్టిగారిలో ధృశ ముగా చెప్పండి - “తాతాచార్యులుగారు మీయింటికి రారు; మీరు భయపడ నక్కరలేదు; మహాత్మాహముతో వివాహము జరుపుకోండి; మీ దంపతులు దీర్ఘాయుష్ముతులై, సంశాభివృద్ధిని పొంది చిరకాలము బ్రతుకండి; తాతాచార్యుల వారివల్ల మీ కేబాధలున్నూ లే”నని చెప్పండి.

ఏదో తరళతరమః చాతః = నూటయొరటవ పాతము

ధకారాంతః పుంలింగో వా, స్త్రీలింగో వా, ‘అగ్నిమత్’ శబ్దః = నిప్పు చిలుకునట్టి. (ప్ర. అగ్నిమత్ - అగ్ని మథా - అగ్ని మథః॥ ఈశబ్దము ప్రకృతమైకచనమునను సస్తమిబహువచన సృత్యయము పరముగా నున్నపుడును ‘అగ్నిమత్’ అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పర మగునపుడు ‘అగ్నిమద్’ గా మాటును. నపుంసకలింగమున ప్రకృతమై ద్వితీయలు = అగ్నిమత్ - అగ్నిమథీ - అగ్నిమంధి॥ తక్కిన విధక్తులు పుంలింగముతోపాటే నడుచును. పకారాంతస్త్రీలింగము ‘అప్’శబ్దము, సత్యబహువచనము; నీరు అని అర్థము- అనగా ఈ శబ్దము సమాసపదములోఁ దుదిపదముగా నుండక స్వతంత్రముగా వాడబడునపుడు, ప్రతివిధక్తిలోను, బహువచనములోనే నిల్చునుగాని. దీనికి ఏక, ద్వివచనములు లేవు. ఉ॥ ప్ర. ఆపః. ద్వి. ఆపః. తృ. అద్భిః. చ. అద్భ్యః. పం. అద్భ్యః. ష. అపాం. స. అప్పు. ఈ శబ్దముయొక్క దుదిపకారము, ‘సు’ తప్ప, తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ‘ద్’ గా మాటును. ధకారాంతః స్త్రీలింగః

‘ఝుథ్’ శబ్దః = ఆచలి. ఈ శబ్దము ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమ్యైకవచనము పరముగా నున్నపుడును, ‘ఝుత్’ అని యుండును తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్నపుడు ‘ఝుథ్’గా మాటును. ప్ర. ఝుత్ - ఝుథా - ఝుథః; ద్వి. ఝుథం - ఝుథా - ఝుథః; తృ. ఝుథా - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భిః; చ. ఝుథే - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భ్యః; పం. ఝుథః - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భ్యః; ష. ఝుథః - ఝుథోః - ఝుథాం; స. ఝుథి - ఝుథోః - ఝుథుః॥ ఇట్లే వీరుథ్ = పొద; కృథ్ = కోపము. ఈ ధకారాంతశబ్దములు మూడున్నా. పుంలింగ స్త్రీలింగములందు ‘ఝుథ్’ శబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకలింగమందు ఊ॥ ప్ర. ద్వి. అఝుత్ - అఝుథీ - అఝుంధి; అవీరుత్ - అవీరుథీ - అవీరుంధి; అకృత్ - అకృథీ - అకృంధి॥ తక్కినవిధములు పుంలింగముతోపాటే నడచును. భకారాంతస్త్రీలింగః ‘కకుథ్’ శబ్దః = దిక్కు. ఈశబ్దము, ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమీబహువచనప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును, ‘కకుప్’ అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్నపుడు ‘కకుప్’ గా మాటును. ఉ॥ ప్ర. కకుప్ - కకుథా - కకుథః; ద్వి. కకుథం - కకుథా - కకుథః; తృ. కకుథా - కకుద్భ్యాం - కకుద్భిః; చ. కకుథే - కకుద్భ్యాం - కకుద్భ్యః; పం. కకుథః - కకుద్భ్యాం - కకుద్భ్యః. ష. కకుథః - కకుథోః - కకుథాం; స. కకుథి - కకుథోః - కకుథుః॥ పుంలింగమునగూడ నిట్లే నడచును. నపుంసకమున కుదాహరణము. ప్ర. ద్వి. = సుకకుప్ - సుకకుథీ సుకకుంధి...తక్కినవి పుంలింగముతోపాటే.

యజ్ఞేషు శమీఖండే అశ్వత్థఖండం స్థాపయిత్వా, యే
అగ్నిం మక్షంతి, తే అగ్నిమధః ఇత్యుచ్యంతే. శరదృతౌ
సర్వాః కషభః అజినర్మలాః దృశ్యంతః. కుత ఇతిచేత్, శ్లో॥
'విశాఖాంతాని మేఘాని ప్రసూత్యంతం చ యావనం' ఇతి
శాస్త్రేణ సూర్యస్య మృగశిరోవక్షత్రప్రవేశ మారభ్య,
నర్హారంభః భవతి. తస్మాదేవ ఆకాశే మేఘాః సంఘటంతః కృ
మేణ శ్రావణభాద్రపదమాసయోః సమ్యగ్వర్ధంతే. తేన కారణేన
దిశ స్సర్వాః విమలీభవంతి. అనంతరం ఆశ్వయుజ కార్తికమాస
యోః వృష్టిః క్రమశః శామ్యతి. ప్రాయశః సూర్యస్య విశాఖా
నక్షత్రప్రవేశస్థిమా శరదృతౌవేవ భవతి. శరదృతౌశ్చ
ఆశ్వయుజకార్తికమాసాత్మకః కాలః. సూర్యః యదా విశా
ఖానక్షత్రం సరిత్యజతి, తదా మేఘా అపి స్వరూపం పరిత్య
జంతి-తేన కారణేన దిశ స్సర్వాః విమలీభవంతి. శ్రావణభాద్ర
పదయో ర్వర్షర్తుత్వాత్, తస్మిన్ ఋతౌ అధికవృష్టిః పఠతి.
తదా ఆపః నదీనాం ఘట్టాన్ అతిక్రమ్య సమీపస్థాన్ గ్రామాన్
స్థానయంతి. అస్మిన్వర్షే దక్షిణదేశే కావేర్యాదినద్యః
ఉత్తరదేశే యమునాదినద్యశ్చ అమితవర్షవశాత్ ఉచ్చృం
ఖలం ఘట్టా నతీర్ణ్య బహూన్ పాత్రగ్రామాన్ నామావశేషా
నకుర్వన్. అపాం జీవమితి నామధేయం వర్తతే. ఆపః మితం
స్వీకృతాశ్చేత్ జీవనం వర్ధయంతి, అమితాశ్చేత్ జీవనం అప
హరంతి. తేన కారణేన సర్వైరపి ఆపః మితం స్వీకర్తవ్యాః.
నకేల మాషవ, కింఋ సర్వమపి చస్తు, మితం స్వీకర్తవ్యం.
తథాచేత్ శరీరానుకూల్యం సంపద్యతే. అమితంచేత్ శరీర

పాత్రికూల్యమేన సంభవతి. పూర్వస్మిన్నాతే కశ్చన మహా
పురుషః అతీన తపస్సంపన్నః కృష్ణాతీరే (ఉవాస=నివసించెను.)
సః ప్రత్యహం నిశావసానే చతుర్థయామే ఏన శయనా
దృఢాయ కృష్ణానదీం గత్వా తత్ర స్నాత్వా గృహ మాగత్య
అనుష్ఠానాదికం కుర్వన్నాసతి. సః ఏకదా భాద్రపదమాసే
యథాపూర్వం కృష్ణానద్యాం స్నాతు మగచ్ఛత్ కిల. తేన
సాకం కతిపయే బ్రాహ్మణాశ్చ స్నానార్థ మగచ్ఛన్కిల. తస్య
నామధేయం వ్యాసకృష్ణ ఇతి. సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః పాత్రా
దికం సర్వమపి తింత్రిణీమృత్తికాదిభిః సమ్యక్ స్పృశయిత్వా
తీరే స్వంచ్య. స్నానార్థం నద్యా మవతరన్కిల. తదా
కృష్ణానదీ ఉధయతీరపూరం ఉచ్చృంఖలవృత్త్యా ప్రవహతిస్మ.
తేన కారణేన (చక్రనావికాలపి = చక్రాలబోటువాళ్లుకూడా
చక్రినాపిచారణం (విరేముఃకిల = మానినారట) కుత ఇతి
చేత్ - నద్యాం సర్వత్ర, (అపాగ్రభమాః = సుశిగుండములు)
సవ్యాపసవ్యం భ్రమంతి స్మ. తేన హేతునా, నావికాః అతీవ
భీతాః దినచతుష్టయపర్యంతం జనాన్ నదీం న తారయా
మాసుఃకిల. ఏనస్థితే, సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః 'గంగాగంగేతి'
శ్లోకం పఠన్ నద్యాం నిమజ్జ్య పునరపి (నోత్త్రస్థాకిల = లేన
లేదట.) అనంతరం అనుగతాస్సర్వేపి ఆసూర్యోదయం నిరీక్ష్య,
వ్యాసకృష్ణాచార్యః ప్రవాహేణ యత్రకుత్ర వా నీతః, మృతః,
ఇతి నిశ్చిత్య స్వస్వగృహం ప్రావిశన్కిల. ఏష వృత్తాంతః వ్యాస
కృష్ణస్య బంధుభిః శ్లాఠః బంధవా స్సర్వేపి రుపంతిః స్నానం
కృత్వా తద్దినప్రభృతి మృతాశౌచ మారధంత. దినచతుష్ట

యానంతరం కృష్ణాప్రవాహః ఈవత్ శాంత ఇవాసీత్. తదా చక్రనావికాః పునరపి చక్రనౌకాం చారయితు మారే భిరే. ఏకస్మి ద్దినే చక్రనావికేషు చక్రనావం (చారయిత్సు = నడుపుచుండుగా) చక్రనౌః ప్రవాహమధ్యభాగం యదా ప్రావి శత్, తదా తత్రి ఏకః మహాన్ ఆవర్తః అదృశ్యతే. తస్మిన్ ఆవర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యః నాసికాం అంగుళిపంచకేన నిరుధ్య, సద్మాసనే ఉపవిశ్య నేత్రే నిమిల్వ్య కరాంతరేణ జప మాలాం ధృత్వా కంవా మహామంత్రం ఆవర్తయన్ తపసి స్థితః. తస్మిన్నే వావర్తే ప్రవక్షిణం భీమన్ నావిక్తైః దృష్టః కిల. నావికానాం ప్రాణాః స్థానేషు న సంతికిల. కుత ఇతిచేత్, 'చక్రనౌః ఆవర్తసమీపం ఆగచ్ఛత్థలు! సేన హేతునా చక్ర నౌః ఆవర్తే సతివ్యతి; అనంతరం నయం సర్వే మరిష్యామః' ఇతి తేషాం హృదయే అతీవ భయం ఉదభవత్. తతః చక్ర నావం ఆవర్తాత్, (అపసారయితుం = తొలగించుటకు,) నావికాః అధికప్రయత్నేన చక్రభ్రామణ మకుర్వన్; పాణికా శ్చోపాయంజలః; తథాపి సా నౌః ఆవర్తసమీపమేవ గత్వా ఆవర్తానునారం భ్రమంతీ, నావి స్థితానాం జనానాం నావికా నాంచ హృదయేషు అతీవ భయం జనయామాస. తదా వ్యాస కృష్ణాచార్యః ఆవర్తే అధశ్చోర్ధ్వం చ యాతాయాతే కుర్వన్ సుఖేన సద్మాసనాసీనః, తస్యన్నే వాసీత్. సః ఆవర్తః నిర్జలసూప ఇవ దృశ్యతేకిల. ఆహాహ! తస్య తపఃప్రభావః కీర్తిగ్యాకింశు, వర్ణయితుమ ప్యశక్య ఇతి భాతి. యథాకథంచిత్ దైవానుగ్రహేణ వా, వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య తపఃప్రభావేణ వా

చక్రనాః ఆచర్యత్ ఈశత్. (అపససార=తొలగినది.) తదా
నావికా స్పర్శేపి, (జీవ జీవేత్క్వా=బ్రమకు జీవుడా అని,)
(నిశ్చలశ్వాసం = ఉపరిశయపడుండా,) చక్రే భృమయంతః.
పాణికాః ఉపయుంజానాః యథా కథంనా నద్యాః పారం
అవాపుః. అనంతరం ఏష సృతాంతః సర్వాసు కకుప్పు
వ్యాప్తః. తదా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య బాంధవా స్పర్శేపి ఏత
ద్వృతాంతం అవిశ్వస్య, తథాపి ప్రయతామహే ఇతి నిశ్చిర్య
ఏకాం ధూమనాకాం ఆసుహ్య పరదినే కృష్ణామూం ప్రయోగ
మకుర్వన్. కృష్ణా చ ఈశత్ శాంతా బభూవకిల. చక్రనా
విక్తైః కథితాని చిహ్నాని సర్వాణ్యపి (ప్రస్థభిక్షాయ=గుర్తించి)
ప్రవాహే తం ప్రదేశంప్రతి ధూమనాసాహాయ్యేన అగచ్ఛన్.
తత్ర చక్రనావికోక్తప్రకారేణ ఏకః ఆచర్యః అదృశ్యత. తస్మి
న్నానర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యశ్చ యథానిర్దిష్టః అదృశ్యతేకల.
తదా బాంధవా స్పర్శేపి వ్యాసకృష్ణాచార్యం మృత్యుముఖా
దాగతమివ మన్యమానాః, గృహం ప్రత్యాగంతం బహుధా
ప్రార్థయామాసుః-వ్యాసకృష్ణాచార్యః తత్ప్రార్థనాం అంగీకృత్య
ధూమనా వ్యాసుహ్య, పున ర్బాంధవైస్సాకం స్వగృహం ప్రవి
వేశకిల. ఏతానత్పర్యంతం దినసప్తక మతీతంకిల - వ్యాసకృష్ణా
చార్యస్య దినసప్తకేపి ఉపవాసఏవ. వయం ఏకస్మిన్ దినే
భోజనాభావే శుధా పీడ్యమానాః (సంతః = అగుచూ.) కృధా
పరాన్ పీడయంతస్సంతః పదాత్పదం చలియిచుపి న పారయా
మఃఖలు ; వ్యాసకృష్ణాచార్యః ఏతానత్కాలపర్యంతం కథ
ముపోషితవా న్వా, కథం మహానద్యాం ప్రవాహమధ్యే అతి

భయంకరే ఆచారే నిరుపద్రవం ఉపవిష్టవాన్వా. కథంవా ఏతా
వంతి దినాని శరీరే ప్రాణాన్ ధృతవాన్వా కో వేత్తి ? భగవా
నేన వేత్తి. వ్యాసకృష్ణాచార్యచర్చితం అతిమానుషం. భో
భోః పాతకమహాశయాః ! స్మి న్నాపయ్యుగేఽపి పూర్వం అగ్ర
జన్మానః ఏతాదృశమహాతపస్సామర్థ్యవంతః ఆసన్. అధునా
తనేషు దివసేషు అగ్రజన్మనాం దురవస్థా కథం పరిణతా వా
పశ్యత. పరమేశ్వరస్య అవయవస్థానీయాః బ్రాహ్మణాదిచతు
ర్వర్ణాశ్చ. పరమాత్మనః శిరస్థానీయో బ్రాహ్మణః, బాహు
స్థానీయః క్షత్రియః, ఉరస్థానీయో వైశ్యః, పాదస్థానీయ
స్సూద్రః. ఇదానీం కలిదోషవశేన ఆదా శిరో భ్రష్టం, అనం
తరం బాహూ భ్రష్టే, తతః ఉరూ భ్రష్టే, పశ్చాత్
పాదా భ్రష్టే. ఏవంప్రకారేణ సర్వేషామపి వర్ణానాం క్షీణ
దశా ప్రాప్తా. 'సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధాన' మితిన్యాయేన,
శిరసః భ్రష్టత్వే సర్వావయవానా మపి భ్రష్టత్వం.

తాతాచార్యులగారిలో కరణంగారు మాట్లాడి వెళ్ళిపోయి
నారు. తాతాచార్యులగారు గొప్ప విద్వాంసులు గనుక నదురు
బెదురు లేకుండానే యున్నారుగాని ధైర్యమును విడువ లేదు.
'ఏమయిననూ సరే ఈదెబ్బతో బళిద్ధాచార్యులను అధః
పాతాళానికి త్రొక్కకపోతే నేను శ్రీవైష్ణవుడను కాను' అని
మఃస్ఫులో నిశ్చయించుకొన్నారు. కరణంగారు పోయిన తరు
వాత తిరువెంగళమ్మగారు. భర్తను అడిగినది. కరణంగారికిన్నీ
మీరున్నూ జరిగిన సంభాషణ మేమిటి చెప్పండి. అప్పుడు
తాతాచార్యులగారు పూసగుచ్చిన ట్లున్న దున్నట్లు చెప్పినారు.

అయ్యో ప్రారబ్ధమా! ఆ బలిధాయలో మీ కెందుకంకి వైరము? వాడు (తుట్టెపురుగు=చుద్రసర్పః) (దుష్టుని దూరముగా విడవవలె = దుష్టం దూరే వివర్జయేత్) అన్నాడు గనుక మీరిక ఆ వెధవజోలికి పోవద్దండి. ఇప్పుడిదేమిటి? లేనిపోని బహిష్కార మని యొకటి పుట్టినది? ఇదెట్లా పోతుంది? నాకేమి తోచటం లేదు - అని భార్య బహువిధములుగా వ్యసనపడ్డది. ఓసిదార్భా గ్యురాలా! నీనుంచే యింత మునిగింది. మొన్నటివిషయములో నేను వాణ్ణి మాడ్చిపారేసేవాణ్ణి. అప్పుడూ నీవే అడ్డపడ్డావు. ఇప్పుడూ నీవే అడ్డపడుచున్నావు. ఈమాట నీమాట వినను. వానిదుంప త్రేంపి వదలుతానుగాని ఊరకే వదలను. బ్రాహ్మ ణుడా వాడు? చండాలునికన్నను నీచుడు. (ఆనక వానిదుంప దెంపుతారో గంప కెత్తుతారో = అనంతరం తస్య సంశం నిర్మా లయిష్యథ వా, కంఠోలం పూరయిష్యథ వా) చూతాము, మొదట యీఅపనిందను పోగొట్టుకోవలగా; ఆ ప్రయత్నము చెయ్యండి. రేపు సెట్టిగారింటికి పెళ్లికి వెళ్లితే, మీ కొక సేలు జోడూ, నా కొకపట్టంచుచీరె వచ్చేవిగదా! పైగా సంభావన వచ్చేదిగదా! ఈ అయిదురోజులు ఇంట్లో పొయ్యి రాజవేయ కుండా తిరియ గడచేదిగదా; ఇంతా పాడయిపోయె. ఆకరణం గారినైనా కట్టుకొని, రేపు పెళ్లికి వెళ్ళే సాధన చూస్తే యెంత బాగుండేది? అట్లా చేయక ఆయనతో బింకాలు కొట్టితిరి; అయినా మీరు కానటానికి పండితులేకాని మీయొద్ద చేద స్తము చాలాయున్నది. పైగా లాభ్యమనే మాటయే లేదు. అదేమంటే గ్రామసింహములాగు నన్ను కఱవరావటం; ఇంతే

తప్ప మతేమియునూ లేదు. ఓసి నీ అమృతకడుపుమాడ, ఇప్పుడు నా దేమి తప్పన్నదే? ఇప్పుడెందుకూ మీతప్ప; మీతప్ప ఆది లోనే ఉన్నది. అసలు బలిధాచార్యులగారు పరమయోగ్యులే. మొదటినుండియూ ఆతని స్వభావము నేను బాగా యెఱుఁగుదును. మా నాన్నగారు చనిపోయినప్పటినుండియు మే మిద్దరమున్నూ ఒక కంచాన దిని యొకమంచాన పండుకొన్నట్లుగా మొన్న మొన్నటి దాకా పెరిగినాము. ఎటొచ్చి, మీరు మాయింట్లో అడుగుపెట్టిన యీమూడేళ్ళనుంచియేగా, బలిధాచార్యులు సగలుమాత్రమే యిక్కడ ఉండుట. బేష బాగాయున్నది. అయ్యో! యదకు నీవు బలిధాచార్య కంచంలో అన్నముకూడా తిన్నావూ? కనుకనే నాగతి బహిష్కారము వచ్చినది. బాగానే ఉంది. బలిధాచార్యులు మాలవా ఉనుకున్నారా, మాదిగవా ఉనుకున్నారా? మును పెరిరయితే నేమి; మానాన్న చచ్చినప్పటినుండియు ఆయన చక్కని శ్రీవైష్ణవము పుచ్చుకున్నారు; అదివరకూ ఆయనది శ్రీవైష్ణవాచారమే. ఇప్పుడు పూర్తిగా శ్రీవైష్ణవుడయినాడు. ఏమాత్రమయినా మీయొద్ద కళంక మున్నదేమోగాని. ఆయనదగ్గర ఏమాత్రమున్నూ లేదని నేను సప్రమాణముగా చెప్పగలను. శ్రీచూర్ణము తోడే. ఇంకా నాకన్నా మాలమృగానికి ఆయనతండ్రిగారి దగ్గరనుండియూ నారినృత్యంతము పూర్తిగా తెలియును. కావలయునంటే మీఅత్తగారినిపిల్చి అడగండి. అసేఅమ్మాయీ తిరువెంగళమ్మా! ఊరుకో యిక; ఆయనమాటే ఆయనకుగాని మనమాటలు ఆయనకు సరిపడవు. మనకు గతి లేక ఆయనను

ఇట్లటము తెచ్చి పెట్టుకున్నాము. ఇప్పుడు బలిధాచార్యులను పొమ్మంటానికి నోరెట్లానస్తుంది, యెట్లా పొమ్మంటాము? ఏమాట కామాటే, బలిధాచార్యు లుండబట్టే మనపుచ్చె కాస్తున్నాడు. ఇంట్లో అడ్డమయినచాకిరీ చేస్తాడుగద; ఈయనగారు కాలుమీద కాలు వేసికొని, శిష్యులకు పాఠాలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే ఈచాకిరంతా చేసేవాడెనడు? మగడు చచ్చి నే నేడుస్తుంటే అన్నివిధాల కనిపెట్టినాడే! ఏ అల్లుడట్లా చేస్తాడో చెప్పు? అమ్మాయీ! అప్పటి కింకా నీవు పుట్టలేదు. ఈబలిధాచార్యుల మేనమామకూ మీనాన్నకు బహుస్నేహము. ఇద్దరి పేరుకూడా ఒకటే; ఈమా ఒకటే; కాని మీనాన్నకంటే, ఒకచాయ ఉండేవాడు. ఆయన మనయిల్లే తనయిల్లుగా చూచుకున్నాడు గాని, యేమైనా భేదబుద్ధితో నున్నాడా? ఇప్పుడెందుకు? (తీగ కదిలిస్తే పొదంతా కదుల్తుంది అన్నట్లవుతుంది=లతాగుల్మన్యాయ సౌమ్యం భనతి.) నీవూరుకో, ఆయనిష్టము. ఏమండోయి అత్త గారూ! మీకుగూడా నాదే తప్పు తోచినదీ? నాయనా! కుమారుడవైనా నీవే, అల్లుడనయినా నీవే, అని గదా నిన్ను మాయింట్లో తెచ్చి పెట్టుకున్నాము! ప్రతిమనుష్యునకు ఒక్కొక్క అలవాటుంటుంది. మంచి అలవాటయితే ఒకరు చూచినా తప్పుండదు. చెడ్డ అలవాటైతే మన మెంత చాటుగా నడిచినా, యెవడో ఒకతప్పుడుముండాకొడుకుకంట పడకపోదు. అది భూమిమీద పొక్కకపోదు. అందుచేతనేగా నీకూ బహిష్కారము, నీనుంచి మాకూ బహిష్కారమని నే నేడుస్తున్నాను.

ద్వ్యుత్తరశతతమః పాఠః = సూకురెండవపాఠము.

సకారాంతః పుంలింగో విద్యచ్ఛబ్దః = విద్వాంసుడు - పండితుడు. పృ. విద్వాన్ - విద్వాంసౌ - విద్వాంసః; సం. హేవిద్యన్ - హేవిద్వాంసౌ - హేవిద్వాంసః!; ద్వి. విద్వాంసం - విద్వాంసౌ - విదుషః. తృ. విదుషా - విద్యద్భ్యాం - విద్యద్భిః; చ. విదుషే - విద్యద్భ్యాం - విద్యద్భ్యః; పం. విదుషః - విద్యద్భ్యాం - విద్యద్భ్యః; ష. విదుషః - విదుషోః - విదుషాం; స విదుషి - విదుషోః - విద్యత్సృ॥ దీనికి స్త్రీలింగము (విదుషీ - విదుష్యా - విదుష్యః) అని గారీ శబ్దమునలె నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః 'పుంన్' శబ్దః = పురుషుడు - మగవాడు. ప్ర. పుమాన్ - పుమాంసౌ - పుమాంసః; సం. హేపుమన్ - హేపుమాంసౌ - హేపుమాంసః!; ద్వి. పుమాంసం - పుమాంసౌ - పుంసః; తృ. పుంసా - పుంభ్యాం - పుంభిః; చ. పుంసే - పుంభ్యాం - పుంభ్యః; పం. పుంసః - పుంభ్యాం - పుంభ్యః; ష. పుంసః - పుంసోః - పుంసాం; సం. పుంసి - పుంసోః - పుంస్సు॥ ఈ రెండును సకారాంత విశేషశబ్దములు.

రాహిషః = కొండగొట్టె	కంధరా = మెడ
రామకం = చాటి ఉప్పు	గీవా = మెడ
పశిరః = మెల్లకంటివాడు	శిరోధిః = మెడ
వై నీలకం = రథపు మోకు	వై ణవికః = వేణుగానము
పాశికా = చెవిదుద్దు	[చేయువాడు

సమశీతోష్ఠః = చల్లిన వెచ్చన కాకుండ
నాతిదీర్ఘం = ఎక్కువ పొడుగు కాకుండ

నాతిహాస్యం = ఎక్కువ పొట్టి కాకుండ
 నాతిస్థూలం = ఎక్కువ లావు కాకుండ
 నాతికృశం = ఎక్కువ సన్నము కాకుండ

రజకాః స సృష్టా శ్చేన్. అస్మాకం గతిః కీవృతీ భవేద్వా?
 రజకాః స సంతిచే త్కిమ్ ; నయమేన అస్మద్వస్త్రాణి ధావేమ.
 రజకాభావే నస్త్రధావనం అతీన కష్టతః తాన! నహి సహి.
 రజకాభావేఽపి కేషుచి ద్దేశేషు బ్రాహ్మణాదయ సృష్టేఽపి
 స్వనస్త్రశోధనం స్వయమేన కుర్వంతి. తస్మిన్విషయే ప్రయాసః
 నాస్తి; అహ మసశ్యంభలు; ప్రభమతః మలినచస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి ఏకస్మిన్భాండే నిక్షిప్య, తస్మిన్ జల మాపూర్య, అనం
 తరం కఠినయరామకమపి తస్మిన్ పాతయిత్వా, తద్భాండం
 ఛల్ల్యాం ఆరోప్య, అథః అగ్నిం సంధుక్షంతే. కృమేణ రామక
 సహితం తజ్జలం సర్వమపి క్వధిత్వా, నస్త్రగతం మాలిన్యం
 సర్వమపి క్షణేన అపాకరోతి. అనంతరం తాని వస్త్రాణి సమ్యక్
 పామాణే ధావిత్వా, అనంతరం పునః కాంజికేన శోధయంతి.
 తదా వస్త్రాణి అతీవ నిర్మలాని భవంతి. రజకానాం అస్మాకంచ
 విశేషః క ఇత్యాకాంక్షాయాం, రజకానాం నస్త్రధావనమేన
 జీవికా; తేన కారణేన తే సర్వదా నస్త్రశోధనమేన కుర్వంతీతి
 కృత్వా, అస్మగపేక్షయా తేషాం (తత్కర్మణి * = ఆపనియంను)
 అతీవచాకచక్యం దృశ్యతే. తేన కారణేన యానతా కాలేన వయ

* కర్మన్ శబ్దము. సకారాంతము; సపునకము; పని అని అర్థము.
 పృ. ద్వి. కర్మ-కింకరి-కిర్మాణి॥ అక్కిన విధ క్తులు పులింగముతో పాటే.
 ఈశబ్దము పు. స్త్రులి. గములలో ఆత్మన్ శబ్దముతోపాటు నడచును.

మేకం నస్త్రం ధావేమ. తానైతేన కాలేన తేదశఃస్త్రాణి ధావే
యుః. అపిచ అస్మద్ధావనస్త్రాపీక్ష మా తద్ధాతనస్త్రం ధవళ
లరం ప్రకాశతే. అధికాభ్యాసేన త్రికారణం. యాదృశం
కీదృశం న కర్మ భవతు. చిరకాలాభ్యాసనశాత్ సర్వస్మిన్నపి
కర్మణి కాశల్యం లభ్యతే; నోచేత్, యదాకదా నా ఏకస్మిన్
దినే ఏకం కర్మ కృత్వా పునరపి మాసానంతరం నా నత్సరా
సంతరం నా, తత్కర్మ కరిష్యామశ్చేత్, యథాపూర్వం మాతన
మేు తత్కర్మ భవిష్యతి. తేన హేతునా తస్మిన్ కాశల్యం
న లభ్యతే. కతిపయదేశేషు రజకాః పౌరాణాం నస్త్రాణి
గర్దభై ర్వాహయిత్వా ధావంతం నయంతి. కేషుచి ద్వేశేషు,
రాహిషై ర్వాహయంతి. బభ్రుధాచార్య! అస్మాకం భైరవ
శాస్త్రి రాహిష ఏు; అమాయః; తతః నయం స్రత్యహం
అస్మద్విస్త్రాణి భైరవశాస్త్రిణా వాహయిత్వా నదీగచ్ఛామ.
ఛీ మర్కగ! తథా మా నద. సః శబ్దః. న చతురః; కింతు
పాతవిషయే న పశ్చాత్పతిష్యతి. గురో! బభ్రుధాచార్య! పృ
పూర్వేనః అస్మద్విస్త్రాణ్యేదికాయా ముపవిశ్య అహం 'అస్తు
త్తరస్యా'మితి శ్లోకం, (ఆచర్త్య=వల్లించుకొని) శబ్దాన్ ఆచర్తయ
న్నాసం. తదా తాతాచార్యశిష్యః రామచంద్రః తేన మాగ్ధేణ
గచ్ఛన్ గేరే. కి మానర్తయసి గే, ఇతి మా మపృచ్ఛత్.
అహం ఉత్తరసీశబ్దం ఆచర్తయూమి త్యవోచం. పున రావర్త
యేతి మా మననన్. తదా అహం 'ఉత్తరసీ - ఉత్తరస్యా -
ఉత్తరస్యః' ఇతి అచదం. తదా సః హీహీకుర్వన్, అరే బభ్రు
ధాచార్యశిష్య! ఏష శబ్దః కింశబ్దపమానః? ఇతి అపృచ్ఛత్ -

గౌరీశబ్దసమాన ఇతి, ప్రత్యేకదం. తదా సః ఉదరభేదం హసన్, త్వం తన గురుశ్చ, మమ సమీపే శబ్దాన్ పఠతం, ఇతి మా మనోచత్. సః విషయః తథా అస్తు; త్వం బహిర్వేది కాయా ముసవిశ్య, కిమర్థం శ్లోకం చింతనాం అకరోర్వా ప్రభమం నద. తన గృహే కుత్రాపి చింతనాం కర్తుం రహస్య స్థలమేవ నాస్తి కిం? అహం కతివారా నవోచం? కదాపి బహి రుపవిశ్య చింతనాం మా కార్మీః; యది కుర్యాః ఉచ్చై స్స్వరేణ మాకురు. బహిష్ఠాః, చండాలాదయశ్చ బహుజనాః తేన మార్గేణ గచ్ఛేయః. అంతఃః చతుర్థానామపి గీర్వాణ వాణీశ్రవణే అధికారః నాస్తితి, చండాలాదిశ్రవణే అస్మాకమపి మహానర్థః సంభవ్యతీతిచ, కతివారా నవోచం రే? ఉ-అనంతరం కిమాసీత్? అనంతరం అహం రేరేతాతాచార్యశిష్య! యువాం గురుశిష్యా ఉభానపి అస్మద్గురోః బోధాచార్యస్య పాదసంవాహ నాయాపి నార్హా. గచ్ఛ, రాండేయ! తనగురుః మహావిద్వానితి మన్యసే కిం? 'ఉత్తరస్యాం' ఇతి సప్తమ్యేకవచనశ్రవణేనైవ అయంశబ్దః ఈకారాంతః, స్త్రీలింగః. గౌరీశబ్దసమః, ఉత్తరసి శబ్దః ఇతిచ స్తనపేనాపి జ్ఞాయతే - ఇత్యాదిబహుప్రకారైః రూపశయిత్వా సవమాప్తకపారాయణ మారభే. అనంతరం సః మమ ముఖే అష్ఠీచత్. అనంతరం అహ ముత్థాయ అంగ వస్త్రేణ ముఖం సరిమృజ్య, అంతర్గత్వా యావత్ లింగుష మా నయం తావదేవ సః పలాయితు మార్బద్ధవాన్. అహమపి త మన్వధానం. సోపి జంఘాబలం దర్శయన్ రథవీధ్యా మథా నత్. తతః అహమపి దశహస్తమాత్రదూరేణ తస్య పృష్ఠ

మనుస్మయైవ అధావం. కింతుమార్గమధ్యే వై నీతకతిరీటః; మమ
అంతరాయభూతః ఆసీత్. శేన కారణేన ఆవయో రంతరం
అధిక మాసీత్. తతః అహం తమపరి లగుడం ప్రక్షిప్య వై నీ
తకే అపతం. తదా సః లగుడం గృహీత్వా ఇత ఆయాహిరే
కాలఁబయ! ఇత ఆయాహీతి మాం వదన్, మమ సమీపం
ఆగతః. తత్తణాదేన అహ ముత్థాయ తస్య హస్తాత్ ప్రథమం
లగుడ మాకర్షం. స తు మమ గ్రీవాం గృహీత్వా పురతః
అపారయత్. తస్య వామజానుని లగుడప్రహార మేక మయ
చ్చం. అనుపదమేన అస్మద్గృహం ప్రావిశం. సః గోళకః కథ
మాసీద్వా? భో గురో! బళిద్ధాచార్య! ఉత్తరసీతబ్జః ఈకా
రాంతః ఇతి గతభానువాసరే భవద్భి గుక్తఃఖలు; స జారజ
స్తథా జల్పతి కుతః? న్యస్మరం-వీతదంతరే మమ వామకర్ణాత్
పాళికా కుత్రవా భ్రష్టా. చేత్కిం మమ కృధం నిరయూతయం.

ఈమధ్య తాతిగాడికి నాకూ కొంచెము ఘర్షణ జరిగిందిలే,
అందుచేత వా డెట్లాగయినా పగదీర్చుకొందామని యేమేమో
ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. సరేగాని ఉత్తరసీతబ్జము ఈకా
రాంతము అనేమాట తప్ప, ఒప్పు? నా కామాట చెప్పరేమి?
నే చెప్పినతరువాత తప్పెట్లా అవుతుందిరా? అయినా అదంతా
వ్యాకరణసంబంధములే, యెట్లాబడితే అట్లా సాధించవచ్చును.
దానిమాట యిప్పు డెందుకుగాని, నీవుమాత్రము ఎప్పుడున్నా
వీధులలో దేవాలయాలల్లో కూర్చుండి నల్లించుకోనద్దు. కానెల
నంటే మాయింట్లో గదిలో కూర్చుండి మెల్లగా నల్లించుకో.

మనవిద్యార్థు లందఱికిన్నీ ఒక్కటే ఆర్థరు; మననోట యేమి వచ్చేదిన్నీ ఇతరుడు వినరాదు. అయ్యా! తాతాచార్యు లేమయినా విద్యాంసుడేనా? వాడిమొఖం. వాడి కేమి వచ్చునురా, తద్దినమ్మంబ్రముకూడా రాదురా, పుత్రవ్రాత్యు డురా. అల్లాండుం పల్లాండుం అనేమో నాలుక్కూతలు వచ్చు. తద్దినంబ్రం మాట కాదు, ఆయన కేమయినా శాస్త్రజ్ఞాన మన్నదా, లేదా? ఓరిపిచ్చివాడా! ఈకాలంలో శాస్త్రాలెవడు చూస్తాడురా? ఇప్పుడు నే నిన్ని శాస్త్రాలు చదివితినగదా, యెవరితోనయినా శాస్త్రప్రసంగము చేస్తున్నానా? ఎందుకూ, దానితో నెవరికిన్నీ లాభము లేదు. ఇంతకాటింబ్రము కూటి మంబ్రము, ఉంటే చాలును. ఈరెండింటి వాడికి సుతరామూ ప్రవేశము లేదు. అయితే మఱి ఆయనదగ్గర చాలమంది చదువు చున్నారే; కొందఱు 'తానచ్చేదకావచ్చిన్న' అని, కొందఱు టిడ్డాణ్, రక్, రథ్' అని - యేమేమో వీధుల్లో వల్లిస్తూ పూర్వపక్షసిద్ధాంతాలు చేసుకొనుచూ ఉంటారే? అదంతా వైష్ణవజంబమురా. వాడిసంగనామాలనూ వాడిపట్టంచుబట్టి లనూ చూచి మనయూరి పిచ్చిముండాకొంకు లందఱూ తమ పిల్లలను పంపితే వాడిదగ్గర పదిమంది విద్యార్థులు కనబడు చున్నారుగాని-లేకపోతే వాడిమొగ మెవరు చూస్తారురా? అస లిప్పుడు వాడికి బహిష్కారం వేయించినాను; అది చూచినావ్? అంతపండితునికి బహిష్కార మేమిటండోయి! అంతపండితుడా! 'పిల్ల కాకి కేమి తెలియునురా ఉండేటదెబ్బ' అన్నట్లు నీ కేమి తెలియును? రేపు కక్కయ్యసెట్టిపెళ్ళికి వస్తాడా తాతాచా

ద్యులు? తాతాచార్లు ఆ పెళ్ళికి వస్తే, సభలో (నలిపి పారవేయ
 నురా=మర్దయిత్వా న పాలయేయం రే!) అసలు బహిష్కారము
 నకు లెగినంతిప్పు తాతాచార్యులు చెప్పులేదుగాని, యేమైనా
 సరే వాడు చాలా పొగరుపట్టియున్నాడు. ఈమధ్య అప్పు
 భొట్లతో స్నేహము సంపాదించి నన్నేమో చేతామని ప్రయ
 త్నిస్తున్నాడు. (వాడు చచ్చిగోపెట్టినా=తేన మృత్వా గీంకృతేపి)
 నేను వానికి లొంగను. ఏమండీ గురువుగారూ! మొన్న మొన్నటి
 దాకా రాశ్రీంబవళ్ళు తాతాచార్యులుగారింట్లోనే కాలక్షేపము
 చేయుచుంటిరే, ఇంతలోనే మీయిద్దరికి యేమి బెసిసిందండీ!
 ఆకబుర్లన్నీ నీ కెందుకులేగాని, కరణంగాను నస్తున్నట్లున్నారే?
 ఆహా కరణంగారే. అరే వెట్టివాడా! ఆ బలిధాచార్యులను
 ఇట్లా పిలవరా. చిత్తిమంశి. బలిధాయగారూ! కరణముగారు
 రమ్మంటున్నారండీ. అరే పోతాయ! ఎందుకూ కరణముగారు
 నన్ను పిల్చినది? ఏమో నాకేం తెలియునండీ. దబ్బున రంశి. మీ
 మీద నేదో కేసనుకొంటున్నారు; రంశి రంశి. ఇంట్లో లేడని
 చెప్పరా. అయ్యో బాబూ మిమ్మును కరణంగాను చూచినా
 రేమోనండీ. లేదు లేదు; నీవు పోయి బలిధాచార్యులగారు
 యింట్లో లేరని చెప్పరా వెధవా! సరే నా కెందుకు నేను
 పోతాను. ఏమన్నాడురా బలిధాచార్యులు? ఇంట్లో లేడని
 చెప్పమన్నారంశి. ఆయనే చెప్పమన్నాడా; ఇంకొక రెవరయినా
 చెప్పమన్నారా? ఆయనే చెప్పమన్నారంశి. అదుగోనంశి
 నాతో యీమాట చెప్పి యిప్పుడే దొడ్డిదోసన యెక్కడికో
 పోయినాడండీ; వలినవారు వచ్చేటప్పుడు వలినవారికిసూడా

నడిమివాకిట్లో కనపడ్డాడు గాదండీ. నామాట నీకెందుకు ? నాకు కనపడ్డాడో లేదో; నీతో ఆయనేగదా చెప్పినది? మున్నబుగారూ! వెట్టివానియొద్ద వాఙ్మూలమును పుచ్చుకోండి. చిత్తము. అరే పోతాయ! ఇట్లారా-ఆబండమీద నిలుచో, ప్రమాణముచెయ్యి. చిత్తము. నేను చెప్పేది నిజం; అంతా నిజం; నిజం తప్ప అబద్ధ మేమీ చెప్పనని దేవునిఎదుట ప్రమాణంచేసి చెప్పుచున్నాను. నేను బలిద్దాయగారింటికి వెళ్ళినానండి; ఆయనగారు నడిమివా కిట్లో నిలుచుని ఉన్నారండి; మిమ్మును కరణంగాను (రచ్చచావిసి లోకి = సభాశాలాం) రమ్మన్నారని చెప్పినానండి; బలిద్దా చార్లగారు ఇంట్లో లేరని చెప్పరా అని నాతో బలిద్దాచార్ల గారే చెప్పినారండి. నేను నిజం చెబుతానుగాని అబద్ధం చెప్ప నని చెప్పినానండి; ఇంతలోకే బలిద్దాయగారు దొడ్డిగోడ దుమికి యెక్కిపో పోయినారండి. నీవు దస్కుతున్నావా ? నాకు చదువు రాదండీ. అయితే కలం ముట్టుకో. చిత్తమండి.

త్రుత్తరశతతమః పాఠః = నూటమూడవ పాఠము

అకారాంతః పుంలింగః 'ఉభ' శబ్దః; నిత్యద్వివచనః = ఇద్దరు అని అర్థము. పుంలింగములో రామశబ్దమువలెను; స్త్రీ నపుంసకములలో రమాశబ్దమువలెను నడచును. కాని ఒక్క ద్వివచనమందేతప్ప ఈశబ్దమున కేవలచనబహువచనములు లేవు. 'ద్వి' శబ్దము ఇకారాంతమయినను అన్నివిషయములలో 'ఉభ' శబ్దముతోబాటే నడచును. ఉ॥ ఉభౌ - ఉభౌ - ఉభాభ్యాం - ఉభాభ్యాం - ఉభాభ్యాం - ఉభయోః - ఉభయోః॥ ఇది పుం లింగపునడక. ఇక స్త్రీనపుంసకములలో పృథమాద్వితీయ

లలో మాత్రము ఉభే-ఉభే అనియుండును. తక్కినవి పుంలింగముతోబాటే. ఇటులే 'త్రి' శబ్దముకూడా. ఇకారాంతః పుంలింగ నిత్యబహువచనః, 'త్రి' శబ్దః = ముగ్గురు. పుంలింగములో హరిశబ్దమునలెనే నడచునుగాని షష్ఠీబహువచనములో 'త్రయాణాం' అగును. ఉ॥ త్రయః - తీన్ - త్రిభిః - త్రిభ్యః - త్రిభ్యః - త్రయాణాం-త్రిషు. స్త్రీలింగములో త్రిసః - త్రిసః - తిస్సభిః - తిస్సభ్యః-తిస్సభ్యః-తిస్సణాం-తిస్సషు-నపుంసకములో ప్ర.త్రీణి-ద్వి. త్రిణి తక్కినవి పుంలింగముతోబాటే. ఈత్రిశబ్దము మొదలుకొని 'నవ-దశన్' శబ్దమునఱకును నిత్యబహువచనాంతములేగాని ఏక ద్వివచనాంతములు కావు. రేఫాంతపుంలింగము 'చతుర్' శబ్దము=నలుగురు. చత్వారిః - చతురః - చతుర్భిః - చతుర్భ్యః - చతుర్భ్యః - చతుర్ణాం - చతుర్షు. స్త్రీలింగములో చత్రసః-చత్రసః - చతస్సభిః - చతస్సభ్యః - చతస్సభ్యః - చతస్సణాం - చతస్సషు॥ నపుంసకలింగములో చత్వారి - చత్వారి-తక్కినది పుంలింగముతోబాటే నడచును. నకారాంతః త్రిలింగేషు సమానః నిత్యబహువచనః 'పంచన్' శబ్దః = అయిదు ; అయిదుగురు. పంచ - పంచ - పంచభిః - పంచభ్యః - పంచభ్యః-పంచానాం - పంచను॥ మూడులింగములలోను ఇట్లే నడచును. షకారాంతః త్రిలింగేషు సమానః; నిత్యబహువచనః 'షట్' శబ్దః = ఆరు; ఆఱు. షట్-షట్-షట్భిః-షట్భ్యః-షట్భ్యః-షట్టాం-షట్సు. మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును. 'సప్తన్' శబ్దము మొదలు 'నవ-దశన్' శబ్దమునఱకును నకారాంతనిత్య

బహువచనములే. మూడులింగములలోను ఒకవిధముగా నడుచునవే. 'పంచన్' శబ్దముతో బాటు చెప్పకొనవలెను.

విజిలః=జిడ్డుగలది

లలాటికా=పాపటబొట్టు

వైజిల్యం=జిడ్డు

నాలపాశ్వా=తిరుగుడుపువ్వు

వీరణం=ఆవునుగడ్డి

వ్యామః = బార

నల్లభరాయస్య కతి పుత్రా, కతి పుత్రికాః? త్రియః పుత్రాః, త్రిసః పుత్రికాః; సర్వే సమప్త్యాం షట్. అరే నల్లభరాయస్య భార్యా జీవతిరే? అబ్రహ్మణ్యం; తౌ దంపతీ ఉభావపి సుఖేన స్తః - ఏతన్మధ్యకాలే కోవా అనద దే- నల్లభరాయస్య పత్నీ స్వర్గలోకం గతేతి. తద్వచనం సత్య మేవ. కింతు సా న మృతా; సరంతు ఏకస్మిన్ దినే సా కాక సంగం అపశ్యత్కిల; తత్పిడాపరిహారార్థం మృతేతి వార్తాం గ్రామే అపాతయన్. తథావా! నల్లభరాయః అతీవ అదృష్ట శాలీ. ఆహా తస్య కిం! తజ్జ్యేష్ఠపుత్రః న్యాయవాదిపరీక్షా యాం ఉత్తీర్ణః. నూతనస్వాపి తస్య అభ్యాసః సమ్యగేన వర్తతే. ప్రితిమాసం శతత్రియాత్ న్యూనం న సంపాదయతి. ఉపర్యేవ సంపాదయతికింతు తస్య గర్భోఽప్యఫలద్వా? సనుదేన తస్య పుత్రోత్పనః ఆసీత్. ఆహా నల్లభరాయః పౌత్రమప్యంక మారోపయత్ వా! సమ్యగస్తి. ద్వితీయ పుత్రః కిం కరోతి? చెన్నపురే 'బి. ఏ.' కక్ష్యాం పఠతి. అరే యుష్మాకం మహిషీ ప్రాసూత కిం? ప్రాసూయ సప్తదినా న్యాసన్. కింశిశుః? లులాయః. చే త్కిం? యుష్మాకం క్షేత్ర మస్తిఖలు; కృషికర్మణి ఉపయుజ్యతే. యుష్మన్మహిషీ

కియ త్వయః దాస్యతి? సేరమితం దాస్యతి కింవా. అరే కణి
 ధా ప్రసూతిః? ఏషా తృతీయా ప్రసూతిః. ప్రాయశః మహి
 షీణాం ద్వితీయప్రసవ ఏన క్షీరాభివృద్ధిః దృశ్యతే; తృతీయ
 ప్రసవే క్షీరేణ పుష్కలేన భవితవ్యంఖలు! సేరమాత్రమేన
 యచ్ఛతిరే! సస్తదినాన్యేన ఇల్వాసన్ ప్రసూయ; క్రమేణ
 శరీరపుష్టి రాయాతిచేత్ క్షీరవృద్ధి ర్భవిష్యతి. కింవా అస్తి
 న్వరే అనుకూలపుష్ట్యభావాత్ తృణసమృద్ధి ర్నాస్తి.
 తథైవ నిపణి గత్వా యత్రకుశినా లభ్యతేచేత్ ఏకం వీరణ
 పూలం ఆణకచతుష్టయస్య వా ఆణకపంచకస్య వా కీర్త్వా
 మహిష్యై యచ్ఛామః. వీరణేన క్షీరవృద్ధి ర్న భవతి స్వామిన్!
 అరే కిం తెత్! బహవః పుమాంసః మిళిత్యా కోలాహలం
 కుర్వంతి (చిరుష్మీనమిషే = కోనేటియొద్ద!) అహం గత్వా
 విచార్యాగమిష్యామి. ఆఁ, కిమపి నాస్తి; బలిద్ధాచార్యం ఆధి
 కారికపురుషాః హస్తయో ర్బద్ధ్యా సభాస్థానం నయంతి.
 ఓహోహో బలిద్ధస్య దశా ఏతావత్పుర్యంత మాగతా వా!
 మ్రియతాం రాండేయః, అస్మాకం కిమర్థం? యస్మాకం
 మహిష్యాః సయసి వైశిల్య మస్తి వా నవా! అస్తి అస్తి.
 అతీన చిక్కణం చ సయః. తెర్హి సఃసీతమపి సమ్యగేన
 లప్స్యతే. బ్రాహ్మణానాం క్షీరగాహుశ్యేన ప్రయోజనం
 నాస్తి; నవనీతాధిక్యే అనుదినం గృహే ఘృతం పర్యాప్తం
 భవేత్. మహిషేసద్భావేపి పునః ఘృతం కీర్యతేచేత్ కో
 లాభః? సత్యం సత్యం. అరే బలిద్ధాచార్యస్య కి మాయాత
 మిదానీం? ఏదామి శ్రుణు. ప్రపూర్వేద్యః ఏకః ఆకాశ

రామలేఖః కక్కయ్య శ్రేష్ఠిహస్తం గతః కిల; తస్మిన్ లేఖే
తాతాచార్యవిషయే అతీవ నిందాయుక్తవచనైః సహ
కావా కానా వార్తాః లిఖతాః కిల. తావి నచనాని అస్మాభిః
శోభిషుమ ప్యనర్హణి కిల. అపిచ తాతాచార్యస్య బహిష్కార
ఇతి; యది తాతాచార్యః వివాహసమయే ఆగమిష్యతి, చేత్
బ్రాహ్మణా స్సర్వేపి వివాహమంశపా దుత్థాయ వివాహం
సర్వమ పృథాసంకృత్వా బహిర్గచ్ఛేయ రితిచ లిఖత మస్తికిల;
తస్మాత్సమేన కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ తాతాచార్యకుటుంబం శిష్యై
స్సహ వివాహార్థ మాగంతవ్యమితి ఆహ్వానం ప్రేషితవాన్కిల;
పరేద్యవి ఏషః లేఖః ఆగతః. అనంతరం కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ
కింకర్తవ్యతామూఢస్సన్ కరణం రాఘవరాయం ఆహ్వాయ్య
ఏతద్వృత్తాంతం సర్వమపి రాఘవరాయాయ న్యవేదయత్కిల.
ఉత్తరమపి కరణాయ అదర్శయత్. తస్మిన్నుత్తరే ఆకాశ
రామస్య నామలిపి రస్తి అంతతః. కరణః అతీవ బుద్ధిమాన్
ఖలు; లిపివైఖరీం పునః పునః దృష్ట్వా, ఏమా లిపిః బళిద్ధ
సంబంధినీతి నిశ్చిత్త్య తత్క్షణమేన తాతాచార్యగృహం ప్రత్యా
గత్య తాతాచార్యస్య బహిష్కారనృత్తాంతం న్యవేదయత్.
అనంతరం తాతాచార్యః ధైర్యేణైవ మదర్థం కక్కయ్య
శ్రేష్ఠినః వివాహభంగః మాఘాత్; అహం వివాహార్థం
న గమిష్యామి త్యుక్త్వా అనంతరం రాఘవరాయం ప్రాహి
ణోత్. అరే లంబోదర! తాతాచార్యః చతుస్తోత్రవేత్తా,
మహావిద్వాన్; చేత్కిం ఏకైకస్య ఏకైకగ్రహచారః. సః
బ్రాహ్మణః నిర్దుష్టః; ఏకం వదామి శ్రుణు. ప్రతిష్ఠా వా

అప్రతిష్ఠా వా పుంసాం గృహస్థాశ్రమేణ సాకం ఆగమిష్య
 తీతి మమాభిప్రాయః. ఊఁ. అనంతరం కి మాసీత్ ? కరణః
 తత్త్వణమేవ కక్కయశ్రేష్ఠిగృహం గత్వా (కరణస్యాపి బభిద్ధా
 చాచ్యే సదభిప్రాయః నా స్తి) 'వివాహముహూర్తః ఇదానీం
 అంతరితః' ఇతి సర్వేషాం బాంధవానాం ఆప్తానాం చ సమీపం
 వార్తాపత్రికాముఖేన సందేశం ప్రేషయేతి కక్కయశ్రేష్ఠిన
 మవోచత్. శ్రేష్ఠీ కరణస్య వాక్యం న లంఘతే; తేన హేతునా,
 పునరపి వార్తాపత్రికాద్వారా శ్రేష్ఠీ వివాహముహూర్తస్య
 అంతరాయ స్సంప్రాప్త ఇతి ప్రచురీకృతవాన్. వివాహసమయే
 తాతాచార్యసమానపండితాభావే కా శోభా వివాహస్య ?
 శ్రేష్ఠినః అపి తాతాచార్యే మహాగౌరవం విద్యతే. పశ్చాత్
 కరణః ఆకాశరామలేఖవిషయే ప్రచ్ఛన్నచృత్యై ఆమూలాగ్రం
 తస్యా మేవ రాత్రౌ వివిధప్రక్కారైః విచారితవాన్. సర్వస్యా
 పృథగ్గతస్య బభిద్ధవ మూలకారణమితి, ఆకాశరామలేఖః బభిద్ధ
 కరణిభిః ఏవేతి, యథార్థీకృతం. పరదినే ప్రాతఃకాలే కరణః
 గ్రామసభాశాలాం ప్రవేశ్య బభిద్ధాచార్యం ఆహ్వాత్య ఏకం
 గామసేనకం పంచమం ప్రాహ్నితోక్తిల. తదా సః గత్వా
 బభిద్ధాచార్యం ఆహూయ, కరణ స్త్యా (మాకారయతి=పిల్చు
 చున్నాడు) ఇత్యవోచత్కిల. అనంతరం, బభిద్ధాచార్యః కేహే
 నా స్తీతి కరణంప్రతి వదేతి, బభిద్ధవ గామసేనకం అవదత్కిల.
 తతః పోతః యథాస్మత్తం కరణాయ న్యవేదయత్కిల. తతః
 కరణః పోతస్య సమీపే ప్రమాణేన వాఙ్మూల మగృహ్లాత్.

తానభ్యర్థంతం అహం. (అశ్రౌపం=వింటిని.) ఇవానీం నిగళిత
హస్తం బళిద్దం చుమ్మీసమిపే అపశ్యం. ఇతః పరం కిం
భవిష్యతి వా! సమప్త్యాం బళిద్ధః బహుజనవిరోధీ ఆసీత్.

అరే లంబోదరుడా! అంత దుర్మార్గుడు ప్రపంచములో
పుట్టబోడురా. మూడుమాసముల క్రిందట మా కొంపకు
గూడ ఎసకు తెచ్చినాడుగా! అదేమిటండోయి శంభన్న శాస్త్రుర్లు
గారూ? నీవు నాకు ముఖ్యుడవు గనుక నీతో చెప్తాను—
మొన్న యీమధ్య మా జానికామపెండ్లికి కొంచెము పైకము
తక్కువయితే వీనిదగ్గర నోటు వ్రాసి నాలుగువందలు తెచ్చు
కున్నాను. రెండేళ్ళు దాటిపోయినది. దానిమీద యెనభయ
యెనభయ చొప్పున అయిదు చెల్లులు వేయించినాను. చివర
చెల్లునాటికి (అసల్పాయిదాలు=మూలప్పద్ధి) లెక్కచూచుకొని
పూర్తిగా చెల్లించి నో టీయవర్యూ అని అడిగితిని. అంతట
లోపలికి (వెళ్ళినట్లే వెళ్ళి=గతఇవగత్వా) డబ్బుమాత్రము లోపల
దాచిపెట్టుకొని కొంతసేపటికి నచ్చి నోటు ఎక్కడ పెట్టినానో
కనపడ లేదయ్యా శంభన్న శాస్త్రుర్లు; రేపు మధ్యాహ్నము
మూడుగంటలకు వస్తే నావకాశముగా వెదకియిస్తాను; ఇప్పుడు
కొంచెము తొందరపని యున్నది. నీనోటు కేమియు భయము
లేదులే అని చెప్పినాడు. పోనీ కాస్త రశీదయినా వ్రాసి
యిమ్మని అడిగినాను. అంతట మళ్ళీ లోపలికి వెళ్ళి కలము
సిరాబుడ్డి తెచ్చి (కుడిచేతి కదివఱకే కట్టుకట్టుకున్నాడుకాబోలు)
ఎడమచేతితో, రశీదు వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టినాడు. 'ఇదే
మిటండోయి యెడమచేతితో వ్రాయుచున్నారు?' అని నే నడు

గగా, కుడిచేతికి దెబ్బ తగిలినదండీ ; అందుచే వ్రాయలేక మీ తొందరకు ఎడమచేతినయినా వ్రాసి యిద్దామని వ్రాయుచున్నాను. మీకు అనుమానంగా వుంటే, వ్రాత మాని వేస్తాను. రేపటిలోగా నేను కొంప నమ్ముకొని పాటిపోనులే వయ్యా ; నీలమ్మకడుపు బంగారము గాను. అట్టే అందుకు గాదండి ; ఏమో డబ్బంతా యిచ్చినానుగనుక, నానోట నాకు ఇచ్చుట ఉచితముగదా అని అడిగినాను. మీకు చెయ్యి నొప్పిగా నుంటే, కాస్త శ్రమ అనక లేచి వెదకి యిత్తురూ నా నోటు. అయ్యో నీయింట పీనుగు వెళ్ళి. ఆయినపపెట్టె తాళం చెయ్యి మా యావిడదగ్గర ఉందయ్యా, ఆమె పేరంటానికి వెళ్ళింది, యెప్పటికి నచ్చునో తెలియదు, నేనిపు డగత్యముగా బజారుపనిమీద వెళ్ళుచున్నాను, అంత సమ్మకము లేదే మయ్యా ! పోనీ 'లెంకి, మీ కెందు కంటెకోపము ; ఆయెడమ చేతితోనే కాస్త ముక్క వ్రాసి యివ్వండి. ఆమాట యిందా కనే యేడవరాదూ, జామున్నర యేడి స్తివి. ఇదిగో తీసుకో. దీనిమీద మీ దస్కతేదయ్యా ! అయ్యో, నీకర్మము కాలా, ఎడమచేతితో వ్రాయుచున్నానుగాని దస్కతు చేయకూడ దయ్యా ; లా బప్పుడు ; నీకేమి బాత్తుగా వ్యవహారము తెలియ నట్లున్నదే ! నీ విప్పుడు యెడమచేతితో వ్రాయగా లేనిది, దస్కతు చేస్తే నేమి కొంప మునుగుతుందయ్యా ! సరే బాగానే ఉన్నదే ; ఇప్పు డీచీటి కోర్టు కెక్కుతుందా యేమిటి ! ఈతీగా మా యిద్దరికిన్నీ సంభాషణ జరిగినది. తరువాత నెట్లాగయితే నేమి, ఎడమచేతితో నాల్గుముక్కలు గీసి దస్కతుచేసి యిచ్చి

నాడు. మరునాడు నేను మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు బళిద్దాచామ్యుల యింటికి వెళ్ళేటప్పటికే యింట్లోనే లేడు. ఆ ప్రకారము పదిరోజులు తిరిగి, తుద కొకనాడు పట్టుకొన్నాను. ఏ మండ్లోయి శంభన్న శాస్త్రులుగారూ! ఏదో పనిమీద వచ్చినారు, అని న న్నడిగినాడు. ఇంతలో వే ముఱపుటయ్యా, పదిరోజుల క్రిందనే నానోటు రద్దుచేసి యిస్తానంటివే, అప్పటినుండియు తిరుగగా, తిరుగగా, నేటికి దొరికినావు; దయచేసి నానోటు నా కిచ్చి వేతూ, నే పోతాను-అని నే నడిగినాను. నో టేమిటి, ఇయ్యట మేమిటి; నీవు పూర్తి ఫయిసలుచేయనిదే నో టెట్లూ యిస్తాను? ఇదేమిటో తమాషాగా ఉన్నదే! బేరా! ఓరి బళిద్దాచామ్యులూ! యెంతవాడవయ్యా! పదిరోజులక్రిందట అస ల్భాయిదాలు దమ్మిడిలతోటికూడా లెక్కచూచుకొని నీ కిచ్చి వేసితిని గాదటయ్యా! అయితే అప్పుడే నో టెందుకు తీసికొని వెళ్ళలేదూ? నోటు ఇనుపపెట్టెలో ఉన్నదనియు, దాని తాళముచెయ్యి మీ యజమానురాలియొద్ద నున్న దనియు, ఆమె యెక్కడికో వెళ్లినదనియు, చెప్పి యెడమచేతితో రఱీదు వ్రాసికూడా యి స్తివిగాదటయ్యా! ఆరసీ దేదీ; నే నెన్నడయినా యెడమచేత వ్రాసియెఱుగుదునా? ఆవేళ కుడిచేతి కేదోదెబ్బ తగిలినదని చెప్పి, యెడమచేతితో వ్రాసి, దస్కతుదగ్గర పేచీ పెట్టి, తుదకు పట్టబలవంతముమీద ఎడమచేతితోనే దస్కతు చేసి ఆరఱీదు నా కీయలేదటయ్యా! ఈపురాణ మంతా నా కెందుకు? ఆరసీ దిట్లా చూపించు, చూతాము.

చతురుత్తరశతతమః పాతః = నూటనాల్గవ పాతము.

సర్వనామశబ్దములలో, వీడు, ఇది, అను నర్థమిచ్చు శబ్దములు సంస్కృతభాషలో ప్రాచీనముగా మూడుశబ్దములే వాడుకలో నున్నవి. ఆమూడు శబ్దము లేననగా 'ఏతద్ - ఇదం - అదస్' అనునవి. వీనిలో 'ఏతద్' శబ్దము, బాలబోధనీ ప్రథమభాగము [౨౯ - ౩౮] ద్వితీయభాగము [౨౩ - ౩౮] పుటలలో వ్రాయబడినది. తెక్కిన రెండుశబ్దములును వాక్యములలో వ్రాయబడినవేగాని ప్రత్యేకముగా శబ్దస్వరూపములు పూర్తిగ వ్రాయబడియుండలేదు. ఇప్పుడిట మూడులింగములలో నవి పూర్తిగ వ్రాయబడుచున్నవి.

మకారాంతః పుంలింగః

మకారాంతః స్త్రీలింగః

'ఇదమ్' శబ్దః=వీడు.

'ఇదమ్' శబ్దః=ఈమె, ఇది.

ప్ర. అయం-ఇమా-ఇమే

ప్ర. ఇయం-ఇమే-ఇమాః

ద్వి. ఇమం-ఇమా-ఇమాన్

ద్వి. ఇమాం-ఇమే-ఇమాః

ఏనం-ఏనా-ఏనాన్

ఏనాం- ఏనే- ఏనాః

తృ. అనేన } -ఆభ్యాం-ఏభిః
ఏనేన }

తృ. అనయా } -ఆభ్యాం-ఆభిః
ఏనయా }

చ. అస్మై-ఆభ్యాం-ఏభ్యః

చ. అస్మై - ఆభ్యాం - ఆభ్యః

పం. అస్మాత్ ఆభ్యాం-ఏభ్యః

పం. అస్యాః - ఆభ్యాం - ఆభ్యః

ష. అస్య-అనయోః } -ఏషాం
ఏనయోః }

ష. అస్యాః-అనయోః } -ఆసాం
ఏనయోః }

స. అస్మిన్ - డిటో - ఏషు

స. అస్యాం - డిటో - ఆసు

మకారాంతః నపుంసకలింగః 'ఇదమ్' శబ్దః=ఇది.

ప్ర. ఇదం - ఇమే - ఇమాని ;

ద్వి. ఇదం - ఇమే - ఇమాని | తక్కిన దంతయు పుంలింగముతో
ఏనత్ - ఏనే - ఏనాన్ | పాటే నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః 'అదస్' శబ్దః = ఏడు, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమీ
ద్వి. అముం	అమూ	అమూన్
త్ర్య. అమునా	అమూభ్యాం	అమీభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
పం. అముష్మాత్	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
ష. అముష్య	అముయోః	అమీషాం
స. అముష్మిన్	అముయోః	అమీషు

సకారాంతః స్త్రీలింగః 'అదస్' శబ్దః=ఆమె, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమూః
ద్వి. అమూం	అమూ	అమూః
త్ర్య. అమూయా	అమూభ్యాం	అమూభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
పం. అముష్మాః	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
ష. అముష్మాః	అముయోః	అమూషాం
స. అముష్మాం	అముయోః	అమూషు

సకారాంతః నపుంసకలింగః 'అదస్' శబ్దః = ఇది.

ప్ర. ద్వి. అదః - అమూ - అమాని ;

తక్కిన దంతయు పుంలింగముతో పాటే నడచును.

ఈక్రింది సర్వనామశబ్దములు కొన్ని విశేషరూపములు కలిగియున్నను మూడు లింగములందున్న 'సర్వ' శబ్దమును పోలి యుండును.

విశ్వః=సమస్తము, ప్రపంచము.	అచరః = తక్కువవాడు
దక్షిణః=ఎడమవైపువాడు	అధరః = క్రిందివాడు
పూర్వః=మునుపటివాడు	ఉత్తరః = పైవాడు
పరః = పరాయివాడు	స్వః = తాను, తన
అపరః = మఱియొకడు	అంతరః = లోపలివాడు

అకారాంతములగు 'కతర-కతమ-అన్య-అన్యతర-ఇతర' శబ్దములున్నూ, సపుంసక ప్రథమా, ద్వితీయా, ఏకవచనముల యందు మాత్రము 'కతరత్ - కతమత్ - అన్యత్ - అన్యతరత్ - ఇతరత్' అని యుండును. తక్కిన లింగవచనభక్తులలో సర్వశబ్దముతోపాటే నడుచును. అనగా, శబ్దముతడిని తకార ముండదు.

కతరః = ఇద్దరిలో నెవడు ? అన్యః, ఇతరః = ఇతరుడు
కతమః = అనేకులలో నెవడు ? అన్యతరః=ఇద్దరిలో నొకడు

ఏతే పుమాంసః కిమర్థం అత్రాగతాః? తత్ర ద్వా పుమాంసౌ దృశ్యేతే వానవా, తయో దుభయో రేకః పూర్వేద్యుః రాత్రౌ రాఘవరాయస్య గృహే ప్రవిశ్య కాంచి ద్భూషణా న్యచోరయత్కిల. తయోః కఠరః అచోరయత్ ? పశ్య పశ్య. యస్య వామకపోలే ఏకః (జటులః = పుట్టుమచ్చు) దృశ్యతే స ఏవ. అరే! సః బ్రాహ్మణ ఇం దృశ్యతే టులరే! చేత్కిం, సర్వవిషయేష్వపి బుద్ధికోశల్యం బ్రాహ్మణస్యైవ

అధికం. తేన కారణేన చార్యేపి పాంశిత్యం (సంపాదితవాన్ = సంపాదించెను) అయం బ్రాహ్మణః. భూషణా న్యపి లబ్ధానివా? సహిసహి, భూషణలాభే అసౌ తచ్చ) కిమర్థం దృశ్యతే? ఇతః పూర్వమేవ కారాగారం ప్రాప్త్యేత్. తస్మిన్ కిమర్థోఽయం కోలాహలః? ఆధికారికపురుషైః తన్వనభన్వనాదికం క్రియతే చేత్, యథాకథంవా నస్తూని లస్యంతే కింవా ఇతి రాఘవ రాయః ఇమా బ్రాహ్మణౌ ఆధికారికపురుషేభ్యః అర్పితవాన్. అణుమాత్రోపి లాభో న దృష్టః. భోభోః శంభన్న శాస్త్రీణః! కక్కయశ్చేష్ఠినః వినాహః ప్రస్తుషే సశ్చాత్పతితః ఇతి ప్రతికాయాం ప్రచురితం. అపిచ బభిధ్దాచార్యే కూటలేఖనా పరాధః సప్రమాణం స్థిరీకృతః కిల. (అస్మి న్నేనంస్థితే = ఇది ఇట్లుండగా) తాతాచార్యేణ బభిధ్దాచార్యోపరి మానభంగ ప్రతిఫలాఢం అన్యః అభియోగః ఆసీతః కిల. ప్రథమాభియోగే రాఘవరాయః వాదీ, ద్వితీయాభియోగే తాతాచార్యః వాదీ. ప్రాశ్నివాకస్తు నిష్పక్షపాతః. యథార్థోద్ధర్తా చ. పూర్వేద్యు రేవ విచారణనిసః; కి మాసీద్వా? రే నారాయణ! అహం వేద్మి; నదామి శ్రుణు. ప్రాశ్నివాకః (కిమపి నా భవతు = ఏమైనా కాని) బ్రాహ్మణాన్ (సశ్యన్ సశ్యన్ = చూస్తూచూస్తూ) శిక్షితం నశక్నోతి. అతః పునరపి, - సంధి ర్భవిష్యతి కిం వేత్యాశయా- పంచదశదినా న్యవకాశ మయచ్ఛత్. అనుపదమేవ బభిధ్దః కరణస్య గృహం గత్వా తస్య పాదయో రపతత్. అనంతరం కరణః తేనసహ తాతాచార్యగృహం గత్వా తాతాచార్య పాదయోరపి బభిధ్దం అపాతయత్. తతః ఉభయాభియోగ

వ్యయప్రతిఫలతయా కరణతాతాచార్యా ఉభావపి సహస్రం
 సహస్రం గృహీత్వా, ఏకం సంధిపత్రం విలిఖ్య, ప్రాప్తివాక
 సన్నిధౌ సమర్ప్య, అభియోగద్వయమపి (ఉపక్షిప్తాం=ఎత్తి
 వేసికొన్నాడు.) మహాన్ సంతోషః, మహాన్ సంతోషః. మమో
 దరదాహః ఇదాసిం అర్థభానేన శాంతి మగమత్ ; ఇతోఽస్యర్థ
 భాగావశిష్టః. మ్రయతాం స గర్హభీరుతః. శ్లో॥ 'అత్యుక్తైః
 పుణ్యపాపై రిహైవ ఫల మశ్నుతే' - ఇతి న్యాయేన పుణ్యం వా
 పాపం వా అత్యుక్తైః చేత్ తత్ఫలం మనుజః ఇహలోకవన
 ఆర్జుని. తస్మై మరణశిక్షావిధానేఽపి మమ మహాసంతోషః.
 తాదృక్ ఉచ్చస్వభావః పురుషః చతుర్దశభువనేష్వసి నాస్తీతి
 మమాభిప్రాయః. ఓహోహో ! అప్పంభట్టా వా ! ఆగచ్ఛతా
 గచ్ఛత, నమోనమః నమోనమః ; కటోపరి (ఆస్యతాం =
 కూర్చుండఁబడుఁగాక) కోవిశేషః ? బభిద్ధాచార్యస్య క్షురకర్మ
 వినా ఽన్యో విశేషః కః ? అస్మిద్దినే (యత్ర శ్రుతేషు = ఎక్కడ
 విన్నమా) బభిద్ధాచార్యవృత్తాంతే ఏవ ; లోకకంటకాభిరు సః.
 తేన కారణేన సర్వేషామపి పాయసభోజనమి వాస్తి. భోః
 శాస్త్రిన్ ! ఏతత్ప్రాయశ్చిత్తం తస్మై నాలమితి మమాశయః.
 సత్యం సత్యం ; తస్య ద్వీపాంతరవాసో వా, మరణశిక్షా వా
 భవేచ్ఛేత్ తదా పౌరా స్పర్శేపి సుఖం స్వపంతి. తానత్పర్యం
 తం, తస్య దౌష్ట్యం సశావ్యతి. అప్పంభట్టా ! తన కిమపకృతం
 తేన జాల్మేన ? మమాపి ప్రాయశ్చిత్తం అభవిష్యదేవ ; ఏత
 దంతరే కోవా దేవః అంతరాయభూతిః. అస్తునామ ; అవరం

శ్రీమ. పూర్వేద్యూ రాతే), కరణస్య గృహే చార్యం బభిష్ఠ
ద్వారైవ అభూత్కిల. కింవా కోవేత్తి?

మొన్నటి దొంగలలో ఇద్దరిలో నొకడు బభిష్ఠాచార్యు
లకు దూరపుచుట్టమేయట. అందుచేతనే ఈదొంగతనమునకు
మూలము బభిష్ఠాచార్యులే అని అనుమానపడుటకు వీలము
నది. ఆనాడే, తాతాచార్యులయింటికికూడా కన్నము వేసినా
రటగాని, ఇంతలోకే తాతాచార్యుల అత్తగారు దగ్గినదట.
ఆమెకు మూడుమాసములనుండియు దగ్గు. ఆమెకు డగ్గు
రోగము వస్తే, నా (వీడపోయిరి గాని = వీడాపసరశు కింతు,)
ఆనాడు తిరువణి తిరుచూర్లపు బుజ్జులతోనే దొంగలు పాటి
పోయినారు. లేకుంటే, ఆకన్నమునకు బారెడుదూరము
లోనే రాజమహేంద్రవరపు లేకుపెట్టెనిండా చింతపండు
ముద్దవలె రెండువేలరూపాయలకు నగకట్టు కట్టి ఆగోడదగ్గర
గానే పెట్టి ఉన్నదట. దైవానుగ్రహముచేత నది వాళ్ళచే
జిక్కిలేదు. పెట్టెదగ్గరకు వచ్చినారటగాని, ఆమెదగ్గు వినబడ
గానే, పెట్టెదగ్గరనుండి సాగినారట. అప్పుడు కొంచెము,
(అలికికి=శబ్దం) అయినదట — జేగంటలాగు దీపము వెలుగు
తూనే ఉండటం. అందుచేత నాంచారమ్మ కళ్లు తెరిచి చూచే
సరికి తాటిచెట్లలాగ ఇద్దరు మనుష్యులు సాగుచున్నట్లు కన
బడ్డదట. అంతట ఎవరు వారు, ఎవరు వారని నాంచారమ్మ
పల్కించినదట - ఈమె యెప్పుడూ ప్రత్యేకముగా వేరే
గదిలో పండుకునేది - నేనే నేనే అని జవాబు చెప్పుచూ సాగి
నారట. మొదట ఆమె బభిష్ఠాచార్యులుగా రేమో అనుకొని,

యేమి తమాషా అయ్యా పిలుస్తుంటే పోతావు అని అన్నదట. అదివఱకే, యెందుకో, ప్రక్కగదిలో నున్న తాతా చాచ్యులకు తిరువెంగళమ్మకూ మెలకువ అయ్యే యున్నదట. తల్లిమాటలు వినబడుచున్నవట. మీఱమ్మ యెవరితోనే అర్ధరాత్రి వేళ మాట్లాడుచున్నది? అని తాతాచాచ్యులగారు భార్య నడిగినారట. అమ్మా! కలనరిస్తున్నావా యేమిటే అని అంటూ తిరువెంగళమ్మ లేచి, తల్లిగదితలుపు తీయించికొని లోపల ప్రవేశించి చూచేసరికి, పెట్టెపై బారెడుదూరములో గోడకు పెద్దకన్నము కనబడ్డదట. ఇంతలోకే (అలగోడు బాలగోడు = పశువిలాపః శిశువిలాపః) అయినది. తరువాత దొంగల్దొంగలని మగడు పెండ్లాము అత్తగారూ ముగ్గురు అటచినారు. ఇరుగు పొరుగువారు నచ్చినారు. దొంగలు పోయి అదివఱకే గంట న్నర అయినది. అప్పుడే గణియారము మాడు కొట్టినదట. ఏమేమి పోయినదో చూచుకోవడంతో అని అందులో నెవరో అన్నారు. ఇల్లంతా దీపాలు పెట్టి వెతుక్కున్నారు. తిరుమణి శ్రీచూర్ణపు బుట్టలు తప్ప మఱేమియు పోలేదట. ఇంతకూ, తాతాచాచ్యులు పెట్టిపుట్టాడు, అదృష్టవంతుడు. అతనిసొమ్ము ఆతనికి దక్కినది. అతని అదృష్ట మేమిటి, యెప్పటికైనా బలిద్దడే అదృష్టవంతుడు. ఆ సొమ్ము వానికి దక్కేదే! కాక పోతే తాతాచాచ్యులు మంచి విద్వాంసుడు; మామగారి తాలూకు శిష్యునిచారం చెసిపోతుండేమో అని నాంచారమ్మ తెచ్చి ఆయనను ఇంట్లో పెట్టుకున్నది. తల్లి బిడ్డలు ఆయన నోరు కట్టివేసినారు. ఏ నాలుగేండ్లకో ఒకమారు సంచారము

వెళ్ళాడా అంటే బస్తాలతో తెస్తాడు; కాని నాంచారమ్మకు చదువు బాగా వచ్చు; మంచి లెక్కమనిషికూడా. అందు చేత చిల్లిగవ్వకూడా తేడా రాకుండా లెక్కవేసి అల్లుడు గిల్లుడు అనే మోమోట మేమాత్రము లేకుండా సొంతము గానే బాగ్రత్త పెట్టుకుంటుంది; కాకుంటే ఆయన పాంశిత్యము వల్ల నెక్కవనైనా విడిసంపాదన వస్తే ఆయనది. ఏమయితే నేమిలే, ఈయన కాక వేరెవ రున్నారు ?

పంచోర్తరశతరమః పాఠః = నూట అయిదవపాఠము

మజ్జికా } = మజ్జిగ
మర్జికా }

మాలకః = దిబ్బ

మాలాతృణకం = కామంచిగడ్డి

మాళికా = మహాడి

మాడిః - స్త్రీ = మహాడి

మిదచ్చకః = అగసాలిదిమ్మ

మిరంజీకః = రాజులమిరాసీగ్రామం

మూలకం = ముల్లంగి

వితున్నః = చెంచలిచెట్టు

మోచకః = మోచా

మంటకః = గోధుమరొట్టె

మహానాగః = పొన్న చెట్టు

మణికాచః = వెంపలిచెట్టు

మిరంపచః } = పీనాసి

ముష్టింపచః }

మజ్జా = కొప్పు

మంజు - త్రి = అందమయిన

ఓంకారనదీతీరే చంపావతీనామ కాచన పురీ నర్తతే.

తస్యాం పుర్యాం అకటావికటాఖ్యః రాజా, అవ్యక్తాభిధః మంత్రి చ స్తః. తస్య రాజ్యః ములపయినామకః ఏకః మిరంజీకః చంపావత్యాః అనతిదూరవన నర్తతే. తస్మిన్ గ్రామే శవశంకరశాస్త్రినామా శనవాహకః బ్రాహ్మణః ఆసీత్. సః శవాన్ (వాహంవాహం = మోసిమోసి,) దశసహస్రరూప్యాణి

సమార్జయత్. తస్య భార్యా అతీన అమాయికా, వెఱ్ఱమ్మ
నామ్ని ఆసీత్. దైవానుగ్రహేణ బహుతిథే కాలే గతే
తయో ర్దంపత్యోః గచ్ఛే ఏకా కన్యకా అజాయత. ఏకాదశే
దివసే తౌ దంపతీ పీఠయౌ రుపవిశ్య యథాశాస్త్రం జాతకర్మాది
మహోత్సవం అకుర్వాతాం. అంబేదా ఇతి పుత్రికాయాః
నామధేయం ప్రాకటయతాం. కాల మతీ త్యోత్పన్నత్వాత్,
అంబేదాం దంపతీ అతిప్రేక్షా నర్థయమానౌ యుక్తకాలేషు
లోకాచారం దేశాచారం కులాచారం చ అనుసృత్య తాంస్తా
నుత్సవాన్ కుర్వాణౌ మహాసంతోషేణ ఆస్తాం. చిరకాలాత్
భార్యా సుతాం ప్రాసూతేతి సంతోషేణ శాస్త్రే భార్యాయాః
శరీరం ఆపాదమస్తకం వివిధాభరణైరపూరయత్. అంబేదాయాః
అపి వయోనుకూలా న్యాభరణాని కారయన్ సర్వదా బాలి
కాం అథః అనవతారయన్నేన కాలక్షేపం కుర్వన్నాసీత్. ఇతః
పూర్వం శనశంకరసమానః ముష్టింపచః లోకే కృతాపి నాస్తీతి
మహాభ్యాతి మార్జితవాన్ ; ఇదాసిం తు పుత్రికోత్పత్తిసంతో
షేణ (విస్మృతాత్మశరీరః=మైమఱచి.) (ఉపర్యధశ్చాజానన్=
(కిం)దామీదాగానక.) (ఆరాదారాత్=దగ్గర దగ్గర) చత్వారి
సహస్రాణి భార్యాపుత్రికయౌ రాభరణార్థే అవ్యయయత్.
చేత్కిం, అద్యాపి తస్య సమీపే వింశతీసహస్రాణి సంశ్యేన.
ఆదౌ సంపాదితం దశసహస్రపరిమితమపి వృద్ధ్యా కృమేణ
అవర్ధయత్. కిమస్తి తత్ర, అధమగ్నః సర్వాప్తక పర్యంతం ఉత్త
మగ్దాయ కిమపి న ప్రీతియచ్ఛతిచేత్ మూలం వృద్ధ్యా సహ
ద్విగుణం భవిష్యతి [వృద్ధ్యాసహ వాజినౌ న ధావేతాం =

వడ్డీతోకూడా వసిగుత్తాలు సరుగెత్త లేవు ఇతిన్యాయః లోకే
 నశుతః కిం? తతిః తత్సమీపే తథా ధనం వర్తతే. బాలి
 కాయాః క్రమేణ వివాహవయః ప్రాప్తం. యస్మైకస్మైచిత్
 భూస్వామినే వా, 'యం. ఏ.' పరీక్షోత్తీర్ణాయ వా, మహాధని
 కాయ వా, కన్యా (దేయూ=ఈయలిగ్గది) ఇతి శంకరశాస్త్రిణః
 మనసి నర్తతే. రే ఆమాఢభూతే! అయం శంకరాచార్యః ఖలు,
 ఏతస్య పుత్రీం యోగ్యః కోనుగృహ్లాతి రే? ఛీమూఢ! శంకర
 శాస్త్రి యోగ్యః న కిం? అరే శవానూర్ధ్వః ప్రవృత్తం సంపాది
 తవాన్ శంకరశాస్త్రి యోగ్యః కథం భవతి రే! అరే ముసలా
 గ్నిమతే! శ్రుణు; యోగ్యతా కుతాస్తిరే? పురుషే అస్తివా.
 నాస్తి నాస్తి; సః శంకరాచార్యో వా భవతు, పండపలాంఘవిక్రే
 తా వా భవతు, కూటలేఖకో వా భవతు, కూటసాక్షీ వా
 భవతు, చర్మకారో వా భవతు. అంతః అమేధోద్ధారకో వా
 భవతు, కుంఠో వా భవతు, గోశకో వా భవతు, తత్సర్వం కే
 పశ్యేయః; తస్య సమీపే ధన మస్తి వా నవా - తావన్నాత్ర
 మేవ యోగ్యతాయాః మూలకారణం. ధనవానేన యోగ్యః;
 ధనాభావే తస్మిన్పురుషే సహస్రగుణేషు సత్స్వపి సః అయో
 గ్యవేన. ఇతిరయుగాపేక్షయా కలియుగే అయమేవ విశేషః.
 ఏనంస్థితే శాస్త్రివిషయే సర్వేషామపి పౌరాణం అంత
 ర్దాహః వర్తతేన; చేత్సిం, బహు కోపి నక్తుం న పారయతి.
 కుత ఇతిచేత్, అస్మద్బ్రాహ్మణ్యతంత్రే యథాద్వోషోద్ధాటనేపి
 మానభంగనామక మపరాధం శిరసి పాతయిత్వా, ఆధికారిక
 పురుషాః దండయంతి ఖలు; తేన కారణేన సర్వోపి బహి

ర్వక్తుం విభేషి. శ్లో॥ 'సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతీ'తి
 న్యాయోన ధనవాసేన గుణరాశిః; నిర్ధనం సర్వేషి శృణా
 య మన్యంతే. సృకృతే శంకరశాస్త్రి బహుప్ర) విచారి
 తనాన్. శాస్త్రిణః యోగ్యతాం జ్ఞాతవంతః కేఽపి కన్యాం
 స్వీకర్తుం నాంగీకృతవంతః. శంకరః శవవాహకోఽపి ఉపా
 యశాన్. తేన కారణేన కాశీం గత్వా తృప్తపాతశా
 లాసు పతతాం బాలకానాం మధ్యే అస్మద్దేశీయాః బాలకాః
 ధనసంపన్నా వా విద్యాసంపన్నా వా భూస్వామినో వా సంతి
 కింవేతి విచారితనాన్. తస్మిన్ ఏకః బాలకః లబ్ధః. సోఽపి సుగల
 కుటుంబామవాసినః చిత్తమందిరశాస్త్రిణః పుత్రః. తస్య నామ
 ధేయం అనామకశాస్త్రిశి. సః కాశ్యాం వ్యాకరణం అధీతే.
 వివాహవిషయం సర్వమపి పృత్తాంతం వరేణ సాకమేన
 సంభాష్య, త్యజేన వివాహనిశ్చయం కృత్వా అనంతరం అంబే
 దామపి కాశీం నీత్వా, ఈశ్వరసన్నిధౌ అంబేదాం అనామ
 కాయ అయచ్ఛత్. వివాహానంతరం స్వదేశ మాగత్య
 తిర్రాతినిద్రావికం సర్వమపి కార్యం దాతృప్రతిగ్రహీతారౌ
 ఉభావసి నిరసర్వయతాం

తరువాత, అనామకశాస్త్రిగూడా పిల్లకు ఒంటినిండా
 సొమ్ము పెట్టినాడు. అసలు శంకరశాస్త్రిగారే కన్యాదాన
 కాలములో రెండువేలరూపాయల సొమ్ముతో (గూడ కన్నె
 ధార పోసినారు. మొత్తంమీద ఆపిల్లదానికి ఆరువేలరూపా
 యల సొమ్ము ఉన్నది ఇట్లుండగా గ్రామస్థులలో (ఉంటారుగా
 కొందఱు భటాచార్యుల=సంతకలు కేచి దృటచోరాః) కొందఱికి

ఈ వివాహము విషయములో చాలా కంటకంగా నుండి, యెట్లాగయినా శంకరశాస్త్రిగారికి ఏదో ఒక తంపి పెడదామని. లోపల ఉద్దేశములు కలిగినవి. అసలు డబ్బు పుచ్చుకొని శవములు మోసినాడనియు - ఇప్పుడు డబ్బుచే మదించి ఎవనిని లక్ష్యముచేయక యెక్కడో కాశీలో వెళ్లి వెళ్లి చేసి వచ్చినాడనియు - కాబట్టి పైకి మంచిగానే ఉండి, వీడి కేదేని ప్రాయశ్చిత్తము చేతామని ప్రచ్ఛన్నముగా ప్రయత్నాలు చేస్తూ ఉన్నాడు. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు అందేద రజస్వలైనది. మూడునిద్రలకు అల్లుడు ఇక్కడికి రావడంతప్ప, ఈ పెండ్లయిన యేమిదేశ్వరునియు అల్లుడు మళ్ళీ అత్తిల్లు తొక్కినపాపాన పోలేడు. మామగారు ప్రతి పండుగకూ రమ్మని బాబు వ్రాయుటయే కాని నాకు చదువు చెబిపోతుంది గనుక నేను రాననియే జవాబు వ్రాస్తూ వచ్చినాడు. ఏడేశ్వరికిందట వాని తండ్రి చచ్చినపుడు మాత్రము వచ్చి, ఆపదిరోజు లుండి, భూరి చేసికొని పదునైదవనాడే (అస్థులు తీసికొని = అస్థీన్యాదాయ) యేమి వెళ్లినాడో అదేవెళ్ళటం మళ్ళీ ఈదేశమే తొక్కలేదు. ఎందుచేసెంటే ఆతి డీదేశమనం దున్నపుడు ప్రతివాడున్న 'చితిమందిరుకొడుకా! గణపతిశాస్త్రి!' అని పిలిచేవాడు. పుట్టినవా శృండలూ చచ్చుటచేత, తండ్రి వీడికి అనామకుడని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఆ పేరున పిలువక, గణపయ్య-వినాయకుడా అని పిల్చేవారు. నన్నట్లా గెండుకు పిలుస్తారని వాళ్ళ నడిగితే, మీతండ్రి చితిమందిరుడయితే, చితిమందిరుని కొడుకువు నీవు గణపతివి కావా అనేవాళ్ళు, ఆ చిన్నతనము

చేతనే సగమ్మాడువాళ్ళు, అనామకశాస్త్రి కాశీకి లేచి పోయినది. అక్కడ చదువూ లేదు, చట్టుబండ్లూ లేదు. ఇది గాక పెళ్ళయినయెడాదిలోనే తండ్రి చచ్చుటచేతకూడా అనామకునికి అంటేద చదువుకాళ్ళదని లోపల కోపంకూడా ఉన్నది. విద్యుంకు లిద్దరిలో చితిమందిరశాస్త్రుల్లే కొంచె మక్షరాస్యుడు. అతడు చిన్నప్పుడు పూర్వాపరములు బాగా చదువుకొన్నాడు గాని, వివాహశంక్రమంలోకూడా ఆయనకు మధ్యమధ్య అపరమంత్రాలు దొరలుటచేత, ఆయనను పూర్వ కర్మలకు పిలవటం పూర్తిగా అందటూ మానుకొన్నాడు. అందుచేత అపరం మాత్రం గట్టిగా నిలచినది. కాబట్టి దాని మీదనే యెక్కువ కృషిచేసి యెక్కువపేరు తెచ్చుకున్నాడు. నాలుగువేలు పోసి పంగలపట్టులో కైలాసమంత కొంప గట్టు కున్నాడేగాని, రాత్రింబవళ్ళు ఒక్కక్షణమైనా యింట్లో నుండుటకు ఆయనకు తీరి కేదీ? ఆ చుట్టుపట్ల ఇరువది ముప్పది యూళ్ళల్లో, ఎక్కడ నారాయణ అన్నా ఈయన వెళ్ళనల సినదే. కాని మంత్రము మట్టుకు గంగాప్రవాహములాగా వెళ్ళేది. మన శంకరశాస్త్రికి భోజనకాలమందున్నూ, మోత కూలీ మాట్లాడుకొనునప్పుడూ తప్ప మతి నోరు మెదలించుట యెక్కువీదీ! అందుచేత శంకరుని కన్నా చితిమందిరుడే అక్షరాస్యుడు. మొత్తాన, భగవంతుడు అనుకూల ఘట నయే చేసినాడు. ఎవరండీ ఇంట్లోను? నేను పోష్టు మ్యాన్ను. ఎందుకూ? వీనుగుల శంకరయ్యగారు ఇంట్లో ఉన్నాడా, లేడా? ఇంట్లో లేరే, ఇందాక మరిడెయ్యగారింటికి

కబురు వస్తే వెళ్ళినారు. ఎందు కేమిటి? ఏమయినా ఉత్తరాలుంటే, అట్లా చావట్లోకి పడవేయి కిటికీలోనుంచి; నేను మునిగిపోతున్నాను. అట్లాపడేసే ఉత్తరాలు కానంజోయి వెళ్లి మృగాయా! ఇది (రిజిష్టరు ఉత్తరము = ప్రభుసాక్షికలేఖ.) రశీదుమీద శాస్త్రులు దస్కరుచేస్తేగాని సల్లపడదు. ఎక్కడనుంచి వచ్చినది నాయనా ఆ వుత్తరం? కాశీనుంచి. అయితే యిప్పుడెట్లా? రేపు పదిగంటలకు మీ ఆయన్ను పోస్టాఫీసుకు రమ్మను. అయ్యో రేపయినా మావారికి తీరుతుందో తీరదో; సుప్పసెట్టిగారు [గుటగుట్లాడుచున్నారు = గుటగుటాయితే.] మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు నీవే వెళ్తూ; నీ కేసుయినా యిప్పిస్తాను. అయితే సరేలే. ఏమేవ్ తలుపుతీయ్యా. వచ్చే వచ్చే. ఏమంటే యింతసేపు చేశారా? కాశీనుంచి రిజిష్టరుత్తరం వచ్చిందట; పోస్టుబంట్రోరు మీరు వెళ్ళిన కాసేపటికి వచ్చినాడు మీరింట్లో లేరు. మూడుగంటలకు రమ్మన్నాను. వాడి కేసుయినా యిస్తే వస్తానన్నాడు. సరే అన్నాను. ఇంతాలస్య మయినదేమీ? అబ్బే వాడిమాళ్ళు దారువులాగు వాచినది. మూడుచర్చాలవారూ మనపాలే పడటముచేత, నాకు కొంచెం కష్టంగా ఉందిగాని, అయితేనేమి దానికి తగ్గరశ్మి కనబడుచున్నదిలే. ఇవే కేసుయిన దనుకున్నావు! ఆర్గురు కావాలి వచ్చినది. అక్కడ మనుష్యచట్టము లేదు. నలుగురు దొరికేటప్పటికి కృత్యాద్యనష్ట అయినది. నే నొకణ్ణి, మొత్తము అయిదుగురము. నేను కొంచెము పేచీ పెట్టినాను. ఆటవవానిది

కూడా నీకే ముట్టచెప్పుతా మన్నారు. సరే అన్నాను. నామొదట కుంగిపోయిందే.

షడుత్తరశతతమః పాతః = సూటయూజవ పాతము.

పిండభర్తారీ = ముద్దభర్తారము సుత్తిగా; తాడఘా=సుత్తై
ముసుండః=ఇనుపకట్లలాటికట్ట మడ్డు = కుడుము
మింతః = మిండగాడు రంగాజీవః = ముచ్చిసనివాడు
మండం = మిగడ పంపరా=పంపరపనన

శరీరం సర్వమపి జలపూరితంఖలు, అతః దశకృత్యః
చితిః శాంతా. ఆమాఘాతే! ఏతానతా అనామకశాస్త్రీ
కించిదపి పఠితవాన్వా? కిం పఠితవాన్ తస్య శ్రాద్ధం. అష్ట
న్నరేభ్యఃప్రభృతి కౌముదీమేన పత న్నాస్తేకిల. సః ఉత్ప
న్నానా మనుజః, ఉత్పత్స్యమానానా మగ్నిజః. అనంతరం
కి మాసీత్? లేఖప్రాపకః తృతీయఘంటావాదనసమయే
ఆగత్య ప్రభుసాక్షికలేఖం శంకరాయ దత్వా శంకరసకా
శాత్ కరిలిపిసహితం (గ్రహణచిహ్నం=రశ్మీదును) అగృహ్యత్.
శంకరోపి తస్మై యథానిర్దిష్టం కశాచతుష్టయం అయచ్ఛత్.
ఏతస్మిన్నేన సమయే మాయావిరాయః ఆగత్య శంకర మాహ్వా
యత్. శంకరోఽపి శీఘ్ర మేన కవాట ముద్ఘాట్య మాయావి
రాయం అంత ర్నిత్యా కటాపరి ఉపవేశ్య. హేమాయావిన్!
త్వం మమ భాగ్యవశేన అస్మద్భ్రహ్మ మాగః; అద్య కాశీ
పురాత్ ఏకః ప్రభుసాక్షికలేఖః సమాయాతః; గ్రహణ
చిహ్నో కరిలిపికరణమేన మమ కష్టతర మాసీత్. పఠితం న పా
రయామి. మమ నామధేయే యావంతో వర్ణా స్సంతి తావత

ఏన నర్తా నభ్యాస్యం. తాత! కించి త్వరిత్వోపకురు ను-ఇత్యుక్త్వా లేఖం మాయావిరాయమాస్తే న్యక్షిపత్. తతః రాయః ఇత్థం పఠితు మారేభే - “బ్రహ్మశ్రీ సర్వసూన్యం శనశంకర శాస్త్రిశ్వశురసమీపం; భవజ్ఞమాతా అపవిత్రం అనామక శాస్త్రిణా నమస్కారపూర్వకం ప్రేషితో లేఖః. ఉభయకుశలోపరి. అహం వ్యాకరణశాస్త్రం భాష్యాంత మధీతవాన్. చి॥ సా॥ అంబేదా రజస్వలా ఆసీద్వా. నవా? ఆసీదితి మయా కర్ణాకర్ణికయా శ్రుతం. తత్ర కియ త్సత్యం; కియ దసత్యం? ఆసీచ్ఛేత్ శాంతి ర్లగ్నావా? శ్వః ఆగామి మాఘశుక్ల పంచమీ భానువాసరే గర్భాధానముహూర్తః ఏకః అస్తికిల; తస్మిన్ ముహూర్తే కార్యం కర్తుం ప్రయతద్వం; అహమపి సన్నద్ధోస్మి; మాఘ శుద్ధ తృతీయా భార్గవవాసరే యుష్మద్ధ్రామం ప్రవేష్యామి. చిత్రే కురుతం. ఇత్యంతనతయః. శ్వశ్వేన) నమస్కారాన్ వదత- ఇతి భవజ్ఞమాతా, అనామకశాస్త్రి, వ్యాకరణాచార్యః॥” హంజే! అనామకశాస్త్రిణః ఇయతా కాలేన మతిః ప్రతినివృత్తా. యథాకథంవా భవతు. అద్య వాలేఖ మలిఖత్. ఏతానదే వాలం. ఇదమేవ మహాభాగ్య మస్మాకం. కి మంబ వెట్టమ్మ! అంబేదావివాహానం తరం తవ జామాతు యృఖం పునర ప్యపశ్యః కిం? మాయావిరాయ! సత్యకథనేపి శృణోషి, అసత్యకథనేపి శృణోషి; మమ జామాతా రక్తోవా శ్యామోవా, ఏతానత్పర్యంతమపి నజానే. మాయావిరాయ! కిం త ద్విక్రీయతే వీధ్యాం? పిండ ఖర్జూరీ. ఆహ్వాయాహ్వాయ. ఏయ్ పిండఖర్జూరీ! ఆయా

హ్యయాహి. మూల్యం కథం ? సేరమితా కళాద్వయ
మూల్య. సార్థకళాయా దాస్యసి వా నవా ? న దాస్యామి
న దాస్యామి. అరే ఏ తావదంతరే ఉత్థాయ ధావసి కింరే, త్వం
విక్రేతుం నాగచ్ఛః కిం ? విక్రేతుమే వాగచ్ఛం, ఆనుకూల్యా
భావే కిం కుర్యాం ? తర్హి త్వదిచ్ఛానుసారేణైవ సేరద్వయం
దేహి. సమ్యక్క్రొలయ రే, తులాయాం (వైషమ్య మస్తివా =
దాభా ఉన్నదా ?) వైషమ్యం నాస్తి గైషమ్యం నాస్తి.
గృహాణ గృహాణ. మన్నికతే రూపకమస్తి ; (అంశనాణకాని=
చిల్లరడబ్బులు) సంతిచేత్ తవ కళాచతుష్టయం గృహీత్వా
ఉర్వరితం కళాద్వాదశకం దేహి. సత ద్యౌపకం, (న వినిమి
యశ్శంబ=చెల్లడమ్మా;) ఏత న్నిరక్షరం, అన్య దేహి. ఊః,
గృహాణ శీఘ్రం.

మాయావిరాయుఁడా ! కాస్త ముద్దఃస్థూరపు పండు
తీసుకో ; నీనోట మేలువార్త వచ్చినది. నానోట నేమి శుభ
వార్త వచ్చినది ? మీ అల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తరము చదివి
నానూ, అంతేగా. అయ్యో ! అది చాలదూ, మీ మామయ్య
ఉత్తరముకూడా చదువుకో లేరుగా ! ఇందాక రిశీదుమీద
పొజ్జిఅక్షరాలు దస్కతుచేసేసరికి, కలము విరిగి, కాగితము
చిరిగి, సిరాబుడ్డి ఒరిగి, జామున్నర సేపు పట్టినది. ఇంతా
అయితే అక్షరాలన్నీ దానిమీద అంటనే లేదు. అయితే మా
మామయ్య వడ్డిబేరాలు చేస్తున్నాడే ; యెట్లా చేస్తున్నాడూ ?
అంతా నోటి లెఘ్న. అత్తయ్యా ! వెళ్ళి సస్తా ; అంటేద
కార్యానికి నన్ను పిలుస్తావా ? అయ్యో నాయనా ! నీవు లేకుం

డానా ; అక్కఱి కార్యమంతా నీదే. మాకు వేరే యెవరూ దిక్కు లేరుగదా; మీ మామయ్య అయినా పెద్దవాడయినాడు; నాకు వెనకా ముందులు తెలియవుగదా; కాబట్టి నే నేమో చెప్పిననుకొక ఆమూడురోజులు నీ విక్కడనే యుండి పసంతా జరిపి మఱీ వో నాయనా! పనితొందరలో నొకవేళ అప్పుడు చెప్పటం మఱచిపోదునేమో, యిదే చెప్పటం. అరేయి, ముసలమఱీ! శంకరయ్యకు చత్వారమే, వెట్టిమ్మకూ చత్వారమే. అఘోరాయ అని వాళ్ళు గుర్తించనే లేదు ఎంత సేపటికీ మాయావిరాయుడనియే వాళ్ళయూహ. అరే యెంతపని చేసినాడురా, అఘోరాయగాడు? ఇదేం చూశావు. ఇంకా వుంది వాఱిచిత్రము! ఊ, తరువాత నేనుయినది! శంకరయ్య, శంకరయ్యపెద్దామూ, ఇద్దరూకూడా అల్లుని యొద్దనుండి జాబు వచ్చినదని బహుసంతోషముతో నున్నారు. గర్భాధానమునాటికి అల్లుని కొక యుంగరమట, అంటేదకు రవ్వలదుద్దలట : యేమేమో చేయిస్తామని ముచ్చటలు పడుచున్నారు. పరాబులను విలిపిస్తున్నారు. ననరసుల ధరలు విచారిస్తున్నారు. అగసాలలతో మాట్లాడుచున్నారు. ఊరందఱితో అల్లుడు వస్తాడనీ, అమ్మాయి గర్భాధానమనీ చాటుచున్నారు. ఏమేమో మహాసందడిగా నున్నారు. అయితే ముహూర్త మెన్నిరోజు లున్నది? ఎన్నిరోజు లెక్కడిరా, ఇవేళ దశమిగదా, చూడూ, అమావాస్య వెళ్ళిన పంచమేగా! సరీగా యివేళకు పదిరోజు లున్నదిరా. అరేయి మర్కటరావ్, తలుపు తీయి. ఎవరు వారు? నేను అఘోరపతిని. రా, రా;

ఏమయినది, (మన పన్నాగము? = అన్యద్యూహాః) మన మను
కొన్నంతా అయినది. నన్ను భార్యాభర్తలు గుర్తించనే లేదు.
ఉత్తరముకూడా నేనే చదివినాను. మన మెన్ని అక్షరములు
చెప్పినామో అన్ని అక్షరములూ పాసినాడు సాంబిగాడు.
అసలు సాంబిగాడు చాలా జాగ్రత్తగల మనిషిలే. మనము
వానిని కాశీకి సంపించి వారమురోజు లయినదో లేదో అప్పుడే
ఉత్తర మెట్లా చేరిందిరా! ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారము
కానూ! కాశి యెంతలోకిరా! మూడోనాడు కాశీ చేరుతాడు.
మనము వాణ్ణి పంచమినాడు రాత్రి మెయిల్లో ఎక్కించినాము
గదా; అప్టమినాడు కాశీ చేరి ఉంటాడు; ఈలోగానే ఉత్త
రము తయారుచేసుకొని ఉంటాడు; దిగగానే, అక్కడనే రైలు
దగ్గట టపాపెట్టలో పడవేసి ఉంటాడు; ఏముంది దాని
బ్రహ్మాండము! ఇవ్వేళ చేరినది. సరే గాగున్నదిలే; చూతాము
చితి మంతా !

నక్షాత్తరశతము: పాఠః = సూర్యమేడవ పాఠము.

శంబలీ = తామ్రకల్పై శిలః = కల్లాలలో గింజ

శతావరీ = పిల్లిపీచర [లేకుకొనుట.

శరీమః = దిరిసెనచ్చెట్టు శిగుః = మునగచ్చెట్టు

స్వర్ణకారః తాడఘామిదచ్చుకాభ్యాం సహ ఆగత్య
శతకరస్య మాద్యాం ఉపవిశ్య గర్భాధానదంపత్యోః ఆభర
ణాని కర్తుం పూర్వేమ్య ర్మధ్యాహ్నే ప్రారభత. అరేయ్
మర్కటరాయ! బభిధాచార్యః మానా త్ప్రభృతి మంచా
న్నోత్తిష్ఠతి కిల; శతావరీలేహ్యం సేవతే, ఇతి పూర్వేమ్య

ర్మయా శ్రుతం. శే భూరపతే! త్వం చతుర ఏవ కింతు,
 మధ్యే మధ్యే సమాద్యసి. బలిధన్య రోగః క్వాస్తి శే? పశ్య
 పశ్య. ఇదానీమేవ ప్రత్యక్ష మాసీత్ బలిధన్య ఇతివృత్తం
 సర్వమపి. పశ్య తాం శంబలీం, శంబలీ మనుగచ్ఛంతీ విశ్వ
 స్తాం చ పశ్య. తే ఉభే బలిధన్యహాదేవ నిరగచ్ఛతాం.
 మర్కట! మర్కట! సా విశ్వస్తా సహి శే; శిరిసి కేశాః సంతి;
 ముఖే చ సిందూరతిలకం దృశ్యతే; చేఙ్గిం, వడఘట తెంగల
 సంప్రదాయయో ర్మధ్యే ఏకతరస్మిన్ సంప్రదాయే మృత
 భర్తృకాణాం నారీణాం కేశముంజనం, తిలకఖంజనం చ నాస్తి.
 తథావా, తస్మి బలిధన్య రోగః నాస్తి కిమ్? రోగః నాస్తి
 గీగః నాస్తి; పరంతు సర్వదా విశ్వస్తాభోగ ఏవ. తస్య కిం
 (మద్భుర్యివాస్తి=మీదుం బాచ్చెలాగున్నాడు.) కాసా విశ్వస్తా?
 నామృతః? సైవ. అశే మర్కట! వయం సర్వేపి బలిధన్య
 అగ్నిహవః. భద్రమేవ సమ్యగేవాస్తి; శంకరశాస్త్రివిషయే
 వయ మద్య కిం కర్తు ముద్యతాః, ఈషద్యోజయ. ఛీ దుర్భగ!
 అస్మద్విషయః న తాదృశః. శంకరస్య నిర్దయవృత్తి మనుసృత్య
 యథాకథంవా శంకరః సంచయితవ్యః ఇతి గ్రామే బహు
 జనానా మభిప్రాయః; తేన కారణేన అస్మాభిః అయం వ్యూహః
 విరచితః. ఆహాహా! అత్రాపి శిగుప్తతాః సంతి; శిరీష
 వృక్షాః సంతి; గంగాసాభాగ్యం కిమితి వర్ణయేయం! సహస్ర
 ముఖః శేషాహిరపి అస్యాః గంగాయాః సాభాగ్యం వర్ణ
 యితం నాలం, అహం కియాన్? అయి మహాశయ! కోఽయం
 ఘట్టః? అయం హరిశ్చంద్రిఘట్టః; అత్రైవ పురా హరిశ్చంద్రః

మృతం స్వస్య పుత్రం ఈశ్వరప్రసాదాత్ సజీవం లబ్ధవాన్.
 కాశీపురస్య సర్వస్యాపి ఇయమేవ శ్మశానభూమిః. మహా
 మహా! కాశీ ద్వాదశయోజనపరిమితవై శాత్ర్యేతి ప్రధా
 అస్తిభిరు, ఏతానత్యాః పుర్యాః అత్యల్పపరిమాణా ఇయం
 శ్మశానభూమిః కథం [పర్యాప్తా=చాలినది] భవేత్ ? భోయభి
 ననమితి! పర్యాప్తా వా భవతు. అపర్యాప్తా వా భవతు;
 అస్యాం పుర్యాం మృతం జనం ఆనీయ అస్మిన్ శ్మశానే అగ్ని
 సంస్కారం కృత్వా అనంతరం గంగాయాం పాలయంతి; కింతు
 యూనదృష్ట తావత్ న దహంతి; అతః సహస్రసంఖ్యాకస్య
 జనస్య ఏకస్మిన్నేవ దినే మరణేపి పంచాశద్వ్యాయామపరి
 మితా ఇయ మేవ శ్మశానచాళికా పర్యాప్తా భవతి. క స్తన
 నివాసగ్రామః ? మద్రాసురాజధాన్యాం కృష్ణామండలే కుంకల
 గుంటనామకః కశ్చన గ్రామః. తన నామధేయం కిమ్ ?
 మాం గణపతిరితి వదంతి. కిమర్థ మాగతోసి ? అస్మిన్ గ్రామే
 మమ మిత్రం అనామకశాస్త్రీ సర్వతే; తం ద్రష్టుం ఆగతోఽస్మి.
 ఓహో! అనామకశాస్త్రీ తన మిత్రం వా! తస్య లడ్డూ
 ఖా నితి నామధేయం అతి; కుత ఇతిచేత్. సః లడ్డూకభక్షణే
 అతీవ చతురః.

అయ్యా! ఆయన వ్యాకరణశాస్త్ర మెంతవఱకు చదివి
 నాడు ? వ్యాకరణశాస్త్ర మేమిటి, వాకి మొఖం! వాకికి ప్రతి
 సత్యములో భోజనముచేయుటయే పనిగాని- చదువు లేదు,
 సంధ్యా లేదు. అట్లాగా! అయితే సరేకాని, తమయి ల్లెక్కడ?
 మాయిల్లు మణికర్ణి కోఘాటులో. తమపే రేమి ? నాపేరు హరి

హరనాథ్. అనామకుణ్ణి మీరు బాగా యెఱుఁగుదురా ?
 నేనేకాదు. ఊరంతా యెఱుఁగును; ఏపెంటదిబ్బమీద చూచినా
 అనామకశాస్త్రీగాడే. వాఁబస యెక్కడ ? అన్నపూర్ణ
 ఘాటులో, సత్రమునకు పశ్చిమముగా ఉండే మహాడీలో.
 సరేగాని యీవూళ్లో నామాట యెవరికీ తెలియదు; మీకు
 సంస్కృతము తెలియును; గనుక కొంచెముసేపు మీతో
 మాట్లాడుటకు వీలయినది. నాకు హిందీభాష రాదు. అందు
 చేత నా కీవూళ్ళో యెట్లా మెలగవలయునో తెలియదు.
 నేను నిన్నరాత్రి రైలుమీద పచ్చినాను. అన్న మెక్కడ దొరు
 కునో తెలియదు. దైవము [మిమ్ము నొకరిని = త్యా మేకం]
 చూపించినాడు; కనుక నాకు భోజనసదుపాయము చేసి నా
 మూటను తమయింట్లో నుంచుకోనియింసి. నేను రెండుమూడు
 రోజులకంటే ఇక్కడ నుండును. కాబట్టి నాయందు దయ
 యుంచి ఈసాయము చేయింసి. అట్లాగే చేస్తాను. రోజుకు
 ఒక్క రూపాయచొప్పున అద్దె ఇచ్చినట్లయితే మీ కొకగది
 యిప్పిస్తాను అందులో మీ యిష్టమునవచ్చినన్నాళ్ళు ఉండ
 వచ్చును. ఈవూళ్ళో భోజనమునకు అభ్యంతరము లేదు.
 మున్నూట అటువది సత్రము లున్నవి. ప్రతిరోజూ ఒకసత్ర
 ములో పగటిపూట అన్నము దొరుకుతుంది. రాత్రిపూట
 భోజనముమాత్రము చాలకష్టము. దర్బాంగమహారాజుగారు
 రాత్రి సత్రము నొకదాని నేర్పఱచినారు; కాని, అందఱికిన్ని
 దానిలో భోజనము దొరకదు. ఎందునా చదువుకునే విద్యార్థి
 అయి వుండి, వానికి [పండితుల ఒప్పుదల = పండితాంగీకృతి]

ఉంటే అప్పుడు భోజనం రాత్రిపూటకూడా దొరుకుతుంది ; లేకుంటే లేదు. పోనీలేండి; రాత్రిభోజనము లేకుంటే మానె. ఒకపూట తిండి దొరికితే చాలు. ఇది పరదేశముగదా ; ఒక పూట కడుపు మాడుతూనే ఉండవలె. లేకుంటే, ఇక్కడ జబ్బునకితే చాలా కష్టముగా ! ప్రస్తుతము మీయింటికి నన్ను తీసుకొని పోండి. నాకు బస చూపండి ; యీపూట భోజనము నకు సదుపాయము చేయండి. సరే నాతో కూడా రా. మీ యింటికి పోదాము. ఇనుగో యీగదిలో నీ వుండు, రూపాయి తే. ఏరోజురూపాయి ఆరోజుననే ప్రొద్దున్నే ఇయ్యవలె. అట్లాగే యిస్తానుగాని, నా కొకతాళ మిస్తారా ? ఇదిగో తాళమూ తాళము చెయ్యి ; మీసామాను అందులో పెట్టు కోండి. మీ రెక్కడికయినా వెళ్ళేటప్పుడు తాళము వేసు కొని పోండి. రూపాయి అద్దె చాలాయెక్కువగా ఉన్నదండి. అంతకంటే అద్దె తగ్గదు ; మీ యిష్టమయితే ఉండండి ; కష్ట మైతే మఱియొక చోటికి పోండి. అర్ధరూపాయికి గది రాదూ ? అర్ధరూపాయి కాదు - సదిహేను అణల పదకొండు పైస లిచ్చినా మీ కీయూళ్ళో గది దొరకదు. రూపాయి చేతులో పెట్టి మూట దించండి.

అష్టోత్తరశతతమః పాఠః = సూర్యయెనిమిదవ పాఠము

యుష్మాకం కుత స్తావాన్ కోపః ? గృహం శేదం రూప్యం. అద్య భోజనం కథం ? మయాసహ ఆగచ్ఛ. సత్త్రిం దర్శయిష్యామి. కియద్దూరే వర్తతే సత్త్రిం ? అర్థకోశపరి మితదూరే వర్తతే. తర్హి ప్రయాహి ; త్వయాసహ అహమ

ప్యాగచ్చామి; ఆయాహి. ఇదమేన అన్నపూర్ణాసత్త్రిం;
 తత్త్రిస్తి యజమానః; తస్మిన్మాసం గచ్ఛ; తన నామధేయా
 దికం లేఖయ; సః ఏకం పత్రం దాస్యతి; త దానీయ పాకాధి
 కారిణే దర్శయ. మమ హిందీభాషాయాం పరిచయో నాస్తి
 ఖలు; త్వమేన యజమానసకాశం ఆగత్య తత్ప్రత్యం సర్వం
 కారయ. తత్తైవ ఆగచ్ఛ. ఛాః గోరీలా! అయం బ్రాహ్మ
 ణః దాక్షిణ్యత్యః. అద్యైవ అత్తాగతిః. గణపతిశాస్త్రితి
 అస్య నామధేయం. అస్మిన్ సత్తే భాక్తు మిచ్ఛతి. ఏకాం
 చీటీం అస్మై డేహి. కి మహా గణపతిశాస్త్రిన్! చీటీ
 లబ్ధా వా? లబ్ధా లబ్ధా. అహం గచ్ఛామి. ద్వాదశవాదన
 సమయే భోజనం భవిష్యతి. అవ్య దశి ప్రాహరన్. త్వం
 శీఘ్రం గత్వా గంగాయాం స్నాత్వా చత్రం వాసయిత్వా
 అనుష్ఠానం నిర్వర్తయ. ఏదిదంతరే పాకః పూర్ణః భవిష్యతి.
 అనంతరం ఘంటాం నావయంతి. తదా సర్వేపి పరస్థానః
 బ్రాహ్మణాః భోజనశాలాం ప్రవేశ్యంతి; తైస్సాకం త్వమపి
 భోజనశాలాం ప్రవిశ! సంక్యాం ఉపవిశ; పాచకాః న్యంజనా
 దికం పరివేషయిష్యంతి; అక్షిణం సృచ్ఛ; ఉదరపూరం
 భుంక్తు; హస్తప్రత్యాశానానంతరం సుక్షిణాకం తాంబూలం
 దాస్యంతి, గృహాణ; తతిః ఆగతిమార్గేణైవ అనుగంగం
 ఆగచ్ఛ, అస్తద్వ్రహం లప్యతే. అహం గచ్ఛామి. గచ్ఛ
 గచ్ఛ. అతిశీతలా ఖలు గంగా. అద్యాపి గంగోదకం స్రుష్టు
 మపి విభేతి మే హస్తః. అత్రిత్యాః ఉషఃకాలే కథం గంగా
 యాం స్నాస్యంతి వా! అయం హేమంతర్తుః ఖలు; తస్మా

తామరగారితో గంగా దళవాదనకాచీరిపి శైల్యం న మంగతి.
 చేర్చి యథావధం నా న్నానం కర్తవ్యం ఖలు; అనామక
 శాస్త్రమిషేణ మయా గంగాన్నానం లబ్ధం; అహం అతీవ
 ధన్యః శ్లో॥ పిష్టలాదా సింహుస్సన్నే! కృత్యే! లోకభయంకర!
 మృత్తికాం తే మయా దత్తా మహారాథం ప్రకల్పయః॥ శ్రీ
 గోవింద గోవింద. శ్రీమహావిష్ణో రాజ్ఞయా పవర్తమానస్య
 అద్వబ్రహ్మణః ద్వితీయపరాధే శ్రీ స్లవనామసంవత్సరే
 మాఘమాసే శుక్లపక్షే పూర్ణిమాయాం శుభశుభా స్థిర
 వాసరే అంశ భాగీరథీన్నాన మహం కరిష్యే మణిర్ణికే!
 మణిర్ణికే! అరేచే. శరీరం ఆపాదనుస్తం శూలతి రే. మమ
 జన్మప్రభృతీ శీతాదకన్నా భాగ్యం నాస్తి ఖలు; తేన కారణేన
 ఏవనుస్తి. అల మయి న్నానేన; శరీరం మార్జయిత్వా పీతాం
 బరం కరిష్యామి. శత్రుం అశుచ్యత్. ఏష ఘంటానాదః
 శూచయతే. భోజనశాలాం గచ్ఛేపి బ్రాహ్మణాః గచ్ఛంతి.
 అహం నీ తై న్నానం గచ్ఛేయం. అహం భోజనశాలాయాః
 కియద్వేద్యా మస్తిరే! అహ మప్రి ఉపవిశేయం మమా
 నేపే కాం విస్తరిం పునాయతి అరే కి మేతిత్? సూనం
 నాస్తి, చోచ్యం నాస్తి. శాకం నాస్తి, వ్రాణాహుతిపర్యాప్తం
 అన్న మేకం స్యవేషయన్; సరితా విస్తరిం కాని కానా వా
 భక్ష్యాణి స్యవేషయన్; సర్వోపి మధుసూదన్ ఏవ పరి
 వేషితి; అహం కిం ఛాచిష్యామి. కథం కథం నివారయ
 ష్యామి? కి మధునా నిరర్థకవిచారణ రూ? యస్మిన్కాలే య
 దీర్ఘరహస్యం, తస్మిన్కాలే తేనైవ సంతోష్టవ్యం; భవతి

నామ పంచపదినపర్యంతం మమ ఈషత్ క్లేశః; అనంతరం ఏత
ద్భోజనమపి అభ్యాసవశాత్ రోచత ఏవ మహ్యం. అల
మలం, తక్రం పరివేషయత. అరే దాక్షిణాత్య! అత్ర తక్రం
న లభ్యతే, అపేక్షితంచేత్ క్షీరం పరివేషయిష్యామః. తదేవ
పరివేషయత. సర్వేషాం భోజన మాసీద్వా? ఆసీత్. భోభో
బ్రాహ్మణా! సదక్షిణాకం తాంబూలం గృహీత. ఆహాహా!
కీదృశధర్మదేశః రే అయం! భోజనానంతరం దక్షిణాతాంబూ
లాదికం చ దీయతే; అపిచ నన్యమపి దీయతే. ఇతఃపరం
గృహం ప్రతి గచ్ఛామి. ఈషత్కాలం నిద్రాయ, అనామకః
కుత్రాస్తివా మార్గయిష్యామి. ఇదమేవ అస్మద్గృహం; ఏష
హరిహరనాథః ద్వార్త్యే వాస్తే. గణపతే! భోజన మాసీత్కిం?

భోజన మయినదిగాని, నా కేమీ తృప్తి కాలేదండీ.
ప్రాణాహుతులకు సరిపొయ్యేట్టు క్కాస్త అన్నము పెట్టినారు.
విస్తరిచూట్టూ ఏమేమో భక్త్యాలు వడ్డించినారు. పప్పు లేదు.
కూర లేదు, పులుసు లేదు, ఉప్పులేదు, కారం లేదు. ఏవస్తువు
నోట్లో పెట్టుకొన్నా తియ్యగా ఉండి. ఆ అన్నంకాస్తా ప్రాణా
హుతులకే అయిపోయినది. నేను మాపూర్వో వ్రుంట్ పూటకు
అద్దసేబియ్యపన్నానికి అధికారిని. మాదేశంలో ఇంత దంకిగా
పప్పు పులుసూ ఉండవలె. (అవి రెండూ లేనిదే=తదుభయా
భావే) అది భోజనమే కాదు. నా కాలేపివస్తువు లేమి సయిస్తవి!
అర్ధాకలిసూడా తీరలేదు. చివర కిన్ని పాలు పోసినారు; అవి
త్రాగి లేచి వచ్చినారు. ఓరి పిచ్చి బ్రాహ్మణా! అట్లాగయితే

నీకు ఇక్కడి సత్రాల్లో భోజనము సరిపడదుగాని, హనుమంత
ఘాటులో మద్రాస్ హోట లుండిగాని, రేపటినుండియూ
అందులో భోంచెయ్యి. రోజుకు ముప్పానలూ పుచ్చుకుంటాడు.
పప్పు పులుసూ చారూ పెడతాడు; ఉప్పు, పులుసూ,
కారం నీయిష్టంనచ్చినట్లు వేస్తాడు. నీకీయిత్తర దేశపుతిండి సయిం
చదు. అట్లా అయితే యీసాయంకాలమే సన్నక్కడికి పంపిం
చెంసి. అట్లాగే పంపిస్తాలే; కాసేపు పండుకో. అట్లాగే పండు
కుంటానుగాని, యిప్పు డెన్ని గంట లయినది? ఇప్పుడు ఒకటి
న్నర అయియుండును. నేను కొంచెముసేపు నిద్రపోతాను.
రాత్రి రైలులో నాకు బొత్తుగా నిద్ర లేదు; నాలుగు గంట
లయిన తరువాత ఆ అనామకు డెక్క డుంటాడో కొంచెము
చూపించు. అట్లాగేలే, పడుకో పడుకో, ఒకచాప వుంటే యిస్తా
రా? అదుగో అక్క డున్నచాప తీసుకో. ఇప్పు డెన్నిగంట
లయినది? ఇప్పుడు అయిదు వేస్తారు; చాలాసేపు నిద్రపోయి
నావే? ఆ అవునయ్యా, రాత్రి నిద్ర లేకపోవటంచేత గాఢ
ముగా నిద్ర పట్టినది. అనామకునికోసం వెళ్ళుదామా?
అట్లాగే వెళ్ళుదాముగాని, అక్కడికివెళ్ళినచ్చేటప్పటికే చాలా
పొద్దుపోయింది. అప్పటిదాకా హోట లుండదు. అందుకోసం
జట్కా వేసుకొని వెళ్ళుదాము. జట్కా కేమి పుచ్చుకుం
టాడు? రానూపోనూ రూపాయి పుచ్చుకుంటాడు. సరే ఒకజట్కా
మాట్లాడు. అరేయి జట్కావాలా! ఇట్లా రారా. డ్రై మేస్వర
ఘాటుకు వెళ్లి మళ్ళీ రావాలె. ఏం పుచ్చుకుంటావు? రూపాయి
పోతలా ఇప్పించంసి. ఛీ, రూపాయి యిస్తాము వస్తావా? సరే

ఎక్కరికి. పోనీపోనీ నమ్మిన పోనీ, ప్రాద్దుకూడుచున్నది ఆపు
ఆపు, ఇక్కడ దాపు. ఎవరండీ యింతలో; ఇక్కడ అనామకశాస్త్రి
ఉన్నాడా? ఎవర అనామకశాస్త్రి? లడ్డాభానుడు, లడ్డా
భానుడు వాడా ఇక్కడే ఉంటాడుగాని ఇప్పుడు లేడు. వ్యాస
కాశీలో ఇవ్వేళ కాశీరాజుగారి, సంభర్పణ జరిగినది; అక్కడికి
వెళ్ళినాడు; రేపు ప్రాద్దున వస్తాడు. ఓకే ఇంతా మనము ఖర్చు
పెట్టుకొని వస్తే వాడు లేనేలేడే. సరేగాని, రేపు ప్రాద్దున వాడు
వస్తే- నీకోసము యెవరో మీ బేళమునుంచి చుట్టాలు నచ్చినా
రనియు, తొమ్మిదిగంటలదాకా యెక్కడికిన్నీ పోవద్దయ్యా.
వానితో కొంచెము చెప్పతారా? అలాగే చెప్పతాముకాని,
మీసే రేమని చెప్పము? నాపేరు గణపతిశాస్త్రి అనిన్నీ, మాది
కుంకలగుంట కాపురమునీ చెప్పండి. అలాగే చెప్పతాము.
హరిహరనాథుగారూ నన్ను మదరాస్ హోటలుకు తీసుకొని
పోండి. జట్కావాలా! బంకి పోవు. హనుమంతఘాటులో నట
రాజం హోటలుకు తీసుకొనిపో. మీ యింటికి మాట్లాడు
కొని నటరాజుహోటలు కంటా రేమండీ; అక్కడికయితే
ఇంకొక పానలా యిస్తే తీసికొనిపోతా సరే అలాగే
యిస్తాలే, పోనీ బంకి. అద్యాయ ఇదేవండీ సబరాజు
హోటలు. దిగండి; రూపాయిపానలా తేండి. నీ దగ్గర చిల్లర
ఉన్నదా?

సహధిరశతతమః పాతః = సూర్యతొమ్మిదవ పాతము

నిష్కలా=ముల్లుగిగిన యీడుది.

నిర్మంహలః=నెగడు

మమ సమీపే వినిమయో నా స్తి. రూపకం దేహి, విని
మయ మానేష్యామి. కుత్రానేష్యసి? అత్ర (భాద్యాపణః =
మితాయి అంగస్థి) అ స్తి. తత్ర గత్వా వినిమయ మానేష్యామి.
గృహణ రూపకం. (ఏష వినిమయః = ఇదిగో చిల్లర) తన
ద్వాదశాణకాన్ గృహణ, మమ సమీపే ఆణకచతుష్టయం
వర్తతే, రూపక మేకం దేహి; శకటభృతిః పర్ణాస్తా భవతి.
యదాకదావా శకటానసరః అ సిచేత్ మామే వాహ్యయత.
హరిహరనాథ! క్వాస్తి అట్టహూలగృహం? ఏవదేవ.
గచ్ఛంతి. అహం భక్త్వా ఆగమిష్యామి. కోను భో! అట్ట
హూలాభికారీ? కియ ద్గృహ్యతే ఏవారభోజనాయ? ష డా
ణకాః గృహ్యంతే. అస్తివా సిద్ధ మన్నం? అస్తి అ స్తి, శుచీ
భవ. ఏష పీతాంబరం అభరం; విస్తర్యాం పరివేషయ. సమ్య
గ స్తి (దాః చోష్యం = ఎప్పుచులును) ఈష త్పరివేషయ.
కి మేకత్? ఏకత్ శ్యామకం దశాకం. అల మలం. కించిద్భృతం
పరివేషయ. కం భో! ఘృతం దుగ్ధం మ స్తి? అస్మిన్దేశే
ఘృతం స్వీతా ప్లేవమేవ వర్తతే. దధి పరివేషయ.
ఆసీన్ భోజనం? ఆసీ దాసీత్. షట్కలాః దేహి. గృహణ.
అయి హరిహరనాథ! కవాట ముద్ఘాటయ. గణపతిశాస్త్రిన్!
భోజన మానేష్యా? ఆసీత్. కథ మ స్తి భోజనసౌకర్యం?
ప్రాత్ర్భోజనా పక్షియా రుచ్యతమే వాస్తి భోజనం. దాక్షి
ణాత్యానాం అనుకూలం. అద్య స్వపిహ; వ్రాత సత్థాయ
క్షేమేశ్వరఘట్టం యాహి! తత్త్రి అనామకశాస్త్రి దృశ్యతే;
అనామకశాస్త్రి కుత్రాస్తీతి మాపుచ్చ; లక్షణభానః క్వాస్తితి

పృచ్ఛ. అనామకశాస్త్రీశ్చక్రే కేనాపి న జ్ఞాయతే. తథైవ
 ప్రత్యక్షమి. అచరే కోఽయం హిమపాతః! వస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి హిమేన సిక్తా న్యాసన్. ఇదానీం కి మపశ్యః. మకర
 సంక్రాంత్యనంతరం పశ్య! దశవాదనపర్యంతం సూర్యః హిమ
 సముద్రే మగ్నస్సన్ న దృశ్యతే. అయం హిమవత్పర్వత
 ప్రింతదేశఃఖలు, తేన హేతునా అచి హిమాధిక్యం. నిర్మలం
 డలం విచయ్య ప్రాతఃకాలే శీతబాధా నివర్తనీయా. న్య
 న్నామ, అహం స్వపిమి. కతి ఘంటాః ఆసన్? ఘంటాచతు
 వ్యయ మాసీత్. అహో ప్రభాతా రాత్రిః హరిహరనాథ!
 కుత్ర) గంతవ్యం శంకానివృత్తియే? తత్రాస్తి (విషావరణం =
 పాకీదొడ్డి) తత్ర) గచ్ఛ. ఏక మాణకం దేహి. ఛీఛీ పల్లీజీవ
 నాపేక్షయా పత్తనజీవనం అతీన కష్టతరం. (సంభాషణే ధనం=
 మాట్లాడితే డబ్బు) గృహాణాణకం. అస్తివా దంతకాష్ఠం?
 అత్ర) దంతకాష్ఠం న లభ్యతే, దంతచూర్ణం లభ్యతే. ఆణక
 చతుష్టయేన ఏకః సంపుటః లభ్యతే. ఇదానీం కుత్ర) కీణీ
 యాం భోః; యష్మత్సమీపే ఈష దస్తిచేత్ యచ్ఛత;
 మధ్యాహ్నే క్రేష్యామి దంతచూర్ణం, కుంచికాం చ.
 గచ్ఛా మృహం లడ్జూఖాన్దర్శనార్థం. అయమేవ ఖలు
 మార్గః? అయమేవ; ఏతస్మార్థేణ అనుగంగం ఉత్తరతః ఋజు
 గచ్ఛ. తత్త్రైకః దేవాలయో దృశ్యతే. తత్ర గత్వా వామ
 పార్శ్వమార్గేణ గమ్యతేచేత్ షణ్ముఖసేఽస్య మందిరం ఏకం
 దృశ్యతే; తత్త్రైవ లడ్జూఖానస్య నివాసః. తథైవ గచ్ఛామి.
 భోభోః షణ్ముఖసేఽస్మాదిరం క్వాస్తి (బ్రూత? = చెప్పండి.)

తదేవ. అరే అనామకశాస్త్రిన్! కోనే? అనామకశాస్త్రి? కస్త్యం? అహం గణపతిశాస్త్రి. కుంకలగుంటగ్రామవాసీ; తన పితృశ్మశురీ; త్వం దిష్టుం పూర్వేద్యు రాగతః; కవాట ముద్ఘాటయ- ఆయా శ్లోయాహి: కతివర్తా న్యాసన్, త్వం దృష్త్వా? ఉపవి శోపవిశ. కే కే విశేషా? సర్వేపి కుశ లినః ఖలు? కిం సృచ్చసి కుశలం, ఎత్తు మే జిహ్వ స చలతి రే ప్రియసఖ!

ఏమి చెప్పేది, నీవు ఎన్నాళ్ళకూ దేశానికి రాకపోతివి. నీభార్య పెద్దమనిషి అయి నాలుగేళ్ళయినది. ఇది కలికాలము గదా. మీతల్లిదండ్రులు స్వస్థు లయిపోయిరి. ఇక మీయింటికి నీవే పెద్దవు. ఇప్పుడయినా మీయింటికి నచ్చి, గుప్పు చప్పుడు కాకుండా నీభార్యను తెచ్చుకొని ఇంటిపట్టున కాపురం చేస్తూవుంటే మంచిది. ఇంతవఱకూ నీ పెండ్లాము దూర దేశ మునకు పోలేదు. ఆచుట్టుపట్లనే యున్నది. ఏమిరా! గణపతీ! నీ మాటలు తమాషాగా వున్నవి! నా భార్య యేమయినది? ఎక్కడికయినా లేచిపోయినదా యేమి? అబ్బే లేచిపోలేదురా దుర్మాసడా! శంకరయ్య చాలా యోగ్యుడు; ఆయనభార్య ఉత్త అమాయకురాలు, కూతురు అంజేన. పరాయివాళ్ళు అనేకవిధాల మనుష్యు లుంటారు; తప్పు ఒకరివయితే నింక యింకొకరిది. అందుకోసము నేను చెప్పుచున్నాను. ఎవడ యినా బంగారమును వీధిలో వేసి చూడకుండా వుంటే, మళ్ళీ మనకు నష్టమేమి? ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను, మెల్ల మెల్లగా చెపుతావు; నిజవర్తమాన మేమిటిరా? నేనిది

వరకే దానియందు ఆశ వదలుకొన్నానులే. నాకున్నా చాలా వుత్తరాలు వచ్చినవి. అప్పటినుంచీ నేను బ్రహ్మచారివేగాని గృహస్థుడను కాను అనియే నిశ్చయించుకొన్నాను. ఇప్పుడు సంగ ఠేమిటో తిన్నగా చెప్పు. ఛీ దుర్మాద్లుడా! అంతవైభవ ముతో పెళ్ళిచేసుకొని, బోలెడుడబ్బు ఖర్చుచేసుకొని, పెళ్లాన్ని వదలి పెడుతావురా! నీ కది తిగదు. ఇంతకూ దానియం దేమి దోష మున్నది? దానిబుద్ధిపూర్వకముగా అది నాకు మగ షక్కరలే దన్నా? దేశాంతరం పోయిందా? నాలోజలపాలు ఏదో చుట్టాలింటి పోయిందనుకో, అంతమాత్రానికే పిచ్చి పిచ్చిమాట లాడుతావా? మీమామగారికి వేరే మగపిల్లలు లేరుగదా! ఈరోజుకూడా ఆయన వీనుగులను మోయట మెందుకు? నీకోసరేగా. నిన్నింటో నూచుకొని, నీకడుపున నొకకాయ కాస్తే, దాన్ని చూచుకుంటూ ఉండిపోతేగా వెదకి వెదకి నీకు అంటేద నిచ్చి పెళ్ళిచేసినది? కాబట్టి వెంటనే వచ్చి కార్యము చేసికో. ఆమాడురోజులూ అయినతరువాత నీ వే గంగలో నయినా దూకుము. ఈలోగా దైవానుగ్రహముచేత అంటేదకడుపు పండేనా-భారసాలనాటికి నీవు రామా వచ్చును, - మీ నాయన పేరో అమ్మ పేరో బిడ్డను పెట్టుకోనూ వచ్చును. ఏమిటిరా గణపతీ! నా పెళ్లాము దూరదేశము పోలేదంటావు, చుట్టుపట్టులనే ఉండంటావు. నీమాటలు నా కేమీ అర్థము కావటము లేదే. నా కది మఱవలు కాదటరా, అందుచేత హాస్యాని కన్నానుగాని మతేమీ లేదు. నీ వేమీ అనుమాన పడవద్దు. ఒకవేళ నేదయినా వ్యత్యాస మున్నదే అనుకో,

యే దుర్మాక్షుడయినా అట్టిసంగములు మొగుడితో చెప్పి సంసార
ఘాట చేస్తాడటరా ! అట్లా యెప్పుడూ అనుకోవద్దు. రేపో
యెల్లెండు బయలుదేరి పోదాం రా. నీవు చెప్పేమాటలు
నాకు పిచ్చెత్తించుచున్నవి. అయినను ఆపీనుగుముండను
పెళ్ళిచేసుకొనకముందే మా నాయనగారితో ఈ సంబంధం
నాకు వద్దని పోట్లాడినాను. నామెడ విరిచి మాతండ్రి పెళ్ళి
చేసినాడు. ఓరి పిచ్చి పెథవా ! మీసంసదాయము మాత్రము
మంచి కా యేమిటి ? మీతండ్రి యింతడ బౌట్లా సంపాదించి
నాడు ? రెండూ రెండే. ఒకరి నొకరు ఆక్షేపించుకో నక్కరలేదు.
నీ కామాటలన్నీ యెందుకోయి; యెచరిసంసృతాయము వారిది;
నేను ఆ ముండను ఎప్పుడో వదలుకొన్నాను; కాబట్టి దాని
మాట ఇక నా ముందర ఎత్తనద్దు. ఛీ మూర్ఖుడా ! అట్లనవద్దు.

దశాధిపతయః పాతః = నూటపదవ పాతము.

ఈకారాంతః పుంగలింగః 'సుధీ'శబ్దః = మంచిబుద్ధికలవాడు,
[పండితుడు.

సృ. సుధీః - సుధియా - సుధియః ; ద్వి. సుధియం -
సుధియా - సుధియః ; తృ. సుధియా - సుధీభ్యాం - సుధీభిః ;
చ. సుధియే - సుధీభ్యాం - సుధీభ్యః ; పం. సుధియః - సుధీ
భ్యాం - సుధీభ్యః ; ష. సుధియః - సుధియోః - సుధియూం ;
స. సుధియి - సుధియోః - సుధీషు ; సం. హే సుధీః ! హే
సుధియా ! - హే సుధియః !

ఉఃకారాంతః పులింగః 'స్వభూ' శబ్దః=బ్రహ్మ, భగవంతుడు.

ప్ర). స్వభూః - స్వభూవా - స్వభూనః ; ద్వి. స్వభూవం - స్వభూవా - స్వభూనః ; త్రి. స్వభూవా - స్వభూభ్యాం - స్వభూభిః ; చ. స్వభూవే - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః ; పం. స్వభూనః - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః ; ష. స్వభూనః - స్వభూవా - స్వభూనః ; స. స్వభూనః - స్వభూవా - స్వభూనః ; సం. హే స్వభూః ! - హే స్వభూవా ! హే స్వభూనః !

గణపతే! తవ వచనైః మమ హృదయే సంశయో జాయతే; అంటేదా గృహం త్వక్వా దేశాంతరం గతా కిమ్? నహి నహి; తవాభిప్రాయః కీదృశో వా జ్ఞాతుకామః ఈషత్ సందిగ్ధం అవోచం కింతు, తవభార్యా రజస్వలా ఆసీత్; శాంతిర్లగ్నా; షష్ఠాసవర్యంతం మువాభ్యాం దంపతిభ్యాం అన్యోన్య ముఖావలోకనం న కర్తవ్యం. ఆశ్వయుజ శుక్ల త్రియోదశ్యాం శాంతిం కర్తుం, రాత్రౌ గర్భాధానం చ కర్తుం కార్తాంతికైః సుముహూర్తః నిశ్చిన్. ఏతద్విషయమేవ అహం శుభలేఖ మానయం ఏషః శుభలేఖః. అరే! గణపతే! కిం మాం వంచయసే! కస్యేయం లిపి? అథఃస్థితా కరలిపిః కస్య? ఏషా లిపిః నాంబస్య; అథః కరలిపిః తవ శ్వశురస్య శంకరశాస్త్రిణః. మమ జామాత్రే సర్వమపి నృత్తాంతం విజ్ఞాప్య యథాకథంవా ఆశ్వయుజమాసే కార్యార్థం ఆగంతవ్య మిత్యక్వా ఏతం శుభలేఖం తుభ్యం దేహీతి తవ శ్వశురవన ఏనం లేఖం మమ హస్తే సమర్పితవాన్. అరే గణపతే! మమ శ్వశురస్య కరలిపి లేవ మస్తి కిం? అయినామక! త్వచ్ఛుశురః ఏకమక్షర

మపి లేఖనం అసమర్థః. ఛాందసానాం లేఖనకృత్యం కిమస్తి? తత్తాపి తిల శ్వశురస్య సహనకర్మణ్యేన ఆతీన నైపుణ్యం తస్మాత్కాంతాత్ మమ సహనేషు విశ్వాసం కురు. అచే పితృవ్య పుత్రి! మను భార్యాం సప్తచర్యేభ్యఃపాక్ కదా అపశ్యంవా అపశ్యం. తిస్యాః సౌందర్యం కీదృశం వా న్యస్తరం. ఇదానీం కథ మస్తి నా? రే అనామక! తిస్యాః సౌందర్యం నర్తయితం శేషోఽపి నాలం. ఏతన్మధ్యకాలే నా సభిటకవ్యాధిగ్నిస్తా ఆ సీత్. తేన హేయనా శుక్రాచార్యస్య అనుజేతి సత్త్వ మిదా నీం. తానన్మాతేణ కా హనిః! ముఖే స్థితాః కిణాలపి రజోఽ సంతరం తిస్యాః ముఖే శోభావిశేషం జనయంతి. ఏకేన పాదేన ఈషత్తంబా కిం వేతి భాతి; చేత్కిం గమనసమయే అతిచయరం నృత్యతి; సామాన్యపురుషేణ భంజాత్వం నజ్ఞాయజే. (ఉపర్యధి కం=మీరుమిక్కిలి) రామణీయకమేన దృశ్యే. ఏనంచ స్త్రీణాం నయ ఏన సౌందర్యం. సమష్ట్యాం అతీన రమణీయేన నా. పూర్వేద్యః తిల భోజనం కుత్రాసీత్? మద్రాస్ అట్టహూలే ఆసీత్. తిల పటపూలాదికం క్వాస్తి? మణిపర్ణికాఘట్టే హరి హునాభగృహే అస్తి. తర్హి ఆనయస్య తిల పటపూలాదికం. అత్ర, (యానద్వాసం=ఉన్నంతెనట) మమ సన్నిధా వేన భుంక్తు. అహమత్ర కతిదిననా న్యసేయం? మమాత్ర కిం కార్య మస్తి? పూర్వాచారరీత్యా యుష్మత్శ్వశురః బ్రాహ్మణేన మయా తుభ్య మేతం శుభలేఖం ప్రాహిణోత్. ప్రయాణ ప్రయాసః నాస్తిఖలు, ధూమశకటః అస్తిఖలు. సంతోష వార్తాం ఆహరామిఖలు, ప్రయాణవ్యయోపరి కింవా ధనస

నాథరణాదికం త్వయా దీయతే ఖలు, త్వద్దర్శనలాభశ్చ సంప
 త్వతే ఖలు, ఇతి తాత్పర్యేణ ఆగతోఽస్మి. అస్మి న్నామే
 త్వయావినా శత్రేనసహ మమ కింకర్యమస్తీ త్యాగతోఽస్మి?
 “ఆగా మ్యాశ్వయజే ఆగమిష్యామి. యుష్మ దాజ్ఞానుసారేణ
 త్తథైవ తాంత్యాదికం కరిష్యే. గణపతిద్వారా ప్రేషితాని
 ధనససనకనకాధరణాదీని యుష్మత్ప్రతికాయై దాతవ్యం”తి,
 ఏకం ప్రతిలేఖం లిఖత్వా మమ హస్తే నిక్షిప్తం. యథా
 శక్తి నూమపి సన్మానయ. అహం శ్వేః మాధ్యాహ్నిక
 శేకట మారుహ్య ప్రాగ్మిష్యామి. అస్మద్దామే అగరో
 హనుపదం యుష్మచ్ఛశురేణ ప్రత్యుత్తరం లేఖయి
 ష్యామి త్తథైవ త్తథైవ; ఆనయః కిం తన పటపూలాదికం?
 ఆనయం. తస్మి శీఘ్రం స్నాహి, పాకః ఆసీత్. పూర్వేద్యుః
 తన భోజనసౌకర్య మాసీద్వా నవా; ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ. రేరే అనా
 మక! కి మేతానంతి అశ్రుతవృష్టపూర్వాణి మధురాణి భక్ష్య
 భోజ్యాదీ న్యకారయః? అస్మద్దేశ్యానాం మధురపదార్థభక్షణే
 అభ్యాసః క్వాస్తిరే? మస్తుంబరదళసహితా మరీచికాశలాలు
 సహితా చ తింత్రిణీచెట్టి ఏకా అస్తిచేత్ అస్మద్దేశీయానాం
 పర్యాప్తం భోజనం? కి మేలే ర్భక్ష్యవిశేషైః? కింభక్ష్యం కథం
 ఖాదిత్యం వా అహం న వేష్మి. అస్తునామ; ఆసీన్మేభోజనం. అరే
 అభాగ్య! ఖాదరే లడ్డుక మేకం. అహో! ఇతిఃసరం మమ శక్తి
 ర్నాస్తి. లెకం పరివేషయతి. ఆసీద్వా హస్తప్రక్షాలనం?
 తాంబూలవీటిం గృహాణ. త్వదుపదేశానుసారేణ ప్రత్యుత్తర
 మలిఖం గృహ్యంతిన్నాతనవస్త్రద్వయం; నూతనరజస్వలాయై

దాతవ్యాని ఏతాని ధనవనసకనకాభరణాదీని గృహణః; ఏష తే
 ప్రమాణవ్యయః గృహణః; ఏతాని పంచవింశతిరూప్యాణి చ
 గృహణః; శ్వః మధ్యాహ్న పక్షియా అధ్వరాత్రో దశవాదన
 సమయే శకటారోహణే తన ప్రమాణసౌభర్యం భవిష్యతి.
 తథైవ! అహం గృహం ప్రవిశ్య అనుపదమేవ క్షేమసమా
 చారం లేఖిష్యామి. తదా తదా తన క్షేమసమాచారం లిఖన్
 వస. ఇదానీం కతిఘంటాః ఆసన్? అష్టఘంటాః ఆసన్.
 ఘోటకశకట మేకం విచారయ. ధూమకశటాలయాయ
 గంతుం. ఆగచ్ఛ ఘోటకశకటః; అహమపి ధూమకశటాలయ
 పర్యంతి మాగత్స్యి (చీటీం = టిక్కెట్టును,) దాపయిష్యామి.
 అహం సన్నద్ధోఽస్మి, ఆరోహ శకటం. అరే శకటాధ్యక్షి!
 ఘంటా వాద్యతే; శీఘ్రం చారయాశ్వం. అయమేవ ధూమ
 కశటాలయః; గృహణ చీటీ; చీటీమూల్యం కియ దానీదే?
 అనామక? తన క్షేమం తత్సం? చీటీం గృహణ, ధూమ
 కశట మారోహ; అనరోహనుపదం క్షేమవార్తాం ప్రహీణు.
 తథైవ ప్రేషయేయం కింతు, త్వం ముహుర్ముహుః శ్వశురాయ
 లేఖాన్ లిఖిత్ మానస; తన తన గౌరవలోహ భవేత్.
 తథైవ. అహం తిష్ఠామి. తిష్ఠ తిష్ఠ.

అరే అఘోరపతీ! సాంబిగాడు పెద్దమూట వేసికొని
 నస్తున్నాడురోయ్. ఏకీ ఏకీ? అచుగో. ఏమోయి సాంబన్నా!
 ఏమయినది వెళ్ళినది, కాయా సందా? మనము ఒకసని
 కోసము వెళ్ళితే (అది కాకపోవటం కూడానా = తస్య నిష్ప
 త్యభావోపివా! అంతయు అనుకూలముగనే జరిగినది. వెళ్లి

కూతురికి పెట్టవలసినబట్టలు వగైరాలుకూడా తెచ్చినాను. ఖర్చుకు పాతిక గూపాయలుకూడా యిచ్చినాడు. ఆట మాన ములనాకా అనామకుడు ఎక్కడున్నదియూ తెలియకుండా చేసినాను. కాని మనపన్నాగ మంతయూ పూర్తి అయినతరువాత, మనము ముగ్గురమూ సరీగా ఉండమాచుకోవలెగాని మన ముగ్గురిలో మనకు కీమలాట పుట్టరాదు. ఇక అఘోరపతి! రేపే తదియ గనుక, నీ పీఠోజననే చింతలనట్టు వెళ్ళి అక్కడ నుంచి రేపుసాయంకాలము ఆటగంటలనుమారుకు ఈయారు ప్రవేశించు. నేను శంకరశాస్త్రిగారి పేర ఉత్తరము వ్రాసినాను. ఇంకా స్నేహితికి చేరుతుంది. అరేమర్చటరావూ! నీవుభోంచేసి శంకరయ్యగారింటికి పొమ్ము. నేను అనామకునితో నాపేరు గణపతి అని చెప్పినాను. వాడు నన్ను సాంబునిగా గుర్తించనే లేదు. గణపతిననే నమ్మినాడు. అత్తా! తలుపుతియ్యా. ఎవరు వారు? నేను మాయావిరాయుడను (నాయనా! నీకు సూరే శ్యా యుస్సు=తాత! శతం జీవ.) ఇమిగో ఇప్పుడే చింతలనట్టునుంచి ఒకపుత్తరము వచ్చినది. ఎవరు వ్రాసినారోకాని చదువు నాయనా! ముహూర్త మింకనూ మూడురోజులున్నది; చేయవలసినవిని లన్నియు చేసినాము; సొమ్ములు తయారైనవి. ఆరాడు నీవు చదివిన ఉత్తరమేగాని మళ్ళీ మాఅల్లుని దగ్గర నుంచి ఉత్తరము లేదు. ఆయుత్తరములో తదియనాటి కిక్కిరిసి పస్తానని యున్నది. నాయనా! ఇందులో నొకరహస్యము; నీవు మామేలు కోరినవాడవు కాబట్టి నీతో చెప్పతాను, నీకడుపు లోనే ఉంచుకో; యేమిటంటే, పిల్లనమర్తాననక్షత్రం మంచిది

కాదు, ఆఱునెల్లదాకా శాంతిమాడా పనికిరాదని పెద్దలు చెప్పినారు. ఈసంగతి మా అల్లుడికి రాయించినాను. ఆవుత్తరం ఆయన కందినట్లు తోచదు. ఈ పంచమినాడు ముఘూర్త మున్నదనియు, తిదియనాటికి తాను వస్తాననియు మొన్న నీవు చదివిన ఉత్తరం వ్రాసినాడు. ఆయన దగ్గరనుంచి ఉత్తరము రావటమే మనకు భాగ్యము. శాంతి లేకపోతే మానలే అని మేమున్నూ గిప్పీపురా ఊసుకొని ఈ ముఘూర్తమునకే అంత సిద్ధము చేసుకొన్నాము ఈ సంగతి నీ మనస్సు లోనే ఉంచుకో. ఏదీ ఉత్తరం చదువూ. ఆఱు చదువుతాను. మామ ద్యేష్టి! మామయ్య కింట్లో వుండటాని కెక్కడ తీసుకుంది నాయనా! ఎవరో పరేతరావుగారట. డాక్టరు పరీక్ష ప్యాసయి యీవూళ్ళో ప్యాక్టీసు చేయడానికి నాలుగు నెల్ల క్రింద వచ్చినాడట; ఆయన వచ్చినప్పటినుండియు మీ మామయ్యకు బాత్తుగా తీయటం లేదు నాయనా! సరే ఉత్తరం చదువుతాను విను. ఓహోహో మీ అల్లుడే వ్రాసినాడు! చింతెలనట్టుచుంచి రేపు సాయంకాలము ఆఱుగంటలకు ఇక్కడికి వస్తాడట. రేపు మీరు మేళతాళాలతో పాలకీమీద ఆయన్ను తీసుకొని రావలె. ఆయన నీతన్నబంగళాదగ్గర ఉంటాడట. అక్కడికి మీ రెదురుగా పోవలె. ఓరీ మాతండ్రి! నాయనా! నీవు ఎట్లా మర్యాదా దక్కిస్తావో? శాంతిమాట ఆయనతో చెప్పవద్దు. ఆయన గొప్ప పండితుడు గనుక, అదంతా చూచుకొని యిప్పుడు నల్లకాదని తిరిగిపోయేవా నీ మఱవలు చెడుతుంది. ఇటుపయిన జరుగవలసిన ఉత్తరక్రియ లన్నియూ నీ

ద్వారానే జరుగవలెనని యిదివరకే చెప్పి ఉన్నాను గదా. మేళగాళ్ళను, పాలకీని మాట్లాడు. స్వామిదయఁగల్గి ఈపూర్ణోవా శృండటికీ ఆయుర్భాగ్యము చక్కగా నుండవలెనని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నా నాయనా! ఆపను లన్నీ నేను చేస్తానుగాని అలుగోజా మేళముతో మీ దంపతు లిద్దరున్నూ ఊరంతా పిలిచిరంకి. ఆని యివేళనే జరుగవలె. నేను వెళ్ళుచున్నాను. అంటేదను ముస్తాబుచేసి ఒక గదిలో కూర్చుండజెట్టు. ఏమో నీ మఱిదలిని నీ వేంచేస్తావో, నా కెందుకు? సరే నేను వెళ్ళుచున్నాను. పో.

ఏరాదవాధిక శతతపః పాఠః = నూటపదొరండప పాఠము.

ఈకారాంత స్త్రీలింగో లక్ష్మీశబ్దః = లక్ష్మి.

ప్రథమైకవచనములో మాత్రము 'లక్ష్మీ' అని యుండును. లక్ష్మీనదంతయు గౌరీశబ్దమువలె నడచును.

ఈకారాంతస్త్రీలింగః శ్రీశబ్దః = లక్ష్మి, భాగ్యము, సంపత్తు, శోభ

ప్ర. శ్రీః - శ్రియా - శ్రియః; ద్వి. శ్రియం - శ్రియా - శ్రియః; తృ. శ్రియా - శ్రీభ్యాం - శ్రీభిః; చ. శ్రియే, శ్రియే - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; సం. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; ష. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రియాః - శ్రీభ్యాం, శ్రియాం; స. శ్రియాం, శ్రియ - శ్రియాః - శ్రీషు; సం. హేశ్రీః! - హేశ్రియా! హేశ్రియః!

ఇయలే హ్రీః = సిగ్గు, భీః = భయము. భీః = బుద్ధి; ఇవియును శ్రీశబ్దము వంటివే.

ఈకారాంత స్త్రీలింగః స్త్రీశబ్దః = ఆడుది.

(స. స్త్రీ - స్త్రీయా - స్త్రీయః ; ద్వి. స్త్రీయం,
స్త్రీం - స్త్రీయా - స్త్రీయః, స్త్రీః ; తృ. స్త్రీయా -
స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభిః ; చ. స్త్రీయై - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః ;
పం. స్త్రీయాః - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః ; ష. స్త్రీయాః -
స్త్రీయోః - స్త్రీభ్యాం ; స. స్త్రీయాం - స్త్రీయోః -
స్త్రీభ్యః ; సం. హస్త్రీ ! - హస్త్రీయా ! - హస్త్రీయః !

ఓ హో హో శంకరశాస్త్రిన్ ! కో విశేషః ?

కాశీపురాత్ అస్మజ్జమాతా శ్వః సాయం ఆగమిష్యతి,
అస్మాభి స్సర్వైర స్త్రీభిముఖభూయ, మేళితాశ్చైః సహ పాలం
క్యాయాం ఆనేతవ్యః. పంచమ్యాం అంబేదాయాః నిషేక
మఃపూర్తః ; రిస్మాత్ యుష్మాభి స్సఖటుంబమిత్రీపరివారైః
శ్వః సాయం ప్రధృతి దినపంచకపర్యంతం అస్మద్గృహ ఏవ భవి
తవ్యం. హంజే ! ఆగచ్ఛగచ్ఛ. కాలోఽతిక్రాంతః. ఇతోఽపి
బహుత్రీ గంతవ్య మస్మాభిః. భోభో మేళకరాః !, నాదయత
నాదయత. కోనురే, ఊతి, (తస్య నాసికాయాం కంటకో లగ
తుః=నాసి ముక్కులో ముల్లు విరగా !) కరణస్య వీధ్యా అస్మాభి
ర్వాహ్యకృత్సేవేన గంతవ్యం. శీఘ్రం పాలంక్యా మవరోపయతః
హంజే, జామాశ్చైః పాదాప్రక్షాళ్య, ససంతేన ఆర్తిక్యం కృత్వా,
దక్షిణపాదక్షేపపూర్వకం జామాతర మంతః ప్రవేశ్య, ఆగతౌ
స్సర్వానపి కతు మోపవేశ్య, స్రక్చందనతాంబూలాదిభి ర్బహూ
కర్తుం ఘాయావిరాయ మాదిశ. ఏతత్సమయే అఘోరపతి

రస్టిచేప్, అస్మాకం బహుధా ఉపాకరిష్యత్. సః పూర్వేన్యరేవ కుత్రివా గ్రామాంతరం గతఃకిల. అనామకశాస్త్రిన్! మాం స్మరిసివా? త్వం పాతకాల పాపన్యభావఃఖలు, తన నూపం అతీన (వినిమితం = మాటివారి). అప్తే వర్షాణ్యాసన్ త్వాం పృష్ట్యా. అరే మర్కటరాయ! మాయావినామకః కథం నటతి వా పశ్య. అయి మామ! ననశ్శురోమి. హేశ్వశు! నమ స్కురోమి. భోభోపసశయాః! పాక స్సంసిద్ధః; తత గంగా యే ఉష్ణోపకం అస్తి; స్నాతుకామాః స్నాతః; నోచే త్పాదా ప్రక్షాళ్య శుచీభవతి. సర్వేషామపి శుచినస్త్రిణి వాపితాని సంతి. విస్తరాన్ ప్రసారయత. మర్కటరాయ! సాంబశివ! యువాభ్యామపి (మధ్యంబద్ధ్యా = నడుముకట్టి.) ఉత్థాతన్యం; నోచే త్పరివేషణం న చలతి. ఆహ! తద్విషయే క స్సంశయః? ఉత్తిష్ఠ రే మర్కటరాయ! అహం సంసిద్ధః. అరే ఈష దాచ మనం వా కుస రే. (సంధ్యానందనకథా తథాస్తునామ=సంధ్యా వందనమాట అట్లా ఉండవలసిగాని), (అరే తన మాతృదరం హేమిభవతి = ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను.) సుధియః వంశే ఉత్పన్నః; అహం సంధ్యాం న కుర్వాం రే! అర్ధాస్తమయ కాల ఏవ కుల్యాయాం సంధ్యాం నిరవర్తయం రే. రే మర్కట! అస్మిన్వత్సరే పుష్యమాస ఏవ కుల్యాం అబద్ధన్ ఖలు. కుల్యా యాం జలం క్వాస్తిరే? ధిక్ మూఢ! సాంబ! కుల్యాయాం జలం ప్రవహతీతి పూర్వేన్యరేవ మాంప్రతి అన్యతశాస్త్రి అవ ద్దదే నూపం నూపం. మామా! ఈషల్లనణం పరివేషయ. పానీయం పానీయం. అరేయ్, జామాతుః కి మపేక్షితం వా

సమ్యక్చార్య పరివేశయ. తథాన, తథాన. అయిజామాతః !
 తన మధురపదార్థేషు అతీవ ప్రీతి (ర్భవిత మర్హతి=కాబోలు)
 నహి నహి, అహం సమయ మనుసృత్య ప్రవర్తే. సత్యం సత్యం.
 త్వం సమయానుకూలం నటసి రే భావ ! అహో మర్కట
 రాయోనా ! అలమలం తన పరిహాసేన; నామ్నా త్వం మర్క
 టఃఖలు సహి సహి నామమాత్రేణై వాసా ముక్కుటః; కింతు
 చేష్టయాసి ఆరే పశుపతే! త్వమపి మాం అపహససివా ? మమ
 మర్కటోవా భవతు; కుక్కురోవా భవతు; నామధేయ మేక
 మస్తి. గర్భాధానవరస్తు అనామక ఏవఖలు ! న్వంతు పశుపతిః
 ఖలు! ఆహ సత్యమేవ; మర్కటోపి పశుః, న్వం పశుః; తస్మా
 త్తనా స్యహం పతించేన. రే భావ ! అనామకశాస్త్రిక్ ! త్వం
 భాష్యాంతే వైయాకరణః ఖలు. అనామకశబ్దస్య అఘోరశబ్ద
 స్య చ అర్థభేదోఽస్తిరే ? ఇదానీం అర్థభేదో నాస్తి, నామ్న
 ఏవాభావే అర్థః కుత ఆయాతః? అస్తి అనామకశబ్దస్య ఇదానీం
 అర్థసద్భావే మహాన్ అసర్థవీన స్యాత్ ; అసర్థ ఏవ అఘోరః.
 అఘోరవీన అసర్థః. దధి దధి. పరివేశయత, రాత్రౌ కాలాతి
 క్రిమణే సోమ గూజన స్పర్శేపి విస్తరా నుత్పృజ్య పలా
 యేరన్. సర్వత్రి భోజన మాసీత్. అరే గంగాధర ! బహి
 ద్వారే గంగాలయం స్థాపయిత్వా హస్తక్షాతనార్థం సర్వేషాం
 జలం ప్రియచ్ఛ; యాయాం సర్వేపి ప్రిసాదోపరి ఉపవిశ్య
 చందనాదీని స్వీకురుత. శంకరశాస్త్రిక్ ! త్వం అతీవ అదృష్ట
 వాన్. తన జామాతా మహాపండితః. ఇతః పూర్వం అనామక
 శబ్దవిచారనమయే కథ ముత్తరం ధత్తం వా అశ్రుణోఃఖలు !

మరూ కిం జ్ఞాయతే శాస్త్రవిషయః? ఏవం చ ఏతావంతి
వర్షాణి కష్టం సోధ్యా పఠితా విద్యా నృథా భవతివా? భోభో
మహాశయాః! శ్వః దశఘంటావారససమయ ఏవ విస్తరాః
ప్రసార్యంతే. ఏతదే వాహ్యానం యుష్మాకం సర్వేషాం; దయ
యా మమ గృహం పవిత్రయంతే భవంతః.

అయ్య శంకరస్వగారు! మేము ఇంటికి సెలవు
పుచ్చుకుంటాము. చిత్తము. అసే అల్లునికి పక్క యెక్కడ
వేసినావు? మేడమీద దక్షిణవైపుగదిలో వేసినాను. నాయనా!
అక్కడ వెళ్ళి పండుకో. కావలసివుంటే కిటికీ తెరిచిపెట్టుకో
చల్లటిగాలి వీచుతుంది. మామా! నా కిన్నీ ఉపచారా లేందుకు?
నేను పరాయివాడనా యేమిటి? ఏమో నాయనా! యెనిమి
దేళ్ళకు సెలవుగా నేడుగనా నీ మొగమును మేము చూచినది!
నాకూ మీఅత్తకూ కళ్ళకూడా బాగా కనపడవు. అలవా
టైన దారిగనుక కళ్ళకు గంతులు కట్టినాసరే రాత్రికాని పగలు
గాని ఆబిక్కచోటుకు మాత్రము నిరాఘాటముగా పోయి
రాగలను. కాని, ఇంకెక్కడికీ పడచలనమకూడా లేదు. ఏమి
టండ్లోయి యిప్పుడా ఆమాటలన్నీ, బాగానే యున్నది. అల్లు
డితో చెప్పిమాటలివేనా? ఓసి నీలమ్మకడుపు బంగారంగానూ,
ఆయన మనకు అల్లుడలా గున్నాడటే! ఎంతోనయము, ఎంత
భక్తి! సంకితలక్షణ మట్లా వుంటుంది. ఇప్పటికాలపు పొగగు
బోతులయితేగా, మరేం భయము లేదులే, యేమాట చెప్పినా
అభ్యంతరం లేదు. చూడు ఆ అఘోరపతికి సచ్చినవినాశకాల
ము? మొన్నటిరోజు అత్తమామలతో పోట్లాడి యెక్కడికో

లేచిపోయినాడట. మామగారూ! పొద్దు పోయినది. పండు కోరికి. నాయనా! అప్పుడే యెక్కడ పండుకోవటం. ఇంకా నా భోజనం కాలేదు; మీ అత్త భోజనం కాలేదు ఎవ రండోయ్ లోపల. మామా! యెవరో వాకిట్లో పిలుస్తున్నట్లు న్నారు. ఎవరు వారు? నేను బొల్లి శెట్టిని. ఏం పనిమీద వచ్చి నావు? మాతాతయ్యకు జీవప్రాయశ్చిత్తంకూడా అయినది; మిమ్మును దబ్బున పిలుచుకొని రమ్మన్నారు. ఓహోహో, అసం దర్భం ఎచ్చిందే! నాయనా! రేపు మాయింట్లో మా అమ్మాయి కార్యము. ఈ నాల్గు రోజులూ నే నెక్కడికీ రాను. సరే బాగానే ఉండే. వారంరోజుల క్రిందనే (బయనా పుచ్చుకొని = పణం గృహీత్వా) ఇప్పుడు రానంటా వేమయ్యా? కావలెనంటే నీవబ్బు నీవు పుచ్చుకో. నా కనందర్భంవస్తే నే నేమిచేస్తాను? అటనకు, మా అల్లుడు వింటాడు. ఇట్లా కాస్త ఇనరలికి రా. మాట్లాడుదాము మా ధైరవభోల్లను కాస్త పిలుపు. వాడితో నేను చెప్పుతాను; వాడంతా సప్లయిచేస్తాడు. ఇంతకు ప్రాణాలు పోలేదుగా. ప్రాణాలు పోకపోతే నేమయ్యా! మెల్లగా మాట్లాడవయ్యా! మెల్లగానే మాట్లాడుతాలే. ఆచిరమాట మా తాతయ్య చెప్తలో అనవలెనట. అక్కడ పెద్ద లెచూ లేను; మీరు రండి. సరే నే నేదో ఒకయేర్పాటు చేస్తాగాని నీవు సద. నీ వెనకకితే ఎస్తున్నాను లేదా ధైరవాయనైనా పంపుతాను. ఎట్లాగయినా మీపని గడిపితే సరిగదా. సరే నేను వెళ్ళుచు న్నాను, ఆలస్యము చేయకండి. అట్లాగేలే పద పద. ఏమిటం డోయి! ఇప్పుడుకూడా ఆ గొడవేనా! నేనేం చేసేదే, ఆముండా

కొడుకును ఇవ్వేళ చావమన్నానుటే? భైరవాయను పంపి
స్తానులే. ఎన్నిగంట లయిన దిప్పుడు? పన్నెండు కొట్టినారు
ఇక పడుకుందాము పద. తెల్లవాసుజామున లేచి వేసినీళ్ళు పెట్టి
అల్లునకు తలంటిపోయి అట్లాగే పొస్తాగాని ఆయన ఒప్పుకో
వలెగా. నాయనా: ఇనుగో దంతథాసనానికి నీళ్ళు; కచ్చిక కావ
లెనా పుల్ల కావలెనా? అత్తయ్యా! తలుపు తియ్యా. ఎవరు
వారు? నేను మాయావిరాయుడను. నాయనా! నిన్న రాత్రి
యిక్కనే పండుకోమంటినిగదా; పండుకోలే దేమీ? ఇట్లా
కాస్త పని ఉండి వెళ్ళినాను. ఇవేళనుంచీ యీనాలుగురోజులూ
యింటికి పోనులే. మాతమ్ముడి విషయములో నేను సస్థయి
చేస్తావుంటాలే. బజారుపనులు వగైరాలకు సాంబిగా ఉన్నాడు;
భోజనాలకు పిలవటానికి మర్కటరా వున్నాడుగదా; నీపని
నీవు చేసుకో. అనామకశాస్త్రీ! మొగం కడుక్కో; దబ్బున
తలంటిపోసుకోవలె, మళ్ళీ ఎద్దయ్యము వస్తుంది. మంగళహారతి చేస్తా
రట లోపలికిపో. అమ్మాయీ! నీవుకూడా రా పీటలమీద
కూర్చోవలె. నేను రాను. చీ అట్లా అనరాదే. మీరియన కన
బడకుండా మధ్య తెర పడతాం లేవే మఱదలా! సుబ్బమ్మా!
యేవైనా రెండు మంగళహారతిపాటలు పాడుదూ. ఓసి వెట్టమ్మా!
నీకు రానిపాటలు నాకేమి వచ్చునే? చూ కోడలినే పాడుకో
మ్మను. అబ్బో ఇంతవేసి పోసుకోలేను, కొంచెము చన్నీళ్ళు
పోయ్యింది. ఈవేసి చాలా? చాలు చాలు. ఇనుగో చాకింటి
బట్ట; ఒక్క పుడుచుకో, ఇవిగో మడిబట్టలు కట్టుకో. వెట్టమ్మా!
శంకరయ్య యేడి? బజారుకు పోయినాడు. ఇన్ని బిచ్చుమూ

పసుపు కుంకుమా తమలపాకులు పోకచెక్కలు ఖర్జూరపళ్ళు
కొబ్బరిచిప్పలు తెచ్చిపెట్టు ; రెండు పీటలు వెయ్యి. శాస్త్రుర్ల
గానూ! అంతా సిద్ధముచేసినాను. మీ కేమయినా కావలసినస్తే
నన్నడుగుచుండండి; మాఅత్తయ్య పనితొందరలో ఉంటుంది.
ఊ - మేళం వాయించమను. అబ్బాయీ! ఇంక పీటలమీద
కూర్చుండి- పిల్లను పిల్చుకోరాండి. 'ఓం అయం ముహూర్తః
సుముహూర్తో అస్తూ.'

ద్వాదశాధిక శతతమః పాతః = నూటపందెండవ పాఠము

ఉకారాంతః స్త్రీలింగో 'భూ' శబ్దః = కనుబొమ్మ.

ప్ర. భూః - భువ - భువః; ద్వి. భువం - భువో -
భువః; తృ. భువా - భూభ్యాం - భూభిః; చ. భువై,
భువే-భూభ్యాం-భూభ్యః; పం. భువాః, భువః-భూభ్యాం-
భూభ్యః; ష. భువాః, భువః - భువోః - భూభాం,
భువాం. స. భువాం - భువోః - భూషు. సం. హేభూః! -
హేభువా! - హేభువః!

ఈకారాంతః పుంలింగో 'గ్రామణీ'శబ్దః = ఊరిపెద్ద.
గ్రామాధికారి, గ్రామమునసబు.

ప్ర. గ్రామణీ - గ్రామణ్య - గ్రామణ్యః; - ద్వి.
గ్రామణ్యం - గ్రామణ్య - గ్రామణ్యః; తృ. గ్రామణ్య -
గ్రామణీభ్యాం-గ్రామణీభిః; చ. గ్రామణ్యే - గ్రామణీభ్యాం -
గ్రామణీభ్యః; పం. గ్రామణ్యః - గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీ
భ్యః; ష. గ్రామణ్యః - గ్రామణ్యోః - గ్రామణ్యః;

స. గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యోః - గ్రామణీషు; సం. హేగ్రామణీః! - హేగ్రామణ్యో! హేగ్రామణ్యః! ఇయతే అగ్రణీః = నాయకుడు. సేనాసీః = సేనానాయకుడు మున్నగునవి.

అనామకశాస్త్రిన్! ఆచమనం కురు. అంబేదే! అనామకస్య హస్తే ఉద్ధరిణ్య జలం స్థాపయ. శ్రీగోవింద గోవింద! పూర్వోక్తైశ్చ సంగుణ విశేషణవిశిష్టాయాం పుణ్యలిఖా పీతాం తర్వామి... ఛీఛీ. ప్రేతాంతర్యామితి నదసి కిం భోః! ఓహో హో! ప్రమాదః. ప్రమాదః. రే భైరవ! ఇథ మౌగచ్ఛరే. అపరాల కామశాస్త్రిగృహే మమ యాజ్ఞికపుస్తక మస్తి; ఈష దానయరే. మేళకాః! మేళం కురుత. శంకరశాస్త్రిన్! ఫలప్రదానార్థం నారికేళపంచకం ఆనాయయ. ఏకయావకస్య (వినిమయం = చిల్లరను) ఆనాయయ. పూర్వేద్యురేవ వినిమయః ఆనాయితః. సువాసినిః ఆహూయ అగ్నిహోత్రం ఆనయతేతి నద. ఏషోఽగ్నిహోత్రః. పాత్రే తిలోదక ముత్సృజ. తిలోదకం న, తిలోదకం న; సాక్షతోదక ముత్సృజ. బ్రాహ్మణేభ్యః అక్షతాన్ దేహిరే భైరవభట్ట! అయచ్ఛం. సుబృహద్రాజిన్! ఆయాహి ఫలప్రదానం గృహేణ. శతమానం భవతి. నధూవరాభ్యాం నూతనవస్త్రాభరణా దీని యచ్ఛత. సుబ్రహ్మణ్యచయనినః! ఉపకృమ్యతాం. ఓం శతంజీవ శరదో వర్షమాన ఇత్యపి నిగమో భవతి; ఇంద్రీశే స్థానిః ఈమంస్తామా; అనయోర్దంపతోశ్చ శ్రీఘ్రమేవ పునస్సంధానాధికారయోగ్యతాఫలసిద్ధి రస్తు. సంభావనార్థం బ్రాహ్మణాన్ ఆహ్వాయత. భోభో బ్రాహ్మణాః! ఉత్తిష్ట తోత్తిష్టత.

మహాన్ కాల ఆసీత్. సర్వేపృథివీకారిణ వన; అస్మిన్ననసి అనధి
 కారీ కోస్తి? శంకరశాస్త్రిన్! అహం ఘనాం మధీమవాన్,
 మమ విషయే జామాతిరిం సతి ఈష ద్విద అయి సుధియః!
 యున్మద్మృత్యానుధ్యాదికం సర్వమపి మమ జామాతు
 ర్విదిగమేన. సః స్వతిః విద్వాన్ ఖలు; యోగ్యతానుసారేణైవ
 యుష్మాన్ సంభావయతి భో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః! స్నానార్థం
 గచ్ఛతి; పాక స్పృశిద్ధః. స్వయంపాక నియమంతః ఆగత్య సామ
 గ్రిం గృహ్లాంతం. శంకరశాస్త్రిన్! రాత్రౌ సుముహూర్తః కతి
 ఘటికాంతరం నిశ్చితిః. సార్థవఘటికాంతరం. తస్మి
 నాయంకాలభోజనం అష్టనాదినకాలా దర్వాగేన భవేష్యది
 ప్రశస్తం. తథైవ కారయిష్యామి. అవ్య ద్వాపశేఖంటాః
 నాదితాః. ఆసీ త్కిం పరివేషణాదికం? ఆసీ దాసీత్. పరి
 షించతి పరిషించతి. అన్నాభిఘారం కురుత. ఆత్మనివేదనాం
 ప్రారభత. శంకరశాస్త్రిన్! ఆపోశనం పరివేషయ. ఘృతం
 ఘృతం. హంజే! త్వం సువాసిసీపంక్తా ఘృతం పరివేషయంతీ
 భవ. పూర్వసువాసిసీపంక్తా మలపాంశం పరివేషయేతి
 వద. మాయావిరాయః హం చ బ్రహ్మణవక్తా స్యావ.
 నూన్నదంపతీ సువాసిసీపంక్తా భోజనార్థం ఉపవేశయ తత్ప్ర
 రంగవల్ల్యా అలంకరు. దీపద్వయం స్థాపయ. తథైవ కరిష్యామి
 కింతు, పూర్వసువాసిసీపంక్తా ఉపవేశయేయం వా, శుద్ధసువా
 సిసీపంక్తా ఉపవేశయేయం వా, భీభీ పూర్వసువాసిసీపంక్తా
 నహి. భో స్పృశాసిన్యః! పరిహరగాయత్ర గాయత్ర. అయి అం
 బేదే! అనామకస్య విస్తర్యా, ఈష దుచ్ఛిష్టం వాతయ.

అపేక్షిగం యాచితవ్యం; త్యాజ్యం చైవానపేక్షిగం; ఉపవిశ్య
సుఖేనైవ భోక్తవ్యం స్వస్థమానసైః; గయాశ్రాద్ధఫలిత
మస్తు. ఛీ ఛీ ఛీ తథా న వక్తవ్యం; ఇదం శ్రాద్ధం నఖలు! శ్రాద్ధే
తథా వక్తవ్యం. బ్రాహ్మణమశయాః! అకాల స్సంవృత్తిః,
పదార్థసౌప్తవం నాస్తి, సర్వాసరాధాః క్షమ్యంతామ్.

“అంగనా మంగనా మంగరే మాధవం,

మాధవం మాధవం చాంతరే చాంగనా ।

ఇథ మాకల్పితే మండలే మధ్యగః,

సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః-”

భోజనకాలే శ్రీగోపాలకృష్ణస్మరణం, గోవిందా! గోవింద!

అయ్యా! చేతులకు వేడినీ ఖున్నవి; అందరున్నా
చేతులు కడుక్కొని ఈయెరుటింటి చావ్విలో చాపలు
వేయించినానుగాని, అక్కడ కూర్చుండుడు. అరే సాంబ
శాస్త్రి! తాంబూలములు తయారు చెయ్యరా. అన్నీ సిద్ధము
గానే యున్నవి. గంగాధరుడు గిన్నెనిండా గంధము తీసినాడా
లేదా? గిన్నెనిండా గంధ మున్నది. పన్నీరు పోసి కలిపినాను.
ఒసే వెట్టమ్మా! అల్లుడి విస్తల్లో వెంకిగిన్నెను కుక్క నోట
కట్టచుకొని పోతున్నదేవ్. కొట్టు కొట్టు, తలు పెను తీసిపెట్టి
నారురా దిక్కుమాలినవాళ్ళు! అబ్బాయీ! నీవు కాసేపు
యిక్క డుండు నాయనా! ఉంటాలే; నీవు పోయి ముతైదువు
లకు పనుపుకుంకుమలు పెట్టు. చాకలవాళ్ళకు మంగల
వాళ్ళకును అన్నము వెయ్యండి. అంట్లు లెక్కపెట్టుకొని మఱీ
వెయ్యండి. వాళ్ళు తోమి తెచ్చినవెనుక, మళ్ళీ లెక్కపెట్టి
అప్పగించుకోండి. పొరుగువారివారిగామానుకూడా ఉన్నది.

ఓయి యేమండోయ్! బొల్లి శెట్టితాత మళ్ళీ కాస్త గొణుగుగా మాట్లాడుచున్నాడట. వాడమ్మకడుపు కాలా, వాడిప్పు డక్కడ చస్తాడే, మొండిముండాకొడుకు! మన యింట్లో ఈ రెండురోజులూ గడిపే చస్తాడు. ఆపద్దు మన చేతులో పడే దేలే. ఏమో మీనోటి వాక్యాన అట్లా కావలెగా. భయం లేదులే. దండాలండి శంకరయ్యగారూ! ఎవరు వారు? నేను చంపావతినంసి; మాతో నేమయిన ఇవ్వేళ పని ఉంటుందాంసి? ఓహో గంపలగూడెం చంపావతివా? నాడు మూణ్ణిద్దర్లపుడు మేజువాటిలో నిన్ను చూడటమేగాని మళ్ళీ యెక్కడా, మే మంత భాగ్యమునకు నోచుకొనలేదుగా! పుట్టినదే ఒక పిల్ల. సరే యికా నీవు గజ్జె కట్టుచున్నావా? మీదయ యుంటే ఇప్పుడే కాదు, ఇంకా కట్టుతా ఇంకా కట్టుతా. నీవు కట్టగల వేమోగాని నే నంతటి పని చేయించజాలను. చిం తెండినా పులు సెండులేదు; ఇంకా మీనోట యెంగిలిమాటలు పోలేదు. రే తెంత? మీకూ మాకూ రే టేమిటి? అయితే సాయం కాలము నాలుగుగంటలనుంచీ ఆరుగంటలదాకా కాస్త సాగించు. చిత్తమంసి, నెలపు పుచ్చుకుంటా. మంచిది. పరే తానధాన్ల గారూ! మీరు ముహూర్తకాలమున కయ్యేటట్లు జాగ్రత్త పెట్టవలె సుమండ్రి. నా అభ్యంతర మేమీ ఉండదు. నాకు రాత్రికి భోజనముకూడా అక్కరలేదు. ఇవేళ మహా లయామావాస్య అనుకుంటాను. ఇప్పటినుంచే గర్భాధానపు గది వాకిట్లో అడ్డముగా పండుకుంటాను, సరేనా? సరేలేంసి. అరేయ్ సాంచిగా! శంకరయ్య కెంత తెగువ పుట్టిందిరా!

బోగంమేళంకూడా పెట్టినాడు ఇవ్వేశ. ఈపిల్లనిషయములో మొదటినుంచి తెగువగానే ఉన్నాడు. ఇంకా మనవాడి అదృష్టం మంచిది ఈదేనిపిల్ల అనాయాసముగా నింటికి వస్తున్నది. అనామకుడు ఈరెండురోజులనుంచి బయటికే రాడే! అవతలికి యితలికయినా వెళ్ళడా యేమిటి? అంతవనీ రాత్రి కాలమందే జరుపుకొనుచున్నాడు. ఇండాక పీటలమీద కూర్చున్నప్పుడుకూడా, పిల్ల సిగ్గుపడుతుందని పేరుపెట్టి చీకటి గదిలోనే పీటలు వేయించినాడు. అట్లాగా సరే సరే. అరేయ్ ముక్కుటాయ్! ఆగది వుందిగదా, దేవేంద్రభవనంలా గుంది. మేజువాణీ అవుచున్నది. పోదారా. ఆ చస్తున్నా. నీవుకూడా కాస్త మంచిగుడ్డలు కట్టుకొని రా; నేనుకూడా ముస్తాబయి వస్తాను. అట్లాగేలే.

త్రయోదశాధిపతరతమః పాతః=నూటపదుమూడవ పాతము

ఇకారాంతనపుంసకలింగో 'దధి' శబ్దః = పెరుగు

సక్తి = తొడ; అక్షి = కన్ను; అస్థి = ఎముక

ప్ర. ద్వి. దధి - దధీనీ - దధీని. త్రి. దధ్వా - దధిభ్యాం - దధిభిః; చ. దధే - దధిభ్యాం - దధిభ్యః; సం. దధ్నః - దధిభ్యాం - దధిభ్యః; ష. దధ్నః - దధోఽః - దధ్వాం; స. దధ్న, దధని - దధోఽః - దధిషు; సం. హేదధే, హేదధి - హేదధిని! హేదధిని!

లక్ష్మీన మూ డు శబ్దములును దధిశబ్దమువలెనే నడచును

నకారాంతః పుంలింగః 'శ్వన్' శబ్దః = కుక్క.

స్త్రీలింగము (శునీ = ఆడుకుక్క) గౌరీశబ్దమువలెనే.

ప్ర. శ్వా-శ్వానా-శ్వానః; ద్వి. శ్వానం-శ్వానా-శునః;
 తృ. శునా - శ్వభ్యాం శ్వభిః; చ. శునే - శ్వభ్యాం - శ్వభ్యః;
 పం. శునః - శ్వభ్యాం - శ్వభ్యః; ష. శునః - శునోః - శునాం;
 స. శుని - శునోః - శ్వసు; సం. హేశ్వన్ ! - హేశ్వానా ! -
 హేశ్వానః !

నృద్ధాపి చంపావతీ తమణీన నృత్యతి. బహుకాలాత్ ఏత
 త్రాప్నోతిచేతే అభినయవిషయే అతీవ నిపుణతీ విఖ్యాతా. అశ్రు
 ణోఃఖలు, 'కాంతో యాస్యతి దూరదేశ' మితిశ్లోకం కథ
 మధ్యనయద్వా! అశృణవం అశృణవం. పశ్య పశ్య. అంబేద
 యా సాకం - అఘోరః - న న న న, అనామకః మల్లి కాకండు
 కేన కథం ఫలతిహా! శిశిరర్తాపి మల్లికాపుష్పా న్యానాయ
 యత్ కుతోవా శంకరశాస్త్రి. ఏకపుత్రికావిషయః ఖలు,
 అత్యంతప్రేక్షా శుభకార్యం కారయతి. (యద్వచన స్తద్వచ
 ఏకీకృతం = ఏమాట కామాటగాని) సమప్త్యాం శంకరశాస్త్రి
 అమాయకః; సర్వానపి విశ్వసితి. శివసహనవిషయే ఈషత్కా
 తిన్యా దర్శయతికింతు, సస్తుతః దమార్ద్రహృదయః. తస్య
 భార్యా నామ్న స్సదృశ్యేన; అతీ వామాయికా. అంత
 ర్గ్రహే కిం భవతి పశ్య? భోజనానంతరం చేత్ ముహూర్త
 కాలః అతిక్రమిష్యతీతి, ఆదా సధూచరా భోజయిత్వా పీతోప
 బృపావేశయన్. గర్భాధానఖండః చల తీదానీం. పరేతావ
 ధానీ పుస్తకాపేక్షవిస్యః. సహి నహి, తస్య అపరకాండే పరి
 చయః అధికః; ప్రాతః కాలే ఈషత్ సూపే పాదం ప్రావే

శయత్. తద్భియా ఇదానీం పుస్తకం దృష్ట్వా కారయతి. సమష్ట్యం అస్మత్ప్రాంతదేశే పూర్వాపరయోః అయమేవ (సమాపురకరః = అందె వేసినచెయ్యి.) శంకరశాస్త్రిన్ ! వధూ వశా శయనగృహం ప్రావేశయం ; (తత్ర మిధునవీటికాభి రాభవ్యం = అక్కడ మిధునవిడములు కావలె) పూగీఫలాని నాగవల్లీదళాని తామ్రఖండాని చ ఆనయ. అరే ధైరవభట్ట ! తత్ర కంఠోలే సంతి ; ఆనీయ పరేతానధానినే దేహి రే. తత్తాన. భోస్సువాసిన్యః ! ఆలస్యం మామకత. ముహూర్త కాల స్సన్నిహితః. ఆస నిధునవీటికాః. బ్రహ్మగ్రంథ్యర్థం (సువర్ణనాణకేన భవితవ్యం = సువర్ణముద్రయా భవితవ్యం) గృహాణ, ఏషా సువర్ణముద్రా. అయి స్త్రీయః ! బహి ర్యాతి బహి ర్యాతః ; శయనగృహకవాటం విధత్త విధత్త. ఆసీ దస్మ త్కర్మకలాః సకాలవచ అనంతరం అస్మద్భోజనాదికం యదా కదావా భవతు. మమ భోజనేచ్ఛా నాస్తీతి మధ్యాహ్నా ఏ వావోచం ఖలు. తథా న ; లఘుశాన ; యాచద్రోచతే తాన దేవ అశాన. ఏతస్మిన్ శుభదినే ఏకభుక్తం న కర్తవ్యం ; త్వంతు అస్మాకం పురోహితః ; ఉత్తిష్టోత్తిష్ట. విస్తరాన్ ప్రసార యత. సర్వేపి శుచీభవత. భో బాలికాః ! కవాటరంధ్రభ్యః కిం పశ్యత ? హంజే ! కవాటరంద్రాణి ఈష ద్లోమయేన విధేహి ; నోచే ద్బాలికాః సర్వాఅపి వధూవశా పశ్యంతి. కి మయే రుక్మిణి ! తవ ముహూర్తసమయే సర్వమపి త్వయా జ్ఞాస్యతే, అద్య కిం పశ్యసి ? పర్యవేషయన్ ; విస్తరసమీపం

గచ్ఛ. ఏకాదశఘంటాః వాద్యంతే. శీఘ్రం తక్ర మానయత. అహో దానోదరరాయ ! త్వం కరణః లాకికః ; అహం తు వైదికః ; తథాపి పరమానుగ్రహేణ భోక్తు మాగచ్ఛః. కిం పరివేషితంవా కిం నవా ? ఏకం లడ్డుకం పరివేషయస్వ. భోః శాస్త్రీన్ ! సర్వం సంపూర్ణం, ఉపరపూర మభావం, న మాం నిర్వధాన. అరే మాయావిరాయ ! గ్రామణ్యే స్రక్చందన తాంబూలాదికం అయచ్ఛః కిం ? అయచ్చ మయచ్చం త్వం నదృష్టః కిల మాంస త్యక్త్వా గ్రామణీ గృహ మగచ్ఛత్. ఏతానతా కాలేన అస్మదీయశిరోభారః సర్వోపి పరమా త్మనా అచరోపితః. తావుభానపి ఏకీకృతే. జామాతా చ అతీవ పండిత స్సంవృత్తిః ; వీనైవ కారణేన అతీవ యోగ్యశ్చ. అస్మాకం సవన జామాతా, సవన పుత్రః. సర్వస్వమపి సవన, ఆవాం దంపతీ తయోః పురతః స్నేతే నిమిలయేవ చేత్ తదేన అస్మదపేక్షితం భాగ్యం.

మామయ్య ' మూడు నిద్రలూ అయినవిగదా ; ఇక రేపు స్రయాణము చేయదలచుకొన్నాను. పిల్లను కూడా తీసుక వెళ్ళవలెనని నాయభిప్రాయము. నాయనా ! మాపిల్లను నీచేతిలో నెప్పుడు పెట్టికామో అప్పుడే నీయధీనమయినది. కాని, ఇప్పుడే క్రొత్తగా కార్యమయినది గనుకనూ, నీ కక్కడ పెద్ద ది క్కెనరూ లేదు గనుకనూ, ఇప్పటినుంచే, పొయి మెడకట్టు కోలేదేమో ; ఇంకా నాలుగైదు మాసములపాటు నిదానించి తీసుకొనిపోతే బాగుంటుందేమో అని మాయిద్దరి అభిప్రాయ మూ, ఆపైన నీయిష్టము. మఱేమీ లేదు మామా ! ఎప్పటి

కయినా నాకు పెద్దదిక్కు నచ్చేది లేదుగదా. పెద్దయినా మీ కూతురే, చిన్నయినా మీకూతురే; కాశీప్రయాణమనగా మాటలా: తడవకు పాతికరూపాయలకు తక్కువ కాదు. అక్కడ నుంచి మళ్ళీ నేనే రావలెగదా. నా కక్కడ చదువు పూర్తి అయినది. ఇకమీద గంగోత్తరిలోనో యెక్కడో ప్రవేశింప వలె. అక్కడనే నాకు ఉద్యోగముగూడా అయ్యేటట్లున్నది; అందుకోసము ఇప్పుడు పంపితేనే మంచిదని నాయభిప్రాయము. బాగానే ఉన్నదిగాని నాయనా! ఇదివఱ కంతా యేమయినదో అయినది; నీకున్నా యెవరూ వెనకా ముందూ లేదు; మాకు న్నూ మీయిద్దరికంటే దిక్కు లేదు. ఈయిల్లు మీది. ఈవాకిలి మీది, మాకున్న ఆ నాలుగు కానులు మీవి; మేమున్నా పెద్ద వాళ్ళ మయినాము, కళ్ళు బాగా కనిపించవు, నిజానికి నిన్ను కూడా మేము గుర్తించనే లేదు; అల్లుడల్లుడంటే అల్లుడవే అనుకొన్నాము. నీవు వచ్చి యెనిమిదేళ్ళయె; యెంతో మారిపోయి వుంటావుగదా అని నిన్ను మేము నమ్మినాము. అక్కడకీ కొంద రమ్మ లక్కలు 'మీ అల్లుడేనా ఈయన? చిన్నప్పటిపోలిక ఏమాత్రము కానరాదమ్మా!' అని మీ అత్తయ్యతో అన్నారు. 'ఏడేళ్ళుదాటితే మనుష్యునికి పునర్జన్మ వచ్చి పూర్తిగా మారి పోతా'డని శాస్త్రమున్నది; మీకేం తెలియునని నేనే ఖండితంగా చెప్పినాను. మామగారూ! నేను అత్తింట నుండను. నాకంత దుర్గతి పట్టలేదులే; ఇక వెయ్యిమాట లెందుకుగాని మంచిగా మీ అమ్మాయిని పంపండి; కానలసివస్తే మళ్ళీ నాల్గు నెల్లకు

మావిద్యార్థినిచ్చి సంపుతాను. రెణ్ణెల్లపాటు మీరునుచుకోవచ్చు, మళ్ళీ వానితోనే పంపవచ్చును సరేలే నాయనా! నీకు కోప మెందుకూ? ఏ మేవ్, అమ్మాయి తాలూకు బట్టలువస్తే రాలు తగుపాటిగా సవరించి మూట గట్టు. ఇప్పుడు పిల్లను ఉంచడట. తీసుకొనే వెళ్ళుతాడట. అట్లాగే కట్టుతాను. దాని తాలూకు సొమ్మంతా యిక్కడే ఉంచుతామని చెప్పండి. అట్లాగే నాయనా, అనామకశాస్త్రీ! ఇప్పుడు సొమ్మంతా యెందుకూ? అక్కరలేదు. అక్కడ నేడయినా అవసరం వస్తే కబురుచేస్తాను; అప్పుడు పంపవచ్చు లెండి. మళ్ళీ యిప్పుడు కట్నం లెందుకు మామా! ఏమో నాయనా! మాముచ్చట మాది. నమస్కారము చేస్తున్నా, వెళ్ళొస్తాము అత్తయ్యా! అసే అట్లా కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకోరాదు. అమ్మాయీ! బండి యెక్కు, యేడవకమ్మా! మళ్ళీ రెండు నెల్లల్లో ఒకమాటు పంపించు నాయనా! అట్లాగే నేనే తీసుకొనివస్తాను, సరేనా. సాయిబూ! బండి తోలవోయ్; మీకూమిన్ని పిల్చుకురాండి; బండి యెక్కించండి; ఎక్కడికి పోయింది? సావాసకత్తెతో చెప్పిరావటానికి పోయింది అదుగో వచ్చింది. అమ్మా! బండి యెక్కు. తమ్ముచున్నాడు కాస్త అగమ్మా! ఎవరాయెదురుగా వచ్చేది? సువాసియే లేరా మర్కటరావూ! ఓరి నీలమ్మ కడుపు బంగారంకానూ, ఇప్పుటిసువాసినీ కాదురా. ఓరి పిచ్చి వాడా! మళ్ళీ యెందుకో ఒకడు పెళ్లి చేసుకున్నాడు కాదటా, సందేహ మెందుకు?

చతుర్దశాధిరశతతమః పాఠః = సూర్యపదునాల్గవ పాఠము.

సకారాంతః పుంలింగః 'పథిన్' శబ్దః=మార్గము; ఋధు
క్షా=ఇంద్రుడు. పథిన్ శబ్దమువలె. ప్ర. పంథాః - పథానా -
పథానః; ద్వి. పథానం - పథానా - పథః; తృ. పథా -
పథిభ్యాం - పథిభిః; చ. పథే - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; పం.
పథః - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; ష. పథః - పథోః - పథాం;
స. పథి - పథోః - పథిషు! సం. హేపథాః! - హేపథానా!
హేపథానః! మన్థాః = కన్యము. పథిన్ శబ్దమువలెనే నడుచును.

సకారాంతఃపుంలింగో 'యువన్' శబ్దః=పడుచువాడు. స్త్రీ
లింగములో 'యువతీ' శాకీశబ్దమువలె. ప్ర. యువా - యువా
నా - యువానః; ద్వి. యువానం - యువానా - యూనః;
తృ. యూనా - యువభ్యాం - యువభిః; చ. యూనే -
యూవభ్యాం - యూవభ్యః; పం. యూనః - యువభ్యాం -
యూవభ్యః; ష. యూనః - యూనోః - యూనాం;
స. యూని - యూనోః - యువసు. సం. హేయువన్! -
హేయువానా! - హేయువానః!

అత్తయ్యా! నమస్కరోమి. కన్యం తాత! అహం
అఘోరపతి ర్షకిము! కుత్ర గత స్తాత! ఏతావత్పర్యంతం? కదా
అత్రాగతః? పూర్వేష్య రాగతోఽస్మి కాశీపురాత్. మాం
గ్రామేననంతం వీక్ష్య అంబేదాయాః కార్య మకరోః ఖలు,
మమ న విదిత మితి మన్యసే కిం? సర్వమపి విదితం. కతి దినా
న్యాసన్ గత్వా? మానద్యయ మాసీత్థలు; అహం ఏతద్ద్రామం

అద్య అత్యజం, సచేద్యుఁడేన తన జామాతా కాశీపురా దాగ
 తఃకిల. తర్హి త్వం కాశ్యాం కుత్రావాతరః ? అహం మాఘ
 శుద్ధపంచమ్యాం కాశీం ప్రావిశం ; తత్రి విచార్యమాణే అనా
 మకః దేశం స్థితిః ఇతి ఆశ్రుణుః ; అనంతరం హరిద్వారాది
 క్షేత్రాణి సేవిత్వా పునః కాశీం ప్రాప్తవాన్. మాసద్వయ
 మాసీత్. అనామకగృహవ వావాతరం. (తర్హి అస్మదం
 బేదాం నృష్ట్యైవ భవేః = అయితే మా అంబేదను చూచే
 వుంటావు) తత్ర క స్సంశయః ? అంబేదా మపశ్యం. ఏతన్మాస
 ద్వయమపి అంబేదాకరపరివేషితం షష్ఠసోపేతభోజనం ఆక
 రణం ; అనామకః కః ? మమ మాతృష్వసీయవచ ఖలు ! తం
 దృష్ట్వా అప్తవర్షాణ్యహన్ ; తేన కాంక్షేన సః మాం ఏతా
 వంతి దినాని స్వగృహే అస్థాపయత. అంబేదా ఇదానీం కథ
 మాస్తే ఇతి మన్యసే వా ? అతీవ చతురా, అతీవ సరసవాక్,
 ఉత్తరదేశభక్ష్యభోజ్యాదీని సర్వాణ్యపి క్షణేన కర్తుం పర్యాప్తా.
 ఏక మేవ నచనం ఏతన్మాసద్వయకాలమపి అనామకవ వాహం,
 అసామే వానామకః ; తథా కాలక్షేప మకరణం. అంబేదా
 సుఖేన వర్తతే కిల. అంబేదాం అతీవ సుఖయతి తవ జామాతా.
 కానిచిత్ ఔత్తరాహభరణాని చ అకారయత్. అపి చైకాం
 శుభవార్తామ ప్యాసయం అత్తే ! కా సా వార్తా ? అంబేదా
 యాః (మాసోఽతీత ఇతి = నెల తప్పినదని) కాచన కింవచంతీ
 ఉన్దతా. మయా దృష్టే అంబేదాముఖే తాదృశలక్షణాని
 సుస్పష్టం ప్రకాశంశే చ (అస్మజ్జనకః ఖలురే = మానాయన

గదరా) అంటేదా కి మవదత్? పంచమమాసి పుంసవసం
 సీమంతం చ కర్తుకామః అస్తి తవ జామాతా; తస్మాత్ అంటే
 దాసంబంధీని ఆధరణాని కానివా అత్తైవ సంతికిల; తాని
 సర్వాణి విద్యార్థిద్వారా ప్రేషయేతి మాం ప్ర త్యవదత్.
 అఘోరపతే! అనామకస్య గృహే కేకే సంతి? తస్య కి మంబ!
 సః మహాపంశితః. అనేకే విద్యార్థినః షోడశోపచారాన్ కుర్వం
 తః తౌ దంపతీ సర్వదా సేవంతే. యుష్మదంటేదా రాజమహి
 షీన వర్తతే; తుభ్యం అస్మన్నామాయ చ నమస్కారాన్ అవ
 దత్ అంటేదా. ఆధరణవిషయే అస్మదనామకః లేఖ మేకం
 మామాయ ప్రేషయతికిల. శ్వేవా పరశ్వేవా కాశీపురాత్
 లేఖః ఆగమిష్యత్యేవ. కాలోఽతీతిః, అహం గచ్ఛామి; మామః
 గృహే నాస్తి కిం? దినచతుష్టయాత్ ప్రభృతి సప్తతిహా
 యనః కశ్చన జీవచ్ఛనః తవ మామం అతీవ బాధతే. సః (నవా
 మ్రియతే నవా జీవతి = చావా చానడు, బ్రదకా బ్రదకడు);
 తస్మాత్కారణాత్ తత్ర గత స్తవ మామః. బాధ మేవ;
 మామాయాపి శుభవార్తాం వద. తథైవ నదిష్యామి, కింతు
 త్వం పునః సాయంసమయే ఏకవార మాగచ్ఛ. తథై వాగమి
 ష్యామి పంచఘంటాసమయే. మామం గృహవన తిష్ఠేతి వద.
 (తాత! త్వయా కియతి కాశ్యేపి ఆగంతవ్యం పశ్యను=నాయనా
 యెంతిపని ఉన్నా నీవు రావలెనుమా) మావిస్మర మాఃస్మర.
 తథై వాగచ్ఛామి. రే మర్కటరాయ! కవాట ముద్ఘాటయ.
 ఆయామి ఆయామి; ఆగచ్ఛంతః. అంతః కేపి న సంతిఖలు!
 కేపి నసంతి సాంబ మేకం వినా. ఉపవిశ. ఉపావిశం. అరే

ఏతానత్పర్యంతం తాం క్వాస్థాపయః? తాం పదస్య రహస్యాత్థో
జ్ఞాతో వా? ఆః జ్ఞాతః. అస్మత్ క్షప్తస్థలవ వా స్తి సా. అస్మాకం
వ్యాహః కేనాపి నజ్ఞాతఃఖలు! ఏతానత్పర్యంతం నజ్ఞాత ఇత్యేన
మమాభిప్రాయః. శంకరగృహం ప్రత్యగచ్ఛః కిం? అగచ్ఛం,
శంకరగృహదేవ ఇదానీ మాగమనం. సః గృహే నాస్తి,
వెట్టింబయూ సాకం సంలప్య ఆగతోఽస్మి; పున స్సాయం గమి
ష్యామి.

ఆఉత్తర మెక్కడ నున్నది? సాంచిగాడిదగ్గరనే ఉన్నదిగా!
ఏమిరా నాంబా! ఆ పుత్తరము నీయొద్ద జాగ్రత్తగా ఉండిగదా?
బహుజాగ్రత్తగా నున్నది. అది మన దగ్గరనే ఉండవలె; దాన్ని
బట్టి కొన్ని నూటలు మనము చేర్చి వేరే ఉత్తరము తయారు
చేయవలె. అట్లాగే చేతాములే. మాయూవిగాడికి కొంచెము
మనస్సులో వేరే అభిప్రాయ మున్నట్లు మొన్ననే సూచనగా
నాకు తెలిసింది. అట్లాగా, అయితే నేమిగాని, మనపన్నాగము
పూర్తి అగువరకూ వానికి వ్యతిరేకముగా నడచరాదు.
వచ్చారూ యింటికి! ఇందాక అఘోరపతి మీకోసం నచ్చి
పోయినాడు. కాశీనుంచి నచ్చినాడట; మన అమ్మాయి కులాసా
గానే ఉన్నదట; ఒక చిన్న శుభవార్తగూడ చెప్పినాడు. సంతో
షమేకదా. మన అల్లుడు తనవిద్యార్థిని ఇక్కడికి పంపుతాడట;
పిల్లతాలూకు సొమ్మంతా అతనిచేతి కిచ్చి పంపవలెనట; అయి
దవసేలలో అక్కడ పండుగ చేసుకుంటారట; ఈ సంగతు లన్నీ
చెప్పి వెళ్ళినాడు. సొమ్మమాట కేమిలే, మొత్తముమీద

భార్యభర్తలు కులాసాగా ఉన్నారట. ఆ, చాలాకులాసాగానే ఉన్నారుట; కానలసినంతమంది శిష్యులు ఇంటినిండా సర్వోపచారములూ చేస్తూంటారట; మన అమ్మాయికూడా (ఫలానిపిల్ల కావద్దా=యోగ్యాశి.) అనిపించుకుంటున్నదిగాని, ఉత్తమొద్దుగా లేదట మళ్ళీ సాయంకాలము వస్తానన్నాడు. మిమ్మును ఇంట్లో ఉంచుమన్నాడు. ఇక నెక్కడికీ ఈవేళ వెళ్ళవలసినపని లేదు. ఏమోయి ఘోరపతీ! ఎప్పుడు కాళీకి వెళ్లావు? ఎప్పుడు వచ్చావు? ఏమేమి సంగతులు? అత్తయ్యతో అన్ని సంగతులూ చెప్పినెళ్లానుగా : అత్తయ్య మీతో చెప్పలేదా? చెప్పినది సరే, మా అమ్మాయిని నీవు చూచిరావా? అయ్యె కర్మమా, సుమారు రెండునెల్లనుంచీ మీ అమ్మాయి చేతి భోజనమేనయ్యా. నెలతిప్పినమాట నిజమేనా? ఆ, లక్షణాలు చూస్తే నిజముగానే కనబడుచున్నది! పండుగ చేసుకున్న తరువాత మీరుత్తరము వ్రాస్తే యిక్కడికి పంపుతానని కూడా అన్నాడు. ఇక నే నెలపు పుచ్చుకుంటాను. మంచిది. నేను ఎల్లుండి ప్రొద్దున ఊరికి పోయి మళ్ళీ సాయంకాలానికే వస్తాను. నీతో కొన్నిమాటలు మాటాడనలె. అవి మీ అత్తయ్యకూడా వినరాదు అట్లాగేలేండి. అయ్యా! పెంకరయ్యగారి ఇల్లు యెక్కడ? ఇదే ఇదే. అయ్యా! తమ దేయూరు? మాది కాపీ. మీ రెవరు? అనామకషాస్త్రిగారి శిష్యుడను; నా పేరు గణేశ భట్టాచార్యులు. ఇదిగో. మా షాస్త్రిగారు ఉత్తర మిచ్చారు. పెంకరయ్యగా రేరీ? ఇవేళ ప్రొద్దున ఊరికి పోయినారు. ఈ సాయంకాలానికే వస్తారు. మేము అంతదాకా ఉండము. మిమ్మును

ప్రీతిం పంపండి. అఘోరపతితో మీకు ఖబర్ చేసినారట మాషాస్త్రిగారు. అఘోరపతిని పిలిపించండి. ఇదిగో నీళ్ళు, కాళ్ళు కడుక్కోండి; నేను అఘోరపతిని పిలుచుకొని వస్తాను. అఘోరపతీ! అఘోరపతీ! తలుపు తియ్యి. ఎవరు వారు! నేను వెళ్ళిమ్మను. ఏమి తియ్యా! ప్రొద్దునూకేవేళ సచ్చావు? మా అల్లుడుగారి దగ్గరనుంచి యెచో శిష్యుడుగారు ఉత్తరము తీసుకొని సచ్చారు. గణేశభట్టాచార్యులూ యేమిటి? అవునవును, ఆయనే. మీమామయ్య ఉల్లో లేరు. ఇంకా కాసేపటికి సస్తారంటే, అంతదాకా ఉండును; అఘోరపతిని పిలుచుకొనిరమ్మని నన్ను పంపించాడు. నాయనా! నీవు కొంచెం సచ్చి ఆఉత్తరం చదివి సంగణేమిటో కాస్త కనుక్కొందూ. అత్తయ్యా! మతేం భయము లేదులే; ఆయన్ను నేను బాగాయెఱుగుదును; ఇదిగో సస్తున్నా. ఏదీ వుత్తరం. సమస్కార్ సమస్కార్. ఆయాహి అఘోరపతే!

పంచదశోత్తరశతతమః పాఠః = సూర్యపంచనవ పాఠము.

చకారాంతః పుంలింగః 'ప్రాక్'శబ్దః = పూర్వ్యుడు. స్త్రీలింగము 'ప్రాచీ' గౌరీశబ్దమువలె నవచును. ప్ర. ప్రాచీ - ప్రాచీ - ప్రాచీ; ద్వి. ప్రాంచం - ప్రాంచా - ప్రాచః; త్రి. ప్రాచా - ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; చ. ప్రాచే - ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; పం. ప్రాచః ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; ష. ప్రాచః - ప్రాచోః - ప్రాచాం; స. ప్రాచి - ప్రాచోః - ప్రాక్షుః; సం. హే ప్రాచీ! - హే ప్రాంచా! - హే ప్రాంచః!

హాకారాంతః స్త్రీలింగః ఉపాసచ్ఛబ్దః = పాదరక్ష,
చెప్పు ప్ర. ఉపాసత్ (ద్) - ఉపాసమా-ఉపాసహః; ద్వి. ఉపా
సహం-ఉపాసమా-ఉపాసహః; తృ. ఉపాసహ-ఉపాసద్భ్యం -
ఉపాసద్భిః; చ. ఉపాసహే-ఉపాసద్భ్యం - ఉపాసద్భ్యః; షం.
ఉపాసహ. - ఉపాసద్భ్యం - ఉపాసద్భ్యః; ష. ఉపాసహః -
ఉపాసహోః - ఉపాసహం; స. ఉపాసహి - ఉపాసహోః -
ఉపాసత్స; సం. హే ఉపాసత్ ! (ద్) - హే ఉపాసమా ! -
హే ఉపాసహః !

అహో గణేశభట్టాచార్య ! నమస్కారః, కదా ఆగ
మనం, కా కథా? యుష్మద్గురువర్యాణాం క్షేమఃఖలు, కుం॥
యుష్మద్గురువత్సే అనామయా ఖలు! అయి అఘోరపతే!
సర్వేషి కుశలినః, అస్మద్గురుచరణాః ఇమం లేఖం దత్వా
భవద్ద్వారా లేఖానుసారేణ సర్వం కార్యం సాగయిత్వా అను
పదమేవ వ్రాయాహిత్యాశ్చాపయన్. తాత! అఘోరపతే!
లేఖ మీష త్వర. పతామి శుభ్రం. శ్రీమద్యజనయాజనాది
పట్కర్మనితానాం శ్వశురపాదానాం చరణాంతికం - నమ
స్కారపూర్వకం అనామకేన భవజ్ఞామాత్రా ప్రహితో లేఖః-
ఉపరి చి॥ లి॥ కుం॥ యుష్మత్కుమార్యాః మాసోఽతీతి. పం
చమే మాసి సీమంతోన్నయన, పుంసవనాదికం కర్తుకామః
అస్మి. అతః అస్మత్ప్రియశిష్య గణేశభట్టాచార్యద్వారా
ఆయుష్మత్యాః వసనాభరణాదికం సర్వస్వం ప్రేషయతేతి
అభ్యర్థయే తత్ప్రభవతి శ్వశురపాదాన్ కుం॥ శ్వశ్రే చ
మదీయనమస్కారాః సమర్ప్యంతాం. ఆభరణాదికం దత్వా
అనుపదమేవ గణేశభట్టః భోజనంవిన్దేన ప్రహీయతాం. ఇతర

త్వర్వం అహోరపణిద్వారా యుష్మాభి జ్ఞానయతవన- ఇత్వ
 నంతనతయః. అనామఃకరలిపిః. కిమరే అహోరపణే! అనా
 మకః - ఏనంసృకారణ లేఖ మలిఖత్తులు - ఇదానీం మయా కిం
 కర్తవ్యం? తనమామః గ్రామేనాస్తిఖలు. అస్తమయాశ్చూర్వ
 మేవ ఆగచ్ఛతి; తానత్పర్వంతం ప్రతిపాలయేత్సుక్తే, గణేశ
 భట్టాచార్యః తానత్పర్వంతం న నిరీక్షిష్యే ఇతి నదతి. ఆభర
 ణాదిదానే కింవా, అదానే కింవా! లేఖస్తు జామాతృసకాశా
 దాగళః; మామస్తు గ్రామాంతరం గతః; ప్రియశః అద్య
 సాయ మాగచ్ఛామి త్వక్తే వాగచ్ఛత్. శతథా కతిపయ
 నిమేమై రేవ ఆగమిష్యత్యేవ - తానత్పర్వంతం అస్య అనకాశః
 నాస్తికిల; ఆలోచనాం బూహిరే అహోరపణే! మమ మతిః
 దధివీహిమేశన ఇ వాస్తి. అతే! మాభైమీ, అంబేదానంబంధి
 వసనాభరణాదికం సర్వస్వం గణేశభట్టాచార్యాయ అర్పయ.
 ఇతిపూర్వమేవ ఏతద్వృత్తాంతం సర్వమస్యవోచంఖలు త్వం
 ప్రతి. మామః ఆగత్య కుస్యతిచేత్ అహం ప్రశ్న్యుత్తరం
 దాస్యామి. అహోరపణే! త్వయి విశ్వస్య దాస్యామి తథైవ
 దేహి, కాచివపి భీర్నాస్తి. తాత! గణేశభట్టాచార్య! (ఈష
 ద్వైషమ్యం=కొంచె మెచ్చుకొగ్గుగా) దశసహస్రమూల్యమితం
 ఇనం వసనాభరణాదికం; అతీవ జాగ్రత్తయా నయ. ప్రేవే
 శానుపదమేవ మమ జామాత్రా సర్వస్వం లబ్ధమితి లేఖయ.
 తత్ర సీమంతోస్సేవానంతరం అంబేదయా సహ జామాతిరం
 అత్రాగచ్ఛేతి నద. తథైవ తథైవ; అహం గచ్ఛామి, మంకర

పాస్త్రీకే మమ సమష్కానాన్ వద. అఘోరపతే! సూర్యాస్త
మయా త్రాప్తగేవ గ్రామాంతరం మయా ప్రవేష్టవ్యం. సూర్య
శ్చ అస్తాదిం ప్రాప్తుం సంసిద్ధః. మమ చ వేళా నాస్తి. అయం
దేశః చోరభూయిష్ఠః ఇతి గురుచరణైః సుక్తం. పంకరషాస్త్రీ
ణాం దర్శనం కర్తుం మమానకాశ ఏవ నాస్తి. గుమాపరాధః
క్షమ్యతామితి మమ స్థానే త్వయా పంకరషాస్త్రీ ప్రార్థయిత
వ్యః - అహం యామి. గణేశభట్టాచార్య! ఆలస్యం మాకాక్షీః,
అయ మతీన పాపిష్ఠదేశః. శీఘ్రం చల చల. యుష్మద్ధరవే
అస్మదీయక్షేమసమాచారం నివేదయ. తథైవ, త్వం నివర్తస్వ.
జాగ్రత్తయా గచ్ఛ గణేశభట్టాచార్య!

ఏమండీ, ఇంకొక్కగడియమునమగా పచ్చినట్లుంటే మీతో
కూడా మాట్లాడిపోయేవాడే ఆయన! కాస్తవ్యవధాన మయింది.
ఆయనా వెళ్ళాడు, మీరూ నచ్చారు. యెవరే, ఆయనెవరు?
గణేశభట్టాచార్యగారు. గణేశభట్టాచార్యగారెవరే? అయ్యోప్రచర
బ్రహ్మ, మీదంతాచేదస్తమేనండీ, మొదటికి నస్తూనస్తారు? మూ
టక్కన పెట్టి గుత్తాన్ని దిగి కాళ్ళు కడుక్కోండి. ఇట్లాపూర్చోండి?
సంతోషవార్త సానకాశముగా చెప్తానూ. ఏసినట్లే ఉంది.
ఊ, కూర్చున్నా చెప్పు సంతోషవార్త యేమిటో. పదిహేను
రోజులక్రిందట మన అఘోరపతి కాశీనుండి నచ్చాడా లేదా?
రా లేదని యేగానిదకొడుకన్నాడే యిప్పుడు? నచ్చామా; నస్తే
నేమీ? అట్లా తొందరపడితా రేమీ, చెప్పుతున్నాగా. సరే
దబ్బున చెప్పు. అప్పుడు అఘోరపతి మన అమ్మాయియొక్క

సంగతి మనలో చెప్పలా? చెప్పాను, చెప్పితే యేమీ యిప్పుడు? యేమీ లేకపోయింది. మన అల్లుడుగారు తనశిష్యుణ్ణి ఉత్తరమునహా పంపినాడండీ. ఓసి నీ అమ్మకడుపు బంగారముగానూ, కొంప ముంచావా యేమిటేవ్! కొంపముంచట మేమిటండీ; మీదంతా చేర సగ! శుభం యెప్పుడు సలకవలెనో, అశుభం యెప్పుడు సలకవలెనో, మీకు తెలియదు; యిన్నే శోచించినవి యేంభాగ్యం; మీనృత్యే అటువంటిది. మీ సుట్టింటివారివృత్తిమటుకు తగలజ్జడా యేమి? నిన్ను నాలుగువేలు పోసి కొనుక్కొంటినిగా. ఇప్పుడేమిలాభం మీకు మావాళ్ళను ఎత్తిపోసిస్తే? ఇప్పుడా మాట అన్నీ యెందుకు? అసలుసంగతేమో చెప్పవే దబ్బున - అమ్మాయి కులానాగానే ఉండటం; రేపు పంచమినాడు పండుగ చేసుకుంటారట; అందుకోసము పిల్లసామ్మయూవత్తూ విద్యార్థి చేతి కిచ్చి పాపముని అల్లుడుత్తరము నాగినాడు. సామ్మంతా యిచ్చావా యేమిటి? బాగానేఉండి; సామ్మియ్యకపోతే, అల్లుడికి కోసమురాగండీ; ఒక్కగాని ఒక్కపిల్లగదా! ఓసి నీ అమ్మకడుపు కాలా, (కొంప మునిగిపోయిందిగదే=గృహ మమజ్జతలు రే!) ఆపుత్తర మేదే! అంతా మీకు తొండర; అఘోరపతిదగ్గరుంది కాబోలు. అఘోరపతీ, అఘోరపతీ! లేలువుతియ్యా నాయనా! యేంమామయ్యా! ఊర్నిం చెప్పు డొచ్చావు? మాకొంప ముని గింది రారా నాయనా! మీఅత్తయ్య యెవనిచేతికో సామ్మంతా యిచ్చిందట. నీదగ్గర మా అల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తర మున్నదటే యేదీ! - య్యా నాదగ్గరెక్కడ ఉన్నదీ! మళ్ళీ భట్టాచార్య

తీసుకోపోయినాడు. ఆరి వీడమ్మకడుపు కాలా! యేదోవను పోయినాడురా వాడు? ఇప్పుడు నీ కెక్కడ అందుతాడు? చింతల వట్టుదోసను పోయినాడు. గుర్రాన్ని వేసుకొని పోతా వాడి జీవాని కేడుస్తూ. అరేయి అరేయి నిలునిలు, ఇందాకటినుంచీ నడిచి నడిచి ఉన్నది గుట్టం; అందుచేత బాగా పరుగెత్తిదు. ఈ జొన్నచేలోకి పోయినట్లున్నాడు దొంగముండాకొడుకు. మనము కూడా జొన్నచేలోకే పోదాము. ఓరి వీడమ్మకడుపు కాలా; శంకరాయగాడు గుట్టంవేసుకొని నస్తున్నాడురా; రెండుమైళ్ళు నచ్చాముగదా యిక భయము లే దనుకున్నాను. అయినప్పటికీ నావెంట దగిలి చేలోకి వచ్చాడు. ప్రాద్దు గూకిందిగదా' వాడికి చత్వారము, నన్ను కనుక్కోలేడులే. అయినా గుట్టాన్ని మనము మించగలమా? కానీ ఒక ఉపాయము చేతాము. ఈమంచె యెక్కి ముసుగువేసుకొని కూర్చుందాము. ఏయ్, ఎవ రాచేసంతా పాడుచేస్తూ గుట్టాన్ని వేసుకొనస్తున్నారు? నాయనా! నేను శంకరయ్యనులే. యేచుండ్లోయి శంకరయ్యగారూ! యాడికి బోతుండా? పాద్దుగూకి బయల్దేరా? నాయనా! నివ్వెక్కడున్నావు? ముగ్ధమీద. ఇట్లా యెవరయినా మనిషి పోయినాడా? ఇట్లాసడమరగా ఒకమనిషి మూటేసుకొని పోయిండు. నీ వెవరు? నేను మాదిగ పోతాయను. మాయింట్లో సామెత్తుకొ పోయినాడురా యెవరో. అట్లా అయితే యీగుట్టాన్ని మంచెకు కట్టేసి, మీరు నప్పుడు సెయ్యకుండా పోండి, ఎక్కడ దొరకవచ్చును.

షోడశాధిక శతతమః పాఠః = నూటపదునాఱవ పాఠము

సకారాంత నపుంసకలింగో 'నామన్' శబ్దః = చేరు.

ప్ర. ద్వి. నామ - నామ్నా, నామనీ - నామాని; త్వి. నామ్నా - నామభ్యాం - నామభిః. తక్కిన విధక్తు లన్నియు, ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని మహిమన్ శబ్దమువలె నడుచును.

సకారాంత నపుంసకలింగో 'బ్రహ్మన్' శబ్దః = వేదము, పంచాత్మ. కర్మన్ శబ్దము నిట్టిదే = కర్మ. ప్ర. ద్వి. బ్రహ్మ - బ్రహ్మాణీ-బ్రహ్మాణిః - తక్కిన విధక్తులును, పుంలింగబ్రహ్మన్ శబ్దమున కన్నివిధక్తులును - ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని 'అర్మన్' శబ్దమువలె నడుచును. పుంలింగ బ్రహ్మన్ శబ్దమునకు బ్రహ్మదేవుడు = చయస్సుబ్రహ్మ అర్థము.

అగచ్ఛత్ శంకరశాస్త్రీ రాండేయః; అహం మంచా దనరుహ్య, ఏతేనై వాశ్వేన ప్రాజ్ఞార్గేణ పలాయై; శంకరః పశ్చిమమార్గేణ యాతిః. అరే పోతాయా! క్వాసిరే? అహో మంచోపరిస్థితః పోతాయనామకః ఇతి అహం భాగి తః; స ఏవ అస్మత్సర్వస్వాపహణీ చోరః. కిం మమ దౌ ర్భాగ్యం! స జాల్మః సననాథరణాదికం గృహీత్వా గతిశ్చే ద్గచ్ఛతి. అశ్వమ ప్యపాహరత్థం అంతరిః. ఇతఃపరం కిం కుర్యాం? దై వానుకూల్యం నాస్తిరే తాత! సూర్యాస్తమయః ఆసీత్. ఈషదీపదివ తమః దిశః వ్యాప్నోతి; ఇదానీ మహం కథం గృహం ప్రవిశేయం? ఏతజ్జ్వాల్నేత్రిం అతీత్య కథం బహిః పతేయం? మార్గః కుత్రేతి మార్గయేయం? కంటకాశ్చ

పాదయోగ్లగతి. సర్వస్వనాశోఽభవది త్యుద్వేగేన ఉపా
నమా పరిత్యజ్యాగతోస్మి. హః ఈశ్వరా! కామమగతిః?
కోనురేక్షేషే? క్రిందతీవ; కస్త్యం జూర్ణక్షేత్రే? కస్కాఽ
త్రభూః? అహం శివశంకరశాస్త్రి. మమగతిః ఏవ మభూత్,
ఈషదాగచ్ఛతాత! అస్మిన్ జూర్ణక్షేత్రే మార్గం అపశ్యన్
పరిభ్రమామి; మాం ప్రథమతః బహిః పాతయి. అనంతరం
మమ చిత్తక్షోభం సవిస్తరం కథయిష్యామి. అబ్రహ్మణ్య
మబ్రహ్మణ్యం; శాంతం పాపం; ఆయాహి జరత! అహం
బలభద్రీరాయః, చింతలనఱ్ఱుగ్రామే ఈషత్కార్యాధీ ఆగతః.
అతః ఏతావత్సర్వంతం కాలవిశంబః ఆసీత్; పునః గృహం
గచ్ఛామి. తాత! త్వం దేవతా వాగతోఽసి; కిం కథయేయం మే
చిత్తక్షోభం! ఏవ మేవ మాసీత్. అంతతః అశ్వోఽపి చోరేణ
హృతః; యథాకథంవా గృహే పాతయేష్యేత్ తం ఉదరే
జనిత్యా త్వదృణా ద్విముక్తో భవేయం. మాభైషీ, మమ
హస్తం గృహీత్వా ఆయాహి; ఏష మాగ్గః ఇతే ఇతః, తత్ర
గర్తః వర్తతే. అయం అస్మత్తటాకఘట్టః; బాధం కింతు
తవ గృహిణీ తం భటాచార్యం కథం విశ్వస్య తస్మై సర్వస్వం
అయచ్ఛుద్ధో? (తస్యాః కథా తథాస్తు = ఆవిషమాట అట్లా
ఉండునీ) సర్వజ్ఞ ఇతి రుదన్ అహం కి మాక్రందం? అశ్వమపి
తస్మై సమర్ప్య హస్తా మర్దయమానః రోదిమిఖలు! దైవాను
కూల్యాభావే సర్వోఽపి ప్రమాద్యతేవ. సత్యం సత్యం. ఏత
దేవ యుష్మద్గృహం, అహం గచ్ఛామి. తాత! చిరంజీవ బల
భద్రరాయ! హంజేరంజే! కవాట ముద్ఘాటయ; ఆసీ దానయోః

క్షురకర్మ సంపూర్ణం. నిక్షిప్త్య నిక్షిప్త్య అస్మత్ప్రాణసమానం
సర్వస్యం కస్మైవా భటాచారాయ సమార్పయానః త్వం తత్ర
రుదిహి; అహం అత్ర పద్యాం. ఏతస్మిన్ద్రామే వైదికజనమధ్యే
అహమేన ఈషద్ధనవా నితి బహూనాం హృదయదాహః
వర్తతే; తే సర్వేపి యమాగ్నయ ఇవానకాశం లభ్యా అస్మద్దృహ
మదహన్. గర్భాధాన్యాం ఆగతః పురుషః సృష్టమతిః అస్మ
జ్జామా తైన సభనతి కివా ఇతి మమ మనసి సంశయః ఉదే
తీదానీం. ఏతద్విషయే ముహూర్తదినేష్యేపి కానిచి ద్వచనాని
మయా శృతాని; తాని సమన్వయీకర్తుం నాపారయం.
ఇదానీం (యస్మాభిపక్షే=మీరంటే) జ్ఞప్తిరాగచ్ఛతి, (అంటేదా
అనర్థత్యయ=అంటేదా చెప్పిందిగదా) దినత్రయేపి అస్మజ్జామాతా
అంటేదాం హస్తేనాపి నాస్పృశ త్కిల, నాప్యదైక్షత కీల.
నూతనత్వాత్ లజ్జయా తథాకరో త్కింవా ఇతి మమాభి
ప్రాయః. ఇకో రండాత్మజే! తదైన మాంప్రతికిమర్థం నావోచః?
మమ కిం జ్ఞాతం! బహునః జామాతరః లజ్జయా ఏవం కుర్వం
త్యేవ. సః లోకాచార ఏవ ఖల్వీతి తూష్ణి మాసం.

అయ్యుక్తర్థమా, సామ్మ పోవటం కాకుండా పిల్లకూడా
పోయేగదే చేదస్తప్రమండా' అల్లుడట మీమ్మకడుపు కాలా,
ఏఅల్లుడో మీకు ' పిల్లకూడా కులభిష్ట యైపోయినదేమోగదా
స్వామీ! ఒరేఅఘోరాయ! నేను రెండుమైళ్ళు వెళ్ళేసరికి గుట్టం
వేసికొని శంకరాయ వచ్చాడు; ఆగు ఆగు మన్నాడు; ఇంతలోకే
జొన్నచేలో జొరబడి మంచెక్కి కూర్చుం? శంకరయ్యను
మంచెదగ్గరికి రానిచ్చి గుట్టాన్ని మంచెకు కట్టివేయించి

శంకరయ్యను పడమరగా పొమ్మని నే నా గుఱ్ఱా న్నేసుకొని సొమ్ముతీసికొని తూర్పుగా పారిపోయినా. భేష్సాంబిగా! బాగా చేశావురా. ఇక్కడికి బాగా పొగ రణగింది శంకరయ్యకు. మన విషయములో అనుమానపడకుండా అనామకునితో జాగ్రత్తగా ప్రమాణంచేయించుకొని బందోబస్తుచేసినావా? అయ్యో వెట్టివాడా! నే నంతమూఢత్వముతో నుంటానురా? వానితో మన పన్నాగము యానత్తు చెప్పినాను. ఈఅయిదాటుమాసముల నుంచీ శంకరయ్య వెట్టుమ్మా కడుపునిండా అన్నం తినుట లేదు. కంటినిండా నిద్ర పోవటము లేదు. శంకరయ్య మునుపటివలె పీనుగులు మోయుట లేదు; పోయినా బేరం లేదు. చాలు మనకు కావలసినదే అది. ఇక ఆవుత్తరమును స్రయోగింపవచ్చుగా? ఆ, ఆశ్వయుజమాసము దగ్గరకు వచ్చిందిగనుక, కాశీలోనే పోవ్వలో పడేయించు. అట్లాగే యేర్పాటుచేశాలే. శంకరయ్యగారూ! నట్టేవుత్తరము వచ్చినది; అణాయిచ్చి పుచ్చుకోండి. యెక్కడి నుంచి సచ్చినదిరా? కాశీనుంచి, ఇరుగో ఉత్తరము. అసే మనకు ఉత్తరము చదవటానికి గతి యెవ డున్నామా, ఆ అఘోరాయ ముండాకొడుకేగా, వాణ్ణిపిల్చుకొనిరా. ఏంమామా! నచ్చాను. నాయనా! నల్లరిలో తల యెత్తుకోటానికి లేకుండా అయిపోయె గదా నాగతి; ఈకుట్రలో నీవుకూడా చేరావనే నాలభిప్రాయం. అయ్యోమామా! నీవు సృధాగా గుఱ్ఱాన్ని యెచటికో సమర్పించు కొని సచ్చావుగాని, నీసొమ్ము యెవ్వరూ యెత్తుకొనిపోలేదు మామా! సగేకానీ కాస్త యీవుత్తరం చదువు. ఆ, చదువుతూ శ్రీమామగారికి నమస్కారములు. ఉపరి! మీరు వ్రాసిన

శుభలేఖ ఆఱుమాసములక్రిందనే చేరినది. తమ సెలవునకొక
రము ఆశ్వీజమాసంలో నచ్చి శాంతిచేసుకొని కార్యం చేసు
కొంటాను. ఆశ్వీజశుద్ధ పాడ్యమినాటికే నేను మా గ్రామము
చేరానాను. మాపినల్లికొడుకు గణపతిద్వారా పిల్లకు నసనా
భరణాదులు, పసుపు, కుంకుమయూ మాఘమాసమునాటికే
పంపియున్నాను. చేరియే యుండును. ఎందుచేతనో మీయొద్ద
నుండి బాబు రాలేదు. ఇంటిమనిషి వస్తున్నాడుగదా అని నేను
అప్పుడు మీకు బాబు వ్రాయలేదు. చిత్తగించవలెను. ఇంతే
నమస్కారములు. అయ్యో అయ్యో ఇంకేమున్నది! మాకొంప
మునిగేహోయింది! ఇంకా అనుమానంతో నున్నాము; ఈవుత్తర
మంతో పూర్తిఅయినది. అయ్యో అంటేదా! యెంతిపాలయితివే
తల్లీ! ఏమట్రామిటి అఘోరానా! పిల్లేదిరా, సామ్యేదిరా,
ఈవుత్తర మేమిటిరా? లేవు మాఅల్లుడొస్తే యేంచేసేదిరా,
దైనమా! చెప్పవేమిరా అఘోరపతీ! మామా! ఇ దేమిటో
నాకూ వింతగానే ఉండయ్యా. అయినా చూతాము. పాడ్య
మనగా యెన్నాళ్ళుంది. యెల్లుండేగా; యెవరోస్తారోరానీ నే వెళ్లి
నస్తాను. చూచావటే అఘోరాను మెల్లగా బారుతున్నాడు.
ఈమర్మార్గ మంతా వీడిదే; అనుమాన మెందుకు? యేంచేసి
వచ్చావురా? ఉత్తరం చదివి వినిపించివచ్చా. మొగుడు పెళ్లము
లబ్బిన మొత్తుకొనుచున్నారు. (అలగోడుబాలగోడుగానున్నది=
గోక్షోభః సర్వక్షోభ ఇవాస్తే) వాళ్ళయింటినిండా జనం చేరి
ఓదారుస్తున్నారు. బాగా గర్వభంగ మయినదిలే మనవాడు
యెల్లుండికి వస్తాడా? తప్పక వస్తాడు. మనసబు కరణాలను

కూడా కూర్చా రక్కశ. పోనీలే మన కెండుకు? మాయావి
గాడూ మర్కటరావూ ధైరవాదు ఈకుటంతా సాంబిగాడికి
అఘోరాయకూ పూర్తిగా తెలిసియుండునని శంకరయ్యకు
పుల్లలువేశారు బాగా. ధైరవా! ఈసాయంకాలానికి అల్లుణ్ణి
పేరు పెట్టుకొని మళ్ళీ ఒకాయన వస్తాడు కాబోలునే, ఈనే అల్లు
డో వెనకటాయనే అల్లుడో తెలియకపోయేనే - ఇకముందు
మన మేమి చెయ్యవలె? మీకందుకు మీరు ధైర్యముగా
నుండండి. వెనుకటిసంగతి యెక్కడనూ పొక్కనియ్యకుండా
అందరికాళ్ళూ కడుపులూ పట్టుకొని బతిమాలుకొని రాండి.
అన్నిటికి భగవంతుడే ఉన్నాడు. సరే అట్లాగే చేస్తాము, అసలు
పిల్లే లేదుగా! సొమ్ము పోతే పోయింది; పిల్ల ఉంటే యెన్ని పాట్ల
యినా పడవచ్చు. నాకొకటి తోస్తున్నది మామా! నిజమైన
అల్లుడే వెనక అట్లాచేసి యెవరిమళ్ళీగవల్లనో మళ్ళీ యిట్లాచేసి
ఉంటాడు. అందుకని వీడికి గర్వభంగం చెయ్యటానికి నే నొక
బొగంపిల్లను తెచ్చి సని జప్పుతాను; ఒక వెయ్యిరూపాయలుంటే
నన్ను సమ్మి నాచేతికి తే. నీకొకట నేను వెయ్యిదేవుళ్ళకు స్త్రోవు
కొని సనిచేస్తాను. నీసని అయితేనే రూపాయలు ఖచ్చిపెడతా.
లేకుంటే నీకు మళ్ళీయిస్తా. సరే తీసుకో; పోయినవాట్లా నిహాకటి.
అమ్మలారా! అమ్మలారా! మీ రెవ్వరూ జరిగిన మావృత్తం
తమను వెల్లడిచెయ్యకండి. అట్లాగేలండి పాపం. నే నేపాపము
నెఱుంగను; ఉబ్బు పుచ్చుకొని పీనుగుల మోయుటే ఈజన్మలో
నే చేసినపాపం. దానికే యీప్రాయశ్చిత్త మయి యుంటుంది.
ఇప్పటికి బుద్ధివచ్చినది. దీనితో నాపాపపరిహార మగును. పోనీలే

అపాడుడబ్బు పోతేపోయింది; లేకుంటే ముప్పైత్తుకొని బ్రతుకుతా; అయ్యోముద్దుబిడ్డ. ఒక్క రే కూనే అమాయకురాలే, చక్కనిదే. నోట్లో నాలుక లేనిదే మాఅంబేన; యెట్లా కనబడుతుందిరా దైవమా! అత్తయ్యా! మామ అట్లాయేడుస్తాడు; నీ వంటకంటే నెక్కువగా నేడుస్తున్నావు. ఆఱుమాసములనుంచి కంటికి కసివెడుధారగా వచ్చియేళ్ళి చిక్కి చావ సిద్ధముగా నుంటిరే; మీకు ధైర్యం చెప్పేవా రెవరు? ఊరకుండు. ఈతరుణంలో సుతరామూ కంట తడి పెట్టరాదు. ఇప్పుడీన అసలైన అల్లుడే అయితే. 'నాల్గువేలు పోసి పెళ్ళి చేసుకున్నానూ నాసామ్మనూ పిల్లనూ అప్పగిస్తారా, దావాచేసేదా' అనిచెప్పి ఈసేం కొంప ముంచుతాడో? కాబట్టి ఊరకుండుంకి' భైరవమ్యూ! ఇక మా మనస్సులో దుఃఖమునకు చోటుంటేగదా ఇంకా దుఃఖ ము చేతుట? సంపూర్ణ దాహమునకు సాంగశీతలత్వమే చరమా షష్ఠ. బోగముదాన్నికూడా ఇంట్లో పెట్టుకొని మాబిడ్డ అని చెప్పకోవలసివచ్చినది. అంతమాత్రమే కాదు; దానిసహపంక్తి లో భోంచేసి వర్ణభ్రష్టులముకూడా కావలసివచ్చినదే! అఱువ దేండ్ల వృద్ధుడంపతులచరమాష్ఠ యిది! ఇంతకంటెను మాకు చావు దుఃఖకరిమా? కాదు కాదు. ఎంతమాత్రేమూ కాదు. (మీదుమిక్కిలి = ఉపర్యధికం) సుఖకరమే దుఃఖకర మయిన యెడల ఈవఱకే చచ్చి యుండువలసినది. అన్నిటికంటే చేదగు వస్తువును నమలి బ్రతికిన వానికి, ఏచేదువస్తు వచ్చినను తియ్యగా పంచదారవలెనే యుండును. అసలు పంచదారే ఇచ్చినచో దాని యానందమున మూర్ఛ కలుగునో, మతి పోవునో, పిచ్చె

త్తునో! ప్రాణము లేకునో, మోక్ష మబ్బునో! ఆరుచి యెట్టిదో
 కవులు నిర్ణీత లేరు; అనుభవించినవాడు, ఇతరులకు బోధ
 పరుపజాలడు; చూపుటకు వానికి దృష్టాంతము దొరకదు.
 ధైరవా! మే మిద్దరమూ ఒకగడిలో కూర్చుంటాము. నవ్వు
 హాస మంతయూ నీవు జరుపు. సరే నేను ఇందాక చెప్పినవిషయం
 విచారించి సిద్ధం చేశానుగాని ఈపిల్లకూడా పదునా రేళ్ళదే;
 బోగంపిల్లన్నమాటేగాని బ్రాహ్మణునికే పుట్టింది. కాబట్టి
 ఆచారవ్యవహారములు కలదిగాని ఉత్తది కాదు. అవునురా
 ధైరవా! దేవునిపెట్టెలోనుంచి సజ్జయెంగిలిచుట్టయొక్క శుద్ధి
 ఇట్టిదే. బాగానే వుంది కానీ; నీవు చేయవలసినక్షారమంతా.
 కావటాని కేంలేదు గాని యీపిల్లతండ్రి చచ్చేటప్పుడు మన
 ఊళ్లోనున్న శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాలయములను జీర్ణోద్ధారపద్ధ
 తితో బాగుచేయిస్తానని మ్రొక్కుకొని నెరవేర్చక చచ్చాడట.
 ఆసమయంలో దీనితల్లి మీకోరిక యేమని ఆయన నశీరినదట.
 ఈరెం డాలయములున్నా గ్రాహ్మణులయొద్ద ముప్పైతి నీవు
 కట్టించినచో దాతకును నీకును నాకునూ సర్వపాపపరిహార
 మయి ముక్తి యబ్బునని చెప్పి మఱి చచ్చాడట. అస లాయన
 గొప్పవేదాంతలలే; ఈబోగందిమటుకో, ఇదీ చాలాయోగ్యు
 రాలు! ఆయన చచ్చిన పదునాలుగేండ్లనుంచి పరపురుషుని
 కన్నెత్తి చూడలేదు. అవునురా నాయనా! వేదాంతాలకూ
 బోగంవాళ్ళకే యెక్కువసంబంధం; ఆ బోగమావిడకూడా
 యెంతో యోగ్యురాలూ, వేదాంతినీ; కాబట్టియే యిన్నాళ్ళ
 నుంచీ యెవ్వరినీ కన్నెత్తిచూడలేదు. ఆమె చూస్తుండగాకన్నెత్తి

నీపూచూడలేదు. సరే యిప్పుడు ప్రస్తుతాంశ మేమిటి? మామా!
తెలియకడుగుతాను. అసలు నీమావదాస్తి యెంత ? నాఆస్తి
యానత్తు యిరువైయైదువేలు ; మొన్న గుండుంవేసుకుపోయిన
బాపతు నగకట్టు పదివేలు ; పిల్లపెళ్ళి కయినది నాల్గువేలు ;
మొన్నటితిరుక్షారపు గర్భాధానానికి అయినది రెండువేలు ;
నీకిచ్చినది వెయ్యి; యింటిభరీదు నాల్గువేలు. కాకపోతే యిక
నాల్గువేలరా కృష్ణవేళా ! ఇప్పు డిదంతా యెందుకూ ?
ఆ, మతేమీలేదు; ఆదేవాలయములభారము మీరు పైన వేసు
కుంటే ఆపిల్ల నిస్తానన్నది; పిల్లమంచిదిలేంకీ; అందు కనుమానము
లేదు. సరే పోయిదంతా పోగా ఈనాల్గువేలకా చెడేది ! పిల్ల
నిచ్చినా ఈయకపోయినా చేయబోవుకార్యం మంచిది; అట్లాగే.
అయితే ఇక మన కంతా నానుకూలమే మామా ! మామా,
మామా అంటూనే అమోరాయ మాకొంప తీశాడు నాయనా!
అట్లాఅయితే అత్తయ్యా ! నాకు మీజోలే వద్దు. దాని
మాటల కేమిలే, నీ పని నీవు కానీరా ; తెల రెడుపు సిద్ధముగా
నున్నాము. మర్కటాచూ, మాయావిరాయుడూ మేళతాళా
లతో కాబోలు అల్లుణ్ణి తెస్తూవున్నారు. ఈయన నిజమయిన
అల్లుడయినాసరే కాకపోయినాసరే మీ కిక యేవిధమయిన
చిహ్నం లేకుండాచేస్తాను. మీరేమి (భయపకనద్దంకీ=మాధైవ్యం)
అటుగో పదిపన్నెండుమంది విద్యార్థులూ పెద్ద పెద్దనేలునలూ,
ఉద్దండతాండంగా వస్తున్నారు. మొన్నటి అల్లునిపద్ధతి యింత
గపివిడగా లేదు; కానీలే. రంధ్రయ్యా దయచేయండి; మర్కట

రాయా! చాపలమీద కూర్చుండబెట్టు. కాళ్ళు కడుక్కోండి; అత్తమామ లక్క డున్నారు నమస్కారము చెయ్యండి.

నమస్కరోమి శ్వశుశా. దీర్ఘాయుష్య మస్తు. కిమర్థ మత్ర తమఃప్రచరే కోణే ఉపవిశతః? అయ్యా పెద్దలయి నారు, కళ్ళు కనబడవు. తామచావిడిలో దయచేయండి. విధానం కదా శాంతే. ఆధానం కదా గర్భస్య? ఓయబ్బో మునుప టాయన ఇట్లా కాదయ్యాయ్. ఈసంతా సంస్కృతిమే మాటాడుచున్నాడు. రేపుప్రాద్దున శాంతి, రాత్రి గర్భా ధానం. నేదానీం శాంతే రససరః. దుష్టపక్షతే ప్రభమరజో దర్శనే జాతే, సరః చతుర్థదిశసవన వా పంచమదిశసవన వా నిషేకం కర్తుకామశ్చేత్ యథోక్తవిధినా శాంతిం కృత్వా నిషేకః కర్తవ్య ఇత్యేకః పక్షః. తదా వరసాన్నిధ్యాభావే పురోహితం, అన్యంవా మాయావరం కల్పయిత్వా, ప్రధాన తంత్రీసర్వం సర్వం కర్మకలాపం యథాశాస్త్రం నిర్వర్త్య, సరాగమనానంతరం సహుశా, శయ్యాగృహం ప్రవేశ్య. ప్రధానతంత్రీపరిసమాప్తిమూర్తిమేవ కర్తవ్య మిత్యన్యః పక్షః. ఏతత్పక్షద్వయస్యా స్యనకాశాభావే, శాస్త్రోక్తకాలపర్యంతం ఎఘావరయోః పరస్పరమూఖానలోకనం వినా, ఉక్తకాలం యాపయిత్వా, సశాచ్చత్, కస్మింశ్చి చ్చుభదినే నిషేకకర్మమా త్రిం యథాశాస్త్రం నిర్వర్తయితవ్యమి త్యసరః పక్షః. అయం సర్వోపి ధర్మశాస్త్రీణా నిర్ణీతః; బహుత్ర లోకాచారశ్చ నర్తకే. అపృద్విషయే తావత్ప్రభమపక్ష స్యానకాశో న లబ్ధః. ద్వితీయపక్షః యష్మాద్ధి రాచరిత ఇతి కాశ్యామేవ మయా

కర్ణాకర్ణికయా శ్రుతం. యది సత్యం తర్హి అస్యాం రాత్రౌ శుభ
 లగ్నే వ్రాచీనదంపతిభ్యామివ ఆవాభ్యామపి శయ్యాగృహ
 ప్రవేశః కేవలం కర్తవ్యః. తేన హేతునా, మామస్య మమ చ
 వ్యయప్రయాసాదికం నాస్తి. సర్వమపి సుఖం సంపత్సృతే.
 చిత్తం, ఆలాగేనంశి; ఇహ యేచిక్కు లేదు. శంకరయ్యగారితో
 కూడా చెప్పినస్తా. గచ్చ విజ్ఞానయ గురుచరణేభ్యః. ఏమిరా
 భైరవామూ! వెట్టెమ్మేది శంకరయ్యేకి? ఆగదిలో మూల
 కూర్చొన్నాడు. అవును పాపం యేమొగం పెట్టుకొని బైటికి
 వస్తారు! సరేగాని, మును పొచ్చినవాశిలాగు లేడురా. ఈయన.
 నీ కెందుకు పోదూ సుబ్బమ్మా; మాయావిరాయు డేదో ఆయ
 నతో తెంటాలుపడుచున్నాడు. అనామకశాస్త్రీ! భోజనమునకు
 వస్తారా? ఏష ఆయామి. కిమ్మమేత ధృత్యాదికం వృధావ్యయః?
 ఆ వ్యయమేమిటి అత్తమామలకు అల్లునందు కుమారునికంటె
 ప్రీతిగదా. మామా! అల్లునిమాటలు విన్నావుగా; ఈనే నిజ
 మయిన అల్లుడని తోస్తుంది నాకు. ఏం మామో నాయనా!
 యెవ డెరుగు? అది సరే, ఈబోగంపిల్ల నెట్లా ఒప్పుకుంటాడురా
 మఱీ. ఇది బోగంపిల్లని వాడి కేం తెలుసులేనూ; యెప్పుడో
 పదేళ్ళక్రింద తల నంచుకొన్న పెళ్ళిమాతుర్ని ఆతేండ్లదాన్ని
 చూచిన ఈ భీష్మాచార్యులకు దానిరూప మేమి జ్ఞాపక
 ముంటుంది? ఇతి డిట్లు దీర్ఘకాలము చదువుకొనుటకూడా
 యిప్పుడు మనకు చాలామేలే అయినది. కాశీలోకూడా గడచిన
 గర్భాధానపు సంగతి యెట్లు తెలిసినదో మామా!! అది
 ఈపద్ధతిగా తెలియటం మన అదృష్టమే నాయనా! కానీ

నీపని చూడు. ఏమండీ మఱి ఆబోగంపిల్ల వచ్చిందా యేమిటి? ఓసి ఉండవే వెట్టిమొత్తుగోల్లా. కా సా బాలా అంతస్సంభాషణే? ఆలమూయేనంశి పెళ్ళికూతురు కిమిదం కంఠస్వరోజితన భిన్న ఇనశ్రూయశే. ఆమధ్య స్ఫోటకములో కొంచెము మారందంశి. ప్రాయశః బాలకానాం శ్మశుదర్శనానధి స్త్రీస్వరః; అనంతరం పుంస్వరః ప్రకృతిసిద్ధః. బాలికానాంతు కదాపి స్వరభేదో న దృశ్యతే ప్రకృత్యాం; కథ మేతావా స్వరత్వాన స్సంజాతః? ఆశ్చర్య మాశ్చర్యం; ప్రకృతివైచిత్ర్య మనిర్వాచ్యం ఖలు! మామా! ఈన ఆమూలాగ్రము అన్ని శాస్త్రాని చూచిన వాడుగాని సామాన్యుడు కాడు. గొంతుధ్వనినిబట్టియే అనుమానపడ్డాడు. అంతా అంబేదకపోలికేగాని గొంతుమాత్రము మగరాయుశిగొంతు ఆపిల్లముండది. ఏమయితే నేమి- టాపి వేశాలే. విన్నా విన్నా. అత్తా! మామా! ఇక మీరు పోయి గదిలో పండుకోండి. బిడ్డా అల్లుడూ గదిలోకి వెళ్ళినారు. అయి ప్రియే! కథమిది వా శ్వశురయోర్హృదయే? కిం వదేయం ప్రియతమ! తయో శ్శరీరే హృదయంవా చైతన్యంవా అంతరః ప్రాణా వా సంతతి నక్షుం న పారయామి. తయోర్దైన్యం దృష్ట్వా అహమి వ్యతీన ఖద్యే. న స్సర్వేషామపి ఆధయః శ్వః ప్రాత శ్శామ్యంతి. మా ఖద్యస్వ, సుఖం నిద్రాం గచ్ఛ. అయివామోయ! కూడంతి శారదవిహంగమాః; ఉషఃకాలిభవ భాతి. త్వమపి మన్నికటే షాణ్మాసిక్త్యైవ శిష్యయా అత్యద్భుతం గైర్వాణ్యం సంలపితం పర్యాప్తానీతి మమ హృదయే సంతోషం మాప

యితం స సారయామి. అయి సహృదయ! హృదయపతే!
యుష్మదీయాయాః బాలబోధిన్యః పద్ధత్యాః శక్తి రేవ తత్ర-
భవతాం భవతాం హృదయానందకారణం. కింతు, నైషా
మదీయాబుద్ధిశక్తిః. ముగ్ధే! ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ. సాంధ్యకృత్యాంతం
నిర్వర్త్య గురుచరణేభ్యః సాష్టాంగం ప్రణామశతం సమర్ప్య
అస్మదీయాపరాధక్షమాపణ మభ్యర్థయాపహై. ఆవా
మిదానీ మేకగురుకౌ సంసృత్తే ఖలు. ప్రాణనాయక! తథైవ
కరవావహై.

మామా! మామా! తెల్లవారవస్తున్నది. లే లే లే.
భలే తమాషా జరిగింది. ఏం తమాషారా ఖైరవా!
అత్తయ్యా! నీవుకూడా రావే చెప్పుతాను. చెప్పు ఇదుగో
వచ్చా. మామా! యీవచ్చినవాడే దొంగగర్భాధానంగాడు!
మునుపు వచ్చినవాడే నిజమైన గర్భాధానంగాడు. నీ కెట్లా
తెలిసిందిరా? చెప్పుతా వినండి - రాత్రి వాళ్ళిద్దరిని గదిలోకి
పంపించి నేను భోంచేసి వచ్చి ఆగదిపక్కనే పండుకొన్నాను.
ఆవిద్యార్థులుకూడా చావట్లో పడుతున్నారు. వీశితర్వం కనిపెడ
దామని నేను నిద్రపోయ్యేవానివలెనే పండుకొనియున్నాను.
అర్ధరాత్రివేళ దొంగల్లుడు ఈవిద్యార్థులదగ్గరికి వచ్చి మెల్లగా
ఒక్కవిద్యార్థిని లేపించి, అలే! లేఖ! క్వాస్తిరే, లేఖ! క్వాస్తిరే?
అని అడిగినాడు. అహం నావశ్యం త్వత్సమీపవన భవేత్ అని
విద్యార్థి జవాబుచెప్పినాడు. అందఱు విదాన లేపించి
ఒక్కొక్కరినీ అడిగారు. మే మెటుగమంటే మే ^{క్వా} + ఈ
అహం సంధ్యానందనాథం తటాకం ప్రత్యగచ్ఛ

కింవా రే అని దొంగల్లు డన్నాడు తరువాత అందఱూ యేమో మో గునుగుసలాడారు. కిం చే త్రిం అని యేదోమాటన్నాడు. అది నాకు బాగావివరబడలేదు. మళ్ళీ అన్నాభిర్లభ్దాలు అన్నాడు. అంతలోనే నేను వెంటనే చెప్పవద్దని పోయి వెదకినాను. దైవ కటాక్షముంటేసరి, ఒకఘంటసేపకి నాకాలి కొక ఉత్తరంలాగు తగిలింది. చీకటి అయితే నేమి అర్థమవుతుంది నచ్చునపుడు భగవంతుడు పాదములకే పిల్లికన్నుల నేర్పఱచి వానిని అక్షపాదుని చేస్తాడు. అంతట నే నాయుత్తరం తీసికొని మాయింటికి వెళ్ళి చదువుకొని మళ్ళీమిషన్ కి నచ్చిచూచేసరికి చాన్సెల్లర్ ఒక్కపురుగు లేదు; తలవాకిటితలుపు భార్యగా తెరచియున్నది; శోభనపు పెళ్ళికుమారుని గదితలుపు తెరచియున్నది. పెళ్ళి కొడుకూ లేడు; పెళ్ళికూతురూ లేదు; విద్యార్థిగామూ లేడు. ఎక్కడికో దూసుకొనిపోయినారు మామా! అరే రే రే, యెంత మోసం యెంతమోసం! ఆవుత్తరాన్ని పట్టి చూచినా ఈచర్య నుపట్టి చూచినా ఏదో దొంగగర్భాభానంగాడని నిశ్చయించినాను. ఓరికైరవమూర్తి! యెంతసని జరిగిందిరా బేరా! అయితే యీబోగంపిల్ల గతేమిటి? ఇక దానిమాట మన కెందుకూ? యెనన్నో నకణ్ణి కట్టుకొని పోయింది. పోనీ పోతేపోయింది. ఇది నటకు పిల్ల పోయినదనికాని, సొమ్ము పోయినదనికాని నాకు వ్యసనం పూర్తిగా చెచ్చిపోయింది. ఏడే నిజమయిన అల్లుడేమోనే; నాన్నకంటే పాపం సొమ్ముతోకూడా తెమ్మంటే యెక్కడనుంచి నంబిపితుం పోయి, లేకుంటే వ్యాజ్యం వేస్తాడేమోనే, నాగతి పొందేమోనే అని యేడుస్తున్నా; యెట్లా

గయితేనేమి ఆభాధ లేకుండా పోయింది. ఆహాహా దైన మెంఠ
వాడురా భైరవా! మనజీవిలెమును ఏమిలెమామాగా ఉల్లాసీదా
చేస్తున్నాడురా! సరే ఆవుత్తర మేమిటి? ఏముంది- ఇరుగో
యివ్వేళ రూంప్రాద్ధైక్యేనస్పృకికే మీఅల్లుడు అంబేదతో
కూడా మనయింటికి వస్తాడట. ఆ ఆ! అంబేమాటా నాయనా!
యేదీ ఆవుత్తరం నాశశ్చ కన్దసుంటాను. విన్నానటేవ్ విన్నా
నటేవ్. ఇరుగో ఇరుగో మామా ఉత్తరం. జోడుపెట్టుకుంటే
చదువుతావుగా. నాయనా! నీవు చెప్పితేఒకటి నేను చదువుకుంటే
ఒకటా? నీవే చదువు నాయనా! (చేటభారతమంత = చాటుభా
రతమింతం) వుంది; చదువుచున్నా వినంకి. మధ్య నీమాట కడ్డము
వస్తాను; ఈదొంగముండాకొడు కెవడయి ఉంటాడోరా భైర
వయ్యా! వీడు ప్రాయశః మనదేశస్థుడయి ఉంటాడు. ఇం
కొక దేశస్థున కింత ధైర్యసాహసోపాయాదు లుండవు. వీడు
కూడా కాశీలో చదువుకొనే ఉండవచ్చును. మన అనామక
శాస్త్రిని ఎఱిగి తద్వారా మనలోతుప్రాతులుకూడా యెఱిగి
ఉంటాడని నానమ్మకము; బెత్తరాహులకు ఇట్టికుయుక్తు లుం
డవు. వాళ్ళతో స్నేహముచే స్తే ప్రాణమిస్తారు. ద్వేషిస్తే పట్టికుగా
ప్రాణము తీస్తారు. వాళ్ళవ్యవహారమంతా హమే-తుమే, రెండే
మాటలు. వామింక మోసిరి; వాడెవడయితే మన కెందుకు?
ఇపు డెన్నిగంట లయినది? యేడుగంట లయినది. చదువు ఇక
వుత్తరించుచువు. వినంకి శ్రీరామ, శుభమస్తు. గంధర్వ + ఈశ్వర
నామ సం భాద్రపద శుక పంచమి స్థిరవాసరః.
యాజ్ఞన అధ్యయ నాధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహణ

తానాం అస్మచ్ఛశురపూజ్యచరణానాం చరణకమలసన్నిధిం
 యుష్మత్ప్రియజామాతా అనామకేన సప్రణామశతం ప్రహీ-
 తో లేఖః ఉభయశుశలోపరి ఆదా వివాహకాలే యుష్మ-
 చ్చిరంజీవిన్యః చాకచక్యాభావం వీక్ష్య, వివాహవర్షమధ్య ఏన
 అస్మత్ప్రితో ర్మరణం చ వీక్ష్య, యుష్మచ్ఛిరంజీవిన్ తైలపాదేతి
 తాత్పర్యం మమ మన స్యుదభవత్. మాఘమాసే నిషేకానం
 తరం కాశీపురీప్రవేశా దారభ్య ఏతత్ షష్ఠాసాన్ భాగత్రయా
 త్మికాం బాలబోధినీం కాశీ కృష్ణాచార్యైః విరచితాం హేలయా
 యుష్మదాయుష్మతీం అధ్యజీగమం. తానన్మాత్రేణైవ సంస్కృత
 వాగ్యా సంభాషితం శక్తా ఆనీత్. తైరే వాచార్యైః విరచ్య
 ప్రకటితా మాతృభాషాసంచికాః ఇదానీం అధ్యాపయామి.
 తేన కారణేన వ్యాకరణవిషయాశ్చ తయా అనామకేన
 గృహ్యంతే. అపిచ తస్యాః బుద్ధికాశలం అతీన మే మనస్సంతో-
 పదాయక మానీత్. కాశీనగరే అస్మద్గృహే తస్యాః ప్రవేశ
 క్షణ మారభ్య మమ చ దశా అతీన సుఖదాయినీ దృశ్యతే.
 మాసచతుష్టయా త్వేభృతి గంగోత్తరీసంస్కృతకళాశాలా
 యాం ప్రధానపండితపదవ్యా మస్మి. ప్రతిమాసం శతద్వయ
 మితం వేతనం లభ్యతే మయా. ఏతత్సర్వమపి యుష్మత్తన
 బాయాః భాగధేయేనైవ సంపన్నమితి మే మనసి నిశ్చయః.
 ఇదానీం సప్తమమాసః ప్రవీష్టః. అహం అస్య మాసస్య
 విశ్వాత్సాయత్వాత్, సభార్యః ప్రాప్తాయ యుష్మద్గర్భ
 స్సకపే మాతృభాషామి యుష్మదంతికం. ప్రాయశః ఆగమి ఆశ్వ
 సంలపితం పర్యాయ గురువాసరే ప్రాతః ధనుర్లగ్నసమయే

యుష్మదప్రహర్యలభః ఆనయో స్సంపత్స్యత ఇతి మన్యే.
 ఇతిః పూర్వం మయా యుష్మద్విషయే ఆచరితాః మనో
 వాక్యాః అపరాధాః సంతిచేత్ క్షంతన్యా ఇతి ప్రార్థ
 యామి. అహంతు పితృహీనః సంజాతః. యవాభ్యామేవ
 దంపతీభ్యాం సర్వథా మమ పితృస్థానే భావ్యమితి భూయో
 భూయో అభ్యర్థయే. తిష్ఠశిష్ఠరే భైరవాయ ! (శ్రుతేశ్రుతే =
 విన్నకొలదీ) మమ హృదయే ఉత్పన్నః విలక్షణానందః ఆపాద
 మస్తకం అభివ్యూహ మేధాస్థాన మాక్రమ్య తలస్థితాని పరశ్వర
 విషయాక్రాంతాని సంధ్రాణి (రేచయిత్వా = భాళీచేసి) తత్రాపి
 స్వయమేవ స్రవిశ్య కంవా అనిర్వాచ్యం వికారం జనయతీవ
 భాతి; ఉన్మాద మావిర్భూయతీవ దృశ్యతే; మాం దిగంబరం
 కృత్వా నర్తయతీవ స్ఫురితి; ప్రాణానపి శరీరా ద్భూమ్ని మా
 నయతీవ; నేత్రే నిమిలయతీవ; కర్ణౌ పిదధాతీవ;
 మయా పశ్రవోపేరితోజనం కారయతీవ. శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవా
 లయా మయా ఉద్ధారయతీవ చ అస్తి; కంచితకాలు జోష
 మాస్య. గృహే జైరత్నహసితతప్తయం. శ్రీలక్ష్మీహయ
 గ్రీవాలయనిర్మాణాంగీకారమాత్రేణై వై తాదృశానందో
 దయఃఖలు! నిర్మాణే కీదృశో లభ్యేతవా! నిర్మాపయ దేవా
 లయా. మామా! ఆలయద్వయనిర్మాణ మితఃపూర్వమేవ
 నిర్వృత్తం. నిర్మితయో రాలయయోః సార్వకాలికోత్సవాది
 మహావైభవార్థం త్వయా దత్తం ధనం మాన్యరూపిణి
 గామ్యతే. మహాన్ సంగోషః, మహాన్ సంహారో + ఈ
 వావా న్ముక్తాఖలు? త్రిరపి ముక్తః. అహో ఇహ

కరణగ్రామణ్యో. ఆయాతి మామూతం గ్రామణ్యో! సభార్యః
 ఏష శంకరశాస్త్రి అస్మత్పురే నీలవేణీనామకవేశ్యంగనయా
 స్వవిటస్య చిదంబరశాస్త్రిణః ఆర్జునునారేణ ఉద్ధారితయోః
 శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవయోః ప్రేతయో చతుస్సహస్రమితం ధనం
 అస్మిన్నవరాత్రి ద్వితీయాదివసే మమ హస్తే సమర్ప్య జీవన్ము
 క్తః అభవత్. నవఘంటాః ప్రహరాయంతే. భోగ్రామణ్యో!
 ఆలయద్వయేన ఘంటానాదః శ్రూయతే; యవాం నాక్షిణ్యో.
 పత శిష్టం లేఖం. పతామి. స్వస్థాభాగ్యలక్షణసంపన్నయై
 హరిద్రామంకుషమశోభితాయై మహాలక్ష్మీసమానాయై మమ
 శ్వశ్రూదేవ్యై మమీయా నమనాకరాః శ్రావ్యంతాం. అరే
 స్థాపయరే శకటం; వృషేన ద్వాః. కోనురే బహిః! అహం
 అనామకశాస్త్రి సకళత్రిః సమాగతోఽస్మి. మామా!..
 మామా! ఆగతౌ అంబేదానామకౌ సర్వాధరణభూషితౌ
 యుష్మద్గృహంప్రీతి క్షీరాబ్ధింప్రీతి లక్ష్మీనారాయణావిన.
 నందానహే గురుచరణాన్. అహో అహో మహాభాగధేయ
 మానయో ర్వుద్ధదంపత్యోః; ఆవాం గాఢం ఉపనూహేధాం
 నత్సే! చిరం జీవతం! సమస్తసన్మంగళాని భవంతి! శ్రీలక్ష్మీ
 హయగ్రీవః ప్రసన్నో భవతు!

ఇతి శ్రీబాలబోధిని తృతీయభాగః సంపూర్ణః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవార్చన మస్తు.

గీత మహానామోత్తమం, విద్యావతి ద్వాగత్యాయాత్రికా
 గంధర్వముం పద్మేశ్వరీ చరితా పూర్ణానందీ ద్వాగత్యాయాత్రికా.

వ్యాకరణవిషయః

★

సంధి ప్రక్రియ

సంస్కృతభాషయందు, అక్షరములు అచ్చులనియు, క్షేపణములు హల్లులనియు, అచ్చులయొక్క హల్లులయొక్క సమూహము వర్ణసమామ్నాయ మనియు వ్యవహరింపబడును. పరభాషలయందు దెట్లున్నను, ఈభాషయందు 'సంధి' ముఖ్యముగఁ దెలియఁదగియున్నది. నచనకావ్యములందు సంధి యత్యవసరము కావచ్చును బద్ధకావ్యములయందు దావశ్యక మగుట చేతను, దానిని బాటించుటచేతను, ఉచ్చారణసారథ్యాదిసాకర్యము లనేకము లందుటచేతను సంధిప్రక్రియనుమాత్రము తెలిసికొనియే యుండవలెను. కావున స్వీకరింపఁ గొంతవఱకు దానిని వివరింపఁబూనితిని. (సంధివిషయక మగువిశేషచ్ఛానము మా "శరదా"క"వలన సులభ మగును.)

౧. నూ. సంధి యనఁగా రెండువర్ణముల కలయిక.

ఉ! మమ+అత్ర=మమాత్ర-అయినది.

వివరణము-'మమ' అనుపదములోని, తుదివర్ణమయిన, అకారమును, 'అత్ర' అనుపదములోని, మొదటివర్ణ మయిన అకారమును, గలిసి 'అ' అయినది. ఇట్టిసంధిని 'అవ్ సంధి'అందురు. ఈ 'అచ్చుసంధి' ప్రభేదములను గొన్నింటిని (అయిదింటిని) ఈక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి ; ౨. యగ్ధసంధి ; ౩. వ + ఈ సంధి ;
౪. వృద్ధిసంధి ; ౫. అయవాదేశసంధి.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి

౨. సూ. “అక్కు”కంటే సవర్ణము పర మగుచో
దీర్ఘము వచ్చును.

వివ॥ ౧. అ-ఇ-ఉ-ఋ-౞-అనువర్ణములు హ్రస్వములుగాని,
దీర్ఘములుగాని ‘అక్కులు’ అనఁబడును అనఁగా-అఅ-
ఇఇ-ఉఉ-ఋఋ-౞౞ ‘వర్ణములు అక్కులు.

వివ॥ ౨. సవర్ణములను దెల్పెదను. అక్కులని పైని జూపఁబడిన
జంటలలోనివర్ణము లొకదాని కొకటి సవర్ణ మనఁబడును.

తాత్పర్యము॥ ‘అ’ యనుదానికి, ‘అ’ కారమూ ‘సవర్ణ’మే, ‘ఆ’
కారమూ ‘సవర్ణ’మే; ‘ఇ’ యనుదానికి ‘ఇ’ కారమూ
‘సవర్ణ’మే, ‘అ’ కారమూ ‘సవర్ణ’మే. ఇటులనే అన్ని
జంటలలో నెఱుంగునది. ఇది సవర్ణ స్వరూపము. ఇంతవఱకు
రెండవసూత్రమువలన, దేలినసారాంశ మేమనఁగా,
అకారమునకు అకారము పరమైనను, ఆకారము పరమైనను;
ఆకారమునకు అకారము పరమైనను, ఆకారము పరమైనను;
ఆరెండు వర్ణములును గలిసి ‘ఆ’ కారము (దీర్ఘము) గానే,
వినఁబడును. ఇటులే తక్కిన అక్కులకును సంధి జరుగును.

అ ఆ ల కు

ఉదా॥ రామ + అనుజః = రామానుజః

అమిత + ఆనందః = అమితానందః

అపహ్నానా + అధరః = అంగనాధరః

అపితం పశ్యతా + ఆననం = కాంతాననం

ముగాని, ఈకారముగాని సవర్ణములు. తక్కినవి అసవర్ణములు. అనగా, అతిలకు అతిలే సవర్ణములు ; ఇకమొదలగు తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇకలకు ఇకలే సవర్ణములు ; తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇటులనే తక్కినవానికిని జూడదగును. ఫలిత మేమన 'ఇక-ఉక-ఋక-ృక,' అనునాల్లుజంటలును ఇక్కులనియును, 'య్-వ్-ర్-ల్' అనునాల్లుపాల్లులును యణ్ణులనియును, ఇక్కులకు, అసవర్ణములకు అచ్చులు పరమగుచో యణ్ణులకు ననియును దెలిసెను.

[ఇక్కులవరుసయు, యణ్ణులవరుసయు, బైన వ్రాసిన విధముగనే, జ్ఞప్తిలో నుండవలెను.]

యన్ సంధి కుదాహరణములు-

ముని + అంగనా = మున్యంగనా
 ముని + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః
 శచీ + అధిపః = శచ్యధిపః
 నతీ + ఆలయః = నత్యాలయః

వివరణము|| ముని + అంగనా = మున్ + ఇ + అంగనా = మున్యంగనా.

ముని = మున్ + ఇ, + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః. 'ముని' అను పదములో "మ - ఉ - న్ - ఇ" అను నాల్గువర్ణములున్నవి. వీనిలోఁ జివరవర్ణము ఇకారము. ఈ ఇకారమునకు 'అంగనా' అనుపదములోని 'మొదటివర్ణ మగు య' పాదము పరమయినది. కావున, 'ఇ' పూర్వవర్ణ మయి పాదము పరమయినది. కావున, ఈ రెండువర్ణములను

గలిపి యుచ్చరించవలసి యుండును. 'ఇ + అ' = య్ + అ = య. మున్ + యంగనా = మున్యంగనా అనుకూప మేర్పడినది. పూర్వవర్ణమయిన 'ఇ' కారము, ఇక్కు + పరవర్ణమయిన 'అ' కారము, అనవర్ణ మగు అచ్చు; కాబట్టి, రెండవసంధిసూత్ర) విధి ననుసరించి, ఇకారమనెడు ఇక్కు మోటి, 'య్' కార మనెడు 'యణ్' గా నిల్చినది. కావున ఈసంధి యణ్సంధి అయినది. ఇక్కులవరుస, యణ్లులవరుస, ననుసరించి ఇకలకు మార్పు 'య్'; ఉడలకు మార్పు 'వ్'; ఋఋలకు మార్పు 'ర్'; ౩ కు మార్పు 'ల్'.

ఇక + అనవర్ణము = య్ + అనవర్ణము.

శచీ + అధిపః = శచ్, ఈ + అధిపః = శచ్, య్ + అధిపః
= శచ్ యధిపః = శేచ్యధిపః.

సతీ + ఆలయః = సత్, ఈ + ఆలయః = సత్, య్ + ఆలయః
= సత్ యాలయః = సత్కాలయః.

ఉడ + అనర్ణము = వ్ + అనవర్ణము.

మధు + అరిః = మధ్, ఉ + అరిః = మధ్, వ్ + అరిః
= మధ్ సరిః = మధ్వరిః.

మృదు + ఆలాపః = మృద్, ఉ + ఆలాపః = మృద్, వ్ + ఆలాపః
= మృద్ వాలాపః = మృద్వాలాపః.

సధూ + అంఘ్రిః = వధ్, ఉ + అంఘ్రిః = వధ్, వ్ + అంఘ్రిః
= వధ్ సంఘ్రిః = సద్వంఘ్రిః.

సధూ + ఈప్సితం = వధ్, ఉ + ఈప్సితం = వధ్, వ్ + ఈప్సితం
= వధ్ వీప్సితం = వద్వీప్సితం.

ఋఋ + అసవర్ణము = ఓ + అసవర్ణము.

మాతృ + ఉదరం = మాత్, ఋ + ఉదరం = మాత్, ఓ + ఉదరం = మాత్ ఏదరం = మాత్రిదరం.

ఞ + అసవర్ణము = ల్ + అసవర్ణము.

గమ్య + ఆదిః = గమ్, ఞ + ఆదిః = గమ్, ల్ + ఆదిః = గమ్ లాదిః = గమ్యాదిః.

ఇది యణ్యంధి.

౯. గుణసంధి

౪. నూ. అ-అలకు 'ఇక్కు' పరమగుచో 'గుణ' మగును.

తా॥ 'అ-అ' అను రెండువర్ణములలో దేనికైనను, ఇక్కులలో నేది పరమయినను, బూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికిఁ దగిన 'గుణ'ము వచ్చును.

వివరణము-ఇఈ-ఉఉ-ఋఋ-౞౞-అనునాల్గును, ఇక్కులు-వీనికి నమనగా, 'ఏ-ఓ-అ-అ' అనునవి గుణము లనఁబడును. ఈనాల్గునూత్రముప్రకారము, అకారమునకుఁ గాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఇకారమో, ఈకారమో పరమగుచోఁ, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఏ' అనెడు గుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఉకారమో, ఉకారమో పరమగుచోఁ, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఓ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఋకారమో, ఋకారమో పరమగుచోఁ, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు, 'అ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారము

నకుగాని 'ఇ' కారము పరమగుచో, బూర్వపరవర్ణము లకు బదులు, 'అల్' అనుగుణము నచ్చును.

ఉ దా హ ర ణ ము లు.

అ లేక ఆ + ఇ లేక ఈ = ఏ

(1) తెన + ఇనం = తెవేనం. తెన + ఈప్తశం = తెవేప్తశం.

రమా + ఇన = రమేన. రమా + ఈశః = రమేశః.

అ లేక ఆ + ఉ లేక ఊ = ఓ

(2) మమ + ఉనిరం = మమోనిరం

మమ + ఉర్జితం = మమోర్జితం

గంగా + ఉనికం = గంగోనికం

గంగా + ఉర్మయః = గంగోర్మయః

అ లేక ఆ + ఋ లేక ౠ = అర్

(3) తెన + ఋణం = తెన్దం. సుతా + ఋద్ధిః = సుతద్ధిః

అ లేక ఆ + ఐ = అల్

(4) తెన + ఐకారః = తెనల్ కారః = తెవల్కారః.

ఇది గుణసంధి.

౪ వృద్ధి సంధి

౫. సూ. అ-ఆలకు 'ఏచ్చ' పరమగుచో 'వృద్ధి' యగును.

తా అకారిమునకుగాని, ఆకారిమునకుగాని, ఏచ్చలలో (అనగా, ఏ-ఓ-ఐ-ఔ- అను నాలుగు వర్ణములలో) నేది పరిమయినను, బూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికి దగిన వృద్ధి నచ్చును.

వివరణము- 'వచ్చు' లనగా 'వ-ఓ.వి-బే' అను నాలుగు వర్ణములు. 'వృద్ధి' ననగా, 'వి-జే' అను రెండు వర్ణములు. అకారమునకేగాని ఆకారమునకేగాని, 'వ' గాని, 'వి' గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'వి' అనువృద్ధి వచ్చును. అకారమునకేగాని, ఆకారమునకేగాని, 'ఓ' గాని 'బే' గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'బే' అనువృద్ధి వచ్చును.

ఉదాహరణములు :- అ లేక ఆ + ఏ లేక ఐ = ఐ.

- (1) భువన + వకవీరః = భువనైకవీరః
- (2) తన + విశ్వర్యం = తనైశ్వర్యం
- (3) సర్మదా + ఏషా = సర్మదైషా
- (4) ఏషా + విరావతీ = ఏషైరావతీ

అ లేక ఆ + ఓ లేక ఔ = ఔ

- (5) తన + ఓవ్యః = తనోవ్యః
- (6) రామ + ఔత్సక్యం = రామోత్సక్యం
- (7) గంగా + ఓఘః = గంగోఘః
- (8) కాంతా + ఔత్కంఠ్యం = కాంతోత్కంఠ్యం

ఇది వృద్ధిసంధి.

ఇ యవాదేశసంధి

తా॥ 'వ-ఓ.వి-బే' అనునాల్గువర్ణములును, వచ్చులని ఇదిఁ జేకే తెల్పితిని. వానిలో, 'వ' అనేడి వచ్చునకు, వ అచ్చు పర

మయినను, బూర్వవర్ణమయిన ఏకారము, 'అయ్' గా మారును.

'ఓ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఓకారము, 'అవ్' గా మారును.

'ఐ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఐకారము, 'ఆయ్' గా మారును.

'ఔ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఔకారము, 'ఆవ్' గా మారును.

ఉదాహరణములు.

ఏ + యేఅచ్చు అయినను = అయ్

(1) హారే + ఏ = హార్ + ఏ + ఏ = హార్, అయ్ + ఏ = హార్, అయే = హారయే.

ఓ + యేఅచ్చు అయినను = అవ్

(2) గో + ఆ = గ్, ఓ + ఆ = గ్ అవ్ + ఆ = గ్, అవా = గవా.

ఐ + యేఅచ్చు అయినను = ఆయ్

(3) నై + అకః = న్, ఐ + అకః = న్, ఆయ్ + అకః = న్ + ఆయకః = నాయకః.

ఔ + యేఅచ్చు అయినను = ఆవ్

(4) నా + ఇ = న్, ఔ + ఇ = న్, ఆవ్ + ఇ = న్, అవి = నావి.

ఇది అయవాదేశసంధి.

ఇంతవఱకును, సామాన్యరూపమున 'అచ్చంధిని వ్రాసితిని. దీనితో మాపాఠకులకు సంస్కృతభాషయం దవసరవ్యవహారము జరుగఁగలదు.

సమాసము - విగ్రహము

సమాస మనఁగా, ఒకపదముకంటె నెక్కువపదములు గలిసి, తుదిపదమునకుమాత్రమే, విభక్తి కనబడుచుండు నట్టి పెద్దపదము.

ఉదా॥ 'దశరథపుత్రః' ఇది సమాసపదము. దీనిలో 'దశరథ' అనుపదము ఒకటియు, 'పుత్రః' అనుపదము ఒకటియు జేరి, తుదిపదమునకు (అనఁగా, పుత్రపదమునకు) మాత్రమే ప్రథమావిభక్తి కనబడుచు, మొదటి దశరథపదమునకు విభక్తి కనబడకుండినది; గాన, 'దశరథపుత్రః' అనుపదము సమాస పద మయినది.

దశరథపుత్రః=దశరథునియొక్క కొడుకు; అని యర్థము. ఈయర్థము చెడకుండ 'దశరథస్య పుత్రః' అనియును వాడవచ్చును. కాని యప్పుడు 'దశరథస్య పుత్రః' అనునవి రెండు విశిషదములైనవిగాని, సమాసపద మనిపించుకొనవు.

౧ తత్పురుషసమాసము

'దశరథపుత్రః' అనుసమాసముపేరు, 'తత్పురుషసమాసము' అందురు. ఈతత్పురుషసమాసము ౮ విధములు.

౧. ప్రథమాతత్పురుషము. ౨. ద్వితీయాతత్పురుషము. ౩. తృతీయాతత్పురుషము. ౪. చతుర్థీతత్పురుషము. ౫. పంచమీతత్పురుషము. ౬. షష్ఠీతత్పురుషము. ౭. సప్తమీతత్పురుషము. ౮. నభో తత్పురుషము. ఏడువిధ త్తులకును ఏడుతత్పురుషములును, 'స' అనుదానికొక తత్పురుషమును మొత్తము ౮ అయినది.

సమాసపదములోని మొదటిపదమునకు, ఏవిధక్తి అర్థము చెప్పుదుమో, - ఆతత్పురుషమని పేరు వచ్చును - ఉ॥ దశరథపుత్రః అనుసమాసములోని మొదటిదగు దశరథపదమునకు, దశరథునియొక్క, అను అర్థము చెప్పితిమిగనుక, 'దశరథపుత్రః' అనునది, వష్టితత్పురుష మాయెను. ఇటులనే 'కృష్ణాశ్రితః' అనునదియు సమాసపదమే. కృష్ణుని ఆశ్రయించినవాడు - అని దీని అర్థము. మొదటి దగుకృష్ణపదమునకు ద్వితీయావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగనుక, ఇది ద్వితీయాతత్పురుష మయినది. ఇటులనే తక్కిన యేడవిధక్తులకును జూడవచ్చును. సంబోధనప్రకారతత్పురుషము లేదు.

ఉ॥ 1. 'అర్థకోశాతకీ' = బీరకాయలో సగపాలు - అని యీ సమాసమునకు అర్థము. దీనిలోని మొదటిదగు అర్థపదమునకుఁ బ్రథమావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగనుక, ఇది ప్రథమాతత్పురుషమైనది. అర్థం కోశాతక్యా అని వ్రాసినచో సమాసపదము కానేరదు. రెండుపదములును బ్రత్యేకవిధక్తులు కలిగి యున్నవి గనుక స్వస్థపదము లైనవి.

ఉ॥ 2. ద్వితీయాతత్పురుషము పైని వివరింపఁబడినది.

ఉ॥ 3. 'మాసపూర్వః' = నెలచేత ముందైనవాడు - అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ ద్వితీయావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది త్వితీయాతత్పురుషము.

ఉ॥ 4. 'కుండలాస్తాపదం' = కుండలముకొరకు బంగారము - అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ జతుర్థీవిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది చతుర్థీతత్పురుషము.

ఉ॥ 5. 'చోరధయం' = దొంగవలన ధయము - మొదటిపదము నకుఁ బంచమీవిధక్తి అర్థముచెప్పితిమిగాన, ఇది పంచమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 6. పశ్చీతత్పురుషము పైని వినరింపఁబడినది.

ఉ॥ 7. 'కాన్యకుశలః' = కాన్యములందు నేర్పరి - మొదటిపదమునకు సప్తమీవిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది సప్తమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 8. 'అబ్రాహ్మణః' = బ్రాహ్మణుఁడు కానివాఁడు - అని అర్థము. ఇది సఖ్య తత్పురుషము. దీనిని విడఁగొట్టినచో న+బ్రాహ్మణః అగును. 'అగ్రాహ్మణ' అనుదానితోని 'అ' అనునది 'స' యొక్క రూపమే; గాన ఇది, సఖ్య తత్పురుష మయినది.

౨. కర్మధారయసమాసము

రెండుపదములలో నొకటి విశేషణము, రెండవది విశేష్యము అయినచో, నది కర్మధారయసమాస మనఁబడును. ఉదా॥ 'పీఠవస్త్రం' = పచ్చనివస్త్రము - అని దీని అర్థము. అందులో మొదటి దగు 'పీఠ' పదము విశేషణము, వస్త్ర పదము విశేష్యము.

విశేష్య మనగా, పరిశిష్టక్తియొక్క పేరు. కొండ, చిలుక, మనుష్యుఁడు, వస్త్రము - మొదలగునవి అన్నియు విశేష్యములు వీనికి నియమముగా ఏదో యొకరింగ ముందును.

ఉదా! పర్వతః = కొండ ; ఇది పులింగము. వస్త్రం = బట్ట ; ఇది నపుంసకలింగము. కాంతా = అమ్మ ; ఇది స్త్రీలింగము. ఇటులనే విశేష్యములకు, అనగా నామవాచకములకు నియతలింగ ముండును.

విశేషణ మనగా, విశేష్యముచేత గుణాదులు దెల్పబడము.

ఉదా! 'వీరవస్త్రం' అనుసమాసములో వస్త్రపదము విశేష్యము, వీరపదము విశేషణము. వస్త్రము పచ్చనిది అని వీరపదము తెలిపెను. కాన, వీరపదము విశేషణ మనిపించుకొనును. విశేషణపదము, తనవిశేష్య మేలింగములో నుండునో, అలింగమునకు మాటుచుండునుగాని, నియమముగా ఒకే లింగము కల్గియుండును. వీరవస్త్రం - అనుసమాసములో విశేష్య మయినవస్త్రపదము, నపుంసకలింగముగాన, విశేషణ మయిన వీరపదముకూడ నపుంసకలింగమే.

౩ బహువ్రీహిసమాసము

కర్మధారయమునందువలెనే, రెండుపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము చెప్పకొన్నచో బహువ్రీహిసమాస మగును.

ఉదా! నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాడు - అని అర్థము. నాభిజన్మా = బొడ్డునందు జన్మక కలవాడు - అని అర్థము. ఈరెండును బహువ్రీహిసమాసము లనబడును. ఈరెండింటోనూ, రెండేసిపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము వచ్చినది.

౪ ద్వంద్వసమాసము

రెండుగాని, రెంటికంటె నెక్కువగాని, ఒకేకీరి గల పదములుంటి, చివరిపదమునకు, ఏవిధక్తి అర్థము చెప్పి కొందుకొనె యెక్కినపదములకుఁగూడ, ఏవిధక్తి అర్థమే చెప్పకొన్నచో ద్వంద్వసమాస మనఁబడును.

ఉదా! రామలక్ష్మణౌ = రాముఁడును, లక్ష్మణుఁడును - అని అర్థము. చివరిపదము లక్ష్మణపదము. దీనికి, లక్ష్మణుడు, అని ప్రకరణవిధక్తి అర్థము చెప్పికొన్నాము; గనుక. మొదటి పదరామపదమునకును, 'రాముడు' అని ప్రకరణవిధక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెండుపదములే యున్నవి గనుక, ఇది 'ద్విపదద్వంద్వము' అనఁబడును. ఇంత కెక్కునపదము లున్నచో నది 'బహుపదద్వంద్వము' అనఁబడును.

ఉ: రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నైః = రామునిచేతను, లక్ష్మణునిచేతను, భరతునిచేతను, శత్రుఘ్నునిచేతను - అని అర్థము. తుదిపద మగుశత్రుఘ్నపదము, ప్రతీయవిధక్తిలో నున్నదిగానఁ దక్కినవాని కన్నిటికిని ప్రతీయవిధక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెంటికంటె నెక్కువ పదము లున్నవిగాన, ఇది బహుపదద్వంద్వ మయ్యెను.

ఇంతఁజూపనైన గ్రంథమువలన, తత్పరమ-కర్మధారయ-బహువ్రీహి - ద్వంద్వము లనెను న్నాల్గుసమాసములస్వరూపము సామాన్యముగఁ జెల్పితిని. అనంత వ్యవహారమున కింతమాత్రము చాలును.

విగ్రహము

ప్రతిసమాసమునకు ఒకవిగ్రహముండిరీతిను. 'దశరథ పుత్రః' అనుసమాసమునకు, విగ్రహము 'దశరథస్య పుత్రః' అని చెప్పవలయును. ఇటులనే లక్షింసమాసములకు చూడ నగును.

'అర్థకోశాలకీ' = అర్థం, కోశాలిక్యాః అని చెప్పవలెను.

'కృష్ణశీతః' = కృష్ణం, శీతః అని చెప్పవలెను.

'మాసపూర్వః' = మాసేన, పూర్వః అని చెప్పవలెను.

'కుండలాష్టావదం' = కుండలాయ అష్టావదం అని చెప్పవలెను.

'చోరభయం' = చోరాల్, భయం అని చెప్పవలెను.

'కావ్యకుశలః' = కావ్యేషు కుశలః అని చెప్పవలెను.

'అబ్రాహ్మణః' = అనుసమాసమునకు 'న, బ్రాహ్మణః' అని విగ్రహము చెప్పవలెను.

ఈసభ్యో లెత్పెరువములో నొకవిశేషమున్నది. 'సభ్యో' అనగా, 'స' అనెనుపదమే. దీనికి లేడు, లేదు; కాదు, కాదు-అను అర్థములు విశేషముగా వాడుకలో నున్నవి.

ఉదా! ఏవః గృహే న = వీడు ఇంట లేడు. ఏవః యోగ్యః న = వీడు యోగ్యుడు కాదు. మొదటివాక్యములోని 'స' అనుదానికి 'లేదు' అని అర్థము. రెండవవాక్యములోని 'స' అనుదానికి 'కాదు, ' అని అర్థము. సభ్యో లెత్పెరువము లోని మొదటిపదము ఎల్లప్పుడును 'స' అనుపదమే, అని

తెలియవలెను. 'అబ్రాహ్మణః' అను సమాసములో, 'స' అనుపదము 'బ్రాహ్మణః' అను హలాదిపదముతో సమసింపినది. 'అనాదరః' అనునదియు నష్టో తత్పురుషమే. దీని విగ్రహము 'స, ఆదరః' అనునది. ఇందులో 'స' అను పదము, 'ఆదరః' అను అజాదిపదముతో సమసింపబోవుచున్నది. హలాదిపద మనఁగా, హల్లు మొదటఁ గలపదము. అజాదిపద మనఁగా, అచ్చు మొదటఁ గలపదము. బ్రాహ్మణ పదములో మొదట బకార మనెడుహల్లు గలదుగాన, బ్రాహ్మణపదము హలాదిపద మయినది. ఆదరపదములో మొదట ఆకార మనెడు అచ్చు గలదుగాన, ఆదరపదము అజాదిపద మయినది. 'స - బ్రాహ్మణః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, 'స' అనునది 'అ' కారముగా మారి, 'అబ్రాహ్మణః' అని యైనది. అటులనే 'స - ఆదరః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, 'స' అనునది 'అన్' గా మారి, 'అన్ + ఆదరః = 'అనాదరః' అని యైనది. దీనింబట్టి స అనునది, హలాదిపదముతో సమసించినపుడు, అకారముగాను, అజాదిపదముతో సమసించినపుడు, అన్ గాను మారుచుండును, అని తెలిసినది. స-పక్షం=అపక్షం. స-ఈశ్వరః = అనీశ్వరః. ఇదియే నష్టో సమాసములోని విశేషము.

కర్మధారయమునకు విగ్రహవార్యము.

'పీఠాస్త్రం' అనునది కర్మధారయసమాసము. దీని విగ్రహము, పీఠం చ తత్ వస్త్రం చ' అనునది.

‘పీఠవస్త్రాః’ అనునపుడు, విశేష్య మగువస్త్రపదము బహువచనములో నున్నది గాన, దీనివిగ్రహమునందు, ‘పీఠాని చ తాని వస్త్రాణి చ’ అని చెప్పవలెను. ఇట్టి కర్మ ధారయసమాసమునకు విగ్రహవాక్యమును జెప్పిడువిధమును వ్రాయుదును.

సమాసమున విశేష్యపదము ఏలింగమో తెలియవలె, ఏవచనమో తెలియవలె. పిమ్మట విశేషణపదమునుగూడ, ఆలింగములో, ఆనచనములో ప్రథమావిధక్తిలో మొదట ఉచ్చరించి, తరువాత ‘చ’ అనుదాని నుచ్చరించవలె. దాని తరువాత ‘తత్’ శబ్దమును ఆలింగములోనే, ఆనచనములోనే ఆవిధక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత విశేష్యపదమును, తనలింగములో, తననచనములో, ప్రథమావిధక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత మరల ‘చ’ అనుదాని నుచ్చరించవలె. అపుడు విగ్రహవాక్య మగును. పైయుదాహరణముల రెంటిని గమనింపుడు (1) పీఠం చ తత్ వస్త్రం చ-ఇది విగ్రహము. పీఠవస్త్రం - ఇది సమాసము. ఈసమాసమున విశేష్య మగువస్త్రపదము సపుంసకలింగము, ఏకవచనము; గనుక, విగ్రహమున, విశేషణ మగుపీఠపదమును ‘తత్’ అనుపదమును సపుంసకలింగమునను, ఏకవచనమునను జెప్పితిమి. ప్రథమావిధక్తి అన్నిటికిని సమానమే. (2) ‘పీఠవస్త్రాః,’ అనుసమాసపదములో, విశేష్య మగువస్త్రపదము బహువచనమునను, సపుంసకలింగమునను ఉన్నదిగాన, దానివిశేషణమును, తచ్చబ్దమునుగూడ,

బహునచనముననే, నపుంసకలింగముననే, చెప్పకొనుచు,
'వీతాని చ తాని వస్త్రాణి చ' అని విగ్రహముచేసితిమి.

బహువ్రీహీసమాస విగ్రహవార్యము

'నీలాంబరః' = నల్లనివస్త్రము కలవాడు. ఇది బహు
వ్రీహీసమాసము. ఇందు నీలపదము విశేషణము, అంబర
పదము విశేష్యము. ఈ అంబరపదము నపుంసకలింగము.
కాని ఈరెండుపదములు గూడి బహువ్రీహీ సమాస మయి
మఱియొక పుంలింగనామమునకు విశేషణ మయినది గాన,
'నీలాంబరం' అనియుండక, 'నీలాంబరః' అని పుంలింగము
లో నిలిచెను. దీనివిగ్రహము 'నీలం-అంబరం-యస్య-సః',
నీలం=నల్లని, అంబరం=వస్త్రము, యస్య=ఎవనికిగలదో,
సః=వాడు, 'నీలాంబరః' అనబడును. ఈబహువ్రీహీలో
నింకొకవిశేషమును గలదు. 'నీలాంబరః' అనుపదమునకు,
'నల్లనివస్త్రము కలవాడు' - అని యిదివఱ కర్థము చెప్పి
తిమి; కాని, ఆపదమునకే, నల్లని రెండువస్త్రములు కల
వాడనియు, నల్లనిచెక్కములు రెంటికంటె నెక్కువ
కలవాడనియును. అర్థముఁ జెప్పవచ్చును. ఇట్టిసంద
ర్భములలో, విశేష్య మగువస్త్రముయొక్క సంఖ్యను
విగ్రహవార్యమునఁ గనఁబఱచుచులెను.

ఉ॥ రెండు నల్లనిచెక్కములు గలవాడయినచో 'నీలే-
అంబరే-యస్య-సః' అనియును, రెంటికన్న నెక్కువ వస్త్ర
ములు గలవాడయినచో 'నీలాని - అంబరాణి - యస్య -
సః' అనియును జెప్ప వలెను. నల్లనివస్త్రము కలవారు,

ఒకరుగాని, ఒకరికంటె నెక్కువమందిగాని, స్త్రీలుగాని, నపుంసకములుగాని, అయినపుడు విగ్రహవాక్యములో, యచ్చబ్దములను మార్పుచుండునెను.

ఉ॥ నల్లనస్త్రముగలవాడు ఇద్దఱు పురుషులైనపుడు ౧ 'నీలం-అంబరం-యయోః-తే' అనియును; ఇద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు, ౨ 'నీలం - అంబరం - యేషాం - తే' అనియును; నల్లనస్త్రము గలది ఒకస్త్రీ అయినపుడు, ౩ 'నీలం - అంబరం - యన్యాః - సా' అనియును; అట్టి స్త్రీలు ఇద్దఱి అయినపుడు, ౪ 'నీలం-అంబరం-యయోః-తే' అనియును; అట్టిస్త్రీ లిద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు ౫. 'నీలం-అంబరం-యాసాం-తాః' అనియును; నల్లనస్త్రము కలది ఒక నపుంసకనస్తు వయినపుడు, ౬ 'నీలం-అంబరం-యన్య - తే' అనియును; అట్టివి రెండునస్తువు లయినపుడు, ౭ 'నీలం - అంబరం - యయోః - తే' అనియును; అట్టివి రెండుకింటి నెక్కువనస్తువు లయినపుడు, ౮ 'నీలం-అంబరం - యేషాం - తాని' అనియును జెప్పవలయును.

ఇపుడు పైని వ్రాసిన యేనిమిది విగ్రహవాక్యములకును గ్రమముగా సమాసరూపములను వ్రాయుచున్నాను. ౧ = నీలాంబరా. ౨ = నీలాంబరాః. ౩ = నీలాంబరా, ౪ = నీలాంబరే. ౫ = నీలాంబరాః. ౬ = నీలాంబరం. ౭ = నీలాంబరే. ౮ = నీలాంబరాణి - అనియును వర్పడును.

బహువ్రీహిలో, మఱిరెండుభేదముల వ్రాయుచును. ౧ సహపూర్వపదబహువ్రీహి- అబ్రాహ్మణః, లేక, అవిద్యమాన బ్రాహ్మణః(గ్రామః) ౨. సహపూర్వపదబహువ్రీహి-

సప్తత్రింశతి, లేక సహస్రత్రయింశతి (దశరథః) అర్థము:- ౧. బ్రాహ్మణుడు లేని, గ్రామము- బ్రాహ్మణులు లేని, గ్రామము అనిగాని, బహువ్రీహిలో రెండుపదము లుండి, ఆరెండును మొత్తముగా మఱియొక గ్రామమునకు విశేషణ మగును; గాన. 'బ్రాహ్మణః' లేక, 'అవిద్యమానబ్రాహ్మణః' అనునవి, 'గ్రామః' అనునామమునకు విశేషణములయి, బ్రాహ్మణుడు లేనిది, గ్రామము అని గ్రామముయొక్క స్వరూపమును దెల్పినవి. దీనివిగ్రహవాక్య మేమన-౧ స-బ్రాహ్మణః - యస్మిన్ - సః, లేక ౨ స - బ్రాహ్మణః - యస్మిన్ - సః. దేనియందు బ్రాహ్మణుడు లేడో అది అని మొదటి విగ్రహమున కర్థము; దేనియందు బ్రాహ్మణులు లేరో అది అని రెండవవిగ్రహమున కర్థము. అనగా మొత్తము సమాసమునకు బ్రాహ్మణవిహీన మయినది. (అట్టిది) గ్రామము, అని తాత్పర్యము. మొదటిదానిలో 'స' అను దానికి, 'నాస్తి' అనియును, రెండవదానిలో 'స' అనుదానికి 'స సంతి' అనియును అర్థము చెప్పికొనవలె. ఇదే 'సఖ్యపూర్వపదబహువ్రీహి.' ౨ 'సప్తత్రింశతి' లేక 'సహస్రత్రింశతి' అనువానికి 'పుత్రేణ-సహ-వర్తతే' అని విగ్రహము. అనగా కొడుకుతోఁగూడ నుండువాడు అని అర్థము. సమాసమున, సప్తత్రింశతి, లేక సహస్రత్రయింశతి, అని యుండును. ఇద్దఱు కొడుకులతోఁగూడినవాఁ డన్నపుడును, బహుపుత్రులతోఁగూడినవాఁ డన్నపుడును 'సప్తత్రయింశతి' లేక 'సహస్రత్రయింశతి' అనియే యుండునుగాని, విగ్రహములో మార్పిడిము భేదము. పుత్రాభ్యాం - సహ - వర్తతే =

ఇద్దఱుప్రత్యులతోఁగూనినవాఁడు = సప్రత్యః, లేక సహ
పుత్యః. పుత్యైః - సహ - వర్తతే = బహుపుత్యులతోఁ
గూనినవాఁడు = సప్రత్యః లేక సహపుత్యః. ఈసమా
సమునకు, విశేష్య మయినదానిలింగవచనములను బట్టి,
సమాసరూపము నిల్పుచుండును. ఇంకను, బహువ్రీహి
ప్రభేదములు గలవు. ప్రస్తుతమున కివి చాలునని నాయా
శయము. విశేషజ్ఞానము నలయునన్న, మావ్యాకృతి
సంగ్రహమునఁ గనంపగును.

ద్వంద్వసమాస విగ్రహవాక్యము

విగ్రహము

సమాసము

౧. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ=రామలక్ష్మణౌ.
౨. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ -
భరతః-చ = రామలక్ష్మణభరతాః.
౩. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ
భరతః-చ-శత్రుఘ్నః-చ = రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నః
౪. బాలః-చ - వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధౌ
౫. బాలా-చ - వృద్ధా-చ = బాలవృద్ధాః
౬. బాలాః-చ-వృద్ధాః-చ = బాలవృద్ధాః.

ఏకశేషమునుగూడ ద్వంద్వప్రభేదమని చెప్పవచ్చును;
గాన, దానిస్వరూపమును వ్రాయుచును.

విగ్రహవాక్యములో రెండుపదము లుండినను, 'సమాస' పదమున ఒకపదమే నిల్చియున్నచో, దానిని 'ఏకశేషము' అందును.

ఉ॥ 'మాతా-చ-పితా-చ' ఇది విగ్రహము. తల్లియు, తండ్రియు, అని దీని అర్థము. 'పితౄకా' ఇది సమాసము. తల్లిదండ్రులని దీని అర్థము. స్త్రీపులింగపదములలో పులింగ పదమే నిలుచును పున్నపుంసకములలో సపుంసకపదమే నిలుచును. ఇటులనే, 'పుత్రశ్చ - పుత్రీ - చ' పుత్రౌ = కొడుకు కూతురు-అని యర్థము. ఇది ఏకశేషము.

ఇంతవఱకును, సామాన్య మగువ్యాకరణవిషయమును వ్రాసితిని. దీనిని గమనించి మాపాఠకులు, అచిరకాలములో, సామాన్యవ్యవహారార్హ మగు శుద్ధగీర్వాణ వాణీకంఠాభరణులై నన్నుఁ బ్రోత్సహింతురుగాక !

శ్రీహయగ్రీవార్పణ మస్తు.

సాంధ్రార్థ పదానుబంధము

అ

అంతరః = దగ్గటివాడు - లోపలివాడు

అంతర్థాయ = చాటు

అంతర్థి = చాటు

అంతర్థిభవతి = చాటుగుచున్నాడు

అంతర్థిభూయ = చాటు

అంభః = నీరు

అఙ్గి = కన్ను

అగ్నిమథ్ = నిప్పు చిలుకువాడు

అగ్నిమథి = జీడి

అగ్రణిః = నాయకుడు

అగ్రేభోటం = ముందు తిని

అట్టకూరి = పూటపూటిల్లు (హోటల్)

అట్టాలకః = హోటవాటిపడినదియిల్లు

అడ్డతి = అడ్డుచున్నాడు

అత్యంత్యతి = చాటువేయుచున్నాడు

అథిసి = సరే, అవును

అభరః = క్రిందివాడు - వెనకి

అభిగృహం = ఇంటినిండ

అభ్యాస్తే = అధిష్టించుచున్నాడు

అనాతంచ్య = హోడుకోక, హోడు

అనుగంగం = గంగసామగన (వేయక

అన్యః = మఱియొకడు

అన్యతమః = చాలమందిలో నొకడు

అన్యతరః = ఇద్దరిలో నొకడు

అపరః = మఱియొకడు

అవసారయతి = తొలగించుచున్నాడు

అవ్వరాః = అవ్వరస

అభ్యన్యతి = అభ్యసించుచున్నాడు

అయం = నీడు, ఈ

అయః = ఇనుము - ఉక్కు

అయే = ఔరా! (జ్ఞప్తికెచ్చుకొనుట)

అరం = బండిఆకు

అర్చి = వెలుగు - కాంతి

అర్జునః = మర్రి చెట్టు

అర్వాక్ = తరువాతది

అల్పియాన్ = మఱిచిన్నవాడు

అవాక్ = ఓడినది

అప్యక్ = వెత్తురు

అస్తం = కనబడకుండ

అస్మాన్విక్ = మానంటి

అసా = వీడు - ఈ

అ

అః = ఔరా! - కోపార్థకము

అకాశరామేశ్వరం = కాశీ మొదలు

రామేశ్వరము వఱకు

అతంచతి = హోడుకొనుచున్నది

అతంచయతి = హోడుపెట్టుచున్నాడు

అతంచయతుం = హోడుపెట్టుటకు

అతంచితుం = హోడుకొనుటకు

అతంచ్య = హోడుకొని, హోడుపెట్టి

అత్నా = కాను

అవః = నీళ్ళు

అవద్ = అవత్తు

అవన్నః = అవన నొందినవాడు

అవీనం = పొదుగు

అప్రాతస్సాయం = ప్రార్థనగూతులు

అఖాలగోపాలం = చిన్న పెద్ద లండలు

అమ = సరే, అవును

అమం = వచ్చిది

అవర్తః = మడి (హిమాలయమువఱకు)

అనేకుశీతాచలః = నేకువు మొదలు -

అస్త్రే = కూర్చున్నాడు, ఉన్నాడు

ఇ

ఇయం = ఈమె-ఈ

ఇష్టాన్యాయః = పునాది

ఇష్టికా = ఇటుక

ఈ

ఈర్ష్య = ఇటువంటి

ఉ

ఉత్తరః = తరువాతివాడు, పయివాడు

ఉదక్ = ఉత్తరదిక్కు

ఉదంచతి = తోడుచున్నాడు

ఉదృవతి = పుట్టుచున్నాడు

ఉద్యాయ = పుట్టి

ఉన్నమయతి = ఎత్తుచున్నాడు

ఉన్నమయ్య = ఎత్తి

ఉపనిషద్ = ఉపనిషత్తు

ఉపదీపం = దీపముదగ్గట

ఉపనగరం = పట్టణముదగ్గట

ఉపపథం = దారిదగ్గట

ఉపహారః = కామక్ ఫలాహారము

ఉపహారికరోతి = కాన్క వెట్టు

చున్నాడు

ఉపహారికృత్య = కాన్కగాజేసి

ఉపాసక్ = చెప్పు

ఉపాస్తే = ఉపాసనచేయుచున్నాడు

ఉపేక్షతే = ఉపేక్షించుచున్నాడు

ఉపః = తొమ్ము (చున్నాడు)

ఉల్లిః = గీయుచున్నాడు, పొడుచు-

ఉల్లేఖః = పోటు, గీత,

ఉల్లంతతి = ఎత్తి పొడుచుచున్నాడు

ఏ

ఏతాదృక్ = ఇటువంటి

ఏషః = ఈ వీడు

ఏషా = ఈ, ఈమె

ఐ

ఐషమః = ఈయేడు, ఈసంవత్సరము

ఓ

ఓజః = వ్రతావము

క

కంకనీ = అకాకరచెట్టు

కంజాకః = తవుడు

కంటకారికా = వాకుడు

కండలే = చీల్చుచున్నాడు-పొట్టు

(తీయుచున్నాడు)

కందుకః = బంతి

కంధరా = మెడ

కంబుకా = పెన్నేరుచెట్టు
 కక్ష = చంక
 కకుభ = దిక్కు
 కక్షేధరం = చంక నెత్తుకొని
 కచ్చరం = ముటిగుడ్డ
 కచ్చార = కచ్చారము
 కడ్డతి = గట్టి వదుచున్నాడు
 కతక = ఇందువగింజ, చిల్లగింజ
 కతమ = చాలమందిలో నెవడు
 కతర = ఇద్దరిలో నెవడు
 కనీనికా = కంటిగుడ్డు
 కనీయాన్ = ఇద్దరిలో చిన్నవాడు
 కపిశీర్షకం = కోటబురుజు
 క్రయిక = అమ్మేవాడు
 కరంక = తాంబూలపువీడు
 కరవశ్రం = చేబంపము
 కరీష = ఏరుదుపిడక
 కర్రరి = కర్ర
 కర్ర = పని
 కర్మార = కమ్మరివాడు
 కలమ = కలము, లేఖని
 కళపెళాయలే = కళపెళ్ళాడుచున్నది
 కలహాయలే = పోట్లాడుచున్నాడు
 కలింజ = తెరచాప
 కల్క = కలికము
 కల్కనం = కలికమువేయుట
 కళా = కొరడా
 కృథతి = మరుగుచున్నది, క్రాగుచున్నది
 కృథయతి = కాచుచున్నాడు

కాంనన్దం = కంచు
 క్షిపతి = చిమ్ముచున్నాడు వివరు
 (చున్నాడు)
 కీచ్యక్ = ఎటువంటి
 కుటర = తరికంబము
 కుటీయతి = గుడిపెలోనున్నట్లున్నాడు
 కులాలి = కుమ్మరివాడు
 కుల్యాష = అలచందలు
 కుషిత్వా = పిండి
 కుష్టన్ = పిండుచు
 కుష్టాతి = పిండుచున్నాడు
 క్రుద్ధ = కోపము
 కుద్ధ = అకలి
 కుసుమం = పూవు
 కుద్ధతి = అకలిగొనుచున్నాడు
 కురతి = గీయుచున్నాడు
 క్రుద్ధతి = కోపవదుచున్నాడు
 కూటయంత్రం = తోను
 కూడతి = పేరుకొనుచున్నది, మనీశ
 (వింతుచున్నది)
 కూర్మికా = జిన్న
 క్రకరాక = కొలుపము
 కృకం = ముచ్చిలిగుంటవై బుడిపె
 కృకాటికా = ముచ్చిలిగుంట
 కేలా = మోచేతిపాటు
 కోలం = తెప్ప
 కోకాశకి = మీర
 క్షేపీయాన్ = మటివ్వరికమయినది
 క్షోడియాన్ = కుద్రమైనది

బి

ఖర్జూరి = కజ్జూరము
 ఖర్బుజ = కర్బుజపండు
 ఖలం = కళము
 ఖారీ = పుట్టి
 ఖుర = గిట్ట

గ

గరియాన్ = గొప్పది
 గ్రగ్నన్ = కూర్పుచు
 గ్రగ్నాతి = కూర్పుచున్నాడు
 గ్రామణి = గ్రామాధికారి
 గీ = వాక్కు
 గ్రీవా = మెడ
 గృహస్థ = గృహస్థుడు
 గోఫణా = వడిసె

ఘ

ఘట్ట = ఘట్టము, కట్ట
 ఘురతి = గుఱక పెట్టుచున్నాడు
 ఘృతకోశాశి = నేతివీర

చ

చక్షు = కన్ను
 చక్రమతే = గెండుచున్నాడు
 చక్రమ్య = గెంతి
 చతుష్కీ = కోనేరు
 చంద్రమా = చంద్రమాను
 చిక్కణం = చిక్కనైన
 చికిత్సతి = కుదుర్చుచున్నాడు
 చిత్రకార = చిత్రపువ్వువాడు

చిరికా = వెంటిక (చున్నాడు)
 చూషతి = పీల్చుచున్నాడు, జుట్టు
 చేత = మనస్సు

ఛ

ఛాగణి = దారి

జ

జు(టు)రి = పుట్టుచున్న
 జానన్ = తెలిసికొనుచు
 జానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు
 జ్యాయాన్ = గొప్పది, గొప్పవాడు
 జిజ్ఞాసతే = తెలియదలచుచున్నాడు
 జోషం = ఊరక

త

తక్షతి = చెక్కుచున్నాడు
 తత్రభవాన్ = పూజ్యుడు
 తప = తపస్సు
 తమ = చీకటి
 తాడఘా = నమ్మెట, సుతై
 తాదృక్ = అటువంటి
 త్వార్థక్ = నీవంటి

తిరిట = తిరి (చున్నాడు)
 తిరోభవతి = కనబడకుండఁబోవు
 త్విట్ = కాంతి
 తేజ = తేజస్సు
 తక్షక = వడ్రంగి

ద

దక్షిణ = కుడివైపుది
 దధి = పెరుగు

దవీయాన్ = దూరపుది
 ద్రుధీయాన్ = దృఢమైనది
 ద్వ్యహమర్యాసం = రెన్నాళ్ళుగడపి
 దారు = కొయ్య
 ద్రాఘియాన్ = పొడుగుది
 ద్వాః = ద్వారము
 ద్విత్ = శత్రువు
 దీర్ఘయతి = పొడిగించుచున్నాడు
 దీర్ఘయతే = పొడుగవుచున్నాడు
 దీర్ఘకరోతి = పొడిగించుచున్నాడు

ధ

ధన్యః = నిల్లు
 ధుక్షతే = రాజవేయుచున్నాడు
 ధూః = ధువు

న

నభః = ఆకాశము
 నన్యంచతి = బోర్లనుచున్నది
 నన్యంచయతి = బోర్లించుచున్నాడు
 నన్యంచయితుం = బోర్లించుటకు
 నన్యంచితుం = బోర్లగిలుటకు
 నన్యచ్యం = బోర్లపడి-బోర్లించి
 నాతికృతం = అంతసన్నముకాని
 నాతికీర్తనం = అంతపొడుగుకాని
 నాతిస్థూలం = అంతలావుకాని
 నాతిప్రాస్తం = అంతపొట్టికాని
 నైమ = అనగా, వేరు
 న్యాయవాదీ = పకీలు
 నిక్షిపతి = రాచుచున్నాడు

నిట్ = కాత్రి
 నిసరామ్ = మిక్కిలి
 నింజః = వేపచెట్టు
 నిర్జ్వంధం = నెగడు
 నిర్మాతి = నిర్మించుచున్నాడు
 నిర్మాతుం = నిర్మించుటకు
 నిర్ణయ = నిర్ణయించి
 నిర్ణాతయతి = పగలీర్చికొనుచున్నాడు
 నిష్కలా = ముట్టుచిగిన ఆదుది
 నేదీయాన్ = దగ్గఱది

వ

వంక్తిః = వరుస
 వండితాయతే = వండితుడగు
 వంథాః = చారి (చున్నాడు)
 వంపతా = వంపరవనన
 వదకః = వదకము
 వయః = పాలు, నీరు
 వరః = వరాయివాడు
 వరారి = నిరుడు
 వరిడయతే = వర్షి కొట్టుచున్నాడు
 వరిడయితుం = వర్షి కొట్టుటకు
 వరిడీనం = వర్షి
 వరిడీయ = వర్షి కొట్టి
 వరిమార్జతి = తుడుచుచున్నాడు
 వరిమాన్యం = తుడుచుటకు
 వరిమృత్యం = తుడిచి
 వరున్ = ముందరేడు
 వర్షుః = చెన్నెముక
 వరోకం = తెలియకుండ

పల్వలః = చిన్న మడుగు
 పళిరః = మెల్ల కంటి వాడు
 ప్రగ్రీవః = బాలిసు
 ప్రతాన్ = విస్తారముగా
 ప్రతివారి = ప్రతివారి
 ప్రథీయాన్ = మిగుల వికారి మైనది
 ప్రదూతా = ఇంకా
 పాపీయాన్ = పాపాత్ముడు
 పాళికా = దుడ్డు
 పార్శ్వకః = గారడీ వాడు
 ప్రాక్ = తూర్పు
 ప్రాయః = బహుళః
 ప్రాపాదీయతి = మేడలో నున్న
 (ట్లున్నాడు)
 పిండభర్తూరి = ముద్ద భర్తూరము -
 భర్తూరపువండు
 పిండయతి = ముద్ద చేయుచున్నాడు
 పిండికరోతి = ,, ,,
 పిండికృత్య = ముద్దచేసి
 పిల్లాకః = పక్షిపిల్ల
 పీయూషం = ఆమృతము, అన్న
 పుత్రశీ = గర్భబొమ్మ
 పునన్ = పవిత్రము చేయుచు
 పునాతి = పవిత్రము చేయుచున్నాడు
 పుమాన్ = పురుషుడు
 పురూరవాః = పురూరవశక్రవర్తి
 ప్లట్ = కాల్పవాడు
 పూః = పురము
 పూతికా = పునుగుపిల్ల

పూర్వః = సూర్యువాడు
 పూరిః = మోపు-మూట
 వెళవెళాయతే = వెళవెళలాడుచున్నది
 వేళలః = సున్నితమయిన
 పోడికా = చెడ్డు
 ప్రోష్ఠిలః = నమ్మెట
 ఫేనాయతే = నురుగులు గ్రక్కుచున్నది
 ఫేనికః = కుంకుడుచెట్టు

బి

బర్పరః = తుమ్మచెట్టు
 బర్పూరః = తుమ్మచెట్టు
 బలీయాన్ = బలవంతుడు
 బంహీయాన్ = గొప్పవాడు
 బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు
 బ్రహ్మచారి = బ్రహ్మచారి
 కాప్సాయతే = ఉబ్బవేయుచున్నది

భ

భగవాన్ = భగవంతుడు
 భర్త శే = వేంగించుచున్నాడు
 భవాన్ = నీవు
 భవాదృక్ = నీవంటి, మీవంటి
 బ్రాట్ = ప్రకాశించువాడు
 బిషక్ = వైద్యుడు
 భూయః = మరల, చాల
 భూయాన్ = చాల
 భూః = కనుబొమ్మ
 భృట్ = వేంగించువాడు
 భోర్కణః = బొక్కెన

మ

మంజు = మనోహరము
 మంటక = పూరీ
 మండం = మీదగడ
 మండలం = గుండ్రనిది, రాష్ట్రము, జిల్లా
 మందూక = కప్ప
 మంథాన = కవ్వము
 మజ్జా = చేప-క్రొవ్వు
 మజ్జికా = మజ్జిక
 మద్దు = తుడుము
 మడికాచ = చెంపలిచెట్టు
 మన = మనస్సు
 మనాక్ = కొంచెము
 మరిచం = మీయము
 మర్జికా = మర్జిక
 మర్మియం = మర్మించుటకు, పొడిచేయు
 మర్మ = మర్మస్థానము (టకు
 మళి = నిరా
 మళిమడి = నిరాబుద్ధి
 మసి = మసి
 మహాత్మ్యం = గొప్పదనము
 మహానాగ = పొన్నచెట్టు
 మహామారి = ప్లేగు-బొబ్బలరోగము
 మహిమా = మహిమ
 మహిష = దున్న
 మహిషి = గేదె-రాజభార్య
 మహియాన్ = గొప్పవాడు
 మ్రుడీయాన్ = మెత్తని
 మాడి, మాడి = మేడ

మార్బుక్ = నావంటి
 మార్జయతి = తుడుచుచున్నాడు
 మాలక = దిబ్బ
 మాలికా = మేడ
 మాలాత్మణం = కామంచిగడ్డి
 మాహాన్యం = గొప్పదనము
 మింథ = మిండడు
 మిథంపచ = బుబ్బుడు
 మిదచ్చక = కంసాలిదిమ్మ
 మిరంజీక = మిరాసీ
 మిశ్రయతి = కలుపుచున్నాడు
 ముట్ = టొంగ
 ముర్రావత్రం = ప్లాంపు
 ముమూర్షతి = రావసిద్ధముగానున్నాడు
 ముప్పింపచ = బుబ్బుడు
 మునుండ = ఇనుపకట్టలాటికట్ట
 మూలకం = ముల్లంగి
 మృదిత్వా = మర్దించి
 మృద్నన్ = మర్దించుచు
 మృచ్ఛాతి = మర్దించుచున్నాడు

య

యతి = సన్న్యాసి
 యవనికా = తెర
 యవీయాన్ = చిన్నవాడు
 యాదృక్ = ఎటువంటి
 యుగపత్ = ఒక్కమాటుగా
 యుత్ = చీ
 యుష్మాదృక్ = మీవంటి

ర

రజః = ధూళి - పరాగము. పొడి
 రాజధానీ = రాజధాని
 రాజా = రాజు
 రాబ్ = రాజు
 గుట్ = రోషము
 రేతః = రేతస్సు
 రోచిః = కాంతి
 రోమంతాయతే = నెమరువేయుచున్నది
 రామకం = చౌటికప్పు
 రాహిషః = కొండగొట్టె

ల

లక్ష్మీ = లక్ష్మి
 లఫ్సయాన్ = చులకనిది
 లలాటం = నొసలు
 లలాటికా = పావటబొట్టు
 లవణయతి = ఉప్పులో వేయుచున్నాడు
 లిట్ = రుచిచూచువాడు
 లిసన్ = అంటికొనుచు
 లినాతి = అంటికొనుచున్నది
 లునన్ = కోయుచు
 లునాతి = కోయుచున్నాడు
 లేఖాలయః = పోస్టాఫీసు

వ

వంకతే = వంకపెట్టుచున్నాడు
 వంకః = వంక, బొంకు
 వంగతి = వంగుచున్నాడు
 వంధ్యా = గొర్రెలు

వచః = మాట

వది = కృష్ణ పక్షము

వధతి = వధించుచున్నాడు

వపుః శరీరము

వయః = వయస్సు

వర్చః = వర్చస్సు

వర్షియాన్ = పండ్లుగడచినవాడు

వలతే = వలచుచున్నాడు

వల్కయతి = వల్కుచున్నాడు

వాః = నీరు

వాక్ = వాక్కు

వాదీ = వాది

వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు

వాపయతి = ఆరవేయుచున్నాడు

వారిః = తోరక

వారిపాశ్యా = తిరుగుదువువు

వాస్యా = బాడిత

వ్యామః = బార

విజిలః = జిడ్డుగరిది

విట్ = మనుష్యుడు

వితుల్లః = చెంచలి

విద్వాన్ = పండితుడు

విధవా = విధవది - ముండ

విధురః = పెద్ద ము లేనివాడు

విపద్ = ఆపత్తు

విపన్నః = ఆపదలో మున్నవాడు

విపాశయతి = ఉచ్చువదల్పుచున్నాడు

విశదీకరోతి = సప్తపలుచుచున్నాడు

విశ్వః = సమస్తము

విట్టి = వెట్టి చాకిరి-జీతముల తైములేని

విమోచి = కలరా (చాకిరి)

విస్మయతే = ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు

విస్మాపయతే = ఆశ్చర్యపెట్టుచున్నాడు

విస్మాప్యతే = ఆశ్చర్యపెట్టి

విస్మిత్యతే = ఆశ్చర్యపడి

వీరణం = వివిగడి

వీరుధ్ = వీర

వృణన్ = వరించుచు

వృణాతి = వరించుచున్నాడు

వృద్ధి = వృద్ధి - నడ్డి

వేత్తి = ఎటుగొనుచున్నాడు

వేధా = బ్రహ్మ

వేల్లితి = వెళ్ళుచున్నాడు

వై జిన్య = జిడు

వై దివిక = వెలుపు వాయించువాడు

వై దివిక = వీర వాయించువాడు

వై నీరకం = గరభమోకు

వరిభ = కుచ్చెరి

వరిభయతి = కుచ్చెళ్ళు పెట్టుచున్నాడు

శ

శకావరీ = విల్లి పీచర

శంబరీ = శార్దుక తై

శక్తాపయతి = పల్కరించుచున్నాడు

శక్తాయతే = మ్రోయ చున్నది

శర్కరా = చక్కెర, గురిక రాయి

శ్యామ్యతి = అలయుచున్నాడు

శ్యా = కుక్క

శిగ్రు = మునగకెట్టు

శివ = శల

శిరీష = దిరిసెగకెట్టు

శిరోధి = మెడ

శిల = కళ్ళములలో గింజ లేరుకొనుట

శిష్యతే = మిగులుచున్నది

శ్రీ = లక్ష్మి

శూద్రవన్ = శూద్రనివలె

శ్శాగ = కొమ్ము-శిఖరము

శేషయతి = మిగుల్చుచున్నాడు

శ్రేయ = మేలు

శ్రేయాన్ = మేలయినది

ష

షండ = నపుంసకుడు

స

సక్తి = తొడ

సద = సరస్సు

సది = కుక్క పకము

సంపత్ = సంపద

సంపన్న = సంపద కలవాడు

సమశీతోష్ణ = అంతచల్ల నవెచ్చనకాని

సమ్రాట్ = సార్వభౌముడు

సగ = సరస్సు

సనయా = స్నేహితుడు

సంసప్తయతి = బట్ట కప్పుచున్నాడు

సంసప్త్యతే = బట్ట కప్పి

స్థానీయాన్ = గొప్పది

స్థయతే = చిలువ వున్నవవుచున్నాడు

స్వః = కాను-తన
 స్వభూః = బ్రహ్మ
 స్వయం = స్వయముగా
 సాచి = అడ్డముగా
 సాంప్రతం = ఇప్పుడు-మంచిది
 సాస్నా = గంగదోలు
 స్థానే = మంచిది-యుక్తము
 స్మిత్యా = చిటునవ్వు నవ్వి
 స్త్రీ = అడుది
 సుత్తిగా = సుతై
 సుధీ = మంచిబుద్ధి గలవాడు
 సునోతి = విందుచున్నాడు

సుష్టు = కాగుగా, భేష్
 సేనానీ = సేనానాయకుడు
 స్థేయాన్ = స్థిరమయిన
 స్నేయాన్ = అత్తయిన
 సాచిక = దర్శివాడు

హ

హమమాన్ = హనుమంతుడు
 హరితం = పచ్చని
 హ్రోదః = మడుగు
 హారః = హారము
 హుమ్ = ఊర-గడమాయింపు
 హేమాక్షి = హిమగంటికూర

ప్రత్యేకానః ఐంధము

ఇందలి అకారాంతకబ్ధములు వృక్షవాచకము లగునేని పులింగము లనియు, ఫలపుష్పవాచకము లగునేని నప్తంసకలింగము లనియు, మణిదీర్ఘాంతము లన్నియు స్త్రీలింగము లనియు, త్రాయకముగ గ్రహింపదగి యున్నను, వ్యవహారసౌకర్యముకొఱ కాయాపదాంతములయందు వృక్ష-పుష్ప-ఫలాదికబ్ధములను జేర్చి వ్యవహరింపదగును. ఉదా:-

అగస్త్య వృక్షః (పుం) = అవిసెచెట్టు అగస్త్య ఫలం = అవిసెపండు
 ,, పుష్పం (న) = అవిసెపువ్వు ,, బీజం = అవిసెగింజ
 ,, శలాటుః (పుం) = అవిసెకాయ ,, పల్లవః = అవిసెచిగురు

తీగ యనునర్థము వలయునపు డిందలి ప్రతిపదాంతమునందు 'ల'తా
'శబ్దమును జేర్చి వ్యవహరింపదగును.

ఉదా:- అలాబులతా (స్త్రీ) = సొరితీగ; కారవేల్లలతా (స్త్రీ) = కాకర
తీగ; కోశాశకిలతా (స్త్రీ) = వీరతీగ; జాతీలతా (స్త్రీ) = జాతితీగ

అంకోలః = ఊసుగుచెట్టు
అగస్త్య = అగిసె-అవిసె
అమృత = ఉచ్చిత
అపామార్గః = ఉత్తరేణు
అరుక = గజనిమ్మ
అలర్క = ములుఉచ్చిన
అలాబు = సొర
అశ్వత్థః = రావి
అహోదః = జ్వాలచెట్టు
అర్తగళ = ఆరుదొండ
అస్త్రిక = అల్లము
ఉదుంబరః = మేడి
ఉపారకా-ఉపారకీ = దుంపబచ్చలి
ఉర్వారుక = దోస
ఏరిగజ = తగిరిసె
కడలీ = అరటి
కపిత్థః = చెలగ
కర్కారుకీ = ములుదోస
కలంకీ = తీగెబచ్చలి
కళింగక = పుచ్చ
కర్ణికారః = కొండగోగు-తేల
కాకమాచీ = కామంచి
కామాక్షి = కామంచి
కారవేల్ల = కాకరచెట్టు

కుండః = మొల్లి
కుమారీ = కలబంద
కుస్తుంబరీ = కొత్తిమిరి
కుస్తుంబర = ధనియాలు
కుష్మాండః-కూష్మాండః = గుమ్మడి
కోశాశకీ = వీర
కైడర్య = కరివేము
కుర్జూరాశా-కజ్జూరపుచెట్టు
గంధవశ్ర = నెల్లి
గరీ = గరుగ్గాయ
గాంగేగుక = బలుసు
గౌళి = పావలి
ఘంటారవా = గిలకచెట్టు
ఘృతకోశాశకీ = నేరివీర
చంపక = పంపగి
చిందా = చింత
చిందాప్రదం = చింతాకు
చిందాప్రదం = చింతచిగురు
యాశ = మామిడి
జంబీర = నిమ్మ
జంబు-జంబూ = నేరేడు
జాతీ = జాతి
జీవంపి = మనుకాల
ధురనీ = చేతరాసి

ఝిల్లి = కొయ్యగూర
 దీప్యః = వాము
 ద్రాక్షా = ద్రాక్ష
 ధాన్యాకం = ధనియాలు
 ధాత్రి = ఉసిరిగ
 సక్షత్ర = చుక్కూర
 నాభిగోళీ = బొడ్డుపావలి
 నారంగ = నారింజ - నారదబ్బ
 పర్వమంజరీ = చెంచలి
 పరూషక = చిట్టి ప.
 ప్లవ్గ = జవ్వ
 పునర్నవా = గలిజేగు
 పటోలి = పొట్ల
 పాతా = పొద్ది
 బదరీ = రేగు
 బహువీజ = జామ
 బృహతీ = ములక
 బింబం = దొండ
 భవ్య = పింగనిమ్మ
 భాష్పా = దొగ్గలి
 భూతికూష్మాండ = బూడిదగుమ్మడి
 మహాశిలీ = పెద్ద చిక్కుడు
 మాతులుంగ = పొడిఫలము
 ముండి = దోడనరము
 మూషకకర్ణి = ఎలుక చెవికూర
 మేధీ = మెంతి
 మేఘనాద = చిట్టి
 యూధికా = అడవి మొల్లి

రక్తకూష్మాండ = పెద్ద గుమ్మడి
 రోచనః = బూరుగుచెట్టు
 వచా = వస
 వజ్రవల్లి = వల్లెరు
 వట్య = మట్టి
 వాసంతి = వసంతమల్లె
 వాస్తుకం = చక్రవర్తికూర
 వార్తాక = వంకాయ
 వ్యాఘ్రీ = వాకుడు
 వార్షికా = ఎఱ్ఱమల్లె
 వేదముఖ్య = వెదము
 వైకుంఠ = మమ్మి
 శమీ = జమ్మి
 కాశీ = దోటకూర
 కాకుట = చేమ
 కాశికా = సుగంధిపాల
 శిగ్రు = మునగ
 శ్రీహస్తీ = గుమగు
 శుతీ = పొట్టి
 సుకుమారీ = వింజాడి
 సాల = పపె - మర్రి చెట్టు
 హంజికా = గంటుచారంగి
 ఊర = గొబ్బి
 ష్టప్రకం = పొడిపిండి
 ష్టివల్లి = నేలగుమ్మడి
 షుద్ధఫలా = బుడమ
 షుక = గొలిమిడి

